

17

Quòd ſemper cum
ANTIQVISSIMA
ALDOBRANDINORVM
D O M O
CREVERIT RELIGIO, IN QVA ARS,
arxq; omnis fundata eſt Imperij,

A D PRAESTANTISSIMVM
Religione, & Pietate Cardinalem
P. ALDOBRANDINVM
Henricus Farneſius Eburo.

ARVM eſt, fateor, Cardinalis Genere, ac virtute Ampliſſime P. ALDOBRANDINE, in rebus operoſis, vacare negligentia. Habet enim cura etiam ſolers, & diligens ſuos repræhenſionis morſus, & aculeos. Nam qui audet, quod ſupra vires eſt, attentare: non tam videtur notam vitare negligentiæ, quàm in reprehenſionem temeritatis incurrere. Quare ne error potius exeat, quàm officium: modus adſit oportet. Statueram autem de te, hoc eſt, de optimi Principis fabrica, & ſtructura ſcribere: ſed partim orationis inopiæ, & ieiunitati diffiſus: partim rerum à te

[illegible]

gestarum magnitudine territus, consilium abieci. Nam exemplo instructus Chærilli, cuius scripta, in laudatione, probri plus Alexandro Macedoni attulerunt, quàm laudis: nihil ausus sum, quod impar est meis humeris, in tanta rerum à te gestarum amplitudine, suscipere. Cùm igitur penderem animi, nec mihi viderer posse, sine quasi iustitiæ vulnere, tuas laudes præterire: quia alteri, quod debet, qui non reddit, fit iniustus: tum fortè Papiæ Reuerendiss. Generalis Carmelitarum HENRICVS Syluius summæ tuæ in se beneficentiæ memor: vir acri ingenio, pariq; virtute, & doctrina, qui summa te colit, & obseruat beneuolentia, ne animum abijcerem monuit, atq; ita me confirmauit, vt eo, qui me pungebat, omnino quasi liberarit scrupulo. Res est, ait, neq; artis ad inuestigandum: neq; doctrinæ ad iudicandum: sed tantum consilij, & deliberationis ad suscipiendum. Nam ALDOBRANDINORVM virtus attrectatur, non auditur: in manus sumitur, non procul apparet, eorumq; gloria plena sunt vniuersa dicendi genera. Nec ipsa inanima mundi fabrica, de eorum laudibus muta est, & elinguis, sed eius vocibus, præclara ALDOBRANDINORVM facinora resonant omnia. Nam quemadmodum olim Crotoniatæ, & Metapontini ex Pythagoræ domo, qui de vita migrarat, Dei templum fecerunt, vt Pythagoram, quasi numen quaddam sempiterna colerent memoria: ita ALDOBRANDINORVM domus, cuius virtus, & gloria nullis, neq; Jtaliæ, neq; Hispaniæ, neq; Galliæ finibus clausa potest teneri, quasi

diuinitus

diuinitus facta est Gentium omnium schola, ac totius mundi arx munitissima, ne deinceps antè quàm mundus, ALDOBRANDINORVM intereat memoria. Habes inquit sapientissimus ille Carmelitarum Antistes HENRICVS Syluius, non rerum testimonia: sed res ipsas loquentes. Ex ijs quippè virtutibus, pro cæmentis, erecta est ALDOBRANDINORVM domus, quæ non parum nostræ ætati: multum etiam æternitate quadam gloriæ, consulunt posteritati. placuit mihi eius iudicium. Nam id nemo, non ratum debet habere, quod ab eo, qui probatur ab omnibus, iudicatum est. Neq; rem, sine culpa mihi videbar posse non suscipere. Nam cùm Laus, merces sit virtutis, qui summas in ALDOBRANDINORVM genere virtutes, non laudat, alienum videtur retinere, non quod laudandum est, tacere. vrgebat tamen expostulans, quòd Achilles non propter res ab eo gestas: sed propter rerum ab eo gestarum præconium, magna etiamnum floreret gloria: quòd contrà incredibiles ALDOBRANDINORVM virtutes, quibus continenter illuxit imperij gloria, obscurarit superior ætas quasi quadam muta, & tacita temporum iniuria. Quid multa? auctoritate commotus sapientissimi, ac integerrimi viri: non ingenij viribus fretus, hoc quicquid est oneris suscepi. is enim ille est HENRICVS Syluius Carmelitarum Antistes, tanta prudentia, pietate, & religione, tamq; singulari sapientia, vt nemo ab eius voluntate, & consilio possit, sine culpa recedere. At cùm res ab ALDOBRANDINIS gestæ, maxi-

mæ sint historiæ: prudenter verò dicta, & responsa Cardinalis P. ALDOBRANDINI, summae artis, & ingenij: Historiam, illius Apophthegmate oblectatus, & doctrina, in aliud tempus reieci. Nihil enim latet, in priscae virtutis arcanis, quorum ille est peritißimus, quod non liceat plurima cum eruditionis suauitate, & ingenij condimento, in hoc eius laconismo regustare. Nec mirum id quidem. Nam quanta quisq; praestat sapientia, tanta eius ex oratione, instructio efflorescit, & doctrina, quando, vt quisq; virtute sit præditus, ita loquatur. Cyrus itaq; Xenophonticus, iam morti vicinus liberis suis optimam ex sapientum dictis, ac responsis doctrinae supellectilem esse petendam, quasi thesaurum, testamento reliquit. Non enim magis, aut Leo ex rugitu, aut pecus ex balatu, aut deniq, ex Barritu Elephas cognoscitur, quàm mens Principis, & natura, ex vocis eius sonitu percipitur. Quare omnis ferè Antiquitas, Agesilai: Epaminundae: Pyrrhi, aliorumq; summorum Principum Apophthegmata: ideò commendauit memoriae, vt nullo vnquàm tempore, non viderentur esse superstites, quasiq; adessent absentes, in omni rerum deliberatione audirentur loquentes. Sed quid ego hæc? Quemadmodum Xenophon Socraticus, qui Platonis fuit æmulus, Cyri iunioris Persarum Regis pædiam cùm scriberet, patrem Cambysem inducit præceptorem, eò, quòd non magis ars medendi ex medico, quàm regendi disciplina, ex Rege sit haurienda: ita ego Amplißimum virtute, & sanctimonia Principem lubens delegi Cardinalem ALDOBRAN-

BRANDINVM, qui Apophthegmata de perfecto Principe, quasi decreta, quæ Græci vocant δόγματα funderet plena ingenij, & grauitatis. Haud enim quisquam ad hanc rem, nisi qui sit sapientissimus, est idoneus. Quandoquidem nemo potest, melius, quàm quod est instructus, alios instruere. Hic igitur, cùm multa diuino quodam spiritus afflatu intelligat, quae nunquam didicit, sitq; non Philosopho aliquo, sed Deo immortali magistro, factus omnium sapientissimus: non possunt haec eius Apophthegmata non plena esse recunditæ doctrinæ, & plurimæ vtilitatis. quid inquam vtilitatis? Quemadmodum olim Lysippus, Doriphorum puerum à Polycleto sic effictum esse dicebat, vt omnes artis virtutes in se haberet, atq; Artifices illum, Canona vocabant, lineamentaq; totius artis, ex eo veluti quadam ex lege totius picturae, sumebant: ita opus hoc de arte imperandi cùm exierit ex dictis P. ALDOBRANDINI, & responsis, qui tantum sapit, quantum vix cuiquàm mortalium fas est de cœlo optare: illud fore censeo, veluti quoddam exemplar Regiae virtutis, & disciplinæ. Etenim quae optima ars est imperandi, ea maximè fundata est in sacrosancta Aldobrandinorum religione, quam artem Cardinalis P. ALDOBRANDINVS à maioribus suis accepit veluti quadam ex hereditate. Ars enim imperandi nascitur ex religione: nata, ab Æquitate veluti ab obstetrice excipitur: excepta, ab obseruantia nutritur: nutrita, pietate corroboratur: corroborata, gratia adolescit: adulta vindicta armatur: ac demum veritate ad gubernacula

imperij

imperij instruitur. Hæ autem omnes virtutes cùm Aldobrandinorum generi quasi diuinitus desponsae sint, et destinatæ, non potest ars imperandi, non quasi nexu, & mancipio illis fieri singularis, & propria. Hæc autem ars & doctrina Aldobrandinorum, si ab vllo Apelle posset suo colore figurari, cerneretur in picta tabula, non solum ijs virtutum lineamentis expressa, quarum olim, & Solon apud Athenienses, & Lycurgus apud Lacedæmonios, & Numa Pompilius apud Romanos, floruit gloria: sed etiã ijs sapientiæ pigmentis colorata, quæ aciem fugit ingenij; nedum oculorum. Quare felix, & perenne sit oportet Aldobrandinorum imperium. Nam quae sedes imperij nescit cadere, est religio. olim igitur mundi Imperium cùm affectarent Romani, non ferro ad eius gloriam, sed religione sibi iter aparuerunt. Nec inconsultè id quidem. Nam quandiu, apud eos, tanti fuit inanis etiam cultus religionis, vt mulieres Romanæ non vererentur, in deprecandis hostium periculis, templorum pauimenta, solutis crinibus verrere, semper creuit aduersus hostes Romanum imperium: vbi contrà in eo cœpit contra ius, fasq; violari pietas, statim vis, ac robur omne cum religione cecidit imperij. Atq; quoniam vexillum virtutum omnium, quibus sustentatur imperium, est religio, iccircò, & Persæ Regem suum, quasi numen adorabant, et Romani Pompilium Numam à numinibus colendis vocarunt, vt docerent, puto, neq; Regnum sine Rege: neq; Regem sine religione poße consistere. id omne certè quidem gloriosius Græci. vt ipsa vox ALDOBRANDINVS satis

videtur

videtur docere. Nam eam, si ad viuum velimus resecare ἀλδαίνω, cresco: βραβεῖον victoria: νοῦς mens, quæ sedes est sapientiæ, & religionis interpretatur, quasi nihil sit ALDOBRANDINVS, nisi contra hostes crescens, ex religione victoria. Gloriosum igitur est Aldobrandinorum nomen: Gens verò cœlestis, & propè diuina, vt quae viuens in terris, semper in cœlo, cum Deo immortali visa sit habitare. vetus est, in HORLANDO Aldobrandino testimonium. Nam quadringentis iam antè annis, hic sibi non solum pietatem, sanctimoniam, ac religionem comparauit, sed etiam publicos pietatis, sanctimoniæ, ac religionis faustus omnes intra domesticos parietes aduexit. Nec id, sine magna nominis sui, & famæ gloria. Nam si laudatur Lycurgus, qui paruarum rerum sacrificia instituit, ne vllus in sacrificijs peragendis, relinqueretur excusationi locus: quanta laude, & gloria debet in cœlum efferri HORLANDVS Aldobrandinus, qui vt sacrificia passim fierent, multos religione institui iussit, nec minimas opes erogauit? Hic vt facultates eius pauperibus erogatas prætercam: Florentia habet tanquam perenne suæ clementiæ monumentum: Seruitarum Cœnobium, quod vulgo Annunciatæ Virginis nuncupatur nomine. Nam cùm in squalore, & inopia iacentibus, nunquam dextram, vt aiunt, porrigeret, digitis clausis: tum Seruitarum Patribus templi, & fundum, & fundamentum donauit, in quo augustimum Diuæ Virginis MARIÆ Fanum, quod vrbis Florentiæ decus est, & ornamentum, etiamnum cernitur in cœlum erectum. Is

autem

autem nunc iuris, nunc earum rerum opifex fuit, & architectus, quibus fides, quibus religio, quibus ius deniq; humanum, diuinumq; sustentatur. Tot tantasq; res gessit, vt non ciuis, sed hominis nomen videretur virtute, & gloria superare. Hoc semen, haec stirps est ALDOBRANDINÆ Gentis, cuius fructibus imperij vis, religio, atq; Reip. virtus alitur, & confirmatur. docent id prisca ab HORLANDO Aldobrandino rerum gestarum monimenta. Nec enim patriae solum tutor solers fuit, & diligens: sed etiam publicae salutis tam acer, & acerbus propugnator, vt in eius fide, & tutela, tota ciuitas angores omnes, et molestias soleat deponere. Quare ab ea, honoris ergo, pacis, & otij parens: felicitatis auctor & dominus sapè est vocatus, semper autem habitus. Haec virtus in Aldobrandinorum genere, semper creuit cùm aetate, & ita creuit, vt quando iustitiae statera fuerint eorum merita librata, solo potuerint papatu compensari. Quid altè repetam? confirmauit id à teneris, vt aiunt, vnguiculis HIPPOLYTVS Aldobrandinus, qui vix adultus ita iura tenuit, vt ea non ab alijs accepisse, sed ad alios ipse de cœlo attulisse videretur. Mox igitur à PIO V. Auditor Rotae factus, tanto ingenij, & doctrinae illuxit splendore, vt in obscurissima rerum caligine, nullae propè quaestiones, & controuersiae, vllas, contra ancipitem, & dubiam mortalium opinionem, haberent inducias, nisi in HIPPOLYTI Aldobrandini voluntate, & iudicio. virtutis igitur ergo à SIXTO V. Cardinalis Creatus, tanta repente, in eo creuit, cum digni-

tate

que plurima rerum simul humanarum, & diuinarum auxit gloria. Feracissimus est, in hac Amplissima ALDOBRANDINORVM. familia, virtutum omnium campus: ex qua quid Marti cum Musis: quid Togae, cum sago: quid calamo, cum ferro: quid demum paginis commune sit cum armis, nullo propè negotio fas est intelligere: in quibus omnibus, quid affectandum sit docet religio: quod iter ad felicitatem imperij sit insistendum, præcipit ius, & ratio. Quare in Imperio nullum vallum, aduersus iniuriarum procellas, & tempestates, est firmius iure, & aequitate, cuius in finibus nihil potest quis timere mali, quia ex ijs omnis exulat iniuria. Testis est grauissimus, vt ab aliorum infinitate recedam, SILVESTER ALDOBRANDINVS CLEMENTIS VIII. pater, qui Principes optimos quosq; beneuolentiae fœdere, tanquam Herculeo nodo, ita sibi obstrinxit, vt nulla in re, consueuerint facilius, quàm in eius opinione, & voluntate acquiescere. Nihil enim in omni dissidio præter ius: nihil in iure ardentius, quàm publicae societatis incolumitatem anhelabat. quid dicerem concordiam, & amorem? vt Medicus non est amicus aegroti, qui eius aegritudinem non habeat in odio: ita is patriam minimè amat, qui patriæ non odit incommoda. itaq; haud quicquàm potius habebat, quàm vt eius aut inopiae pecunia, aut imbecillitati auxilio, aut imprudentiae consilio occurreret: quod cùm fecit, nihil, nisi quod regium sapit Diadema fecit. Quare nunquàm de SILVESTRI ALDOBRANDINI fide, pietate,

& sapientia cogito, quin mihi veniat in mentem Agasiclis Regis Lacedaemoniorum: qui non alijs praeesse, sed prodesse studebat: quiq; sui praesidia, non in populi armatura: sed in beneuolentia collocabat. Nam in firmamentis Imperij, nullum neq; valentiùs beneficio viget Diadema, neq; gestatur amore gloriosius. Atqui SILVESTER Aldobrandinus tanto erga Patriam semper exarsit amoris incendio, vt pro patriæ salute, nunquàm veritus sit suum iugulum ostentare. Itaq; cùm posse plus non videatur princeps, quàm quod iubet virtus, & doctrina, nulla est principis potentia; quae non videatur SILVESTRO Aldobrandino semper fuiße singularis, & propria. Quocirca ille cùm apud omnes exterarum gentium Principes, tum in Italia, apud & Vrbini, & Feriae Duces, tanti est habitus, vt illi in consilij sui deliberatione SILVESTRVM non solum vellent interesse, sed etiam præeße: nec eum comitem habere, sed Ducem gestirent, in rebus arduis sequi. Norat enim hic plebis temeritatem frenare prudentia: rabularum lites & iurgia iure sedare: perditorum libidinem arcere continentiae exemplo: furorem iratorum fortitudine restinguere: ac demum impiorum facinora aequitate superare, & iustitia. Quare à PAVLO IIII. Aduocatus, & consistorialis, & Fiscalis creatus, eum se praestitit in tractandis imperij habenis, vt non tam videretur regere, quàm quomodo esset regendum alijs ostendere. Hic enim quasi de cœlo facem Promethei cùm haberet accensam, homines ex caeno vitiorum concretos, sapientiae flammà, omnes ad virtu-

tem

tem informabat: Nec ferro, ut olim Romulus, Romanis: sed sanctimonia, & religione posteris, ad imperium iter aperuit. Etenim nihil erat SILVESTRI I. C. sapientia, nisi ars imperandi, & scientia. Hac quippe instructus norat ex aliorum & erroribus, quod rectum est sequi, & periculis, quod tutum est amplecti, ac deniq; erudiri ad gloriam ex aliorum infamia. Ius autem omne summa definiuit religione: religionem tot artium dotibus locupletauit: tanta virtutum omnium dignitate honestauit, atq; ea facultate dicendi illuminauit, vt in religione non solum iuris, & iustitiæ, sed etiam sanctimoniae videretur magister, & dominus. Quare in florentißimis Italiae Gymnasijs iuris interpres, non tam lingua, quàm manibus ius docebat. Nam cùm firmius inculcatur morum disciplina, exemplis: quàm verbis, ita viuebat; vt illius vita multorum esset instructio, & disciplina. Quanquam gloriosius ducebat hominum oculos, quàm aures erudire, tamen non solum voce, sed etiam stylo; veluti quodam sole, quæ in iure, & legibus occulta sunt, & retrusa, illuminauit. Nec ad fidem opus est verbis. Nam cùm esset splendor sui ordinis, eximium patriæ decus, atq; exemplar veræ, germanæq; iustitiæ, non modo, non potuit virtus eius occuli: sed etiam eo illuxit splendore, vt SILVESTER ALDOBRANDINVS non solum Italorum, verum etiam gentium omnium clarißimum lumen haberetur. Magna, fateor, fuit viri, ex virtute felicitas: summa ex liberis quatuor ab eo in lucem susceptis, THOMA: JOANNE,

 HIP-

HIPPOLYTO, & PETRO, qui omnes optimæ reip. ſummi fuerunt Architecti, & opifices. Ea quippe illorum omnium erat æquitas, qua populorum pax nutritur, et concordia: ea ſapientia, qua ceſſant maleuolorum quærelae, odia, inimicitiae, bella, ſeditiones: ea deniq; induſtria, qua tantum in tractando imperij clauo valebant, vt illi præter cæteros viderentur totius orbis, & bona conſeruare, & mala euertere poſſe. In eo enim quem colebant iuſtitiæ campo, neq; violentiae, neq; fraudi, nec audaciae, nec temeritati, nec deniq; iniuriae vllus eſt in quo conſiſtat locus. Quare in ALDOBRANDINIS Ars ea imperandi potiſsimum laudatur, quae imperantem ſic afficit, vt non malit alijs imperare, quàm rationi obedire. Iuſtitia quippe Magiſtra, volebant Principis officium, non priuata, ſed publica vtilitate eſse definitum: officij eius eſſe, legibus parere: ius, & libertatem populi ſeruare: Senatus auctoritatem defendere, reuereri, & obſeruare. Imperium enim propter virorum bonorum præſidium, contra ſceleratos, & improbos homines, eſt inſtitutum: huicq; ſumma poteſtas conceſſa, vt vindex iniuriarum, cuſtos libertatis, & iudex vitiorum exiſteret. Quorſum hæc? nihil eſt in iure, & legibus: nihil in præceptis de officio, & virtute Principis, quibus non ſolum inſtituitur, ſed etiam ſeruatur, atq; omni gloria augetur imperium, quod non habemus in Præclariſsima ALDOBRANDINORVM familia, exemplorum teſtimonijs corroboratum: nedum promptum, & expeditum.

Nec

Nec enim CLEMENS VIII. quenquam, præter sapientem, ad tractandas imperij habenas admittit. Nam Imperanti duplici virtute cùm opus sit, vna externa, politica nimirum, quam qui habet non se, sed alios magis bonos viros facit: altera insita quam qui poßidet, vir bonus dicitur, nouitq́; spem, timorem, cupiditatem, ac iram deniq; in rationis finibus arcere. vtranq; enim Summus Pontifex à puero ita traxit de cœlo, vt non tam Imperij administratores, quàm cum ijs, virtutem administrandi videatur humanæ societati suggerere. in quo vix satis dici potest, quanta ipse Pontifex dignus sit gloria. Nam vbi deest politica virtus: ibi in Imperio, ex beatis infausta, & misera fiunt omnia. Etenim quorsum, quòd Romani toties Triumphi Pompeius auctor, & opifex, sola inuidiæ causa, ad opprimendum C. Cæsarem impulsus, auctor sui interitus fuit, et magister publicæ calamitatis? Ea est politicæ virtutis ratio, ut nulli ne minima quidem scintilla odij sit inter Principes admittenda, nisi qui uelit grande incendium accendere. Atq; ne de THOMA Aldobrandino taceam, quid uel à natura, uel ab arte desiderari potest, quo non cultum, ornatumq́; extitit eius ingenium? tam subtilis fuit Philosophus, & orator vehemens, ut magis artes ingenio: quàm ingenium artibus honestare uideretur. Huius singularem doctrinam cùm omnes suspicerent pari eloquentia coniunctam: tum PIVS V. propter admirabilem uim eius ingenij, mirifice oblectatus est eius consuetudine. Quare illum, penes se, vt haberet, constituit à secretis orationis latinæ.

qua ex re summo Pontifici ad voluptatem, non exigua etiam accessit dignitas. Nam quid est tam horridum, et incultum, quod eius non splendesceret oratione? quid tam incredibile, quod dicendo non redderet probabile? Haec, & multo maiora loquuntur, quae ab eo profectae sunt Diogenis Laertij traductiones. Si maximum vrbis decus, est virtus: quanti ab vrbe is debebat fieri Philosophus, qui summus erat architectus virtutis? Non, si maiores sunt ingenij, & doctrinae: quàm corporis, & fortunae vires, pluris fuit in vrbe THOMAS Aldobrandinus omni Regia Gaza, qui in philosophia Isocratis retinebat eloquentiam, & in eloquentia Aristotelis Philosophiam, cuius disciplina inuentrix est legum: morum magistra: ingenij lumen: cos deniq; veritatis? Nec is adeò virtutes omnes laudabat, quam vnam in cœlum attollebat obseruantiam. Quid enim aut in scholis prosit veritatis disciplina, nisi veritati obtemperent artes omnes, et scientiae, aut in moribus valeat iuris imperium, nisi populi adsit obsequium? non una est, sed omnis uirtus obseruantia, qua detracta, & lex, & ratio omnis relanguescat oportet. quid? Nemo est in tam eminenti dignitatis gradu constitutus, qui rectè antè possit imperare alijs, quàm caeperit Deo Opt. Maximo, atq; summae rationi parere. nec exitus potest, non miser esse imperij: nisi ex animo obediat Principi populus. Quare nihil est obedientia ciuium, nisi vrbis felicitas, & Principis gloria. Nam quorsum duplex ius, diuinum vnum, alterum positiuum? Vt huic populus, alteri Princeps cùm subijciatur, intelligamus

mus

mus virtutes omnes, in obedientiae prædio nasci, & possessione. Hac vna virtute THOMAS Aldobrandinus sic oblectabatur, vt mallet rationi parere, quàm viris imperare. qua in re, non tam fuit Filosophus: quàm philosophorum omnium lumen, atq; sapientiæ decus: nec adeò virtutibus omnibus fuit instructus: quàm ipse virtutum omnium minister simul, & magister. Quare tanta apud PIVM V. fuit auctoritatis, vt vix quicquam summus Pontifex ratum haberet, nisi quod antè THOMAS Aldobrandinus probasset. Sed quid ego hæc de summa doctrina THOMÆ Aldobrandini? Quemadmodum ab vno Hippocrate vniuersa medicinae adiumenta, sic ab eo ALDOBRANDINO omnia politicae virtutis, ad benè beateq; regendum, præcepta fas erat optimo cuiq; Principi haurire. Quas igitur Cardinalis P. ALDOBRANDINVS, THOMAM Patruum imitatus cœlesti spiritus afflatu, continenter arcendo populum in rationis gyro, fudit animi sui sententias, eas volui, non minori fide, & integritate, quàm studio, & solertia longè lateq; perquirere, atq; tanquā veros rectè, & feliciter imperandi aphorismos in vnum locum congerere. Nec solum probauit hoc meum consilium IO. BAPTISTA Costa primarius iuris Canonici in Ticinensi Gymnasio, interpres: sed etiam veluti quodam studij ardore inflammauit. Nemo enim potest non prudenter agere qui prudentissimi viri stat iudicio. ita autem ille iurisprudentiæ seruat momenta omnia, vt totus videatur ex iure pendere, & iustitia. ab eo enim lex non modo publicè do-

 cendo,

cendo, aut funditur aperta; aut latens explicatur diuidendo: aut incognita demonstratur definiendo: aut incerta probatur argumentando: aut anceps & dubia illustratur interpretando: sed etiam ita colitur, & obseruatur, vt ille nunquam videatur sine iure publicae vtilitatis, & communis commodi respirare. Nam quid de Aldobrandinorum iustitia dicerem? quemadmodum non vir ab vxore, sed vxor à viro nobilitatem capit: ita apud Aldobrandinos, non iustitia ex officij dignitate: sed officij dignitas ex iustitia, monimenta sumit laudis, & gloriæ. Hæc autem in CLEMENTE VIII. *tanta est, vt iustitiam, neq; virtutum omnium optimam, sicuti Plato: neq; admirabilem, vt Aristoteles: nec præstantissimam veluti Cicero: nec fundamentum perpetuae commendationis, & famae quemadmodum cæteri, modo gestiam nominare: sed vna cum Demosthene velim, aut cogar potius eam Reip. felicitatem, atque mundi animam appellare. Nam quid est summi eius Pontificis iustitia, nisi rerum humanarum, & diuinarum vinculum: nisi Terrae, et Cœli veluti quædam amicitia? nisi interioris, & exterioris hominis Tranquillitas? nisi quasi pabulum religionis: nisi decus communis vitae, & publicae salutis firmamentum? Nihil maiorem in modum Antiquitas anhelauit, quàm Principem diuina ferri, duciq; virtute. Nam cur Achillem à Thetide: Memnonem ab Aurora: Theseum à Neptuno: Romulum à Mare genitum esse volebat? res fictæ, & commentitiae, in fabulis magnam ansam mortalibus porrigunt veritatis. Non est Principis virtus ex*

scholis

ſcholis accerſita, ſed de cœlo profecta: non vigilijs, & laboribus comparata, ſed veluti quadam ex hæreditate nata. Teſtis eſt in Præclariſſimo Heroum genere. IOANNES Aldobrandinus ſummi Pontificis Frater: ſapientiae exemplar, & Hetruriæ decus. Nam ille primùm Auditor Rotae, iura omnia veluti quadam diuinitate recreauit debilitata: deinde Cardinalis, ita vitae ſanctimonia Eccleſiae Romanae dignitatem honeſtauit, vt non ſolum ſplendor fuerit ſui ordinis: ſed etiam, teſte PIO V. à quo in Collegium Purpuratorum patrum cooptatus fuerat, animi caſta, verecunda, & incorrupta integritate, ſapientiae nomen viſus ſit ſuperare. Quare conſueuit CLEMENS VIII. dicere Pontificatum ex eius morte orbum ad ſe perueniſſe: in Pontificatu, ideò tibi locum eſſe datum, quia non eſſet ſuperſtes IOANNES Card. Aldobrandinus. At qui longius Superſtes is, qui tantam imperij molem ſuſtinebat, eſſe potuiſſet? neſcit pietas, quod graue, & acerbum eſt, ſi honeſtum ſit modo, timere: mori pro patria, pro religione, pro imperij libertate glorioſum eſſe ducit, & ſuaue. Hæc eſt, vt ſuo docuit IOANNES Cardinalis inſtituto, virtus Aldobrandinorum: Hæc eius Antiquiſſimae familiae induſtria: hæc laus: & gloria, quae in pietate, nihil videtur Antiquitati concedere. Nam laudatur apud Romanos, Metellus Pontifex, qui Veſtali Æde fortuto flagrante, per medias flammas, Palladium, ex incendio ſubſtraxit, & iure quidem laudatur, quippe qui malebat pietatem ſine vita, quàm vitam ſine pietate. Laudatur, tot antè ſeculis Æneæ pietas,

quod

quod Capto Ilio, Achiui miserati captiuorum ærumnas, cùm per praeconem denunciarent, vt singuli ex liberis ciuibus, quod uellent, unum aliquod secum auferrent, ille cæteris neglectis, Deos Penates exportarit: At fuit adumbrata illa, & adulterina utriusq; pietas: vera autem germanaq; pietatis laus est, in ALDOBRANDINORVM stirpe, et semine: & ita vera, vt si hoc genus, erga Deum immortalem tollatur pietatis, statim & fides, & iustitia, & societas humani generis intereat necesse sit. Non longè abeo, IOANNES ille Aldobrandinus summus I. C. summus Rotæ Auditor, summus Cardinalis natura fuit adeò Clemens & pietate insignis, vt semper, & in egestate abundaret, & in opulentia egeret. Nam, quod dictu est admirabile, in summa opum, erga pauperes erogatione, diues: in procacitate perditorum hominum, gloriosus: in periculis, quæ nunquam pro patria, recusauit, vltro etiam sæpè est aggressus, incolumis semper remansit. Quemadmodum enim Myro pisci si oculus eruatur, frontiq; hominis, aiunt, appendatur ex ophtalmia laborantis, solet pisci oculus renasci: homini verò ophtalmia sanari: ita nihil ex pietate optimi Antistitis vnquam potuit detrahi, quod non visum est, ad eum cum admiratione reuerti. Hæc quippè eius erat Pietas, quae fidem constantia: officij dignitatem iustitia: pietatis nomen admirabili superaret sanctimonia, quae eò magnitudinis processit, vt ei ad glariam nihil amplius addi posset. Quanquam tamen pietas non est eius Cardinalis: sed virtus Aldobrandini generis. Nec in rebus apertis

vti

vti volo exemplis non necessarijs. Nam cùm ea omnis familia, ex sua pietate Religioni plurimum attulerit ornamenti: tum CLEMENS VIII. tam pium, erga Deũ immortalem, se præbet, vt CLEMENTIS VIII. nomine recreari videãtur ipsi in Fanis, & delubris parietes. Etenim cùm multæ sacrae Ædes per eum sunt restitutae: tum Fanum ipsum D. IOANNIS Lateranensis: tanto sumptu, tam artificiosè est restitutum, vt à CLEMENTE VIII. non renouatum: sed erectum esse videatur. Quid? in Rebus bello ardentibus, nulla vnquàm tam plena horroris fuerunt pericula, quae non consueuit pro religione, & pietate, contemnere: in otio autem, & pace, tanta semper fuit erga populum liberalitate, vt cùm continenter in caritate annonae, recreatus fuerit summa eius beneficentia: tum vrbem ipsam multis liberarit oneribus, quae à XISTO V. & alijs summis Pontificibus vrbi erant imposita. Hac autem sapientiae semita, vt ij omnes, ad Pietatem contenderent, in quibus cardo vertitur imperij, nullos vnquam antè creauit Cardinales, quàm norit eos esse, qui in Puppi sedentes possint gubernacula tractare communis salutis, & vitæ: ad quos omnes excitandos non minori munificentia, quàm prudentia ad deligendos, semper fuit propensus. Quantum enim in eo ad res grandes sit animi, testis est purpuratorum patruum consessus: Testis est Regina MARGARITA. Testis Archidux Austrius: quorum altera Ferrariae incredibilem Apparatum: alter in apparatu, sapientiam magnanimitatis Regiæ plenam non suspiciebat sine admiratione.

tione. Decorabat omnia gloriae monimenta, in Matrimonij nexu constringendo, singularis erga PHILIPPVM III. & MARGARITAM *Reginam Summi Pontificis benignitas, plena magnificentiæ simul, & diuinitatis. Nec enim cuiquam in apparatus elegantia, & copia rem vllam commendauit, nisi ei, qui esset Religiosus, doctrinae singularis: ingenij admirabilis: modestus: grauis, & temperans: consilio prudens: iudicio constans: fortis deniq; in periculis, atq; in omnes facilis, & benignus. Qui autem Antistites potißimum Reginæ aduentum honestabant, eorum à Summo Pontifice is habitus est delectus, vt nullus inter eos consticeretur, qui aut Soloni in sapientia, aut Isocrati in suauitate dicendi, videretur concedere. Fit igitur, quoniam, aut proprijs, aut sapientum tantum, in tractando imperij clauo, vtitur adminiculis, vt res uniuersæ obsecundare uideantur cœlesti illius, ac diuinae uoluntati. Quare si liberorum uirtus, patris est felicitas, non potest* SILVESTER *Aldobrandinus ex tam cœlesti, & diuina liberorum virtute, & gloria, non esse etiamnum inter mortales ter felix, & beatus, qui orbi vniuerso terrarum, tantum peperit felicitatis. Etenim cùm nihil ab eo non æquum: nihil non salutare: non vtile: non plenum deniq; felicitatis manaret, factum est, vt eum omnes quasi quoddam terrestre, oraculum humanae sapientiae intuerentur, atq; veluti diuinum hominem è cœlo, ad sedandas Principum discordias, et adpropagandam imperij incolumitatem, missum contemplarentur. Hic quippè nihil vnquam ardentius*

curauit, quàm vt hominum generi, & animi bona inse-reret, & extirparet contraria. constat enim homo ex animo, & corpore, quorum alter, altero longè est praestantior. Quare legumlatores absurdum esse putabant externa bona, quae corpori tribuuntur, curare: animi verò bona negligere, quorum gratia potißimum censebant homines viuere. itaq; nemo vnquam Philosophus de Rep. scripsit: nemo aliquando sapiens Remp. formauit: nemo vsquam gentium Magistratus ciuitatem rexit, qui non ciues suos bonos efficere conatus sit. Hùc Charondae: Zaleuci: Minois: Lycurgi: Solonis, ac Priscorum omnes leges pertinent: Nec horum temporum extat vllus legislator, qui non supplicia improbis, & præmia bonis viris statuerit: quiq; non quàsi pestem ciuilem perhorrescat fœdifragos: periuros: ambitiosos: mendaces: libidinosos, ac omnes deniq; nefario pastos scelere. Hæc omnia cùm præclarius ex Aldobrandinorum rebus gestis poßint spectari, quàm ex veterum libris de Rep. legi, existimaui plurimum me humanæ societati profuturum, si minus facta possem: at dicta eorum sapienter, & responsa commendarem posteritati. quid inquio me profuturum? non est boni viri spem, sed officium sequi. illa quippè est ALDOBRANDINORVM virtus, quae depascenda est omni mortalium gloria. Nec enim vnquam post homines natos, cuncti populi, vniuersæ gentes, atq; nationes omnes quicquam habuerunt antiquius, quàm vt ijs, qui aut fines auxißent imperij, aut imperium ex hostium clade, & periculi faucibus eripuissent, summi honores decernerentur.

nerentur.

nerentur. Neq; enim alia de causa, Creta Iouem: Athenæ Theseum: Osyrim Ægyptus in cœlum laudibus sustulit, nisi quia, superatis hostibus, in iure, & legibus firmamenta fixerunt imperij. Ex quo quantum omnis hæc nostra ætas debeat Aldobrandinorum generi, non difficile est odorari. Nam PETRVS ALDOBRANDINVS, CLEMENTIS VIII. frater, ita publicæ continenter excubabat vtilitati, vt in iure dicendo, cuius magister erat, & dominus, vix vnquam hominum, semper Dei duceretur consilio: nec adeò virtutibus humanis sua firmaret iudicia, quàm ipsas humanas virtutes, veluti quadam iudicij diuinitate. Hic autem in toga sic erat animatus, vt quæ religioni, & pietati vulnera iniuriæ, per vim essent illata, summa vi, et impetu moliretur repellere: atq; afflictæ Ecclesiæ ita succurrere, vt ibi, vbi non esset consilio locus, non metueret, quod ius, quod ratio non impetrarat, ferro extorquere. Hic inter omnes fratres, post CLEMENTEM VIII. maximè profuit humanæ societati: Non quoniam veræ germanæq; exemplar fuit sapientiae: sed quia Card. PETRVM ALDOBRANDINVM suscepit filium. Huius enim sapientissimi Antistitis Ecclesia armata cùm si virtute, potest nunc demum ex rerum asperitatibus caput attollere. Nam is ille est, cui & animus crescit cum rerum difficultate, & consilij lumen, cum earum obscuritate, quiq; tantum iudicio valet, vt nihil lateat in artis, et doctrinæ nomine, quod non uideatur usu, & experientia tenere. Huc accedit quòd nihil est Cardinalis PETRI

ALDOBRANDINI fortitudo, nisi quasi quidam virtutum omnium circuitus. Grandia quippè quae sunt, & sublimia iustè appetit: appetita fidenter suscipit: suscepta fortiter tolerat: tolerata deniq; strenuè ad exitum perducit. Quae autem duae res, in armis, plurimum valent, robur, & consilium: illæ ambæ in eo non minus vigent; quàm fas est in inuictißimo Principe desiderare. Itaq; consueuit, vt olim Anthistenes, omnia bona Hostibus, præter fortitudinem à Deo precari: quòd ea non sint poßidentium, sed eorum, qui poßidentes virtute superant: In Bello igitur Hostes: in otio voluptates rationi inimicas sic contemnit, vt turpius putet voluptati, quàm hosti succumbere. Virtutis bellicæ, in Ferrariensi expeditione graue reliquit monimentum, quod quia neq; huius est otij, neq; instituti, facilè prætereo: hoc autem tacere nequeo, quod ea floret dicendi facultate, qua poßit milites animare metuentes: fugientes retinere: omnes hortari publicè: priuatim saluti omnium consulere: arma expedire: milites conscribere: phalanges, ac turmas ad signa vocare: tormenta disponere: hostem ferocia exultantem arcere, ac deniq; boni ducis, & Imperatoris fungi munere. Sed quid ego hæc ex tanto Heroum numero in ALDOBRANDINORVM Domo? est hæc eorum domus non sedes, sed officina virtutis, & gloriae. Nec, vt Græcia vnum tantum: sed plurimos habuit Solones. quid enim dicerem HERCVLES? ea virtus est JO. FRANCISCI Aldobrandini, cuius splendorem hostes Ecclesiae non poßunt sustinere: nedum vim, & impetum retundere

tundere

tundere semper hic ea arte, intelligentia, industria, & doctrina praecelluit: qua portenta scelerum: libidinum gurgites: flagitiorum sentina, atq; lerna malorum omnium facile ex mortalium finibus, potest eijci, & exterminari. Atq; ita continenter in praeclarißimorum Heroum ordine vixit, vt vel stupidißimum quemq; sua laude commoueret, exemplo doceret, atq; quod iter, qua via virtutis ad Imperij gloriam sit affectanda, apertè palamq; demonstraret. Atq; cùm versetur Res bellica partim in viris, partim in armorum genere, partim in bellandi disciplina: haec omnia bellè in vno IO. FRANCISCO Aldobrandino strenuißimo Armatorum exercituum, in Pannonia Duce, nuper summo gloriae splendore illuxerunt. Nam cùm virorum, in bello, haec est conditio, vt alij Imperent, alij imperata faciant, eum se Imperatorem praestitit, vt difficile sit dicere, vtrum fortior in agendo, an prudentior in deliberando fuerit. Nec enim minus vnquam habuit in periculis, animi, quàm in rebus obscuris, & dubijs consilij. Quos autem habebat milites suae disciplinae alumnos, & rei bellicae ministros, ita instruxerat, vt aduersus Turcarum vim, & impetum; animo essent grandi, & elato: in machinandis insidijs, vafri, & veteratores: in conflictu, ira et audacia ita precipites, vt signo dato salutis, & vitae prodigi magis viderentur, quàm liberales. Armorum autem varia, et multiplex est ratio: quorum omnium, in IOANNE FRANCISCO Aldobrandino tanta est peritia, & quicquid legiones, cohortes, Turmae: Phalanges: Hastati: Antesignani:

gnani:

gnani: Rorarij: ac deniq; Triarij milites armis praestarent, id omne nunc Pedes, nunc eques sic exerceret, vt ad omnia armorum genera, non factus, sed natus esse videretur. Virtus demum Militaris, quae ars est imperij, & regia disciplina, ei ita est familiaris, & cognata, vt nihil fuerit, aut in Cyri Regis exercitu tam elaboratum, aut in Astu Annibalis tam recunditum, quod apud eum Imperatorem non continenter frequens fuerit, & vsitatum. Belli enim tempore, nihil committebat fortunae temeritati, sed omnia virtuti. Norat enim Geometriae praesidio, quibus in locis, lignari: aquari: pabulari possent milites: qui recessus quae flexiones, quae diuerticula ab hostibus essent cauenda: quidue de commeatu esset aut sperandum, aut timendum. Atq; artem militarem tanta prudentia, tolerantia, iustitia, fortitudine, & solertia commendauit; vt ingens saepe Turcarum exercitus parua manu ab eo restinctus sit, & deletus. Quem enim non poterat armis, & viribus, norat stratagemate superare: atq; si res ferebat, malebat ex hoste, consilio, incruentam: quàm aliena clade emptam, victoriam reportare. Verum inter summas eius aduersus Scytharum vim, & impetum, victorias, ea in primis laudatur, qua Strigoniam non sine plurimo discrimine, recuperauit perditam. Confligebat enim non cum Auaritia timidorum: sed cum face, & furia armatorum, qui non opes, sed sanguinem videbantur sitire. At quoniam boni Imperatoris ducebat esse, milites maiori amore, quàm hostes odio prosequi: malleq; mori in acie, quàm hosti terga dare:

eas in periculis norat vias, ex quibus miles, hoste profligato, incolumis euaderet. Scythae enim ferociter magis quàm prudenter Pannoniam inuadentes cùm omnia non solum suo polluerent scelere, sed etiam barbara, & immani crudelitate omnes ad defectionem ab Imperatore, & obsequio Romanae Ecclesiae compellerent, ingenti celeritate semel atq; iterum IO. FRANCISCVS Aldobrandinus cum exercitu ex Italia Pannoniae labenti praesto fuit: eiusq; opera, et studio vrbes omnes, in ea regione, quae partim peste, partim fame, partim cladibus erant exinanitae, priscae virtuti sunt restitutae. Nec minus, quàm in bello, fortitudo: eius laudatur; in pace summa iustitia, cuius duae sunt, quibus reguntur vniuersa habenae: seueritas in puniendo, & praemium in remunerando. Nam illius praesidio viae clauduntur ad peccandum: Huius spe contra iter aperitur, ad benè beatèq; agendum. Vrbes enim molitur decorare non magnificis aedificijs, sed ciuium virtutibus: non opulentia, sed ingenio augere, & doctrina: in bello igitur Hostes vincit: in pace ciues non tolerat improbos. Nam qui Princeps tolerare improbos non grauatur, improbitatis fit socius, legesq; omnes, sine ciuium bonis moribus, etiam sanctißimae, redduntur inutiles. Quare in eo tota est ALDOBRANDINORVM Domus, vt legum inuiolata sit auctoritas: Magistratuum in munere obeundo, prudentia, diligentia, & alacritas: populi solers obsequium: & Principis erga populum, acre & intentum studium. Nihil est itaq; in arte imperandi, quod in rebus, ab ea praeclarißima

rißima

rißima familia gestis, non videatur, inclusum contineri. Nam si ad arma animum intendimus, facile ex ea intelligimus, bellum sine religione, sine iure, non solum belli nomen amittere: sed etiam sacrilegij turpitudinem, & latrocinij dedecus induere. Quare Hostes omnes Romanae Ecclesiae, non adeò videntur bellum conflare, quàm belli iura, atroci, & nefaria iniuria lacerare. Non enim virtus bellica in furore, sed in prudentia consistit: non in crudelitate, sed in pietate: non in scelere, sed in æquitate: non deniq; in iustitiae offensione, sed defensione versatur. Siquidem alia est rapina, alia Militia: aliud bellum, aliud latrocinium: alius Imperator, alius Tyrannus: alius deniq; miles, alius Latro. Ille enim virtute honesta: hic scelere molitur turpia: ille iure, hic iniuria ducitur: ille iustitiam, hic anhelat pecuniam. Est igitur, & Belli, & pacis magistra, atq; domina ALDOBRANDINORVM domus, qua ius & scriptum, & non scriptum tuetur summa religione auctum, & cumulatum. Quid à viris gloriae eius monimenta requiram, cùm elucescant etiam in fœminis? Testis est vna instar omnium MARGARITA IOANNIS FRANCISCI Aldobrandini filia Inuictißimi Ducis RANVTII coniunx integerrima. Nec quisquam est tam tardi, & hebetis ingenij, qui ex oris eius figura, non poßit omnia regiæ virtutis pigmenta recognoscere. Quemadmodum enim Socrates, à Diotima fatidica instructus norat statim, ex cuiusq; indole, qui essent mores animi, & sensus intimi: ita nemo est, in quo mica modo sit salis, qui

MARGARITAM cùm intueatur, non sentiat continentiæ, modestiæ, ac summæ virtutis exemplar se intueri. Virtus enim omnis in eius indole, tanquam in picta tabula, suis lineamentis ita est expressa, vt eos omnes à quibus cernitur, ad gloriam videatur virtutis amore accendere. Quare sicuti quod honestum est, corpore simul fit, & animo: ita in oris eius figura spectanda, non solum adhibendi sunt oculi, sed etiam iudicium. Quocirca non possunt Amplissimo Principi RANVTIO FARNESIO, non felices, & beatæ esse eius nuptiæ, quæ non magis sunt Matrimonij fœdere, quàm virtutum omnium societate coniunctæ. Nam sicuti in vxore, formæ venustas, omni virtutum comitatu tenetur stipata: ita in viro summa prudentia, cum pari corporis dignitate spectatur coniuncta. quid enim altè repetam? animaduerto ex eo sacrosancto Matrimonio, non solum Italiam: Sed etiam Europam omnem gestire lætitia. Etenim Principum matrimonia non solum affinitates, in coniunctione: sed etiam in imperio, pacis, & concordiae arctissima quæq; habent vincula. Atq; si Matrimonij interuentu inter mortales, non solum inueteratæ intermoriuntur inimicitiæ: sed etiam iura amicitiae concitantur ea, quae vix vlla dirimi possunt iniuria: quænam ex faustissimo hoc Matrimonio perpetuo futura est, & Hispaniae, & Germaniae, & Italiae seges, & materia concordiae? MARGARITA AVSTRIA RANVTII Auia Germaniae obses est: Rex PHILIPPVS II. Auunculus ALEXANDRI FARNESII, Hispaniarum

arctissi-

arctißimum nunc etiam fœdus cum Italia constringit beneuolentiae: Rex Gallorum HENRICVS II. HORATII FARNESII Castri Ducis Socer, firmamenta affinitatis reliquit. Nihil est igitur hoc matrimonium, nisi veluti quoddam plurimarum regionum vinculum summo amoris fœdere constrictum. Res est Antiquis exemplorum testimonijs aperta. Etenim nisi Raptæ virgines Sabinae coniugio fuissent placatae, connubijq; iura, parentum animos reddidißent tranquillos, & quietos; actum omnino erat de re Romana. ex quo intelligimus odij flammam non solum restingui matrimonio: Sed etiam accendi mutui amoris ardore, & beneuolentiae. Quare nemo est qui, si pacis publicae, & concordiae gustum, sensumq; modo habet, non totus iam, pro auspicatißimis his nuptijs, gestiat lætitia. Atq; vt illa omittam: is est RANVTIVS FARNESIVS, qui religione: gratia: veritate: obseruantia: pietate, atq; vsu, & experientia rerum tractandarum tantum valet, vt nihil vnquam fuerit in sapientißimo Principe, tam gloriosum, et admirabile, cuius per omnes gentes, non efferatur gloria, & laudibus. Nam sicuti res est admirabilis Salamandra, quae non solum, non vritur in igne, sed etiam ignis restinguit incendium: ita ille demum verè temperans est, & integer, qui in ardore iuuentutis, nulla flagrat cupiditate, qui in ipso æstu ætatis, faces omnes restinguit voluptatis: qui appetitus domat ratione: qui sensum, qui impetus omnes frenat consilio: qui deniq; ita sui habet imperium, vt rerum omnium simul videatur habere ob-

 sequium:

ſequium: quod omne, eò præclarum eſt magis, quò glorioſius eſt voluptate abſtinere, quàm frui. Sed quò me mea ab ALDOBRANDINIS abducit oratio? aggrediuntur illi omnes ſummis vigilijs, et laboribus, quæ in omni imperij faſtigio ſunt difficillima. Nec id inconſulto. Nam ſi quis, aut ex ſcientiarum tenebris, aut ex hoſtium copijs aliquid ſtudeat commodi extorquere, ſine labore, & tolerantia: nihilo plus proficiat, quàm ſi quis det operam, vt vir bonus, ſine virtute euadat. Itaq; Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS ſuis quaſi humeris tantam imperij molem ſuſtentat, atq; eam vrbem, quae vrbium cunctarum, orbisq́; terrae eſt domicilium, ſic in officio continet, vt non ſolum toleranti, ſed etiam hilari animo omnes videatur abſorbere difficultates. Nam quid antè quàm in purpuratorum patrum numerum à Patruo CLEMENTE VIII. eſt aſcitus, fecit, aut non fecit potius? qua arte, & induſtria Arci D. Angeli præfectus rem omnem adminiſtrauit? eum non ſolum Populus Romanus, propter res ab eo benè geſtas, ſed etiam tota Italia ita obſeruabat; vt eius gloria in ore, et ſermone omnium videretur habitare. Habet quippe is in tractandis Imperij habenis, Ariſtidis iuſtitiam: Scipionis ſedulitatem, atq; Mithridatis Regis conſtantiam. Quo fit vt conſueuerit, ad felicitatem imperij, aut noua documenta inuenire, aut inueterata renouare, aut deniq; renouata meliora ſemper reddere. Hic Pontificiae virtutis, & dignitatis obſes, leges eas non ſolum in tractando imperij clauo miniſtrauit, ſed etiam illuſtrauit,

quarum

quarum adminiculis in cælum tollitur Ecclesiæ Romanae felicitas. Atq; vt pacis, & otij iura omittam, nullum, in armorum periculis est tam tetrum, & horridum monstrum, cuius ille crudelitatem non quasi nouus aliquis Theseus vincat, ac superet. Nam quo Marte in bello Ferrariensi, periculi flammam statim restinxit? qua arte Ferrariam vrbem munitissimam in deditionem venire coegit? Quemadmodum ibi apertum Argumentum est inclinantis imperij, vbi virtus languet Principis: ita ibi omen summae est felicitatis, vbi Princeps amicos superat consilio: hostes virtute. Hæc quippè eius est Antistitis sapientia, quae capi vix potest hoc elementari globo. Etenim quae fluxa sunt, & caduca despiciens, nihil præter id, quod diuinum est, & immortale suspicit: opes tanquam Ludibria fortunae aut non admittit sibi traditas: aut admissas partim in pauperibus recreandis; partim in extruendis, & reparandis religiosorum aedificijs erogat. Hæc cùm omnes de eo prædicant, tum vnus Melchion Alciatus Iuris publicus interpres, ea prædicandi finem nullum facit: cuius laudo voluntatem: amo magis iudicium. in eo enim viro omnia sunt, quae inueniri ingenio, quae ornari arte, quæq; singulari possunt fieri virtute. At laudes omnes Card. P. ALDOBRANDINVS vincit magnitudine virtutis. quid dicerem pietatis? Templum D. MARIÆ in via vt dicitur, fratrum Seruitarum non vulgare vrbis Romae ornamentum, in quo, monumentum est P. ALDOBRANDINI Patris, non modo plurimis, ac magnificis muneribus honestauit:

stauit: Sed etiam præclaro auxit ædificio: Ædem pariter diui Nicolai, cuius in Cardinalatus dignitate, decoratur titulo, ea magnificentia restituit demolitam, vt non ab eo restituta, sed erecta videatur. Nam quid de Fano trium vt vocant, fortium dicerem? nihil est tam retrusum in arte, nihil tam ingens in re numaria, quod non videatur pietatis causa, in vrbem aduexisse. His igitur virtutibus, quibus ille floret, summam laudem definio perfecti Principis. Nam cur apud Virgilium Æneas, qui veri Principis induit figuram, & faciem, fingitur ex matre Dea Venere, & Patre homine Anchise esse natus? non vt hoc sentiamus, sed vt fateamur Principem non esse, nisi qui norit, & diuina intelligere, & humana operari, malitq; Deo obedire, quàm hominibus imperare, quibus ille semper studuit non praesse, sed prodesse. Sunt præterea in hoc vno Card. ALDOBRANDINO omnia rei bellicæ documenta, atq; vniuersa virtutum omnium ne procul, vel à Græcis, vel à Romanis petantur, exempla: summaq; gloriæ testimonia, vitae probitate expressa. Nam quae in pace eius est iustitia: quae in bello virtus: quae in omni fortuna moderatio? virtus in eius vita gloriosius cernitur, quàm in Herorum Historijs legitur: nec adeo verborum luce, quàm rerum ab eo gestarum gloria illustratur. Sed quo ad laudes ALDOBRANDINORVM rapior? ne videar, tanquam alter Icarus, nimium sublimia petere, ingentes eorum virtutes, quae sua in cœlum feruntur gloria, malo deserere, quàm eas persequendo, ruere cum discrimine, & dedecore. Non

est

est igitur cur quis mecum expostulet, quòd iam de rebus à Card. P. ALDOBRANDINO gestis commentarios non scripserim: hæc eius tantum Apophthegmata ad scribendum delegerim. Nam cùm sapienter eius facta, non possunt cognosci nisi à sapiente viro: quæ res commentarios eos scribendi causam multis præbet: facultatem tollit quasi omnibus, summa atq; admirabilis eius magnitudo.

HENRI-

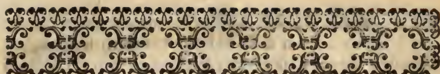
HENRICVS FARNESIVS Eburo Lectori beneuolo. S.

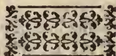
ITA est, vt ait ingenij, & doctrinæ decus, Atq; Academiæ Intentorum auctor & opifex Don CAROLVS Bossius, omnia turbulentissimis his temporibus, collucere summi huius Pontificatus splendore. Atq; ea demum vera est in Card. P. ALDOBRANDINO virtutis, & doctrinæ gloria, in qua, neq; res verborum nebulis obscurari, neq; verba rebus augustissimis non consonare videntur. Nam vt ipse ALDOBRANDINVS obscura & retrusa omnia consilio: ita difficillima quæq; vincit virtute: nemoq; est eius disciplinæ, in tractando imperij clauo, alumnus, qui non videatur quasi nouus aliquis Orpheus. At quis, inquiet aliquis, Orpheus? non qui Lyram ab Apolline, sed qui sapientium accepit ab ipso rerum omnium Imperatore Deo: non qui aurium, sed qui corporis sensus temperat vniuersos: non qui cantus suauitate montes moueat de sua sede, sed qui, quò ius, quò ratio vocat, vrbes, atq; summas regiones, post terga trahat consilio: non qui cursus fluuiorum conuersis reuocet fluctibus, sed qui populum voluptate diffluentem, cursu retorto rapiat ad virtutem: non deniq; qui syluas permulceat vocis iucunditate, sed qui hominum genus Syluestre, & agreste norit placatum, & mansuetum reddere: quiq; eam & rerum, & sententiarum Syluam, in consilij capiendi trahat deliberationem, vt eius in ore, & sermone Reges, Imperarores, summiq; Principes curas omnes gestiant deponere. Quare

re

re Card. P. ALDOBRANDINI de arte imperandi dicta, & reſponſa, cùm mihi videantur imperij habenas tractantibus digna, quia creſcit, & decreſcit imperium, cum imperantis diſciplina: tùm illa, & philoſophis ad intelligendum, & oratoribus ad dicendum, & Principibus ad ſtrenuè agendum cenſeo maximè eſſe accommodata. Nam cùm nihil ſit ars imperandi niſi Dei, qui rebus imperat vniuerſis, diſciplina, illa omnis in ea virtute eſt fundata: quæ vt mare ſuo ambitu terræ globum: ita ſcientiarum regiones omnes, & lambit, & ambit veluti quodam ſapientiæ circuitu. Quocirca nihil meo quidem iudicio, in Muſarum hortis, poteſt aut naſci, aut legi fructuoſius hoc, de perfecto Principe, Card. P. ALDOBRANDINI laconiſmo: nullum germen deſringi doctrinæ ſuauius: nulla ſtirps ingenij propagari feracior, quem ſi amabis, nihil te mordebunt, quæ in hoc libro imprimendo, obrepſerunt menda: quæ, quoniam erroris ſunt, non culpæ, tu, puto, feres ſine ſtomacho. Vale.

QVI CONTINENTVR IN HOC LIBRO TITVLI, HI SVNT.

DE PERFECTO PRINCIPE APOPHTEGMATA P. ALDOBRANDINI CARDINALIS

In quibus Ars imperandi tenetur inclusa.

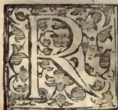
A B

HENRICO FARNESIO EBVRONE I.C. & Artis Oratoriæ, in Ticinensi Gymnasio, Regio Interprete, in librum vnum congesta.

ATQ. REGVM, IMPERATORVM, ac Sapientissimorum Heroum exemplis,

EX OMNI ANTIQVITATE Aucta, & locupletata.

DE PRINCIPE TITVLVS PRIMVS.

ES est operosa & difficilis, ars imperandi. nec eam benè beateq́, tractare potest Princeps, sine sapientiæ lumine, aut numine potius. Non retrusa, vel etiam aperta sunt priscæ vetustatis testimonia. Nam apud Romanos, nullus olim propè Cæsar extitit. qui non, quasi victus Cæsaris nomine, deterior factus est. Solus enim Vespasianus, vt Cornelius Tacitus refert, Principis dignitatem nulla dedecoris contaminauit macula. Qua-

re quidã olim, ex intimis familiaribus Claudij Neronis, nihil est veritus dicere, bonorum Principum imagines omnes in vnius annuli pala effingi potuisse. id autem lubens recenseo, non vt antiquitati detraham, sed vt omnes ex admirabili ALDOBRANDINORVM religione, pietate, ac sapientia fœlicitatem recognoscant horũ temporum. Vt enim Lychni lumen aperto sole, sic bonorum laus omnis cœlesti, ac diuina CLEMENTIS VIII. obscuratur virtute: gloriosiusq; omnes de eo sentiunt, quàm loqui possunt. Nec enim formica Taurum: nec vlla nox mortalium incredibiles eius laudes potest absorbere. Nam quid attinet hoc loco dicere quanta Præstantissimus Cardinalis P. ALDOBRANDINVS, summas, quas continenter gessit, dignitates auxerit & ornarit sapientia? virtus eius singularis vno omnium ore, & sermone sic percrebruit, vt nullus sit tam desertus in Italia angulus, qui non eius resonet nomine & fama: rumorq; apud exteras, & longinquas gentes ipse iam raucus sit. Quanquam tamen Reuerendiss. Carmelitarum Antistes, religionis ornamentum, & doctrinæ Decus, HENRICVS Syluius de summis, ac propè diuinis eius meritis semper aliquid habet, in quo Sol & tal sit recunditæ eius virtutis & glorię. is autem cùm vbiq; locorum semper summæ illius prudentiæ, iustitiæ, ac pietatis sit buccinator: tum mihi Papiæ sepè inculcauit, eum esse P. ALDOBRANDINVM Cardinalem, cui nunc summus Pontifex onus credat Atlanticum: nunc Rex Catholicus PHILIPPVS III. in cæca & obscura consilij capiendi deliberatione, nodum, vt est in prouerbio, Gordium proponat soluendum, eumq; nullo in loco pedem imponere, in quo non optimi Principis vestigia relinquat: Huius oratio apud me, non solum vim habuit ad fidem auctoritatis: sed etiam, ad scribendum tanti Principis Apophthegmata

thegmata necessitatis. Nihil enim Religiosissimus hic Antistes neq; perhorrescit, nisi quod turpe est: neq; minus cognoscit, quàm aut consilio labi, aut errare iudicio. Quoniam igitur non solum sacer habetur sapientissimus ille Princeps: sed etiam veluti quoddam iuris Sacrarium, eius consilium: placuit ex eo hæc, tanquam sapientiæ surculos, excerpere de Principe Apophthegmata, quorum series hæc est.

1 *Quòd ruentis Imperij res omnis fulcienda sit Principis solertia.*
2 *Quòd ingens est, sibi imperantis imperium.*
3 *Quòd Princeps hominum probetur suffragijs: fiat vero Dei consilio.*
4 *Quòd Principi virtus imperandi, pacientia sit depascenda.*
5 *Quòd ars imperandi, vna potissimum commendetur prudentia.*
6 *Quòd in principe oris figura minimè orba sit sua laude, & gloria.*
7 *Quòd Principi oris deformitas etiam ornamento sit in virtute.*
8 *Quod Principis disciplina ex Chirone magistro sit haurienda.*
9 *Quòd Princeps nulla propius semita ad Deum immortalem accedat, quàm liberalitatis.*
10 *Quòd Principis auro æque pareat inimicus, atq; amicus.*
11 *Quòd clementia cum Principe summo constringatur societatis vinculo.*
12 *Quòd Religio Principis Atheneus murus sit imperij.*
13 *Quòd Princeps ciuilem omnem societatem vno constringat iustitia vinculo.*
14 *Quòd Principis virtuti, nulla par sit, & æqualis.*
15 *Quòd natura ius violet, qui Principem non summa colat beneuolentia.*
16 *Quòd præsentia Principis in rebus arduis, pro auxilio habeatur.*
17 *Quòd Principi tegenda sint simulatione, & dissimulatione sua consilia.*

QVOD RVENTIS IMPERII *res omnis fulcienda sit Principis solertia. I.*

CVM cresceret rerum difficultas, vna cum imperij dignitate, & magnitudine, Summo Antistiti ALDOBRANDINO isq; imperium, tanquam onus Atlanticum cum omnium admirationi sustineret, cuidam ex domesticis eius, atq; intimis familiaribus ab eo interroganti, cuius præsidio fretus, tam graue imperij onus, tantamq; publicæ salutis molem auderet sustentare: solertiæ respondit. Nihil maiore compendio aut grandius, aut dignius Principe dici potuerat. Nam solertia Principis, non solum difficultatis in imperio, sed etiam deficientis temporis est medicina. Hùc pertinet Maronis fides, & auctoritas. Cur enim apud eum, Æneæ comes est

Achates,

Achates, qui primus excitat ignem? ignis, quia neſcit quieſcere, nec vllis contaminari ſordibus, non habet ibi elementi ſignificationem: ſed ſolertiæ, quæ imperium non ſolum peperit, ſed etiam alit, ac ſumma quæq; ei incrementa tribuit. Nec aliam ob rem, puto, Achates dictus eſt Græcè ab a, priuandi particula, & χατίω indigeo, quaſi nullius rei indigens, niſi quia ibi, vbi adſit Principis ſolertia, omnia exulant, in imperio incommoda.

QVOD INGENS EST SIBI IMPErantis Imperium. II.

VONIAM in doctrinæ ſole mentis oculos non perſtringunt; ſed illuminant rerum exempla: multa ad triumphalem Reginæ MARGARITÆ Auſtriæ ingreſſum, expreſſa Mediolani ſpectabantur Perſarum, & Aſſyriorum Regum ſimulacra. Hæc ſuſpiciens Regina, interrogauit ab ipſo legato, P. ALDOBRANDINO, quem non comitem, ſed ducem ſequebatur: qui Regum omnium eſſet maximus: qui ſibi libentius dixit, quàm alijs imperat. Sapienter ille quidem, vt ſolet omnia. Non enim ingens & admirabile eſt imperium, quod vel Africæ, vel Aſiæ, vel Europæ finibus terminatur: ſed quod vſq; eò protenditur, quouſq; ſol ipſe poteſt ſuo lumine peragrare. Hoc imperium ſolus is poſſidet, qui numquàm in alia fortuna, eſt alius: ſed ſemper idem. Hunc Græci Μικροκοσμον vocant quaſi, per antiphraſim, magnū mundi dominum. potuit enim Cyrus Aſię: potuit Anibal Aphricæ: potuit C. Cæſar Europæ Imperare: non potuit non turpiter huic mundo ſuccumbere.

QVOD PRINCEPS HOMINVM probetur suffragijs: fiat verò Dei consilio. III.

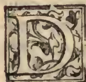

REATO CLEMENTE VIII. cùm vniuersus gestiret lætitia populus, rogareturq; à quibusdam P. ALDOBRANDINVS, quorum suffragijs summus factus esset Pontifex: Non fit, respondit, summus Princeps: sed factus de cœlo recipitur. Nam maius imperium à minore creari ius non est. Cœlestis verò, & diuina responsio. Idipsum enim puto, vt doceret, & Homerus apud Græcos, & Virgilius apud Latinos, alter Herculem ex Deo Ioue patre, & fœmina Alcmena matre: alter Æneam ex matre Dea Venere, & Patre Anchise voluit esse natum ex quo fas est adorari Principem non tam ex humano, quàm ex diuino fieri consilio. Nec enim par est, & consentaneũ rationi, vt quis fiat ab hominibus, qui potest plus, quàm hominum vis simul potest, & natura. Non igitur quod multi: sed quod sapiens loquitur est probandum.

QVOD PRINCIPI VIRTVS imperandi patientia sit depascenda. IIII.

VM aliquando neq; P. ALDOBRANDINVS piacula populi: neq, Populus P. ALDOBRANDINI iustitiam sine stomacho videretur pati: dixit sapientissimus ille Antistes Principi multò plus cum populo, quàm olim fuit Herculi cum tauro esse negotij: nec quicquam esse difficilius, quàm populum, qui bellua est multorum capitum, vno rationis freno arcere, atq; in officij gyro retinere. Sapienter ille quidem: Nihil enim est, vt

asseuerabat Diocletianus Cæsar, Imperij domus, nisi Arca Noes. Nec enim in ea tot, tantæ, tamq; variæ bestiæ tenebantur inclusæ: quot, quanto, quàmq; inter se dissidentes resident in ciuitate perturbationum varietates, & vesanę hominum opiniones. Quare optimè ille demum nouit gubernacula tractare imperij, cui consuetudo diuturna quasi callum quoddam obduxit labori: quiq; aduersus omnia mala, obduruit patientia.

QVOD ARS IMPERANDI vna potißimum commendetur prudentia. V.

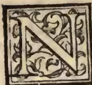
DISCEPTANTIBVS nonnullis de arte imperandi, inter quos fortè inciderat, subrisit, quòd multa sine argumento, sine sale & condimento effutirent. Eorumq; ineptias vt tegeret potius, quàm vt nodum solueret quęstionis: dixit, & artem & arcem Principis vnam esse prudentiam. Hoc cęteri principes omnes, ex oraculo Apollinis Pythij, sibi editum putent: nihil potest esse verius. habet enim prudentia in consilij deliberatione, futuri temporis prospicientiam: in iudicij æquitate, pręteriti Memoriam: atq; in pręsenti, rerum agendarum, & vitandarum scientiam. Nec alia de causa Persę opinor, Regem Cyrum inquiebant à Cane fuisse nutritum, nisi vt eum gnarum imperandi esse ostenderent. Non enim canis habet animi plus, ad mala oppugnanda, quàm sagacitatis ad bona inuestiganda. Ex hoc commento, quod nihil sonat, aut olet nisi artem regiam, intelligimus, eum etiam in periculis fortitudine destitui, qui in otio, & pace vacat prudentia. Nam fortitudo prudentia expers, fortitudinis nomen amittit: induit temeritatis.

QVOD IN PRINCIPE ORIS *figura, minimè orba ſit ſua laude, & gloria.* VI.

VIA non ſolum frons, ſed etiam vniuerſa totius corporis figura, tacita eſt animi oratio: illa in ijs præſertim, qui perſonam induunt publicæ ſocietatis, minimè eſt contemnenda. vbi igitur de forma ageretur Principis: etſi, dixit, non eſt faciendum de Principe iudicium ex oris figura, ſed ex moribus: habet tamen Principis forma, & ſpecies liberalis non minimum ad dignitatem ponderis. Cæci enim eſt, & amentis quærere, cur ſi amentur quæ pulchra ſunt, gratus ſit & iucundus is, in Imperio, cuius forma grauis ſit & elegans. Barbari ferè omnes nullos putabant magnorum operum eſſe opifices, niſi illos, quos ipſa corporis ſpecies, ad opinionem laudis publicæ euexerat. Itaq; Macrobij, qui, vt cæteras Gentes prætercam, Meroen Nili Inſulam incolebant; Principem, cui parerent à formæ pulchritudine eligebãt: nec vnquàm deformi viro obedire dignabantur. quæ res ad Aphricani maioris laudem, non paruus accedit cumulus. Nam ea is fuit formæ dignitate, vt inter quoſcunq; viros eſſet, ſolus præter cæteros, videretur imperio dignus. Quare Principi non ſolum eſt occultanda animi, ſed etiam corporis deformitas. illa enim laudem comminuit: auget hæc contumeliam. Quocirca Periclem, cuius præclara geſta omnis Græcia admirata eſt, ſculptores eius imaginem, Caſſide velabant, ne deformitas appareret, quia oblongo erat capite.

QVOD PRINCIPI CORPORIS *deformitas, in virtute sit ornamenti loco*. VII.

NONNVLLIS obicientibus Galbæ Imperatori, & Annibali corporis deformitatem: præclaram dixit eam esse, in principe, oris turpitudinem, quam non fucus gloriosam redderet, sed animi decus. Non enim in administrando imperio de forma, sed de sapientia fit contentio. Nec Princeps requiritur robustus, sed fortis: nec elegans, sed sapiens. Itaq; etsi inter Medicos Hippocrates strabo erat, Imbecillis, paruus, & deformis: quia tamen neminem curauit, quem ad pristinam sanitatem non restituit: nihilq; alteri prædixit, quod ei non contigerit: Hippocratem omnes Medici, post Æsculapium, maximè colunt, & obseruant. duplex quippè in eo fuit gloria: vna quòd norit naturæ non cedere impedimentis: altera, quòd non ignorarit ipsa, in cæteris hominibus, formæ superare commoda. Sic & Agesilaus Lacedæmoniorum Rex laudatur, qui cum toruus esset aspectu, & altero pede claudus: nomen tamen regis superauit magnitudine virtutis. Nec ei probro fuit imbecillitas corporis. Fortis enim multo robustior est Cyclope Vlysseo. Hic quippe poterat tantum saxum, quod duo, & vigenti iuga boum non valebant amouere, parua manu huc, illuc versare: ille non saxum, sed Imperium potuit, & depræssum attollere, & elatum deprimere. Etsi enim non habebat vires Atlantis, qui mundi globum suis sustentabat humeris: eos tamen habebat animi neruos, quibus mundus ipse cogitur cedere, atq; obtemperare.

QVOD PRINCIPIS DISCIPLINA ex Chirone magistro sit haurienda. VIII.

CVM pluris sit Principem benè institui, quàm bene nasci, est eorum mens graui opinionis errore oppressa, atq; impedita, qui autumant neq; rem literariam armorum: neq; arma, literarum præsidio magnoperè egere. Itaq; Musarum ille Mecęnas, non solum plerumq; ingemuit educationem Principum alterutro destitui: Sed etiam dixit iccircò nullum inclinato iam imperio præsto adesse Achillem: quia nemo Chirone vteretur præceptore. latet in ipso verborũ lepore acer, & acerbus reprehensionis aculeus. Chiron enim Centaurus, apud Homerum, ex altra parte hominis: ex altera equi speciẽ præseferens: ideò Achilli est datus, vt cum equus rei bellicæ, homò virtutis literariæ sit minister, ostenderetur æque disciplina literarum, atq; arte militari, vt felix sit imperium, instructũ oportere esse Principem. Non minus quippè est Principis gloriosũ, populũ in prosperis fortunæ ventis, legibus arcere, ne labatur in luxuriã: quàm in aduersis casibus, inclinatum erigere, & restituere perditũ. qui verò vtrumq; potest, dicitur Princeps fortunatus, hoc est vtriusq; fortunæ, aduersæ scilicet, & secundæ magister, & dominus.

QVOD PRINCEPS NVLLA PROPIVS semita ad Deum Immortalem accedat, quàm liberalitatis. IX.

ETSI beneficio homines, vt hamo pisces, trito sermone prouerbio, non modo capiuntur, sed etiam conseruatur: capere tamen ab infimis hominibus, quæ

quæ sunt exigua, nunquàm recusatur ALDOBRANDINVS nec summa ijs sæpe dare. Quare cuidam interroganti quodnã in tanta multitudine, & varietate munerum gratissimum putaret collocatum apud amicos, beneficium: quod respondit, non fuit petitum. gratum enim est prodesse: gratius humaniter. illud quippe est vtile tantum: hoc etiam iucundũ: vtrumq; simul præstare est magnæ virtutis, nec exiguæ gloriæ. Nam quò quis impensius benefacit, eò magis vim & naturam Dei immortalis attingit. Æthiopes igitur, qui vlteriorem Nili regionem incolebant, vt strabo Geographus scribit, duos colebant Deos, vnum immortalem: alterum mortalem. Illum dicebant qui rerum omnium est causa: hunc à quo plurimi afficiuntur beneficio. ex quo intelligimus nihil esse Principi laudabilius ea liberalitate, & beneficentia, quæ censetur ad plurimos proficisci.

QVOD PRINCIPIS AVRO ÆQVE pareat inimicus, atq; amicus. X.

CVM in sermonem de bello incidisset, interrogareturq; quomodo contra hostes superiores esset pugnandum: non ferro, dixit, sed auro. Salsè id quidem. Nam Philippus Macedonum Rex, hostium vrbes dando expilauit magis, quàm rapiendo. Quocirca Græcorum sermone percrebruit, non à Philippo, sed à Philippi auro direptam fuisse Græciam. Nihil est non modo apud amicos, sed etiam apud inimicos omnes, auro valentius. Itaq; Alexander Philippi filius, vt beneficentia, sic rebus gestis reges omnes superauit.

QVOD CLEMENTIA CVM PRINCIPE summo constringatur societatis vinculo. XI.

CVM nihil sit neq; gratius populo, neq; iuri renitentius impunitate: difficile est Principi, in animaduertendo, vtriq; satisfacere. Sciscitāti igitur quæ vindicta contra improbos esset sumenda. Ea dixit, quæ corrigit, non destruit. Non est obscurum, in Apum Rege, qui solus inter omnes apes aculeo destituitur, naturæ testimonium. quid enim ab Antiquitate, quod paucis perstrinxit tantus, tamq; sapiens Antistes, altius repetam? Non alia de causa ex Iouis semine, vt est apud Orpheum, natæ sunt preces, nisi vt admoneantur Principes omnes, apud se miserorum preces ponderis plus sæpè debere, quàm iura ipsa, & leges habere.

QVOD RELIGIO PRINCIPIS, Aheneus murus sit Imperij. XII.

CVM multa vario, & ancipiti Marte conflictantur regna, afflictumq; passim, & iacēs sit imperium: interroganti fortè quā in refirmamenta posita essent, imperij: in religione, respondit, Principis. Nihil hac vna voce neq, sanctius, neq; verius audiri potuit. Nam si antiquos consulimus, cur apud Homerum, ea ciuitas, in qua erat Palladium, nulla vi hostium expugnari po terat? nihil est Palladium, si benè attendimus, nisi præsidium religionis, qua cum semper crescit, & decrescit imperium. Ab hac, Princeps rerum agendarum omnia primordia debet

capere, Nam religione magiſtra, & Deo duce non poteſt errare. Nec quicquàm eſt, quod Principem magis commendat populo, quàm religio. fieri enim non poteſt, vt quis ſit religioſus, qui non item ſit pius, clemens, & iuſtus. Quare Cyro Religionem in primis commendauit Cambyſes pater.

QVOD PRINCEPS CIVILEM omnem ſocietatem vno conſtringat iuſtitiæ vinculo. XIII.

QVONIAM facile, ait Saluſtius, ijs artibus Imperium retinetur, quibus ab initio partum eſt, interrogatus à quodam, cuius rei gratia Princeps primum eſſet creatus, iuſtitiæ reſpondit. Nec falſo id quidem. Nam vt ſcribit Herodotus, nulla eſt arctior humani generis ſocietas, quàm quæ iuſtitiæ vinculo conſtringitur: nec magis reſp. poteſt conſiſtere ſine iuſtitiá: quàm hominis vita, ſine anima. Quod omne ex nomine patere videtur Principis. Non enim alia de cauſa Princeps à capite eſt dictus, niſi vt, ſicuti ex capitis partibus, per vniuerſum corpus, nerui omnes, & ſenſus diſtribuuntur, ita intelligamus ex principe, per vniuerſum imperium iuſtitiam manare, oportere.

QVOD PRINCIPIS VIRTVTI nulla ſit par, & æqualis. XIV.

ARCTA & aſtricta dubitationi ſemper ferè eſt veritas. Itaq; cùm vis potentia, & robur à quibuſdam laudaretur principis: atq; iccirco inter ſe quærerent quidnam eſſet id, quo princeps potiſſimum cæteros mortales deberet anteire: virtus reſpondit.

ita

ita quippè natura compatatum eſt, vt optimus quiſq; Imperet deteriori. Quoniam igitur Princeps imperat omnibus, par eſt rationi, vt omnium ſit optimus. Ideo autem antiquitas Iouem Principem fecit deorum: vt mortales ſibi perſuaſum haberent, eum demum eſſe Principem, qui quantum cæteris præſtat dignitate: tantum ijs antecellat Virtute.

QVOD NATVRÆ IVS VIOLET, qui Principem non ſumma colat beneuolentia. XV.

BI de bono publico incidiſſet quæſtio: dixit nihil in terris, poſt Deum immortalem, nec melius eſſe, nec amabilius Principe. Perſonam enim induit publici commodi, & communis ſalutis, cuius ex finibus & terminis, quod exulat, ſtatim nomen amittit bonitatis. Nam detracto, aiunt Dialectici, vniuerſali, detrahuntur ſingularia. Eò igitur pluris à nobis debet fieri princeps, quò pluris eſt totum qualibet ſua parte, idq; non ex Philoſophorum modo opinione, ſed etiam ex naturæ, quæ neſcit mentiri, diſciplina. Nam cur natura duce, minus cibo, & potu animans oblectatur, quo ſuſtentatur, quàm re venera, qua ipſa deſtruitur? quia certè quidem ille ad bonum priuatum: hæc ad commune bonum, quod eſt propagandum, magis pertinet. ex quò intelligimus, nihil magis eſſe contra naturæ ius, quàm priuatum commodum publico anteponi, atq; Principem non proxime, ac ſecundum Deum, coli & obſeruari. Nam qui amat Principem: amat publicum bonum, in cuius fide, & tutela, quæ diuina ſunt ſimul, & humana poſita ſunt omnia.

QVOD

QVOD PRÆSENTIA PRINCIPIS: *in rebus arduis, pro auxilio habeatur.* XVI.

AGNA est in otio dignitas principis: auctoritatis vis multò, in bello maxima. Cùm quæreretur igitur, quod in conflictu ægrè renitentibus summum esset præsidium, conspectus, dixit, Principis. Nam sicuti Aquila vna sexcentas fugat aues: ita solus sæpe Imperator vniuersum territat exercitum hostium. hùc accedit, quòd sine duce, eneruantur militum animi. Nec solum Principis: sed etiã dignitatis oportet adsit præsentia. hoc sentiens Agabrias aiebat pluris esse pecudum exercitũ, Leone duce, quàm Leonum imperante pecude: quocirca nemini debet mirum videri, quòd vbi, in pugna Pharsalica, animo concidit Pompeius, atq; aciem reliquit, ibi statim summa strages à Cæsare non renitentibus, sed fugientibus hostibus sit illata. Nam sicuti in alto nauigantes quò ducit Gubernator, qui sedet in puppi, clauumq; tenet: sic milites in bello, Imperatorem omnes sequuntur.

QVOD PRINCIPI TEGENDA SINT *simulatione, & dissimulatione suá consilia.* XVII.

VONIAM semper, in principe, latens sit oportet animi sui voluntas: nunquàm apertum consilium: cuidam sciscitanti quis maximè esset ad benè imperandum accommodatus: qui naturam respondit habet Polypi: nouitq; in populo morum colores omnes induere: atq;, vt dicam apertius, qui ita artificio simulandi, & dissimulandi est eruditus, vt frons ipsa, quæ tacita est animi oratio, longe alia, quàm animus loqui videatur.

videatur. Nihil hoc vno prudentius dici poterat. Testis est vnus instar omnium Alcibiades. Nam tanta fuit ad id, ingenij facilitate, vt ad hoc vnum natus esse videretur, quod ipse vltro susceperat. Itaq; pro diuersis populorum moribus, ita mutabatur, vt apud eos non instructus, sed natus: non inquilinus, sed habitandi dominus videretur.

QVOD NEQVE VIRTVS SINE eruditione: neq, Eruditio sine virtute satis sit Principi. XVIII.

VM res sit plena admirationis persona Principis, qui non intelligit Principem vim habere numinis, nulla excusatione vti potest, nisi stuporis. Sciscitanti amico igitur, qualis debeat esse Princeps, doctus ne, an vir bonus: neuter illorum dixit. Nam alter alijs magis quàm sibi: alter sibi potius quàm alijs prodest. sed sapiens, ait, sit oportet, vt non solum norit alijs imperata dare, sed etiam ipse facere. Quare neq; Sylla, neq; Lysander vacat repræhensione. Ille enim cum esset dissolutus & perditus, ciues ad frugalitatem legibus compellebat: Hic contrà ciuibus flagitiorum lenocinia permittebat, à quibus ipse abstinebat. Laudatur igitur ex ALDOBRANDINI sententia, princeps Lycurgo simillimus, quippe qui nihil vnquàm in alios statuit, quod ipse non ante seruarit. quæ res plurimi interest Reip. Nam qualis est Princeps, vt refert Plato, talis solet esse ipse populus. Testis est ipsa temporum vetustas. Nam cùm Ptolemaici Reges Mathematicas disciplinas callerent, eorum temporibus, complures egregij mathematici claruerunt: cumq; contra Xerxes voluptati esset deditus, regiones omnes, quibus ille imperabat, omni turpitudinum genere

conta-

contaminauit. Nihil enim est principum vita, nisi aliorum omnium instructio, & disciplina.

QVOD ET PRINCEPS, ET LEX mutuo gaudeant obsequio. XIX.

PLATO vix quicquàm inter legem, & Principem, facit discriminis: eò quòd hic legis vim habeat loquentis: illa principis, qui expers sit mortalitatis. cùm igitur in dubium venisset vter alteri in administratione Reip. deberet obtemperare, dixit par esse superiorem imperare inferiori: legem diuinam præstare principi: Principem ciuili. Ideo virum ab illius virtute: hanc autem virtutem à viro esse nominatam. Quare vt lex scripta paret principi, corrigiturq́, eius æquitate, ita Princeps subijcitur rationi, hoc est legi non scriptæ, cui nisi obtemperet, nomen amittit Principis, induit Tyranni. In iure igitur scripto satius est per Principem administrari Remp. quàm per legem. Nam vbi est Princeps, ibi, vt ait Euripides, Deus est in humano corpore hospes. quod cùm olim sentirent Persæ, Reges omnes suos adorabant: omnisq; fere antiquitas eos fecit ex Ioue natos.

QVOD FERENDI SVNT, NON culpandi Principes. XX.

MINIMA culpa in Principe fit maxima. Nam vt detestabilior est inscitia in magistro, quàm in discipulo: ita turpius est vitium in Principe, quam in populo: itaq; cùm concitaretur hic dubitandi scrupulus, num Princeps prauus esset tolerandus. dixit

Principem à populo magis ferẽdum esse, quàm culpandum. Siquidem nemo, post homines natos, vnquam est iuuentus, cui nihil deesset. Notatur igitur Cæsar ambitionis: Alexander temulentiæ: Pyrrhus inconsiderati furoris: Annibal ambiguæ fidei: Fabius tarditatis: Marcellus præproperæ festinationis. Qua ex re intelligimus, neminem omnibus horis sapere, nec omnes omnia posse.

QVOD PRINCEPS CVRA, ET *Industria vnus instar sit omnium. XXI.*

VM nihil intentatum, quod ad felicitatem reip. pertineat, relinquant Principes: interroganti cuidam ex amicis, quid in bonis potissimum curare deberet Princeps, non bonum dixit corporis, vt medicus: non animi, vt Theologus: non fortunæ, vt iurisperitus: sed hæc solus vniuersa. grauis certè, & tali Antistite digna responsio, cui multis ante sæculis suffragatus est Demosthenes. Sed tamen cum morsu aliquo in imperium, & aculeo. Nam in exilium proficiscens, vbi Arcem Atheniensium suspexit, altiore voce exclamasse dicitur, ò Pallas vrbium custos, cur tribus truculentissimis belluis delectaris: Noctua, Dracone, & Populo? insignia hæc tria quæ Palladi tribuuntur, docent vniuersa bonorum genera consistere in principis tutela. Corporis enim, & virium neruos sapit populus: fortunæ bona olet Draco, qui vt elementis fruatur omnibus, volat cum alitibus, natat cum piscibus, & grassatur cum quadrupedibus: animi vero lumen noctua, quæ in tenebris videt plus, quàm alites cæteræ aperto Sole.

Quòd

QVOD EX PRINCIPIS VIRTVTE *Petenda sit Imperij fœlicitas.* XXII.

VIA Acrius videntur turpia, quàm recta: hebescuntq; sæpè in rectis percipiendis hominum oculi, quærenti aliquando vnde felicitas proficiscatur reip. non ex lege, non ex populo dixit, sed ex Principe. Nam vt itineris duces, qui recta antecedunt via, hoc præstant sequentibus, vt nunquam aberrent: sic qui bonus est princeps, nec à rationis semita deflectit, nec alios sinit deflectere. Hinc Plato solitus est dicere, tum fore beatam remp. cum aut sapiens inciperet regere, aut Rex sapere. Nam vt vetus est Xenophontis sententia, omnes ciuiles societates, eorum ruunt vitio, qui illis præsunt. Quare si resp. rectè administraretur: perpetua euaderet, & cum virtute immortalis.

QVOD PRINCIPI PRÆCLARIVS *sit amari, quàm timeri.* XXIII.

ERVM in dubijs suspicio multos non solum amariores, sed etiam mordaciores facit. cum igitur multi, dentes in sui rectores exacuant, quod vt caueretur, sciscitanti cuidam quomodo amaretur Principis imperium, si talis respondit princeps fuerit in subditos: qualis pater est in liberos. Nec alia de causa, puto, Homerus Iouem, quem deorum, hominumq; regem facit, patrem appellat, nisi vt demonstret regnum paternum esse imperium. Itaq; ius, neq; ab imperando, neq; à præcipiendo est dictum, quorum alterum est domini: alterum magistri: sed dictum est à iubendo, quasi iussum:

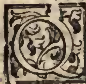
quòd iubere patris est proprium, vt in iure nihil sit non plenum amoris, & beneuolentiæ.

QVOD DISCIPLINA PRINCIPIS *nullo vacua sit doctrinæ genere. XXIV.*

VIA imperium Principis, multa adiumenta doctrinæ desiderat, interrogatus ab amico qualis disciplina deberet esse Principis, in bello, respondit, qualis Achilli: in pace, & otio qualis Vlyssi tribuitur ab Homero. illi enim animi fortitudo, corporis robur, disciplinaq; ascribitur militaris: huic omnes ingenij tribuuntur dotes, consilium, eloquentia: prudentia quidem tanta, vt omnia etiam videat in tenebris, & audiat in silentio.

QVOD NEC SOLES PLVRES *mundus: nec plures Principes idem imperium potest pati. XXV.*

VIA sapientis oratio auctoritatem habet rationis, & veritatis testimonium, nemo sine culpa non potest in sententia ALDOBRANDINI acquiescere. Est autem in eius ore, & sermone hoc peruagatum, quòd longè melius à Principe, quàm à Rep administretur populus. Virtus coniuncta enim roboris plus habet, quàm diuisa. itaq; Romani in magnis periculis, dictatorem vnum creabant, cuius imperio omnia permittebant: Dictatoremq; iccirco appellari Varro existimauit, quòd illius dicto omnes auscultare, atq; obtemperare cogerentur. Nec Romanorum solum, sed etiam naturæ patet testimonio, vnius imperium, plurium Imperio esse anteponen-

ponendum. Vnitas enim, quæ Μονὰς à Græcis dicitur, mas est simul & fœmina: par & impar, nec per se numerus, sed fons, & caput numerorum, Principij & finis expers: principium tamen, & finis rerum omnium. Ex quo non solum amicitiæ, sed etiam Dei constituitur Symbolum.

QVOD PRINCIPIS SIT NON TAM regere: quàm quomodo sit regendum alijs ostendere. XXVI.

ARVM est Principi, vitæ splendorem nullis maculis aspergere. Nam dignitatem muneris augere debet virtute. Quare ex ALDOBRANDINI percrebruit oratione, gloriosum Principem esse eum, non qui sciret imperare, sed qui multos ad imperandum, ex imperitis redderet peritos. hùc pertinet Iphicratis gloria, qui iactitabat se neq; equitem, neq; sagittarium, neq; scutatum, neq; peditem esse, sed eum, qui hos omnes posset instruere.

QVOD OMNES PRINCIPIS: NON Princeps aliorum egere debeat consilio. XXVII.

VM res sit morosa, administratio Principis, quia vt ait Chrisippus, si benè regit populo: sin malè Deo displicet: interrogatus cuius consilio vti potissimum deberet Princeps, proprio respondit. Magna enim est imperij infirmitas, cum Princeps aliorum magis, quàm alij Principis cogantur vti consilio. hoc sentiens Anacharsis felicitatem Reip. ex eo definiebat Principe, qui solus saperet. Nam populus debet ab ore principis pendere, tanquàm ab aliquo Delphico oraculo.

TITVLVS SECVNDVS DE VIRTVTE.

VONIAM vt Rationi corpus: sic Principi obedire debet populus, faciliusq; mundus sole, quàm populus Principe potest carere: qui Principem contemplatur, verum sapientiæ exemplar, qua reguntur vniuersa, contemplari videtur. cùm igitur in sermonem Don CAROLI Bosslij incidissem, quem de summa atq; admirabili virtute P. ALDOBRANDINI Cardinalis habebat, multa retulit cur summus ille Religionis, ac pietatis Antistes viuens in terris, habitare in cœlo, cum Deo immortali, continenter videatur. ille igitur cùm multos, tùm me vnum in primis vehementer mouit. Nam tanta præstat sapientia, vt sicuti Sylla consueuit dicere in C. Cæsare multos esse Marios, ita ausim iam fateri, in vno Don CARLO Bossio plurimos esse Solones. cùm igitur nullus vrbis sinus sit apud nos tam recunditus, qui tanti Cardinalis non resonet laudibus, & gloria; tum vnice amo eius de virtute Principis sapienter dicta, & responsa. Nihil enim est virtus, nisi Demon Socratis, quo ille duce fertur nunquam errasse. Sola quippe virtus vna cum Deo nescit errare. Quare non falso qui habenas tractant imperij, ad virtutem omnia referunt: optimatesq; eò quasi optimi, sunt dicti, quod præmium virtutis sit ipse Deus. de ea autem Apophthegmatum series hæc est.

1 *Quòd virtus sola pariat viros.*
2 *Quòd nunquam sit miser, qui possessionem habeat virtutis.*
3 *Quòd vir bonus nunquam in alia fortuna sit alius.*

Quòd

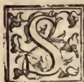
QVOD VIRTVS SOLA pariat viros. I.

ETSI virtus non solum est honesta, sed etiam honestos reddit eos, à quibus tenetur complexa difficile est tamen dicere, vtrum plures virtutem laudent: an pauciores sequantur. eò quòd semper virtus est in bonorum morsu aliquo, & aculeo. cuidam igitur sciscitanti quodnam in terris maximum ex virtute mor

tales referant præmium, quam qui habet nullum vitæ suæ tempus videt cruciatu vacuum. quòd, respondit, viri fiunt. præclara verò vox, & tali tantoq; Principe digna. Non enim magis Musici ex Musica, quàm viri ex virtute, & fiunt, & dicuntur. Nam si Antiquitatem consulimus, cur veteres virtutem, non viri imagine effingebant, sed fœminæ? quia certè quidem, nisi plane hebescimus, sola virtus viros parit. Quam igitur Plato dixit virtutem, officium ab efficiendo, quòd viros efficiat, nominauit ingenij & eloquentiæ Princeps Cicero.

QVOD NVNQVAM SIT MISER, qui possessionem habeat virtutis. II.

SOLET sapientissimus ille Antistes, in recreandis Religiosorum familijs, virtutem prædium Plutonis vocare. Salsè quidem. Non enim quis magis propter virtutis honestatem, dicitur vir bonus, quàm propter vtilitatem, felix & beatus. Nam quorsum apud Homerum, cornu Amaltheæ? significationem habet virtutis dona omni tempore ferentis, quam qui habet, nihil frustra cupit, sibiq; solus ad bene beateq; viuendum sufficit. Bias igitur, cùm in direptione patriæ admonerentur omnes, vt aliquid ex suis bonis asportarent, nudus exijt, quod admirantibus alijs, omnia, dixit, bona mea mecum porto. virtutem enim, non pecuniam, bonam esse putabat: suam solam probitatem, non fortunam. Nam si Euripidi credimus, non numisma splendens, argentum solum est, & aurum: sed etiam virtus hominibus moneta recondita est omnibus, quam qui habet, non solum fit diues, sed etiam diuinus.

QVOD

QVOD VIR BONVS NVMQVAM in alia fortuna, sit alius. III.

VM haberetur aliquando de virtutis laudibus oratio: tùm cuidam fortè quærenti, cuius pręmij fiducia olim fretus miles Romanus, qui omnia definiebat lucis huius vsura, mortem in armis non refugeret, constantiæ respondit. magna verò, & prolixa oratione digna, in solo verbo sententia. Sola enim constans, & perpetua est virtutis possessio: sola expers vicissitudinis: quam qui habet, non periculum timet, sed dedecus. In externis contra bonis, nihil est non fluxum & caducum. id Æsopus vt ostenderet, asseuerabat à Ioue nullam aliam, in hoc elementari globo tundi incudem, nisi vt continenter excelsa deprimeret, & depressa attolleret; nec quicquàm in terris pateretur stabile esse, & permanens, præter virtutem. Quare nunquàm verè fuit vir bonus, qui semel abduci à virtute potuit.

QVOD VIRIS BONIS NON SINT scriptæ leges, quia vltrò honestum sequuntur. IIII.

TSI apud Lacones, qui breui genere dicendi oblectantur, Rex Agesilaus in primis laudatur: quia ex tempore, multa fundebat facetè, & acutè dicta, quibus solet audientium animos in quemcumq; volebat affectum trahere: hûc tamen vicit summus virtutis, & gloriæ Antistes ALDOBRANDINVS, cui ita breuitas dicendi suffragata est ad promerendum omnium

nium gratiam, vt boni viri omnes non modo eius dicto obtemperare videantur, sed etiam ex eius præscripto viuere. Sciscitanti igitur cuidam cur leges scriptæ in bello impunè non seruarentur à Milite: quia respondit, censetur esse vir bonus, qui pro æquo, & bono pugnat: viro autem bono non scriptæ sunt leges. Nam vltro quæ honesta sunt facit: nec vi aut metu cogi potest. Sicuti enim Arbor Iouis, Quærcus nec ope mortalium, nec cultura eger ad fructus pariendos: ita vir bonus sanctimonia, ad benè beateq; viuendum pastus, nec spe, nec metu legislatorum opus habet, ad virtutis, & gloriæ præsidium. apud eum enim, qui neq; lucrum appetit: neq; mortem perhorrescit, nulla est aut metus, aut præmij auctoritas.

QVOD SVMMA SIT VIRTVTIS cum doctrina affinitas. V.

VM de sociorum inter finitimos populos fœdere ageretur, inter quos suspecta erat nonnullorum fides, interrogatus fortè quam societatem maximè probaret, virtutis respondit, cum intelligentia: quo responso, perfidorum simul momordit inscitiam, & fidem scitè laudauit bonorum. Nihil enim est aut virtus, in consilij capiendi deliberatione, sine intelligentia, nisi ingenij dedecus: aut intelligentia, sine virtute, nisi animi infamia. Itaq; Seneca probitatem, & intelligentiam tanta affinitate constrinxit, vt vtramq; vno virtutis appellarit nomine. Atq; Socrates ad vtramq; cùm Principem instituit, sic eum hortatur, vt caueat ne, aut deterior melioribus: aut ineruditior peritioribus imperet. Hæc quippè est naturæ lex, sicuti Dionysius Halicarnasseus asserit, omnibus communis, vt semper deterioribus imperent meliores.

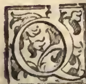
QVOD

QVOD VIRTVTIS SIT Vincere non vinci. VI.

VM in tot rerum aſperitatibus ſit poſita hominum vita, vt ne vnius quidem horæ vſura, ei ad viuendum ſine angore, & ſtudio ſit conceſſa: interroganti cuidam quiſnam inter mortales omnium eſſet potentiſſimus, is dixit, qui habet virtutem. Nam virtuti omnia cedunt. graue quidem reſponſum: quod non ſententiæ modo, ſed etiam oraculi habet auctoritatem. Solus enim vir bonus ſibi ſufficit, & quamquam ei poſſunt prodeſſe homines, non poſſunt tamen obeſſe. Siquidem ea eſt virtutis vis, vt vir bonus omnia bona poſſit à ſummo rerum opifice capere: nulla mala poſſit accipere ab hominibus. non vulgaris eſt apud Homerum auctoritas. Nam quorſum quòd Bellerophon, vt eſt in fabulis, Pegaſum inſidens occidit Chimeram? certiſſimus eſt, ſi modo ſapimus, in virtutis imperio, malorum omnium interitus. pluris igitur eſt vir vnus bonus, quàm vniuerſi ſimul improbi. Nec opus eſt ad hanc rem ſapiente interprete. Nam quid eſt Bellerophon, qui alio nomine dicitur vir bonus, niſi monſtrorum domitor, atq; malorum omnium profligator?

QVOD EX VIRTVTE, IPSA effloreſcat Imperij fœlicitas. VII.

VASCVMQ. in oras, regioneſq; controuerſiarum res delata eſt, ille vias omnes ingenij, artis, & doctrinæ ita tenet, vt diſceptationes non ſolum dirimat, ſed etiam diſceptantium animos conſtringat pari, & mutuò opinionis fœdere. cùm igitur populus

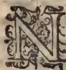
pulus motu turbulento continenter agitaretur, nec solum Principi, sed etiam ipse sibi grauis esset & infestus, multaq; à multis rectoribus afferrentur remedia. Dixit sine virtute, præsidia iacere omnia: nihil in populo à rectoribus præter virtutem esse affectandum. eò quòd eorum est, vt ait Socrates apud Platonem, ciues suos ad fœlicitatem perducere, ad quam nullus patet, nisi qui virtute aperitur, aditus.

QVOD VIRTVS NEQVE crescat, neq; decrescat. VIII.

CVM nulla sit tam adulta Reip. pestis, quam CLEMENTIS VIII. studio, non ita sustulerint iustitię administratores, vt stirps, & semen malorũ omnium radicitus videatur restinctũ, & deletum, sciscitanti Pontifici cuius facta, inter eos maximè probaret: illius dixit, quibus nec addi, nec detrahi quicquàm sine culpa potest. Vetus est Pythagoreorum ratio, qui dicebant malum infinitum esse, bonum verò finitum: in altero, errare esse facile, & expeditum: in altero arduum, & difficile metam attingere. Hoc ipsum sentiens Bion, dixit tam apertam, & spatiosam esse ad inferos viam, vt etiam clausis oculis, difficile esset de via aberrare.

QVOD BONO VIRO NIHIL SIT Similius Deo. IX.

NISI officiorum dignitas, virtutis corroboratur auctoritate, quædam est honorum inanitas: proinde sciscitanti aliquando CLEMENTI VIII. quod

in ad-

in administratione publici muneris, & officij maximè probaret, quæ Dei respondit, viua sunt simulacra: non fastu, sed virtute illustres viros esse ostendens. Hac ratione Antisthenes asseuerabat virum bonum, pluris esse faciendum, quàm genere propinquum. Nam arctiora sunt virtutis, quàm sanguinis vincula.

QVOD VIR DOCTVS ALIIS: vir bonus sibi magis consulit. X.

VM fortè in disceptantes incidisset, qui vtrum vir doctus probo viro, an probus viro docto esset anteponendus, argumentis conflictabant: sacietatem aurium vt inter eos, qui sibi inter se rem acrem, & acerbam constituerant, vitaret, dixit hoc inter vtrumq; interesse, quod interest inter marem, & fœminam. Nam vir doctus alijs imperat: probus aliorum facit imperata, quorum alterum est viri, alterum fœminæ Idipsum significare, opinor, volentes Poetæ Apollinem Deum doctrinæ: Dianam deam fecerunt virtutis. accedit ad auctoritatem ratio. Nam qui malè intelligit non potest bene appetere: nec esse vir bonus, qui male appetit. hùc pertinet, quòd vir probus sibi tantum, doctus alijs etiam in administranda Repu. consulit.

QVOD ARTIVM OMNIVM procreatrix, & magistra sit virtus. XI.

VM fortè de iuuentutis institutione, & disciplina ageretur, atq; ob id à quodam quæreretur. quodnam inter Italiæ Gymnasia maximè probaret: non

quod

quòd ornamentum habet marmoris, dixit, ſed virtutis. iacet enim in ijs regium etiam ædificium, niſi & probitatis, & ingenij adſit fabrica. Itaq; Plato, in Academiæ ſuæ primo ingreſſu, & veſtibulo inſcripſerat ἀγεωμέτρητος οὐδεὶς εἰσίτω. hoc eſt, nullus Geometriæ ignarus huc ingrediatur. virtutem appellauit Geometriæ nomine, quia in æqua affectuũ conſiſtit menſura: Hæc in diſcipulis comparandis potiſſimum requiritur. Nemo enim niſi magiſtra virtute, nouit doctrinam affectare. errat quippè et in benè factis, quicunq; modum, & menſuram negligit. Non eſt igitur tarditas ingenij, in diſcipulo, doctrinæ impedimentum, ſed magis morum vitium. Nam obtuſum, & hebes ingenium arte, veluti quadam cote poteſt exacui: acris vero, & ſubtilis ingenij acies non poteſt non vitio obtundi.

QVOD MIRA SIT BONORVM Virorum paucitas. XII.

VONIAM ſi virtus vt ait Cic. ſua expreſſa cerneretur facie, mirabiles ſui amores concitaret, ſciſcitantibus, in amicorum conuentu, nonnullis, quæ forma eſſet virtutis, & ſtructura: ea, reſpondit, quæ Geryonis tricorporei eſt ſimillima. Corpus enim vnum habet doctrinæ, ad mala ea cauenda, quæ abdita ſunt & retruſa: alterum vero perſuaſionis, ad ea etiam hoſtibus ſuadendum, quòd ferrum neſcit exorare: vltimum obſequij, ad obtemperandum rationi. Hac ſententia non ſolum demonſtrauit, qui ſint, ſed etiam quàm pauci ſint viri boni. Recrudeſcit doloris hic morſus ex Romanorum auctoritate. Nam Bonorum diſcrimen, apud eos non ex vario, & multiplici hominum: ſed ex Deorum conſtituebatur gene-

te. Itaq; Augustus propter sapientiam, Apollinis: Romulus, propter fortitudinem Martis: Hercules propter iustitiam, Iouis censebatur esse filius.

QVOD NVLLVS VIRTVTE uberior sit Thesaurus. XIII.

OC P. ALDOBRANDINI virtus affixit, hoc sapientiæ eius gloria conflauit, vt ab eius dicto nefarium omnes esse putent, recedere. cùm autem in turba populari, videret à multis inopiam, à paucis vitium timeri: dixit virtutem armaturam esse aduersùs egestatem: non pecuniam: eò quòd virtuti fortuna: non fortunæ virtus succumbat. nec falsò. Nam cur, apud Poetas, Hercules & Plutonem, & Iunonem, quorum altera honorum, alter diuitiarum Deus habebatur, vulnerauit? quia nihil est in bonis tam ingens, & magnum, quod non multò minus sit virtute, cuius hoc loco personam induit Hercules.

QVOD RES OPEROSA, ET difficilis sit virtus. XIV.

FFINIS est culpæ, qui virtuté non norit, aiunt, de facie: interroganti igitur qualis esset virtus: quæstionem dixit parũ habere honestatis, multum verò suspicionis. expresit tamen illam, per imaginem Dianæ, quæ in Chio de sublimi ita spectabatur, vt ingredientibus horrida: egredientibus hilaris esse videretur, & iucunda. sunt enim virtutum radices amaræ, & difficiles: fructus autem gloriosi & suaues. Non mirum est igitur à multis virtutis gloriam: à perpaucis virtutem diligi. Nam

illud

illud est consilij tantùm : hoc plurimi studij, & difficultatis. Nihil enim si Antiquitati fides habetur, pluribus vigilijs, & laboribus, quàm virtus paratur. Nam quorsum quod, Hesperidum mulierum mala aurea, quæ Draco asseruabat, non nisi occiso Dracone, sublata sunt ab Hercule? nihil conditius hoc cōmento, ad rem afferri potest. intercluditur enim virtus non modo plurimo, sed etiam sæuo, & immani affectu, qui ad virtutem accedentes, tanquàm Draco truculentissimus suis interdum absorbet faucibus. Quoniam igitur non nisi graui certamine paratur virtus, ignauis omnibus ad virtutem clausus est aditus.

QVOD VIRTVS MEDICINA SIT Senij. XV.

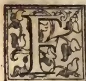
EQ; gloria vnquàm improbis animum facit: neq; adimit infamia. quare nihil est hominibus improbis desperatius. Siquidem nihil est in eos contumelia, nisi sceleris augendi seges, & materia: nihil laudatiò, nisi ansa in flagitiorum sordibus perseuerandi. cum igitur nihil peius diffluat cum ætate, quàm sceleratus, consueuit dicere, aduersus ætatis labentis senium, summum in vna virtute esse remedium. virtus enim non solum non consenescit: sed etiam perennes viros facit. loquuntur id fabulosè Poetæ, doctè tamen. Non enim sine causa, apud eos Medea consueuit è senibus iuuenes reddere. Nam qui ex errore inueterato resipiscit, is demum repuerascit, nec adeò videtur veterem hominem exuere, quàm nouum induere.

QVOD VIRTVS ARMATVRA SIT, quæ nec ferro penetrari: nec dolo poßit surripi. XVI.

VM fortè timidum in periculis ducem corriperet, isq; se hoc commento tegeret, quòd non, vt Achilles, corpus haberet ab offensione immune. tum ille, tot sunt, dixit, Achilles hac nostra etiam ætate; quot sunt viri boni. habet hæc sententia, sine vlla vocis acerbitate, morsus in timidum quenq; acerrimos. Nam vt virtus non relangescit, sed virescit vulnere: ita viri boni vis corroboratur, non debilitatur offensione. vetus est apud Homerum, rationis auctoritas. Nam cur ab Hercule, quò magis Antæus ad terram erat depressus: eò attollebatur eminentius? non est aspernenda fabula. Nam is demum est vir bonus, qui nouit ex depressione attolli: atq; ex incommodis commoda capere: malaq; omnia lucro habere.

QVOD VIRTVS LORICA SIT aduersus timorem. XVII.

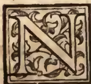

IRMISSIMA perturbationum omnium cautio, in virtute est fundata. Nam virtutem qui habet, potest in periculis timeri, non pōt timere. Cùm igitur cuidā timido, in ipso belli incendio, nullum armorū genus sufficeret: quæsitum est, sedata pugna, num etiam aduersus timorem, quis posset armari: certè respondit. Nam vmbonem qui habet Palladis, immunis est ab omni turpitudine timoris. eo armatus Perseus ad Gorgones euolauit, quæ erant tres Sthenio: Euriale, & Medusa: Magna est, vt patet hoc fabulæ argumento, virtutis commendatio.

C Etenim

Etenim quæ tria mortalibus terrorem incutiunt malorum genera: contumelia ambitiosis: paupertas auaris, & infirmitas voluptuosis, illa vltrò sæpè à bono viro virtutis ergo appetuntur, nunquàm refugiuntur.

QVOD NIHIL SIT VIRTVTE Clementius. XVIII.

IHIL grauius solet quàm casum, atq; orbitatem virtutis, in afflicto religionis imperio deplorare: nec benignius quicquàm, quàm in viam redeuntes, excipere. Hùc etsi omne eius spectat consilium: vt tamen cõsilij sui laudem tegeret, consueuit dicere, homini esse facillimum alteri consilium dare: sapere verò difficillimum. Magna verò, & de cœlo vox ea visa est. Nam omnes ferè bene sentiunt: nemo autem rectè agit, nisi sapiens. nihil enim est sapientia, vt videre est apud Euripidem, nisi lampas Dei, qua non solum nox obscurissima fugatur ignorantiæ: sed etiam improbitatis pelluntur omnes tenebræ. Neq; alia de causa Phæbo, apud veteres Cithara, & plectrum tradebatur, nisi vt ostenderent, sapientis esse rebus omnibus consonare, atq, absona vniuersa in ordinem, & concordiam reducere.

QVOD VIRO BONO NIHIL SIT Grauius iactura operæ, & studij. XIX.

CVM nihil fructuosius sit virtute, interrogatus aliquando à CLEMENTE VIII. quid viris bonis maximè displiceret, quod frustra fit respondit. habuit hæc eius responsio non minimum, aduersus sordido-

rum

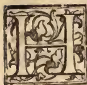
rum auaritiam, qui nihil in beneficos rependunt, acrimoniæ: plurimum ad commendandam admirabilem summi Pontificis liberalitatem, ingenij, & acuminis. Plus quippe est mali in iactura laboris, quàm in ipso labore. annumeratur enim hæc inter summos, apud inferos cruciatus. Nam cur, vt placet Poetis, aut Sisyphus Æoli filius, propter hospites interemptos, hanc luit pænam, vt relabentem semper scopulum, ad verticem montis cogatur reuoluere: aut Belides, propter viros necatos compelluntur perforatis vrnis, aquas perpetuo haurire? vt certe hoc commento attendatur, quod frustra fit, id non laboris habere asperitatem, sed operis infamiam, & cruciatus atrocitatem.

QVOD BONI VIRI ADVERSVS Improbos mitte sit iudicium. XX.

CVM ille nihil aut sentiat, aut dicat, quod non summo consensu, atq; aurium comprobatione, ab omnibus hauriatur: tum sciscitanti aliquando Iudici, qualis deberet esse delicti pœna: qualis, respondit, est iustitiæ statera. Graue quidem, & miti ingenio dignum responsum. In Iustitiæ .n. statera ponderis plus habet beneficiũ, quàm maleficium. Itaq; Persæ nunquam ante solent quemquam iudicio capitis damnare, quàm diligẽter eius mores perpenderent, existimantes magis esse contra naturæ ius virtutem præmio, quàm peccatum supplicio vacare. illud igitur iustè sumitur de delinquente supplicium; quod medicina potius videatur delinquentis, quàm pœna.

QVOD EX VIRTVTE OMNIS exulet calamitas. XXI.

ABVIT sæpe id in ore, & sermone, ab vna virtute solum omnia excludi malorum genera: nec miserum eum esse posse, qui aduersus temporum iniuriam, circonseptus stipatusq; teneretur virtute. vetus item hæc olim fuit Imperij Romani disciplina. Nam ad quid in numo Gordiani Imperatoris virtus effingebatur mascula, imagine senis, barbati: nudi: stantis: clauæ innixi: exauium Leonis brachio reuolutum tenentis? docet hæc imago, quæ beneficia sunt virtutis, quam qui habet, statim redditur fortis: sapiens: solers: vtilis: honestus: atq; aduersus omnes rerum asperitates armatus. Nihil enim est virtus nisi Clypeus Achillis, qui à Vulcano fabricatus, nec ferro penetrari, nec dolo surripi poterat.

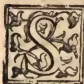
QVOD SOLA VIRTVS HONOREM sibi vendicet. XXII.

VM Animaduerteret nescio quem, dignitate elatum, qui magis virtutis gloriam anhelaret, quàm virtutem: dixit honorem non dignitatis esse præmium, sed virtutis: atq; gloriam omnem sine virtute, reddi ignominiosam. Id non minus doctè, quàm eleganter. Nam extra virtutem nihil est, quod verè potest laudari. Nec enim summa laus est regni, sed virtutis. Hoc Romani, vt ostenderent, virtutem Deam: non Regnum Deum fecerunt. Nec sine consilio. Nam qui virtutem violat, Deum videtur violare: & qui virtuti paret, Deo censetur parere. Nullus igitur est maior, quàm virtutis in bono viro, triumphus.

QVOD

QVOD RES SIT ADMIRABILIS *Virtus*. XXIII.

CISCITANTI cuidam quid in terris maximè esset admirabile. virtus ait, quæ facit vt mæreat quis in voluptate, & exultet in angoribus lætitia. Hoc sentiens Aristippus asseuerabat nihil solem vnquam vidisse admirabilius viro bono. Nemo enim est vir bonus, nisi qui quasi viuat in corpore mortuo. quod cùm animaduerteret Plato, viros bonos non mortales, sed mortiferos vocabat. externa enim mala, quæ sunt aut corporis, aut fortunæ, sic despiciunt, vt videantur in ijs nullum sæpe sensum habere doloris: aliquem semper iucunditatis. Hoc vt docerent Ægyptiorum Sacerdotes, virturis Hieroglyphicum os amygdali fecerunt. est enim id pluribus veluti stigmaticis notis, & cicatricibus redundans: eiusq; arbor clauo infixa fertilior redditur: nucleus verò, amarus præsertim, ebrietati maximè resistit: atq; quod maximè est admirabile, arboris eius cortex cùm amarissimus sit: suauissimos tamen fructus edit. ex quo non difficile est colligere eos, qui mala refugiunt aut corporis, aut fortunæ, ita à virtute esse ab alienatos, vt nullum sensum, aut gustum virtutis videantur habere. Nam bona animi, in malis externis potissimum hærent infixa.

DE RELIGIONE
TITVLVS TERTIVS.

NIHIL est Religio, nisi imperij vexillum. Nam cum religione crescit, & decrescit imperium. vt enim iurisprudentia publicæ vtilitatis: ita religio ars est, & scientia communis vitæ, & vniuersæ salutis. itaq; in imperij insignibus, vt asserit Herodianus, præcipuum fuit religionis. Nam quorsum, etiam apud Romanos ignis ille Regibus, & Imperatoribus, hasta in sartagine prælatus? habet ignis hoc loco non elementi, sed religionis, qua virtus omnis vehitur, interpretationem. Petitum autem est hoc insigne à Chaldæis, qui, vt scibunt Græci, ignem numinis vice coluerunt. Existimabant enim nulla re magis Religionem, quàm igne posse figurari. quia ignis è cœlo missus, continenter in cœlum tendit: atq; elementum cùm sit, non tamen vt cætera Elementa, putrescit, aut vllis contaminari potest sordibus: sed semper viget cum cœli leuitate: nunquàm sine splendore, quo obscurissimæ noctis pelluntur tenebræ. Magna verò olim Romanorum gloria, qui Rei bellicæ multum, non parum Agriculturæ: Religioni omnia tribuebant. Et ita, vt in religionis errore, viderētur quasi erroris dedecus, in studij decus, & ornamentum commutare. At in Amplissimo Cardinali P. ALDOBRANDINO alia est religionis gloria: multo dispar pietatis ratio. Hunc qui intuetur, non adumbrationem intuetur religionis: sed ipsam omni virtutum comitatu stipatam, Ecclesiæ Romanæ religionem. Hic in Amplissima illa legatione, qua Regis Catholici PHILIPPI III. & MARGARITÆ honestauit nuptias,

vbi Senatum Mediolani regustauit, in quo non ignis, vt olim apud vestales virgines, coruscat interpres, & nuncius religionis: sed ipsa omni virtute, aucta & cumulata religio, apertè palamq; cæpit Reginæ de tanto Senatu gratulari. Nec falsò id quidem. Etemim nunquàm Theopompus Spartanorum Rex meliores habuit Senatores: quàm Mediolani habet Rex Regum PHILIPPVS. Nam, vt Gubernatori in alto cursus secundus: medico, salus: Imperatori victoria: ita sacrosancto huic ordini, beata ciuium vita est proposita: nec quicquam molitur, nisi vt ciuitas sit opibus firma: copitijs locuples: gloria ampla, & virtute honesta. Harum virtutum adumbrationē, Rex Theopompus cùm, in suis Senatoribus, animaduerteret: tantum illis tribuit, vt Ephoros instituens, magnam partem regni illis adiunxerit, cum summa auctoritate imperij: at Regis vxor id ægrè ferens, quòd regnum angustius relinqueret liberis: imò latius, atq; firmius respondit se relicturum. Consilio enim, sapientia, & auctoritate Senatus: non potentia, & viribus magnitudinem regni definiebat. ad magnam igitur Regis Catholici gloriam spectat Senatus Mediolan. Hic enim ius summa semper definiuit religione: religionem tot virtutum dotibus locupletauit: tanta scientiarum omnium dignitate honestauit, vt in religione non solum iuris, sed ēt iustitiæ obses esse videatur, & pietatis. Hoc animauertens ipse legatus ALDOBRANDINVS, non solum optime sensit, sed eum prædicauit de sapientissimo eo ordine. Nam Deum, qui sequitur, non potest quod turpe est non refugere: non voluptates non contemnere: non labores non appetere: non deniq; omnia diuinæ voluntati pospósita habere. Multa sunt tanti Antistitis de religione sapienter dicta & responsa, ex quibus, pauca excerpsi: quorum series, & numerus hic est.

1 *Quòd Principi norma Imperandi sit religio.*

2 *Quòd felix fluat ex religione rerum omnium euentus.*

3 *Quòd sicuti corpus sine anima: ita contabescat sine religione Imperium.*

4 *Quòd nullo potest populus offensionis timore inclinari, vbi Princeps est religiosus.*

5 *Quòd Maxima sit in Religione, Principis gloria.*

6 *Quòd Religio lampas sit rerum agendarum, & vitandarum.*

7 *Quòd homo sine Religione nomen amittat hominis.*

8 *Quòd nihil sit clementius religione.*

9 *Quòd donum tantum sit Dei rectè imperare.*

10 *Quòd nullum sit belli firmius, quàm religio præsidium.*

11 *Quòd neq; iners, neq; infructuosus, neq; senio obnoxius sit religiosus.*

12 *Quòd nihil sit renitentius religioni, quàm voluptas.*

13 *Quòd religio requirat, & corporis, & animi simul obsequium.*

14 *Quòd sine religione infeliciter cadant omnia.*

15 *Quòd nec tempus, nec locus vllus vacare debeat religione.*

16 *Quòd religionis causa, nihil homini graue videri debeat.*

17 *Quòd nihil sit in terris, quod non oleat vim numinis.*

18 *Quòd religiosus viuat tanquàm in corpore mortuo.*

19 *Quòd res salutaris magis sit, quàm iucunda religio.*

20 *Quòd Religionis non obseruatæ, nulla sit excusatio.*

21 *Quòd sine religionis gradibus nullus sit in cœlum ascensus.*

22 *Quòd religionem qui deserat, omnia bona deserat.*

23 *Quòd Religiosus bono viro sit melior.*

24 *Quòd Regium sit magis religioni obedire, quàm hostibus imperare.*

QVOD

QVOD PRINCIPIS NORMA Imperandi sit Religio. I.

VM Princeps ad imperandum in Dei Opt. Max. locum sit suffectus, quem sequi nemo potest, sine religione, consueuit dicere Principem tribus de causis, nihil magis oportere, quàm religionem spectare. primum quia homo est: deinde quoniam Dei minister: tum quia rector est reip. & publici consilij auctor. Homo enim particeps est rationis, cuius bonum, quia non est quoddam singulare, sed commune bonum: felicitatem suam non debet, in priuato aliquo, sed in publico bono collocare: hoc est in Deo Opt. Max. Est autem Dei minister, quia à solo Deo, non ab ipsis hominibus, rerum bene gestarum mercedem expectat: atq; quoniam solus Deus regit omnia, non potest ante regere, quàm videatur Dei immortalis partes sibi asciscere. Rector deniq; cùm sit communis vitæ, & procurator publicæ salutis: non satis est principem esse bonum: sed alios etiam debet bonos reddere, quod item vno fit religionis præsidio, quando nemo sit bonus, aut potius non sceleratus, qui desciscat à religione.

QVOD FELIX FLVAT EX Religione rerum euentus. II.

ESPIRAT in inclinata fortuna, vbi Principem videt religiosum, populus. Nam Religio in principe ars est, non solum orandi: sed etiam exorandi quod volet à Deo. Quocirca pronunciauit aliquando sapientissimus ille Antistes, in religione maximam commendationem esse Principis. Nam princeps videtur

tur populi refugere obſequium, qui Dei negligit imperium. Quare ALDOBRANDINVS ita rebus diuinis animũ habet intentum, vt cùm aliquid ſit commendandum, precatione: cùm expoſcendum, voto: cùm exoluendum, gratulatione, cùm deniq; inquirendum, ſolenni ritu ſacrificium peragat.

QVOD SICVTI CORPVS SINE Anima: ita ſine religione contabeſcat Imperium. III.

IHIL imperium magis lacerat, & laniat, quàm quod vulnus religioni infligitur. hac ratione dixit aliquando, neq; pecudes à pecude, ſine paſtore: neq; homines ab homine, ſine Deo duce, regi poſſe, & cuſtodiri. fruſtra enim princeps excubare animo videtur, niſi ſapiat plus, quàm homo: hoc eſt, niſi in religione vim retineat Numinis. Hoc ipſum vt doceret antiquitas, Herculem, & Æneam, quorum alter apud Græcos, alter apud Latinos fundamenta iecit Imperij, ſobolem fecit Deorum, ſimul & hominum.

QVOD NVLLO POTEST POPVLVS offenſionis timore inclinari: vbi Princeps eſt religioſus. IV.

X religionis domicilio omnis exulat iniuria: in eaq; non inquilina eſt iuſtitia: ſed habitandi domina. itaq; cùm de iuſtitia principum ageretur, reſq;, vt aiunt inter incudem, & malleum caleret, tum interroganti cuidam quiſnam iuſtus eſſet princeps,

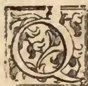
qui,

qui, respondit, religiosus est. Nam Deus, vt scribit Plato lex est vniuersalis, & iustitia diuina, quam qui sequitur ducem, nunquam ab æquo, & bono aberrat.

QVOD MAXIMA SIT IN RELIGIONE Principis gloria. V.

NON solum imperij initium à Religione ordimur: sed etiam omnes eius sensus religioni tribuimus, qua vna detracta, & princeps videtur esse sine imperio, & imperium sine Principe. Quare interrogatus aliquando, quid Principem maximè commendaret & Deo simul, & populo? religio dixit. Bene enim audit, qui Deo paret: atq; cuncti eius dicto obtemperant, & fidei se committunt. Hæc igitur virtus Numam Pompilium, ex priuato, & quasi rustico homine, Romanum Regem constituit. Hic enim ab Egeria Nympha, credebatur deorum consilia capere: atq; iccirco illi, nefas esse non omnes gentes obtemperare. Nihil autem est in Imperio firmius religione. Nam vt de natura Deorum scribit Cicero, pietate erga Deum sublata: necesse est fidem, & humani generis societatem tolli: atq; iustitiam simul virtutum reginam restingui, & deleri. Doctè igitur ille Maro, Æneam cùm in cœlum suo effert encomio, sola pietatis laude, cæteris præfert ducibus. Nec magni aliquid illum agere inducit, nisi propiciatis numinibus, peractisq; rebus sacris.

QVOD RELIGIO LAMPAS SIT rerum agendarum, & vitandarum. VI.

VI Religioni derogant, pennas virtutum incidunt, nec eas volunt renasci. Quare quæ in cœlum euolant, cadere omnes virtutes sine religione necesse est. cùm igitur sermo incidisset de multis, & varijs sapientiæ Gymnasijs: tum fortè cuidam interroganti quænam optimæ esset doctrinæ schola. Religio dixit. Est enim hæc lampas veritatis, qua & futura quæ sunt, & præterita, & existentia illuminantur. Quare ex ea olim collegium apud Romanos Augurum constitutum est. Nam Augurio, & coniectura periti, futura multa prædicebant. sine Religione vetustas neq; consilium capiebat: neq; ferebat iudicium. Hùc pertinent apud Ægyptios, Sacerdotes: Druydæ apud Gallos: Magi apud Persas, vt de rebus vniuersis, pro religione statuerent. Tanti quippè ad res omnes apud eos fuit Religio, vt neq; in Ægypto fierent Reges, nisi ex Sacerdotibus: neq; apud Persas, diadema ante gestarent quàm Magi fuissent.

QVOD HOMO SINE RELIGIONE nomen amittat hominis. VII.

VONIAM hominum benignitas, in religione exhausta redundat summis, ac propè diuinis bonis: lege contrariorum, nihil est eo in omnibus bonis miserius, qui aut religionem amittit, aut religioni fucum facit. Id cum sentiret virtutum ille faber, & Architectus, dicebat hominem esse Dei templum. proinde illum qui à Deo recederet, nomen amittere hominis. est enim

homo

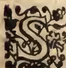
homo ad Deum obseruandum natus, quòd & forma corporis, & animus ipse indicat. illa propter celsitudinem: hic propter quandam, qua alitur diuinitatem. hinc diuinũ illud oraculũ, quod pro foribus Delphici tẽpli, scriptũ fuit γνῶθι σε αὐτόν hoc est, cognosce te ipsum. præcipitur enim nobis vt diuinitatem, quæ in vobis, cũ Deo habitat immortali, dignoscamus.

QVOD NIHIL SIT CLEMENTIVS Religione. VIII.

CVI res est cum homine religioso, nec re, nec fama potest comminui. dicebat itaq; etiam in malis benè esse sperandum à Principe religioso, cùm nihil sit religione clementius. idipsum vetustas, vt doceret, nolebat Deorum simulacra, neq; ex lapidibus, quando duri sunt: neq; ex auro & argento, quando metalla sunt insidiosa, effingi: sed potissimum ex ligno, quod ad cultum, & pastum potissimum mortalium succrescit. hac opinione ductus Plato, in libris de legibus, non licere ait, ex auro, & argento, & lapide spectra deorum effingere. vincit enim vir religiosus non vi, non dolo, sed ferendo. ita Numæ tempore, qui omnium fuit Religiosissimus, Iani templum tres, & quadraginta annos, quibus regnauit, continenter clausum mansit. Summa enim est victoria, disceptationes hominum: non homines de medio tollere.

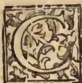
QVOD DONVM TANTVM SIT Dei rectè imperare. IX.

SI quanta sit imperandi vis odorere, & degustes: animaduertes Imperium omne, non ad hominem: sed ad Deum esse referendum. Nam rectè imperans homi-

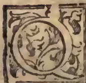
hominibus, malè Deo displicet: nec difficilius quicquàm est, quàm modum in imperando tenere. interrogatus igitur, quis benè imperaret: qui respondit vim habet numinis. Sic ipse sensit Homerus: docuit enim neminem rectè imperare posse, nisi cui Deus imperium destinarit. itaq; Principes à Deo petendos sacrificijs, litationibusq; esse asseuerabat. Nam vt Samius Ægyptius Philosophus asserit, Principatum inter mortales gerere, diuinum quoddam munus existimandum est.

QVOD NVLLVM SIT FIRMIVS belli, quàm religio præsidium. X.

VM quis gestiret scire, qua arte aduersus armatos, hostes pararetur victoria: religionis dixit. præclarum, & tali tantoq; Antistite responsum. Deus enim nō solum iustus est, sed etiam iustitiæ propugnator. Quare Homerus Nemini Coronas: sed belli præsidi Deo tribuit. In sacris quoq, certaminibus apud Romanos, non victor, sed victoris patrij Penates, Genijq; solent coronari: quia & Triumphantibus dabantur coronæ, vt eas in templis, dijs victoribus dicarent.

QVOD NEQ; INERS, NEQ; infructuosus, neq; Senio obnoxius sit homo religiosus. XI.

VONIAM pietatis cura solers, & diligens viri religionem declarat: non squalor, non pullulatus indumenti color: sed publici commodi amor, & honesta vitæ ratio: solitus est dicere eum, qui religionem tollit, solem è mundo tollere, quod item

in

in sactis suis literis, Ægyptiorum Sacerdotes visi sunt sentire. Nam cur apud eos, vir accipitris caput habens, toga talari indutus religionis statuitur hieroglyphicum? quia primùm hęc ales acerrimum habet sensum oculorum. Cum enim totus sit oculus Deus, maximè oculata oportet sit religio: est deinde volatus celerrimi: neq; enim Deus, neq; vir religiosus ad benè agendum patiens est moræ: hæc deniq; solet, vt sol quotidiè repuerascit, ita senectute deposita, renouari. Neq; enim Deus, neq; religio succumbit ætati. est præterea hæc Ales fæcundissima. Siquidem sicuti nihil est feracius sole, qui auctor, & opifex est eorum omnium, quæ è terris gignuntur: ita religio magistra est, & domina earum rerum omnium, in quibus humani generis felicitas est posita.

QVOD NIHIL SIT RENITENTIVS Religioni, quàm voluptas. XII.

CVM nemo obrepere possit, malis artibus ad religionem: sitq; viris bonis integritate, & tolerantia ad pietatem religionis sociam, iter aperiendum: consuenit dicere, nullam Religioni capitaliorem pestem posse infligi voluptate. Nec id falsò quidem. Nam cur Æneas, vt est apud Poetam, non potuit videre Deos Troiam euertentes, cùm ipse Troiæ propugnationem suscepisset? quia certè quidem, dum quis voluptatum lenocinia tuetur, is sceleris amentia occæcatus, religionis lumen amittit, quo maximè dij obseruantur: atq; homines simul à Principe iuuantur. Hùc item pertinet, quòd Æneas, vt est pariter apud Poetam, pollicetur & Apollini, & Dianæ templa se erecturum. Nam si bene attendimus, religionis vis in Principe constat ex duplici rerum obseruatione, diuinarum vna, quam Apollo: humanarum, altera quam Diana adumbrat.

QVOD RELIGIO REQVIRAT, ET corporis, & animi simul obsequium. XIII.

TSI religio in intimis animi sensibus magis habitat: quàm foris in ore, & oculis hominum: suntq; nonnulla religiosa, quæ non videntur, & contra quædam videntur, quæ minimè sunt: dixit tamen Religionem æque corporis, atq; animi obsequio esse depascendam: quæ sententia rationi est tam consentanea, quàm quæ maximè. Nam si antiquitatis auctoritatem consulimus, quorsum duo illa, ex diuino quodam præscripto, altaria, in templo Salomonis: quorum vnum foris ad animantium sacrificium: alterum intus aureum, in quo Thymiámatis offerebatur incensum? religionis id, nisi præ stupore gustum amisimus rationis, sapit perfectionem, quæ in nobis duo constituit Altaria, vnum corporis, alterum animi: quorum alterum foris spectatur expressum, alterum intus tenetur clausum.

QVOD SINE RELIGIONE infeliciter cedant omnia. XIV.

BI de calamitate labentis, apud Gallos Imperij, dubium quoddam excitaretur, quod non paucis quæstionibus, multis etiam argumentorum laqueis tenebatur obsessum, id omne vno sustulit verbo. dixit quippè Regna, cum religione facillimè cadere. Est enim religionis contemptus, non solum obses improbitatis: sed etiam ærumnarũ, & calamitatis. ea igitur neglecta, omnia statim obsolescunt gloriæ, & fœlicitatis insignia:

insurgitq;

insurgitq; contra discordiarum fax, & furia, atq; periculi nunquàm antè expectati pestis, & eluuio. Non vulgare, apud veteres, est testimonium. Nam cur Aper Calidonius Oenei vineam vastauit, ob Dianæ cultum ab Oeneo spretum? quia nulla vnquam etiam adulterina religio, neq; culta est sine præmio, neq; neglecta, sine dedecore, & detrimento.

QVOD NEC TEMPVS, NEC LOCVS vllus vacare debeat religione. XV.

VIA & vbiq;, & semper est Deus: dicebat neq; locum, neq; tempus vllum debere Religione esse vacuum. hoc sentire, aut potius significare, vt viderentur Persæ, non vt cæteræ gentes, erexerunt dijs templa: sed vniuersum mundum, templum voluerunt esse Dei immortalis. est enim globus hic omnis Elementaris religioni Sacer: nec angulus vllus vacuus esse debet sanctimonia, & pietate. Nec aliam ob rem, puto, solem cui vix mundus sufficit, pro Deo colebant: nisi vt ostenderent nullas esse tam remotas oras, nullos esse mundi tam retrusos sinus, qui censerentur religioni, & pietati esse clausi.

QVOD RELIGIONIS CAVSA NIHIL homini graue, & acerbum debeat videri. XVI.

CVM omnibus iniuriæ telis, maximisq; malis obiecta sit hominum vita: interroganti quæ mala ferenti essent facilia, quæ feruntur dixit, religionis causa. Nihil

sa nihil enim fit grauatè, quod pie, sanctèq; fit. id puto, vt mortalibus testatum Druidæ relinquerent, humanas hostias aris admouebant. Non enim est religiosus, cui vita, quàm religio est carior.

QVOD NIHIL SIT IN TERRIS *quod non oleat vim Numinis.* XVII.

VI in omni rerum genere, non animaduertit, vim quandam numinis residere: is nulla alia, nisi stiporis, potest vti excusatione. Solitus est igitur dicere, sicuti non maiora sunt in Tauro, monimenta naturæ, quàm in Culice, ita æquè in rebus paruis, atq; in magnis, numinis vim elucescere. Nec id quidem falso. Nam cur, apud Ægyptios, qui omnium fuerunt sapientissimi, Apis, Ibis, Crocodilus, atq; vt alia mostra animalium sileam, cæpæ, & Allia religiosissimè colebantur? non quia illos ea infatuarat opinio, vt numina illa esse crederent; Sed vt docerent, cum Deus sit rerum omnium vniuersitas, fas esse bono viro, etiam in rebus infimis, quandam diuinitatem numinis regustare.

QVOD RELIGIOSVS VIVAT *quasi in corpore mortuo.* XVIII.

ST in verbis malè intelligendis, mendum peruagatum, atq; cum Morbo ingenij, & turpitudine, per omnes quasi scientiarum regiones peruagatum. Sciscitanti igitur quis esset religiosus, qui, respondit, ex voluptate ad virtutum omnium

asperi-

aſperitates eſt relegatus. Nam cùm nihil ſit religio, niſi veluti quædam conſociatio cum Deo: qui ad religionem accedit, ab omnibus ſenſuum lenocinijs, & corporis voluptate recedat oportet. Quocirca Religio, non temerè à relegando eſt dicta: quæ nihil eſt niſi veluti quædam ex vitæ huius illecebris relegatio, & emandatio.

QVOD RES SALVTARIS MAGIS ſit, quàm grata Religio. XIX.

NTERROGANTI cùm nihil ſit melius religione, cur religioſis ſæpe exitioſa fuerit religio: quia reſpondit, veritas ſemper prodeſt auſcultantibus: nunquàm fere non nocet liberè dicentibus. ſic Aſcalaphus, vt eſt in fabulis, quia quod res erat, dixit, in Bubonem auem funeſtam, & triſtium rerum nunciam à Proſerpina ìccircò eſt mulatus, vt intelligamus reme ſſe hone ſtam: ſed cum triſtitia coniunctam veritatem. Teſtis eſt Religioſorum cruciatus, qui ſemper, quæ vera potius, quàm quæ grata ſunt, maluerunt loqui.

QVOD RELIGIONIS MINIME obſeruatæ nulla ſit excuſatio. XX.

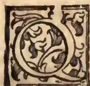

VONIAM ſatius eſt vitam, quàm religionem deſerere, nullam dicebat eſſe, non obſeruatæ religionis excuſationem. Mori enim honeſtè licet: non licet niſi ſcelerare à religione recedere. Hui us igitur criminis cautionem, vt afferret Ly-

 curgus.

curgus, paruarum rerum sacrificia instituit, ne excusationi, vllus relinqueretur, in quo consisteret locus.

QVOD SINE RELIGIONIS *gradibus, nullus sit in Cœlum ascensus.* XXI.

VEMADMODVM Rustici, vt est in fabulis, in Ranas à Diana sunt commutati: ita ij ex Ranis, vel ex coaxantibus hominibus potius religionis ergo, inter viros sunt euecti. dicebat igitur religionem virtutē esse alatam, qua qui esset præditus, nullo negotio, in cœlum euolaret. Nec id minus salse, quàm prudenter. Nam cur Ægyptiorum Sacerdotes altare fecerunt Hieroglyphicum religionis? vt cum dictum sit altare ab altitudine, ostenderent, esse hominis religiosi, quæ cœli domicilia alta sunt petere: non vt cætera animanlia in infimo hoc globo tabescere.

QVOD RELIGIONEM QVI *deserat, bona omnia deserat.* XXII.

V M tanti Antistitis verbis florens, & arte sonans sit omnis sententia: tum hæc in primis plurimum mihi videtur habere ornamenti, & ponderis: qua pronunciauit religione destitutum, destitui omni, quod à Deo est petendū, suffragio. Nec enim Deum, si ab eo bona roget is, videtur præcari, sed Imprecari. Hùc pertinet Miluus ille Æsopicus, is enim morbo, & inedia affectus, atq; afflictus cùm esset, eòq; spem nullā, apud amicos, videret salutis

matrem

matrem rogauit, vt à Ioue vitam, si non optimam, at aliquam imploraret: cui mater ingemiſſens, dixit Iouem orare licere, at à Ioue aliquid exorare non licere, cuius ſacra & aras toties rapinis contaminarit. ſic enim cautum eſt legibus, vt fruſtra is pietatem imploret, qui iura violarit pietatis: nec par ſit clementiæ beneficia eum ſentire, qui contra ius faſq; non veritus eſt clementiam lacerare.

QVOD RELIGIOSVS BONO VIRO ſit melior. XXIII.

ONSVEVIT dicere Religioſum viro bono eſſe anteponendum. Maiorem enim quaſi affinitatem habet is cum Deo, quàm hic cum hominibus: quando diuina virtus plus, quàm humana habet ponderis. Arctioraq; ſint religionis, cum Deo, quàm ſanguinis cum hominibus vincula. Cuius rei cum apud antiquos non obſcura ſint teſtimonia: tum magnum eſt, in re parua L. Albini exemplū. is enim obuius factus in itinere Veſtalibus, vxorem & liberos viam pedibus peragere iuſsit, vt veſtales currui ſuo imponeret, nec mirum. multo enim præſtat virtuti Religio. Nam virtutis præmium eſt honor tantùm: felicitas verò, ac beatitas religionis.

QVOD REGIVM SIT RELIGIONI Magis obedire, quàm hominibus Jmperare. XXIIII.

ONSILII res eſt, & pietatis religio; non laboris; non ſumptus: ſed obſeruantiæ, & amoris. Quoniam autem ruit ius omne, ſine religione, ſciſcitanti, quid

primum curare deberet Princeps, Religionem dixit: quid secundum, ne ea respondit, quæ religioni debetur, deseratur obedientia. Comprobant id vnum Æthiopum Reges, qui vsque ad Ptolemæi Regis Ægypti tempora, gestiebant non naturæ, sed religioni vitam reddere. Quare consueuerunt, cùm sibi à Sacerdotibus Iouis denunciatum esset, Deo inuitam esse eorum vitam, non modo non grauate, sed etiam vltro, ac libenter mortem sibi consciscere: nec vllus inter eos est inuentus, apud quem pluris haberetur vita, quàm prompta, & expedita, erga Sacerdotes, obseruantia, qua depascenda est religio.

DE PRVDENTIA TITVLVS QVARTVS.

VM Agamemnon Mycenarum Rex diceret decem Neſtores, ad expugnationem Ilij ſufficere, totam Græciam armatam non ſufficere: non adeò id viſus eſt dicere, quàm ſummam ac ſingularem P. ALDOBRANDINI prudentiam figurare. habet enim eius virtus non ſolum in pace ornamenta ingenij, & doctrinæ: ſed etiam in armis, firmamenta communis vitæ, & publicæ ſalutis. Itaq; DIDACVS Salazar Magnus Inſubriæ Cancellarius, ita conſueuit de admirabili eius ſapientia prædicare, vt in laudatione prudentiſſimi Principis, videatur prudentiæ peritiſſimus. Nam ſicuti olim, apud Thebanos marmorea Memnonis ſtatua ſpectabatur, quæ ex Solis Orientis appulſu, cum omnium admiratione, voces humanas redderet: ita ſapientiſſimus ille in Imperio, iuris & iuſtitiæ moderator, tanquam viua ſanctimoniæ imago, vbi imperium illuxit ALDOBRANDINORVM ſplendore, ſic continenter de ijs pędicauit, vt non voce hominis, ſed numinis tota vrbs ſemper videretur reſonare. Id autem neq; libenter dico, quia prudentia P. ALDOBRANDINI, vt de ea fiat fides, nullius eget teſtimonio: neq; non grauatè taceo, quoniam nullius voce magis, ALDOBRANDINORVM laus nutritur, quàm ſapientiſſimi eius viri præconio. Quemadmodum enim de Muſica, non ratum eſt, niſi quod à muſico fertur, iudicium: ita prudentiæ laus, niſi oratione prudentiſſimi viri efflorefcat, omnis flacceſcit. Eſt autem hic tam prudens, vt ſicuti ipſa apud Diodorum præ-

cipit prudentia, norit,& ex aliorum erroribus, rectum quod est sequi: & ex periculis, quod tutum est, amplecti, erudiriq; ad gloriam ex aliorum infamia. Sed quid Alij ferant de Prudentia P. ALDOBRANDINI quæ ars est imperandi desino repetere. eius .n aliò me vocant sapientissimè de præceptis prudentiæ dicta, ac responsa, quorum series hæc est.

1 *Quòd Ars imperandi sit Prudentia.*

2 *Quòd vir prudens bonos viros vincat doctrina: doctos probitate.*

3 *Quòd vinculum Imperij, & obsequij sit Prudentia.*

4 *Quòd viro prudenti nihil fere non cedat ex sententia.*

5 *Quòd vir prudens lentè maturet.*

6 *Quòd vir prudens non solum verba, sed vultum etiam ad suadendum, habeat accommodatum.*

7 *Quòd vir prudens ibi timet, vbi stultus sperat.*

8 *Quòd virum prudentem, vix quicquam possit latere.*

9 *Quòd nulla virtus videatur à viro prudente exulare.*

10 *Quod non difficile sit viro prudenti, & ex malis bona: ex bonis mala præsentire.*

11 *Quòd vir prudens timeat magis futura, quàm oblectetur præsentibus.*

12 *Quòd viri prudentis sit non solum otium, sed etiam extrema omnia vitare.*

13 *Quòd Ars imperandi sit prudentia.*

14 *Quòd quasi plures reperiantur prouinciæ, quàm viri prudentes.*

15 *Quod non sit viri prudentis quicquam admirari, sed admirabilem se omnibus reddere.*

16 *Quod in prudentia sint summa, & pacis & belli auxilia.*

17 *Quòd prudentis consilium, viri fortis robori sit anteponendum.*

18 *Quòd vir prudens victus, formidabilior sit victori: quam victor*

ctor fortis victo prudenti viro.

19 Quòd viri prudens latentes in simulatione, & dissimulatione exploratos facile habeat hominum animos.

20 Quòd prudentis sit momenta omnia obseruare temporum.

21 Quod magnū discrimen sit inter prudentem virum, & fortem.

22 Quòd vir prudens nouit aliorum erratis bene vti.

23 Quòd nesciat iacere viri prudentis auctoritas.

24 Quòd prudentia vitæ humanæ sit magistra.

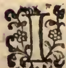
25 Quòd nihil sit in bello hosti formidabilius, quàm ducis prudentia.

QVOD ARS IMPERANDI sit Prudentia. I.

CVM Inferior Germania bello flagraret, iaceretq; apud exteras gentes, virtus omnis propè imperij: multi pecuniam: non pauci milites: omnes arma ad imperãdum quærebant, quod cùm animaduerteret, dixit non harum rerum, sed prudentiæ adminiculis regi imperium. vt enim iustitia iniuriæ: sic prudentia ægroti imperij est medicina. Quare Senatus Romanus, quem totus orbis terrarum consulebat, à senibus & esse, & vocari voluit, quia senectus consors, & socia est prudentiæ.

QVOD VIR PRVDENS BONOS Viros vincat doctrina, doctos Probitate. II.

ID demum, aut potius id solum Principi tribuo gloriosum, quod prudentiæ est ornamentū. Soletq; ad hanc rem, ille dicere sicuti Deus dictus est à θεάομαι

video,

video: ita Prudentem dici, quasi procul videntem, eò quòd vim ac numen retineat Dei immortalis. Est enim prudentia virtus vera intelligendi, & iusta simul operandi. Inter morales tamen virtutes sibi asciscit locum, eò quòd intelligentia potest esse in Improbis: non potest prudentia esse, nisi in viris bonis. est enim prudentia non solum virtus ingenij: sed etiam iustitiæ dux, & magistra, qua & inueniuntur abdita, & iudicantur inuenta.

QVOD VINCVLVM IMPERII, & obsequij sit Prudentia. III.

VM præteritorum iam malorum obducta quasi cicatrix recrudesceret, admisci sceleris in imperando memoria: augereturq; dolor retractando calamitates & inferioris, & superioris Germaniæ: dixit vnam esse artem benè beateq; imperandi, prudentiam: sine qua nec regere quis, nec regi potest. Quare non magis opus est populo Principe: quàm Principi prudentia. Nam quemadmodum in rerum speculatione, falsa sæpe sic admiscentur veris, vt vera culpentur pro falsis, & falsa probetur, pro veris: ita in rebus agendis honesta plerumq; vitantur pro turpibus, & turpia asciscuntur pro honestis, nisi quod res est in dubiorum tenebris illustretur, nō solis luce, sed prudentiæ.

QVOD VIRO PRVDENTI, NIHIL ferè, non cedat ex sententia: IIII.

IEBAT, nunquam accidere viro prudenti, vt cogeretur hoc verbo vti, non putaram. Viri enim Prudentis non solum instructa veritate, & ornata scien-

tijs est

tijs est opinio: sed etiam aduersus temporum tempestates omnes sic munita, vt omnia videantur parere eius consilio. Testis est apud Græcos Homerus. Nam cur Vlysses ab eo fingitur is esse, qui ab Æolo tempestatum omnium ventos accipiat, & in vtre teneat inclusos? quia imperat, nisi plane hebescimus, rei fortuitæ ventis vir prudens: non res fortuita viro prudenti.

QVOD VIR PRVDENS LENTE maturet. V.

VM doctrinæ lacerti, in sapientum sint sententijs: atq; eruditionis succus, & sanguis in verborum tegumentis, tanquàm in venis, & visceribus rationis delitescat: tum sapientissimi huius Antistitis dicta, ac responsa nemo potest sine mira vtilitate regustare. dicebat aũt vbi vrgerent temporum angustiæ, non esse accelerandum, sed maturandum. Qui enim accelerant sæpè feruntur præcipites: qui verò maturant, omne vacant temeritate, & negligentia. illud inconsiderati est animi: hoc prudentis semper est habitum. Nam quorsum in Symbolis Anchora, cui adhæret Delphinus? non minus est prudentis in rebus agendis, mora, quàm celeritate duci. illa ostenditur Anchora, quæ ad moram est fabricata: hæc Delphino, qui piscium omnium est velocissimus. nihil igitur sonat, aut olet hoc Symbolum nisi, vt veteri fertur prouerbio, lentè esse maturandum.

QVOD PRVDENS NON SOLVM verba: ſed vultum etiam, ad ſuadendum, accommodet. VI.

IR Prudens, etſi periculis eſt illaqueatus, aditus tamen euadendi habet apertos. Dicebat igitur, viro prudenti nihil magnopere poſſe nocere. Nouit enim non ſolum orationem, ſed etiam frontem, & oculos ad aliorum voluntatem vſque eò accommodare, dum fiat compos voti. Vetus eſt in Semiramide Regina exemplum. Hæc enim Nino Rege viro mortuo, cùm eſſet filio admodum adoleſcenti, & ſtatura, & oris figura perſimilis, Nini filium virili habitu, & effigie mentita, Regnum à viro relictum, non ſolum tutata eſt, ſed etiam maiorem in modum auxit, atq; latè propagauit. cognoſcere omnia poteſt prudens, quia videt in tenebris: cognoſci non poteſt, quia vultum habet in manu.

QVOD VIR PRVDENS IBI timet, vbi ſtultus ſperat. VII.

ON inani honoris aura, non rerum blandimentis, & ſecundo cupiditatum euentu vir prudens ſeducitur: ſed ratione ducitur, & conſilio. interroganti igitur quid maximè timeret vir prudens, res dixit fortunatas. iccircò enim timendum eſt in proſpero hominum ſtatu, ſperandum in aduerſo: quia nihil eſt, eo mutabilius. iure igitur laudatur pariter Amaſis Ægyptiorum Rex. Etenim cùm omnia Polycrati Samiorum Tyranno proſpere fluerent, per litteras illi remiſit ius omne veteris amicitiæ. videbatur enim

fortunam

res fortuita Tyranno suis insidiari lenocinijs: cui nemo non stultissimus potest fidem habere.

QVOD VIRVM PRVDENTEM vix quicquàm possit latere. VIII.

VLTO præstrantior est. docto viro prudens, Nam inter vtrumq; hoc interest, quod ille cognoscit, quæ à doctore accepit: hic verò, quæ etiam nunquam didicit. Solitus autem est dicere, virum prudentem absentem, semper adesse: eumq; nō pauca videre in tenebris: multa etiam audire, in silentio. Quia verò sentit & futura, & præterita, ac remotissima quæq;. iccircò non falsò prudens, quasi procul videns, est nominatus. Hùc apud veteres, pertinet biceps Iani imago. Nam cur eius vnum caput erat senis: alterum adolescentis? quia nec seni desunt vires: nec adolescenti consilium, si modo adest prudentia. Hanc qui possidet, prouidentia viget futurorum, & memoria præteritorum: nec solum ex vtraq; rerum existentium haurit intelligentiam: sed etiam vir redditur omnium horarum.

QVOD NVLLA VIRTVS VIDEATVR à Viro prudente exulare. IX.

ONSVEVIT dicere ab ijs modicè prudentiam laudari, vel etiam intra modum: qui prudentiæ non tantum tribuunt, vt ei nòn videatur desponsa virtutum omnium gloria. Sapienter quidem. Nam, vt Apollophanes Philosophus loquitur, huic vni virtuti, cæteræ omnes virtutes, tanquam pedissequæ famulantur.

lantur. Nec rationi id est controuersum. Etenim sine prudentia virtus omnis fit vitium. Hoc non minus doctè, quàm salsè, apud Ægyptiorum Sacerdotes. Nam cur Gangem fluuium Hieroglyphicum fecerunt prudentiæ? quoniam cum virtutum aliæ in cognitione: aliæ in actione: aliæ consistant in oratione: fluuius hic & Carbunculos, qui (si lapidarijs credimus) ab opinionis errore arcent gerentem: & Smaragdos, qui faces restingunt libidinis: & aurum, quod putidum oris commendat spiritum, vehit. Neq; enim potest quis, aut rectè intelligere, qui non prudenter intelligit: aut iustè operari, qui temerè operatur: aut dicere appositè, qui inconsideratè dicit.

QVOD NON DIFFICILE SIT *Viro prudenti, & ex malis bona: & ex bonis mala præsentire.* X.

EST Prudentis, officiorum momenta diligenter perpendere, atq; plerunq; ex bonis mala, & ex malis bona odorari. Consueuit igitur, in consilij capiendi deliberatione dicere, non minus quæ sunt insidiosa bona, esse cauenda, quàm, quæ expressa sunt mala, refugere. hac ex sententia, non parum multis antè seculis contraxit gloriæ Scipio Nasica. Anceps enim, & dubia cùm Romæ inter Patres agitaretur hæc quæstio, Carthago funditus nec ne esset delenda: ipse in primis, Cato cui antea prisci fuit nomen, sensit Carthaginem esse delendam, vt Roma incolumis esset, multiq; pedibus ierunt in eius sententiam. At Scipio acerrimè ei restitit: inquiens excidium Carthaginis, fore vrbis Romæ exitium. Metuebat enim, ne Populus Romanus æmulæ, & inimicæ vrbis metu liberatus

beratus in bella inrueret ciuilia, quibus deinceps restinctum magis, quàm debilitatum est imperium.

QVOD VIR PRVDENS TIMEAT magis futura, quàm oblectetur præsentibus. XI.

ON solum in fronte, sed etiam à tergo vir prudens habet oculos, ne tantum quæ ante fuerunt videat, sed etiam quæ post futura sunt, perpendat, & examinet. dicebat itaq; non esse sanæ mentis, rem iudicare ex eo, quod est, sed magis ex eo, quod futura est. Sic laudatur Hanno Carthaginensis, Senator nobilis. Magone enim Annibalis Pœnorum ducis fratre, in curia referente, cæsa intra biennium ducenta millia hostium ab Annibale, quatuor consulares exercitus deletos: magnam Italiæ partem, à Romanis ad Pœnos defecisse, & vt maior fides ijs, quæ dicerentur accederet, tres modios annulorum in Curiæ vestibulo cùm effudisset. Hanno Magonem percunctatus est, ecquis ex vrbe Roma, post tot clades acceptas, ad Annibalem venisset, pacem petiturus: an Romæ de conditione pacis ageretur, cum ille vtrumq; negasset, grauiter ingemiscens dixit, Carthaginem multis victorijs sui comparare exitium. Nam si res, ait, gradum reuocare cœperit, frustra pacem imploremus, quam nemo nobis vincentibus detulit.

QVOD VIRI PRVDENTIS SIT non solum otium, sed etiam extrema omnia vitare. XII.

NTERROGATVS aliquando, cur Multi ad honores prudentiæ obrepere solent: pauci prudentiam attingere. quia dixit, difficillimum est in prudentiæ arcem inuadere, facillimum verò arcis insignia gerere. Hùc pertinet elegans hoc insigne: in quo Grus spectatur, quæ inter volandum librat lapillum: cùm titulo, ne quid nimis. Hoc enim insigni tripertitum adumbratur viris prudētis munus: primū est, ne malū admittat: deinde, ne bonum omittat: tum vt officium satis præstet: qui in primo errat, nimium: qui in secundo, nihil: qui in tertio, parum censetur agere. hoc belle ipsum insigne. Nam in Grue, is est naturæ sensus, vt in volatu lapidem viribus æqualem, & iusto pondere libret, ne nihil primum tollat: deinde ne nimium: tum ne parum, aduersus ventorum vim sit saburrata.

QVOD ARS IMPERANDI sit prudentia. XIII.

VI Prudens est Princeps, nouit omnes imperij absorbere difficultates: quæ cùm maiores sint omni multitudinis robore, is solus tamen ijs omnibus sufficit. cuidam igitur interroganti, qua ope fretus, tantam molem non perhorresceret imperij: iuris respondit, aut potius prudentiæ, quæ humanæ societatis Dux est, & communis vitæ magistra, atq; domina. doctè id quidem. vetus enim est Antiquitatis auctoritas. Nam quorsum nuda illa,

quæ

quæ tot sæculis inueterauit, Herculis cum exuuio Leonis imago? nihil est, in armis victoria, nisi prudentiæ præda: nihil ipsa nuditas, nisi cum rerum contemptu, veluti quidam fœlicitatis triumphus.

QVOD QVASI PLVRES REPERIANtur Prouinciæ, quàm viri prudentes. XIV.

IRAM prudentum virorum paucitatem ostendere volens, consueuit dicere, neminē esse prudentem, nisi qui oculos haberet Mineruæ. Hæc enim quaqua versus æque cernebatur, in omnia oculos iniectos habere: quod vt demonstrarent veteres pictores, ita Mineruam pinxerunt, vt nemo esset ex plurimis assistentibus, quem non fixis oculis spectare videretur. Sic Romæ illam Amulius pictor expressit. ex quo magnam meruit laudem. Nam quæ in viri prudentis conspectum minimè veniunt, in eius tamen aspectum prodeunt omnia. quo fit, vt non solum res omnes præuideat: sed etiam periculis omnibus prouideat. Est enim prudentia armatura, qua qui induitur minimè lædi potest. Nam sicut aspicientes Medusæ caput, vt est in fabulis, in saxa vertebantur: ita qui viri prudentis consilium sentiunt: statim proprio sensu destituuntur, eorumq; voluntas non fit ei contraria; sed præda.

QVOD NON SIT VIRI PRVDENTIS quicquàm admirari: sed admirabilem se omnibus reddere. XV.

VONIAM vir prudens vnum quodq; suo examinat pondere, iccirco nihil solet admirari. Non enim ex re, sed ex rei inscitia, hominum nascitur ad-

miratio. Cum quis itaq; diceret se admirari felicem Ferrariæ successum, ei respondit, non fieri id ex rei gloria, sed ex admirantis inscitia. Nam vir prudens cum omnia habet perspecta & cognita, nihil noui potest ei videri, aut admirabile: quia verò noui semper alijs aliquid affert, solus videtur admirabilis. Doctè id Poetæ. Nam quò ille rerum omnium formas induens tendit Proteus? viri prudentis habet interpretationem, qui parendo tempori, alius fit oportet, alijs in rebus: quia tempore, nihil est varium magis, & mutabile. Quare vt prima materia, semper pro varietate formarum, aliam figuram, cum diuerso capit nomine: ita vir prudens, pro rerum discrimine, nunquàm fere fit idem: sed modo iustus: modo fortis: modo temperans, & habetur, & dicitur.

QVOD IN PRVDENTIA SINT Summa, & pacis, & belli auxilia. XVI.

CVM quis Antistiti dolorem refricaret memoria læsi Imperij, atq; sciscitaretur quænā tàm ægrotæ Reip. esset medicina: Prudentia respōdit. Multa.n. habet in consilij deliberatione: summa in re bellica, malorum remedia. Testes sunt Romani, qui prudentiæ, templum Paci sacrum fecerunt: quiq; in Bello Gallico, quod Celticum vocabatur, & Senes & Sacerdotes, prudentioresq; omnes, quia omnium esset periculosissimum, non solum interesse, sed etiam præesse volebant. Quæ enim summa sunt belli suffragia, non ab armatorum robore: sed à prudentum consilio sunt petenda. Illi enim vt fortes: hi vt diuini Principes regunt imperium. Hoc ipse Homerus per Vlyssem. Nam cur Vlysses interpretatur regionum omnium peregrinus?

nus? quia, nemo in regendo imperio, nisi veritati obdormimus, verè fit prudens, nisi qui per multas, & varias scientiarum regiones peragrarit.

QVOD PRVDENTIS CONSILIVM, *viri fortis robori sit anteponendum.* XVII.

MORIS plenissimæ sunt, quæ à sapientibus in populum proficiscuntur obiurgationes. Quia autem imperitorum vulgus, est alienus à literis, ad rem bellicā magis procliuis, solet hos sapientissimus Antistes suauissimis verbis vtens, re grauiter inculpare. Dicebat enim Phæbo, multò plus, quàm Marti tribuisse Deum, quorum alter rei literariæ: alter virtutis bellicæ, apud Poetas, est magister, & Dominus. hoc quippè probabat argumento, prudenti viro fortem, in honore debere concedere. suffragatur huic eius sententiæ Rex secundus Atheniensium Cecrops, apud quem, iudicium Neptuni, & Mineruæ de vrbis nomine agitatum est. Causam enim Minerua, ex eius sententia, sustinuit: cecidit Neptunus.

QVOD VIR PRVDENS VICTVS, *formidabilior sit victori, quàm victor viro prudenti victo.* XVIII.

NSIDIOSA est, aduersus hostes, viri prudentis clementia: nullumq; eius beneficium, in armis, periculo est vacuum. præclarius enim ingenio, quàm ferro ducit hostes superare. Quare solitus est dicere, prudentem virum inermen, in bello formidabiliorem esse forti viro armato. eò quòd fortitudinis est pu-

gnare: prudentiæ vincere. Non vulgare eſt C. Cæſaris teſtimonium, is enim Nicomediam nauigans, cùm iuxta Maleam à latronibus Cilicibus captus eſſet, iniuriam non ſolum verbis, ſed etiam fronte, & oculis texit. cùm igitur magnam pro eius libertate mercedem poſcerent: ille quaſi eorum miſertus, quibuſcum agebat familiariter, duplicem ſummam promiſit. vbi autem appulerunt Miletum, Cæſar Epicratem, Mileſium ſeruum ad Mileſios miſit rogans, vt ſibi pecunias mutuo darent, qui eas confeſtim miſerunt. Epicrates mandatum habebat à Cæſare, vt cum pecunijs, magnum conuiuij apparatum apportaret, & hydram plenam enſibus, vinumq; mandragora miſtum. Cæſar duplicatam pecuniæ ſummam latronibus numerauit, eiſq; conuiuium appoſuit. illi exultantes pecuniarum multitudine, tempus omne dederunt corpori: genioq; indulgentes, largiter vinum hauſerunt medicatum. Poſtquam igitur vino ſomnoq; ſunt ſopiti, illi ad vnum omnes, nullo negotio à Cæſare ſunt trucidati: ac pecuniæ ſimul recuperatæ, quas ſtatim Mileſijs reſtituit.

QVOD VIR PRVDENS, LATENTES, *in ſimulatione, & diſſimulatione, exploratos facile habeat hominum animos.* XIX.

CVM multi ſint faceti corpore, deformati animo, beneq; loquantur, cùm malè ſentiant: ſolitus eſt dicere, non eſſe viri prudentis, vel oculis vel auribus, in hominibus iudicandis, fidem habere. Res enim eſt iudicij: non coloris, aut vocis. Id cùm ſentiret Chabrias Athenienſis Imperator, vbi impreſſionem, & impetum aduerſus hoſtes eſſet facturus, conſueuit, ſi recens præſertim collectus erat exercitus, per præconem, nunciare, vt qui

male

male se haberent, separatim arma deponerent. quotquot igitur erant timidi, morbum simulantes, arma deponebant. his ad pugnam non vtebatur, sed ad præoccupanda loca munita.

QVOD PRVDENTIS SIT momenta omnia obseruare temporum. XX.

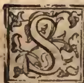
DICEBAT esse prudentis quid res, quid tempus, in rebus agentis, postulet odorari. Quæ enim non loco, aut tempore benè fiunt: pro male factis culpantur. testes sunt omnium inter mortales, sapientissimi Ægyptij. Nam cur Morum Hieroglyphicum constituunt prudentiæ? vt doceant certè nihil fieri prudenter, nisi quod fit in tempore. Hæc enim arbor, ne pruina lædi possit, omnium nouissimè in germina, & flores erumpit: deinde quasi cursu tarditatem corrigens, vna ferè noctè tota germinat, primaq́, omnium, ne æstus sentiat iniuriam, fœtum maturat. quo admoneri videmur, eam demum præclaram esse actionem, quæ temeritate vacat, & negligentia.

QVOD MAGNVM SIT DISCRIMEN inter virum prudentem, & fortem. XXI.

QVASCVNQVE in oras, Regionesue disputationis res delata est, nullo negotio cùm soluatur à viro sapiente: tum virtutum hic omnium Antistes, facile dubitationis hunc scrupulum ex hominum, animis abstergit. cùm ferueret aliquando inter do-

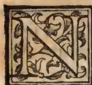
ctos viros quæstio vtrum arma literis, an literæ armis essent anteponenda: Dixit tantum interesse inter prudentem, & fortem virum, quantum interest inter magistrum, & discipulum. Si enim prudentia est rerum omnium magistra, docetq; fortes pugnare: iudices rectè iudicare: bonos viros quid sequi debeant, & refugere, ac deniq; oratores quid dici, & non dici debeat, non potest vir prudens, non esse opifex, & magister virtutũ omnium. Quare inter Prudentem virum, & fortem, hoc interest, quòd hic propensus est ad fœlicitatem: ille verò felix. quod probat Seneca, per Gradationem, hoc modo. Qui prudens est ait, temperans est: qui est temperans, est constans: qui constans, non perturbatur, qui non perturbatur, est sine tristitia: qui deniq; vacat tristitia, felix est, ergo felix, & beatus est vir prudens.

QVOD VIR PRVDENS NOVIT Aliorum eratis bene vti. XXII.

SICVTI in Ædibus vestibula: ita prudentia primos bonorum omnes habet aditus. sciscitanti igitur quis esset prudens, qui respondit addiscit plus ex stultis, quàm ex eo stulti. Nam cùm veterum infamia posteros docet, quæ sit ad gloriam semita: atq; impiorum pœna cautio sit bonorum, & disciplina: tum Princeps prudens nouit ex vnius vitio, alterius corrigere vitium: stultumq; illum esse existimat, qui post exemplum, vsquam incurrat. Hoc vno instructus argumento præsentia cōponit: prouidet futura, & instauratione corrigit præteria. quod vt ostēderet Pythagoras, inquiebat viro prudenti, duorũ temporum potissimũ rationem esse habendã, mane, & vesperi, id est rerũ futurarum consilium, & præteritarum iudicium.

QVOD NESCIAT IACERE VIRI prudentis auctoritas. XXIII.

NIHIL est viri prudentis auctoritate praeclarius. Ei enim non metu, sed necessitate compulsi omnes obediunt. Nam quemadmodum solent, in alto robustissimi quiq; etiam infirmo parere gubernatori: nec consueuerunt viatores velocissimum quemq;, sed gnarum itineris sequi:ita prudentis est inter mortales dominari: fortium, & validorum obsequi. Quod vt doceret sapientissimus ille Antistes, solet prudentem virum Phoebi pallum nominare. Magna vero in prudente viro, auctoritatis commendatio. Nam Gallus Gallinaceus ideò Phębo Sacer est, ꝙ in bonis & insitis, & foris assumptis, Imperium exerceat, alterum ostenditur, per eius buccinatum, quo ne lædatur, fugatur territus Leo: alterum, admirabili eius præstantia, qua aurum, quod neq; igne neq, tempore comminui potest, absumitur, si eo liquefacto, os eius alitis ingeritur. Quare hoc testimonij exemplo, in omnibus bonis prima gloria tribuenda est prudentiæ. Nam, vt esserit Iuuenalis nullum numen abest, si sit prudentia.

QVOD PRVDENTIA VITÆ humanæ sit magistra. XXIIII.

QVONIAM nemo in eo, in quo est prudens, errat, fundamentum, & radicem gloriæ altiorem habet prudentia, quàm fas est breuiter dicere. Solet igitur prudentiæ alumnos, solos viuendi gnatos nominare. Nam ad recte viuendũ, vt asserit Menander ἀγαθὸν μέγιστον ἡ φρόνησις ἐς ἀεί hoc est bonum maximum prudentia est semper. Hæc per Serpentem, in sacris literis figurata est.

qua figura virtus hæc oſtenditur eſſe imperantis vitæ humanæ. Nam duplex cum ſit hæc vita, vna agendi: intelligendi altera vtriuſq; figura, & imago cenſetur eſſe ſerpens. Nam in eo ſolum animantis genere, Amphiſbænam parit natura habentem duo capita, vnum in inferiore, alterum in ſuperiore parte. ex quo diſcrimen vtriuſq; vitæ ſallè notatur, hùc accedit, quòd ſerpens totum corpus exponit ferienti, vt caput tueatur. Nam vitam omnem habet in capite conſtitutam. Si enim caput Serpentis cum minimum buſti euaſerit, viuit: ſin mactatur capite, totum corpus ſtatim exanimatur. quorſum? eſt hominis vita, ſi prudentes conſulimus, in ratione, quæ fons, & caput eſt virtutum omnium: non in ſenſibus poſita.

QVOD NIHIL IN BELLO HOSTI formidabilius ſit, quàm Ducis prudentia. XXV.

VM aduerſus hoſtes Eccleſiæ, magnus in Germania fieret armorum apparatus, aſſeuerauit ferri aciem omnem hebeſcere, niſi in armis adſit haſta Palladis, hoc eſt prudentia: qua non ſolum procul, ſed etiam abſens traijcitur hoſtis. Nihil neq; feſtiuius, neq; doctè magis dici poterat. exercitus enim prudentiæ expers, ſuo ſe iugulat gladio. oppugnatur enim hoſtis viribus, expugnatur Ducis prudentia. quod cùm vellet ſignificare Chabrias Imperator, dixit formidabiliorem eſſe pecudum exercitum, Duce Leone: quàm Leonum, pecude duce. Siquidem, vt vna Aquila ſex centũ fugantur aues: ita ad ingentem euertendum exercitum, vir prudens vnus ſufficit.

DE CONSILIO TITVLVS QVINTVS.

VIA ex consilio primùm casus, atq; orbitas pellitur eruditionis, nihil magis ad consilij capiendi deliberationem accommodatum est, quàm vir eruditus. Solet enim res in quæstionem adducta, ex sordido ingenio simili lingua deformato, etiam honesta sordere: nunquàm autem nisi in iure, & iustitia recreari. multi igitur, consilium norunt offerre: solus sapiens nouit afferre. Cùm autem neq; consilij vis, sine prudentia: neq; prudentiæ lumen quale quantumq; sit, sine consilio satis potest intelligi, vtrũq; BARTHOLOMÆIVS Brugnolius, Præses in Insubria Regij Senatus semper maximarum rerum illustrauit gloria: tantoq; Reip. cumulauit beneficio, vt non videatur ex prudentia laudes accepisse: sed prudentiæ dedisse. Præclara hæc sunt eius gloriæ monimenta, non quæ de Brugnolio in penetralibus sapientiæ inseruntur: Sed quòd ipse Brugnolius cernitur à Ciuibus amari, coli, & obseruari à sapientibus: ab omnibus deniq; non solũ pater patriæ, & parens vtilitatis publicæ haberi: sed etiam nominari. Quoniam autem ex consilio nõ tantum ducuntur rerum primordia: sed etiam exitus, Cauendum est ne consilium iniuria exulceratum, rem omnem suo exanimet vulnere. Quia igitur in consilio, docet eruditio: fidem magis facit vitæ probitas, qui prudens est, solus instar est, & boni, & eruditi simul viri, in deliberando: solusq; ansam rei benè gerendæ alijs videtur posse porrigere. Standum enim est eius iudicio. Siquidem non pecunia: non armis, & viribus res grandes geruntur: sed pruden-

tis

ris consilio, quo qui labitur, corruit in omnibus. Quoniam igitur Cardinalis P. ALDOBRANDINVS gnarus est deliberandi: explorator rerum subtilis: ingenio acri: nullius temeritati fidus: veritatis propugnator: iustitiæ, & æquitatis patronus: cuius nulla animæ vis vacat sapientia: mens rerum cognitione armata: ratio artium præsidio munita: opinio historijs firma: atq; oratio, in primis, ad fidem motumq; populi accommoda: statui quæ ab eo de consilio profecta sunt apophthegmata, in ordinem redigere, quæ hæc sunt.

1 *Quòd non solum prudens, sed etiam occultum oportet sit Principis consilium.*
2 *Quòd nihil in administratione Imperij, vtilius sit consilio.*
3 *Quòd nefas sit à consilio principis recedere.*
4 *Quòd mens principis consilij expers, immanis fiat, & efferata*
5 *Quòd principatus firmamentum sit consilium.*
6 *Quòd hostis consilio magis, superetur, quàm viribus.*
7 *Quod omni vallo aduersus vim hostium, firmius sit consilium.*
8 *Quod malum consilium, consultori sit pessimum.*
9 *Quòd Principis consilium probandum sit magis, quàm inuestigandum.*
10 *Quòd dare Principi consilium res sit periculosa.*
11 *Quòd nihil sit neq; difficilius, quàm deliberanti capere, neq; facilius, quàm alteri consilium dare.*
12 *Quòd præclarior sit, quæ consilio, quàm quæ viribus paratur victoria.*
13 *Quòd qui viribus sit superior, facile vincatur, si cõsilio sit inferior.*
14 *Quòd ei, cui non deest consilium: amicus adsit Deus.*
15 *Quòd consilium non fraudem: sed fraudis medicinam pariat.*
16 *Quòd Necessitas in consilij deliberatione, plurimum habeat auctoritatis.*

Quòd

17 *Quòd consilij sit in loco, aurum non capere, sed profundere.*
18 *Quòd res sit formidolosa praui hominis consilium.*
19 *Quòd quæ tria sunt bonorum genera, illa omnia in vno delitescant consilij nomine.*
20 *Quòd robur Imperij in consilio sit fundatum.*
21 *Quòd Reip. igne, & aqua magis necessarium sit consilium.*
22 *Quòd Miles firmus sit non qui ferro, sed qui consilio sit munitus.*
23 *Quòd res sit formidolosa perfidi consilium.*
24 *Quòd mira sit eorum, qui rectè Reip. Consulunt paucitas.*
25 *Quòd cedat imperium consilio.*
26 *Quòd infidum sit venale consilium.*
27 *Quòd consilij ratio, historia veluti quodam pabulo sit depascenda.*
28 *Quòd turpe consilium, consilij nomen amittat.*

QVOD NON SOLVM PRVDENS *sed etiam occultum oportet sit Principis consilium. I.*

MAGNA ars est ait, consilij capiendi: summa fides occultandi. Etenim fidem in consilio capiendo habere omnibus, est fatuitatis: nulli pertinaciæ: benè autem consulenti summæ prudentiæ. quia verò consilium principis fide gaudet, & taciturnitate, qui illud detegunt, non solum officium deserunt boni viri, sed etiam vulnerant. Nam quod aduersus hostes maximè capitur consilium, vix prodest, nisi occultum. Hoc salsè Poeta, in perfecto Principe effingendo. Etenim

cur ab eo Æneas, & Achates finguntur nebula septi Carthaginem inire? quia certè quidem est Principis, qui alios regit, sua consilia tegere: non reuelare, viri boni.

QVOD NIHIL IN ADMINISTRAtione Imperij vtilius sit consilio. II.

QVONIAM ex consilij errore, Imperij vis ruit vniuersa: solet consilium Reip. firmamentum nominare. Nihil enim est consilio, aut in rerum vtilitate, vtilius: aut in honestate, honestius. Laudem quippe habet probitatis, & doctrinæ decus: eoq; præstat pecuniæ, quòd vsus exhauriat pecuniam, augeat consilium. Nec vulgaris est, ad hanc rem, Poetæ auctoritas. Nam cur apud eum Aristæus sumitur pro consilio? quia Aristæus interpretationem habet vtilitatis, in cuius nomine latent omnia bona fortunæ. ille enim artem inuenit mellis, & olei conficiendi, qui duo humorum omnium sunt optimi, quiq; sanis hominibus robur: infirmis incolumitatem ministrant.

QVOD NEFAS SIT A CONSILIO Principis recedere. III.

QVANQVAM Consilij laus quocunq; ingreditur, eodem semper virtutum omnium instructu, ornatuq; comitata est: vicit tamen Antistes ille ornatum omnem, præconij, & gloriæ magnitudine. interroganti enim quid esset Principis consilium, non dixit Musarum esse Senatum: sed Apollinis oraculum: ex quo humani generis societas salutem, tranquillitatem, atq; optima quæq; petere con-

suevit

fueuit. est enim eius consilium, malorum omniũ remedium. Quod conuincitur admirabili hoc argumento. Etenim ad quid vetus hoc Symbolum, Ciconia rostro ferens Platani folium? docet nullum Principis consilio, aduersus hostium insidias firmius esse munimentum. Noctua enim, si incubat oua auis alicuius, sic ea fascinat, vt inania reddantur, & irrita. itaq; Ciconia quasi plena consilij, amuletum affert in nidum, Platani folium. Nouit enim Noctuæ Platanum omni morte esse terribiliorem.

QVOD MENS PRINCIPIS, CONSILII expers: immanis fiat, & efferata. IV.

QVEMADMODVM in dolorum facibus, & morbi periculis, non noua à medico, sed salutaria gestit audire infirmus: ita Princeps in curatione ægrotæ reip. non quæ grata, sed quæ salutaria sunt, ex publicæ salutis fundo, haurire velle debet Senatus consilio. Eo enim si destituitur, imperiũ statim non solum euertit: sed etiam immanis, & efferatus redditur. Sic enim Nero mentem cùm haberet expertem consilij: existimauit decere, quicquid sibi liceret: eoq; furoris, & insaniæ processit, vt Agrippinam matrem peremerit: Octauiam Coniugem, Pompæa pellice ducta, domo exturbarit: eiq; venas restingui vinculis iusserit, & per omnes artus sanguinem mitti, neue pauore sanguis tardius flueret, feruidi balnei calore necari. Nec ante imperij licentia abuti destitit, quàm ipse ab infesta multitudine, ad mortem sit compulsus.

QVOD PRINCIPATVS FIRMAMENtum sit Consilium. V.

ON adeò fama, quàm fame videntur ridiculi, qui vocem in quæstum conferunt: nec officium in deliberando, sed spem sequuntur. Est enim consilij obses non quæstus, sed prudentia: non petulantiæ aculeus, & procacitatis: sed lumen aut numen potius iustitiæ, & veritatis. id sapientissimus ille Antistes, vt doceret, dicebat concilium principatus esse baculum, sine quo stare non potest, iacere potest Princeps. Salsè ille quidem. Nemo enim scire cum possit omnia, multorum consilio princeps vtatur oportet. ex tot enim sapientibus, qui per omne æuum floruerunt, nemo adhuc inuentus est, qui se omnia scire profiteretur.

QVOD HOSTIS CONSILIO MAGIS superetur, quàm viribus. VI.

RÆSTAT virtutum omnium ille Antistes, totius Græciæ sapientissimo Hippocrati. hic enim desperatis vetuit adhibere medicinam: ille vero desperatos etiam excitat concilio, & iacentes à desperatione in spem reuocat. ars quippè medendi, valitudinis solum: consilium verò non solum ægrotæ, sed etiam exanimatæ reipu. est medicina. consueuit itaq; dicere vbi res arderet bello, pluris imperatoris in armis esse consilium, quàm impressionem vniuersi exercitus, & impetum. docuit id aliquando suo consilio Fabius Maximus, qui ab vniuersa Italia, Corona Graminea est donatus, quoniam non repugnando, sed cauendo, Romanis restituerat rem.

QVOD

QVOD OMNI VALLO ADVERSVS vim hostium firmius sit consilium. VII.

INTERROGANTI cuidam quo genere armorum, hostium vis maximè posset reparari: vmbone dixit Palladis: quo qui tegitur, nullo modo lædi pōt. Quare res bellica, sine consilij prudentia, nec vtilitatem, nec laudem habet. docet id, in Pyrrho infaustus rerum euentus. hic quippe Epirolarum Rex, rerum successu elatus, contra Antigonum Macedonum regem, nulla lacessitus iniuria, arma accepit, vi & potentia fretus: Antigonus verò nullo ab exercitu firmus, consilio vtens pro armis, Pyrrhi exercitū cunctando sæpe illusit: ac demum spem eius omnem in contemptum adduxit, & desperationem. hùc accedit & Plopidas Thebanus, & M. Marcellus, qui ambo vi potius, quàm consilio freti, turpiter magis, quàm fortiter in bello ceciderunt.

QVOD MALVM CONSILIVM consultori sit pessimum. VIII.

QVIA in eo deliberandum est diu, quod semel est statuendum: nihil est renitentius consilio, quàm præpropera festinatio. Non enim consilium celeritate, sed prudentia est depascendum, qua reguntur vniuersa. Quoniam autem eò pertinet omnis consilij deliberatio, vt aut depellatur malum, aut accersatur, quod est bonum, dicebat eum, qui in alterutro erraret, nemini ferè peius, quàm sibi officere. Non adeo debet igitur vir prudens, suis bonis inter deliberandum delectari, quàm alienis malis laborare, cauereq; ne alteri male consulat. Nam quæ mala in alios exeunt, grauiora in auctorem redeunt. docuit

cuit id olim Perillus Athenienſis, faber ingenio præſtans, qui Phalaridi Tyranno Taurum ex ære fabricauit, in quo reus clauderetur, ac ſubiecto igne, mugitum bouis ederet: cuius muneris nomine, cùm ampliſſimum à Tyranno expectaret munus, eò quòd nouis ſemper tormentis excogitatis oblectabatur: primus in Taurum iniectus, ſuppoſitiſq; ignibus, ſuæ artis experimentum præbuit. Quare celebris, & peruagata eſt Heſiodi hæc ſententia. βȣλὴ τῷ βȣλεύσαντι κακίστη. hoc eſt conſilium malum, conſultori peſſimum.

QVOD PRINCIPIS CONSILIVM probandum ſit magis, quàm inueſtigandum. IX.

NIHIL aiebat eſſe in bono conſilio, luce peius: itaq; paucorum fidei eſt cõmittendum, quod cupis latere. Nam, vt teſtatur Chilo Lacedæmonius, qui vnus ex ſeptem Grçciç ſapientibus habitus eſt, nihil eſt difficilius, quàm ſecreta ſilentio tegere. In hoc vitio, cùm non parum ſit turpitudinis, multum etiam ſæpe periculi, Philippides Comicus Poeta, interpellatus à Lyſimacho rege, vt aliquid peteret, nihil reſpondit, ò rex aliud à te peto, niſi vt nunquam recunditi tui conſilij me facias conſcium. norat enim vir ille prudens, id quod haberet cum alijs commune, non eſſe in ſua manu, vt diu poſſet latere.

QVOD

QVOD DARE PRINCIPI CONSIlium res sit periculosa. X.

TSI Consilij vtilitatem, poetæ satis vna Promethei celebrant fabula, dicebat tamen nihil esse periculosius, quàm Principi consilium dare. Nam in consilio, bonorum quæ afferuntur vtilitas, est Principis: Si quid verò res mali attulerit, id omne in auctorem consilij incurrit. interroganti igitur quid tutum esset viro liberè agenti cum Principe: obsequium dixit: deinde quid periculosum: consilium ait. vbi enim res malè cedit, ibi consilij auctor pessimè habetur. Quare vt est apud Plautum, plus oportet scire subditum, quàm loqui. Hoc ipsa Promethei fabula. Nam quamquàm interpretationem habet multi consilij, isq; ignem mortalibus, qui obsequiorũ omnium est suauissimus, impertiuit mortalibus, quoq; detracto, nec metalla, nec artes haberemus illiberales: is tamen præmij loco in monte Caucaso, grauiter affectus, & afflictus censetur sic lacerari à vulture, vt nec cum lætitia mori, nec viuere possit sine atrocissimo dolore.

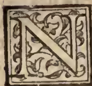
QVOD NIHIL SIT NEQ; DIFFICILIS quàm deliberanti capere, neq; facilius quàm alteri consilium dare. XI.

NQVIEBAT neminem esse, qui se non mallet esse Vlyssem, quàm Cyclopem. nec falsò. maiores enim sunt consilij vires, quàm corporis. homo pusillus, ingentes Elephantes, per Syluas capit, frenat equos, subiugat boues aratris: volueres deijcit arudinibus: ac deniq; in imo maris, quæ submissa sunt retibus

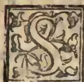
extrahit. verum in tanto bono, hoc est incommodi: quod omnes in re aliena consilio videntur abundare: in propria nemo non egere. dare enim consilium est cuiusuis: capere sapientis tantum. Thales igitur interrogatus quid esset homini facile, ἀλλῳ ὑποτίθεσθαι, hoc est alteri consilium dare. Nullum est grandius argumentum stultitiæ, quàm eius, qui cùm sua ignoret, aliena cogitet sapere.

QVOD PRÆCLARIOR SIT, QVÆ consilio, quàm quæ viribus paratur victoria. XII.

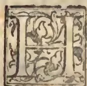
NON instituta, sed inueterata est, in ALDOBRANDINO, consilij gloria. aiebat nòn esse turpe, Imperatorem à viro sapiente superari: sapientem verò vinci ab Imperatore tam gloriosum esse imperatori, vt nomen vinceret imperatoris magnitudine gloriæ. Nihil, in bello, priscis hominibus antiquius fuit consilio. Non enim superi ijs, in armorum conflictu, sunt auxilio, qui se inconsulto mittunt in periculum. Nihil enim neq; Mithridati memoria: neq; Themistocli prudentia: neq; Aristidi Iustitia, nec deniq; Heraclito ingenium, qui sine præceptore sapientissimus euasint, sine consilij deliberatione profuisset. Quare omnis fere antiquitas consilio plus, quàm vel arti, vel robori, vel vlli demum virtuti tribuit. Itaq; lacones si quando stratagemate, id est Callido consilio superassent hostem; Marti bouem immolabant: sin aperto prælio, Gallum gallinaceum. Hoc pacto commonebant belli duces, vt magis consilio, aduersus hostes, quàm ferro digladiarentur.

QVOD QVI VIRIBVS SIT SVPL rior, facile vincatur, si consilio sit inferior. XIII.

OLITVS est dicere non esse roboris, & virium, in bello: sed consilij, periculis consulere: vincere icircò eum, non qui viribus, sed qui cōsilio plus potest. loquitur id ratio: probat Maior Cyrus sui Testimonio. Cùm enim in exercitus robore, & militum multitudine hosti concederet, is trans Araxen fluuium Castra quasi timidus posuit, Massagetisq; in se irruentibus reliquit diripienda: illos mox cibo potuq; graues, ac sumno deditos nocte intempesta adortus, cum suo rege trucidauit. facile quippe est struere insidias, cauere difficile.

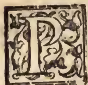
QVOD EI, CVI NON DEEST consilium, amicus adsit Deus. XIV.

OC interest in bello, inter pecuniam, & consilium, quod illa potentiori cedit: hoc imperat: quod illa eripi, & surripi potest: hoc non potest. aiebat igitur, quia Deo amicū est consilium, eos, qui olim consilio floruerunt, nō vt Heroes improbitati imperasse: sed vt diuinos homines. Arti quippe, & prudentiæ non solum cedunt mores peruersi: sed etiā, in armis iratorum fax, & furia. Nullus hostium sæpius vicit Romanos, quàm Annibal Barchinus: astu, & consilio potius, quàm ferro. arte ad Trebium vicit: arte ad Trasimenū, & Cannas, & ipse magna quidē arte à Fabio interclusus, maiore aliquanto, per Cassinatem saltum, Romano milite illuso, euasit. Ludibrium dici pōt, ꝙ bobus sarmentis ad cornua incensis, in aduersum mōtem ab

hoste obscura nocte adactis, Romanus Miles noua specie territus, præsidio abscesserit.

QVOD CONSILIVM NON FRAVDEM *sed fraudis pariat medicinam.* XV.

RÆCLARA est in summo eo Antistite, consilij laus, qui semper Deum, vix vnquàm hominem, in rebus tractandis secutus est consiliarium. Quare in præstigijs vitandis, consueuit dicere, consilium non esse fraudis artificium: sed medicamentum. ita M. Brutus imperator, cum Lycios trans Xanthum amnem compulsos vrbe exclusisset, indicio comperit supter aquam nando eos vrbem repetere: tetendit itaq; occultè resia, cum tintinabulis supernè appositis, quo indicio, incidisse hostes in retia significaretur. multi per hunc modum capti sunt: cæteri à simili conatu deterriti, extorres esse maluerunt.

QVOD NECESSITAS IN CONSILII *Deliberatione, plurimum habeat auctoritatis.* XVI.

EC tarda, nec parum efficax est, ad consilium capiendum, vrgens necessitas. Hęc enim æquè statim & fidem, & motum facit. Solet igitur dicere vim omnẽ suadendi vna vinci necessitudine. Non solum enim aduersus necessitudinem, raucescit ars dicendi: sed etiã omnis flaccescit periculi metus. Testis, inter Romanos, est C. Marius. Nam cùm rei summa, in aperto sita esset discrimine, sic castra posuit, vt militi-antè non liceret aquari, quàm cum hoste congrederetur. Quare exercitus cum videret, aut in acerbitate sitis, sibi esse contabescendum: aut extremum rei tentan-

tentandum, imperatore etiam tacente facta est militibus fides esse pugnandum: & ita vt moræ impatientes, congressum cùm hoste non petere, sed extorquere ab imperatore velle viderentur. Res erat Mario aduersus Teutones, & Ambromes: is autem Imperator ad Sicietes milites conuersus cruore, inquit, à nobis potus hodie emendus est, aut vestrò, aut hostili, digitum ad flumen intendens. Quare æque ad pugnam, & vndam simul felici euentu illos duxit. Nam satis, & hostilis sanguinis, & fluuialis aquæ ad sacietatem, Victor Romanus militibus suppeditauit.

QVOD CONSILII SIT IN LOCO, aurum non capere, sed profundere. XVII.

AIEBAT sapientis esse auidos præcio emere: ita Mithridates Rex Ponti magno prælio à Lucullo victus, cum acie egressus, ita fugeret, vt hostem haberet vestigio hæredem: multum auri onus sequentibus obiecit: cæterum dum Romanus prædæ cupidus aurum diripit, maiorem prædam è manibus labi passus est.

QVOD RES SIT FORMIDOLOSA, praui hominis consilium. XVIII.

NIHIL magis danti consilium, fidem derogat, quàm ipsa ingenij, aut morum deprauatio. in literis igitur non obstrepentium gregibus, sed vni Phæbo credimus. is verò solet dicere non solum imperitos: Sed etiam imperitorum consilia esse fugienda. Siquidem, & Troia fortè adhuc staret, nisi Paris Veneris paruisset consilio: Et Hercules certè miserè

non interijsset, nisi aut Deianira Nessi Centauri consilio fidem habuisset, aut Deianiræ coniugi ipse Hercules. ne igitur dolus, nomen consilij induat, desciscendum est in deliberatione, à vesana veteratorum opinione.

QVOD QVÆ TRIA SVNT BONORVM genera, illa omnia in vno delitescant consilij nomine. XIX.

VM Imperium, apud exteras gentes, culpa potius, quàm errore lapsum, non minori infamia, quàm vulnere iaceat exulceratum: solet dicere nullum esse remedio, in quo consistat, nisi in consilio locum: consilij nomen esse gloriosum, rem verò salutarem. Hæc enim magni est ingenij: non paruæ doctrinæ: summæ verò beneficentiæ, & vtilitatis: illud omnia simul sapit bonorum genera. Dictum enim consilium, siue à consulendo sit, quòd tanquàm res optima, salutarisq; omnium consulat rationibus, ac incommodis: siue à sale dictum sit potius, quòd in eo sal contineatur sapientiæ, quodq; admirabilis est salis vis, & in imperfectis animantibus necandis, & perfectis sanandis: ea est consilij natura, qua accersuntur bona omnia, & exterminantur contraria. Nec à sale solum consilium, sed ẽt salarium, quasi sal necessarium est nominatum, & sapientia quasi sapida scientia, est vocata. quod igitur est, & animi, & corporis, & fortunæ bonum, id omne simul in vno consilij nomine, videtur delitescere.

Quòd

QVOD ROBVR IMPERII, IN consilio sit fundatum. XX.

VANTVM quisq; arti studet, & doctrinæ, quæ artis est soboles: tantum consilio est aut idoneus, aut alienus. interroganti igitur quale esset prudentis cōsilium, qualis dixit, fuit Samsonis capillus. Nam quemadmodum ille sine capillo, robur statim simul cum libertate, ac vita, amisit virium: ita imperium sapientis, enudatum consilio, sua ruat mole necesse est. atq; sicuti per capillos purgatur cerebrum: ita per consilium sordes è corpore reip. eluuntur omnes vitiorum. Nam quorsum, quod Samson dum ei fuit capillus, nihil vnquàm potuit perhorrescere? est consilium veluti quædam eorum, quæ metuuntur malorum, medicina.

QVOD REIP. IGNE, ET AQVA magis necessarium sit consilium. XXI.

ON adeò ex Promethei igne homo, vt est in fabulis, vitam est mutuatus: quam apertum vitæ lumen nactus, ex cōsilio. Solitus est igitur dicere in rep. sine igne Promethei frigere omnia. Nā quid est homo, sine igne Promethei, id est sine consilio, nisi hominis tantum adumbratio, hoc est corpus siue lutum, nulla face rationis animatum? acres sunt fabulæ in hæc nostra tempora morsus, & aculei: quæ magna consilij laborant penuria. Quemadmodum non potest ignis, neq; humidus, neq; frigidus reddi, neq; vt cætera elementa putrefieri: ita non consilium rebus, sed res vniuersæ subijciuntur consilio.

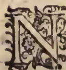
silio. Sursum tendit ignis, consilium nescit iacere: sordes Deniq; ignis purgat vniuersas: consilium item, omnes labes abstergit vitiorum, nec vllo crimine pollui potest, & commaculari, si modo vim retineat consilij.

QVOD MILES FIRMVS SIT, NON qui ferro: sed qui consilio sit armatus. XXII.

VM essent Imperatori imbecillo, cum Hoste robustissimo manus confligendæ, interrogatus quomodo Imperator cum hoste se deberet gerere, vt Leopardus, respondit, cum Leone. Annuebat arti, & consilio fidendum esse plus: quam hostium vim, & crudelitatem esse timendum. Capitale enim est inter vtramq, bestiam odium: verum Leopardus impar viribus, vbi cum Leone est congressurus, cuniculum agit, cuius vtrinq; ad ingrediendum, & egrediendum latum sit orificium: in medio autem tam augustus sit transitus, vt vix ipse euadat: Leo verò ne vix quidem. Simulata igitur in congressu fuga, Leo hostem insequens, loci angustijs sic intercipitur, vt neq; progredi, neq; regredi possit. tùm à tergo præsto adest Leopardus, qui Leonem dolo distentum discerpit, & laniat.

QVOD RES SIT FORMIDOLOSA, perfidi consilium. XXIII.

VNQVAM Palamedes, nisi perfido Vlyssis consilio fidem habuisset, lapidibus obrutus fuisset. inquiebant igitur in consilij deliberatione, ab ijs maximè cauendum esse, quorum consilium astutum, & callidum

sit

sit magis, quàm fidele. res festiuo patet Apologo. Equus quondam, aduersus armatum Ceruum, bellum gerens, opem implorabat ab homine: persuadet hic, vt forti sit omnino, eiq; spem ostendit victoriæ, si freni modo patiens sit, & sessoris. admisso igitur vna cum freno homine, auxilij loco in seruitutem pulsus, perenni etiamnum præmitur seruitutis iugo. quorsum? Nihil est in consilij deliberatione, magis quàm ab insidiosa beneuolentia, cauendum.

QVOD MIRA SIT EORVM, QVI rectè Reip. consulant paucitas. XXIV.

QVIDAM sciscitanti, quis bonus esset consiliarius: is respondit, cui sit, & Angenora mater, & Harpocrates pater. ex quo notauit eum esse demum bonum consiliarium, in quo ipse reuiuisceret Pythagoras, qui eloquentiæ, & silentij fuit magister: Sapientiæ verò dominus. id Romani olim significare volentes, Bullam in toga prætexta constituebat, veluti quoddam deliberandi monimentum. illa enim cordis effingebatur figura, vt eam gerentes adolescentuli, & se excordes esse, & tum se cordatos fore sentirent, cum in Senatu, communis consilij fierent participes. Non enim Castor, & Pollux magis nautis in turbulento mari, errantibus tranquillitatem nunciant, quàm aut cor consilij Lumen, aut consilium felicitatem adumbrat imperij: quæ non opibus definitur, sed virtutibus.

QVOD

QVOD CEDAT IMPERIVM consilio. XXV.

SI laudatur Antiquitatis diligentia, in inuestiganda eruditione, felicitas in reperienda, nec non ars in declaranda: non possum sapientissimum illum Antistitem non laudare, qui studiosissimus est Antiquitatis. Interroganti igitur quid posset plus imperio, consilium dixit. Hoc ipsum, vt etiam in silentio, asseuerarent veteres, Consum Deum consiliorum constituerunt. hoc enim pacto, docebant omnia à Deo fieri, quæ consilio fierent: imperium vero & obsequium, quia vtrumq; est hominis, cedere iccircò oportere consilio, quod vim & auctoritatem habet non ingenij, sed numinis. Scribit P. Victor Ædem consilij subterraneam fuisse, quasi lucem metuat consilium, nec vsquàm melius adolescat, quàm in recundito. Dictum autem est consilium à Conso Deo, quòd nihil sit neq; consilium, nisi Consi Dei auxilium: neq; consulatus, nisi Consi latus, id est magnus Deus. Ara eius, in Equestribus certaminibus, tantum patebat: reliquum verò tempus latebat. quo satis odorari fas est, Senatus consilium non verbis: sed factis esse aperiendum.

QVOD INFIDVM SIT VENALE Consilium. XXVI.

IN ijs fluxa ferè, & dubia est fides, qui aurum anhelant. Interroganti igitur cuius fidele esset consilium, aurum respondit, contemnentis. ita laudatur Fabricius qui à Pyrrho muneribus, & pollicitationibus, nec corrumpi potuit: nec adduci, vt contra dignitatem patriæ, veniret in Regis sententiam.

QVOD CONSILII RATIO HISTORIA veluti quodam pabulo sit depascenda. XXVII.

INTERROGATVS vnde prudens sumeretur consilium: ex memoria dixit, earum rerum, quæ antè fuerunt. Nam de futuris, præteritum tempus, vt ait Plato, nobis exempla suppedicat. Quare Historias tenere, optimum est ad consilium perficiscenti, viaticum.

QVOD TVRPE CONSILIVM consilij nomen amittat. XXVIII.

CONSILIVM veteres Consi Dei, dixerunt esse auxilium, vt docerent id verum demum esse consilium, quod nulla turpitudine esset commaculatum. Itaq; sciscitanti cuidam auaro, quale deberet esse consilium, honestum respōdit, non quæstuosum. Aristides igitur, vbi intellexit Themistoclis consilium de frangendis Lacedæmoniorum opibus, incensa clanculum ad Cytheum eorum classe, dixit perutile quidem esse: sed minimè honestum. Quare id statim ex præscripto publico, tanquàm indignum, fuit inuolutum silentio. Sagacis enim: viri, & prouidi laudatur consilium: non veteratoris, & perfidi.

DE INTELLIGENTIA TITVLVS SEXTVS.

ETSI pecuniæ nerui, & vires sunt rerum agendarum: robur tamen imperij, non est in pecunijs, quibus sapiens gloriosius ducit non egere, quàm abundare: sed in rerum intelligentia versatur, & doctrinæ sagacitate. Neq; id solum, quia animi egere, miserrima est egestas, sed etiam quia intelligenti earum rerum, quas vulgò suspiciunt, non difficilis est copia. Nam arti, & doctrinæ omnia parent, quæ in bonis, homines censent esse optima. Cum igitur principium, & fundamentum doctrinæ sit ingenium, doctrina virtutis: virtus benè institutæ Reip. nulla laus est imperij, quæ non videtur ex sapientissimorum virorum ingenio proficisci. Quantum autem quis virtuti, quantum doctrinæ, quantum publicæ vtilitati tribuit: tanti (vt ab aliorum infinitate, qui in Antiquissima, & præclarissima BOSSIORVM familia floruerunt, recedam) certè summi, Amplissimi Magistratus Præsidis SIMONIS Bossij ingenium omnibus scientiarum dotibus locupletatum faciat oportet. Sensit vrbs Mediolanum, duobus potissimum temporibus, quanta vis, in eo sit sapientiæ. vno, cùm in summa caritate annonæ, fames, qua mortales necabantur, eius vnius studio est depulsa, quam vniuersi simul ciues poterant augere, non poterant leuare: altero, in ipsa etiam pestilentiæ contagione, quam semper, in ipsa periculi flamma, tanta pietate, tam singulari officio, totq; muneribus oppunauit, vt illam tandem vrbi vniuersæ exitialem, non oppugnasse, sed expugnasse videatur. victori tamen non minimum deinceps remansit

mansit negotij. Nam cùm Agri propter pestilentiam vasti, & deserti, nihil præter famem, & sterilitatem ijs afferrent, qui superstites remansissent: ingruit statim tanta rerum inopia, & egestas, vt nihil Sol vnquam viderit ea vrbe neq; miserius simul, neq; propter opem statim à SIMONE Bossio, quasi de Cœlo allatam, Beatius. Sed quid ego hæc? is ille est, qui non adeo videtur sperare, vel spirare potius, quàm spirando, dare rationes certas, & præcepta rerum agendarum & vitandarum, quæ habet ordinem, & quasdam in agendo, errare non patientes vias. Quocirca ille à Rege Regum PHILIPPO propter innumeras, singularesq; eius virtutes, ad plurima publici muneris officia ascitus: virtutis plus dignitatibus semper attulit, quàm illi dignitates attulerunt honoris. Magistratus demum ordinarij Præses minimè appetens, nedum petens, factus: in eo munere continenter clementiam seueritate: & seueritatem clementia temperauit: iustitiam vero tanta perpetuò honestauit obseruantia, morumq; grauitate, vt non iurisprudentiæ alumnus videatur esse, sed opifex, & auctor iuris, & iustitiæ. quorsum? Nihil est Imperium administrantis intelligentia, nisi imperij sanitas, consilij lumen, populi robur, & rerum omnium affluentia. Doctrina verò illa diuina, & recundita Cardinalis P. ALDOBRANDINI, ea est cui omnia obtemperant, cum armatura sit rationis, quæ omnia vincit, atq; sibi subijcit. Hæc est quæ, & iusta cognoscere, & vera loqui, & grandia operari docet. Quæ verò de intelligentia fudit Apophtegmata eorum, index hic est.

Quòd

5 Quòd cum ingenio crescat, & decrescat, eruditio.

6 Quòd fabulæ lumen fundant, ad res omnes, ingenij.

7 Quòd ad Imperandum maximè sit accommodatus, qui plus sapit.

8 Quòd Principis non minus augusta sit sapientum familiaritas: quàm sapientibus principum, gloriosa, & vtilis.

9 Quòd Principes in primis probentur, qui Musarum sunt alumni.

10 Quòd Principis gloria sapientia est depascenda.

11 Quòd Palladis doctrina, Principum sit instructio, & disciplina.

12 Quòd, ea intelligentia maximè probetur Principis, quæ minimè norit otiari.

13 Quòd vir intelligens ex aliorum erroribus addiscat, quid agendum sit.

14 Quòd ad perfectam vitam nemo perueniat, nisi doctrinæ semita.

15 Quòd viri sit eruditi quid res, tempusq; postulet, odorari.

16 Quòd vir doctus quæ sunt diuina, sentit in humanis, & quæ sunt humana, in diuinis.

17 Quòd nulla sit, apud sapientem voluptatis auctoritas.

18 Quòd alijs, alius sit doctrinæ gustus.

19 Quòd periculosius sit Bellum aduersus sapientem, quàm contra exercitum fortem.

20 Quòd Ars procreatrix sit omnium scientiarum.

21 Quòd virtuti literariæ cedat res bellica.

22 Quòd exitum in literis inuenire sit difficile.

23 Quòd arctissima sit cum virtute societas doctrinæ.

24 Quòd res sit laboriosa doctrina.

25 Quòd Doctrinam qui habet, controuersiarum omnium habeat medicinam.

26 Quòd solus sapiens sit diues.

27 Quòd sapiens pater sit patriæ.

28 Quòd Doctrina supremum honoris gradum sibi vendicet.

29 Quòd Nefas sit aduersus viros doctos sæuire.

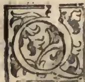
QVOD

QVOD RESPIRARE SINE INTEL- *ligentia non poßit imperium. I.*

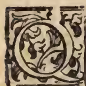
T Hominum decus est ingenium: ita ingenij lumen est æqui & iniqui intelligentia, qua vniuersa reguntur. Nam sicuti Abies, quæ arborum omnium est pulcherrima, ramis omnibus truncatis, vix relanguescit, solo autem cacumine resciso, statim moritur: ita imperium, etsi patiens est plurimorum incõmodorum; vna tamen rerũ intelligentia sublata, quia non est patiens ignorantiæ, statim intereat oportet. interrogatus igitur vbi bene viueretur, ibi dixit, vbi nõ exulat scientia Non enim qui spirat, sed qui vera, & falsa intelligit, vitam agit hominis. Itaq; Arist. solitus est dicere, hoc interesse inter doctos, & indoctos homines, quod interest inter viuos, & mortuos.

QVOD SINVOSA SIT AD *doctrinam via. II.*

VIA ex doctrina virtus, ex virtute fœlicitas manat humanæ societatis, qui doctrinam deserunt in imperio, non solum videntur principium, & fundamentum cõmunis salutis deserere: sed etiã vulnerare. Sed multæ sunt in doctrinæ campo, errorum flexiones, & diuerticula. consueuit igitur dicere, curiosos in literis facere intelligendo, vt nihil intelligant. quæ enim adsunt negligunt, quæ remota sunt, & retrusa perquirunt. Sic Thales ab Anicula est irrisus, qui cũ Astra contemplaretur, in Scrobem, cui imminebat incidit: tùm inquit illa, an quę ob oculos habes, nõ videns, quę procul absunt potes videre? nõ minus artis est interdũ pauca quædã dediscere: quàm multa addiscere.

QVOD IMPERIVM PAR SIT Imperantis doctrinæ. III.

VI gnarus est veri, & falsi, eorum habet cognitionem, quæ sunt, fuerunt, & futura sunt: sed quia fons, & caput veritatis, post Deum immortalem, est sapientia: solet sapientiam rerum omnium mensuram esse dicere, ex quo solus sapiens nouit imperium, in quo sunt omnia, regere. Quare, & Scipio Africanus Pædiam Cyri, de manibus non ponebat: & Carolus Magnus studia bonorum artium summo exarsit Studio. vterq; imperium magna cumulauit felicitate, ille in armis: hic in literis. Nam Parrhisiense Gymnasium, & Papiense, accersitis, vndiq; doctissimis viris instituit.

QVOD DISSERENDO PARETVR Doctrina. IV.

VM Scholaris quidam disputantium refugeret circulos, nec adduci posset, vt cum repugnantibus dissereret, facis addiscendo, inquit, dum refugis disputare, vt nihil addiscas. quæ enim vera est doctrina, digladiandi neruis paratur, & viribus. Ideoq; Minerua ab antiquitate fingebatur armata, quia doctrina nullis, nisi acriter disceptantibus fit præda.

QVOD CVM INGENIO CRESCAT, & decrescat eruditio. V.

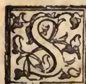

NTELLIGENTIA res est, ait, fundo, & fine carens, ex qua tantum hauritur, quanta cuiq; vis, est ingenij. Gordianus igitur Imperator, maiora

Imperij

Imperij præsidia posuit in literis, quã in armis. illa enim impe rant: hæc imperata faciunt. Quare vsq; adeò literarum fuit stu diosus, vt pluris fecerit librorũ, quàm auri, vel argenti Thesau ros. habuit enim in Bibliotheca sexaginta duo millia librorũ.

QVOD FABVLÆ LVMEN FVNDANT, *ad res omnes, ingenij.* VI.

SICVTI quæ aperta sunt, atra nocte obscurantur omnia: ita splendore veritatis obscura illuminantur vniuersa. interroganti igitur cuidam qua luce, quæ latet imperij felicitas, esset inuestiganda, veritatis respondit. Lampas veritatis lucet etiam in fabulis omni sole clarius. illæ enim tectis verbis grandia: hic aperta luce, leuissima quæq; etiam illuminat. Nam vt strabo refert, & Græci scriptores omnes testantur, lampades Musarum, sunt fabulæ, quibus restinctis, obscuratur ingenij lumen. fuit enim Ars poetica, omnium disciplinarum antiquissima. Hæc olim docuit quæcumq; ad veritatem, hominumq; mores pertinent. proinde vetres, solos poetas sapientes esse arbitrabantur. illi enim in erudiendo magis fidem faciebant fabulis: quàm Philosophi argumentis.

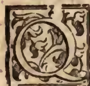
QVOD AD IMPERANDVM MAXIMÈ *sit accommodatus, qui plus sapit.* VII.

TANTI literæ apud Ægyptios, sunt habitæ, vt qui rudis esset literarum, vir tantum inter mulieres: mulier verò inter viros haberetur. Quoniam igitur viri est, non mulieris imperare mortalibus. interroganti quid Princeps in armis sibi deberet comparare subsidio: rerum re-

ſpondit intelligentiam. Nam Dux, & Imperator doctrinæ expers, quaſi caſſus lumine, cæcus cæcos ducit. id Philippus Macedonum Rex cùm odoraretur, Nato ſibi filio Alexandro, ei felicitatem à magiſtro Ariſt. non à Patre rege auſpicatus eſt, cuius extat Epiſtola hæc. Philippus Ariſt. ſalutem. ſcito filium mihi genitum eſſe: qua de re ingentem Dijs habeo gratiam: non adeo quia natus eſt, quàm quòd Ariſtotelis, à quo poteſt erudiri, natus eſt tempore. ſpero forè, vt edoctus abs te, dignus fiat regno paterno. Vale,

QVOD PRINCIPI NON MINVS Augusta ſit ſapientum familiaritas, quàm ſapientibus Principum, glorioſa, & vtilis. VIII.

VEMADMODVM homo, ratione cæteris præſtat animantibus: ita vir doctus eruditione imperitis hominbuis antecellit. Quare ſolitus eſt dicere, Principi non minus glorioſum eſſe eruditorum hominum commertium: quam Principum, erudito viro vtile. Præclarè id loquitur etiã præſens exempli teſtimonium. Archelaus.n. Macedonũ Rex, Euripidis familiaritate vehementer oblectatus eſt: ſed Poeta ab eo rediens, præ maleuolorum inuidia, ab eius canibus eſt laceratus. cuius rei ille dolorem, non ſolum lugubri veſte, ſed etiam crine tonſo: mutiſq; propter tã immane ſcelus, de medio ſublatis, demõſtrauit.

QVOD PRINCIPES IN PRIMIS probentur, qui Muſarum ſunt alumni. IX.

VIA arbor non ſua, ſed ſurculi fert poma, inquiebat pluris eſſe principem bene educari, quàm magnificè naſci. vix enim perperam agunt Muſarum

amici:

amici: vix non ſapienter alumni. Quare M. Antonius inter Cęſares, ſingulari exarſit literarum ſtudio. diligenter enim admodum ſingulas quaſq; diſciplinas perdidicit, & præcipuè Grammaticen: in qua præceptores latinos habuit Traſium: Aprum: Palæmonem, & Proclum, cui tantum detulit, vt ad conſulatum vſq; prouexerit.

QVOD PRINCIPIS GLORIA, ſapientia eſt depaſcenda. X.

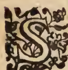
QVEMADMODVM ſine cibo, certus eſt viuentis interitus: ita & ratio ſine rerum intelligentia, & honor, ſine ratione, ſuo quaſi deſtitutus pabulo, ſtatim interit. Quocirca conſueuit dicere, principis gloriam ſapientia eſſe depaſcendam: duo ad eam, puero Principi addenda eſſe calcaria: vnum inſcitiæ pudorem, alterum doctrinæ decus: quorum in vtroq́, acres ſunt aculei, & ſtimuli. Hi ſunt meo quidem iudicio, in principe Hiſtoriarum lectione, veluti quadam cote, exacuendi. ex ea enim virtutum omnium exempla depromuntur. Non hebetes, fateor, & ſtatuæ, & imagines heroum, ad gloriam habent aculeos: at Hiſtoria habet acerrimos. Nam tanto præſtat imaginibus, & ſtatuis, quantò corpori præcellit animus.

QVOD PALLADIS DOCTRINA Principum ſit inſtructio, & diſciplina. XI.

SCISCITANTI quæ ars, & doctrina eſſet Principis: non quæ ab Ariſtotele, aut Platone, ſed quæ à Pallade reſpondit eſt profecta. ideo enim Pallas

effingitur armata, vt intelligamus ſapienter magis, quàm fortiter eſſe pugnandum. Hac inſtructus C. Cæſar: Scipio & Fabius Maximus, nihil oppugnauit, quod non expugnauit. doctè id in primo Odyſſeæ Homerus. Nam quorſum quòd Iupiter vbi ad Æthiopes diuertit, Phœbum inter epulas ad cytharam canere iubet, Gigantæam victoriam? quia, vt hoc patet argumenti teſtimonio, nullus neq; eſt, neq; eſſe debet principibus iucundior, quàm Phæbi, & Muſarum ſenſus. Nam eorum, & concentu, & conſenſu ad fœlicitatem ducitur virtutum omnium chorus.

QVOD INTELLIGENTIA EA MAximè probetur Principis, quæ minimè norit otiari. XII.

SEMEN & cauſa felicitatis, in imperio ars eſt, & ſcientia principis. Nam quemadmodum male imperanti infelix eſt obſequium: ita qui imperanti prudenter, obtemperant, felices redduntur, & beati. Sciſcitanti igitur quæ ars laudaretur in Principe: ea dixit, quam, qui poſſidet Sol nuquam videt dormientem. quo reſponſo docuit rerum intelligentiam in Principe parum valere, niſi ſolers ſit, & diligens. Sic Pyrrhus Epirotarum rex laudatur, qui etſi omnes ſuæ ætatis Imperatores virtute, & gloria anteibat, ita tamen ſemper publico incubuit commodo, vt per omnem ætatem ab otio ſemper abhorruerit.

QVOD VIR INTELLIGENS EX *aliorum erroribus addiscat quid agendum sit.* XIII.

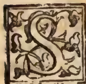
SCISCITANTIBVS aliquando amicis, vbi maximè intelligentes redderentur homines, nullum respondit, viro prudenti locum vacare instructione, & disciplina. fundamentum enim, & radices eruditionis, qui prudens est, habet altiores ferè in stultis, quàm in sapientibus. Nam, vt placet Xenophonti sicuti Oeconomicis; & amici prosunt, & inimici, eò quòd illi honesta amant: hi turpia accusant: ita qui studiosus est, & vigilans, non solum ex bonorum exemplis, sed etiam aliorum erratis fit eruditior.

QVOD AD PERFECTAM VITAM *nemo perueniat, nisi doctrinæ semita.* XIV.

QVEMADMODVM translatũ verbum, & significantius, & illustrius est proprio, ita per allegoriam, quæ omni iucunditate est referta, rerum figuræ, venustius, quàm ipsæ res spectantur. Quare, vt olim Isocrates, ita sapientissimus hic Antistes dicta, ac responsa sua, artis sale aspersit. consueuit igitur dicere eum demum artem tenere viuendi, qui calleret Homerum. nec falso. Nam quorsum Homeri, & Ilias, & Odyssea? illa vitæ, quæ in actione: hæc, quæ in contemplatione consistit, habet figuram: quarum altera mundum cœlestem: altera elementarem est complexa: quorum ex vtroq; quæ perfecta est, efflorescit hominis vita.

QVOD VIRI SIT ERVDITI, QVID res, tempus, vsq; postulet odorari. XV.

OLITVS est dicere stupidi hominis esse, aut ne hominis quidem, quid tempus postulet, non sentire: sapientis verò tantum, nosce tempori parere. idipsum veteres, vt docerent, Echinum sapientis fecerunt symbolum. Nam sola hæc animans momenta obseruat temporum: quæ, quoniam alia, alio sunt momento, iccirco sapientis est mutare consilium. illa autem animans duo latibuli extruit orificia, vnum Boreæ, alterum austro expositum. Borea igitur spirante, ei quod est expositum occludit, reserat alterum: & contra Austro ingruente, pandit boreale, altero clauso.

QVOD VIR DOCTVS, QVÆ SVNT diuina sentit in humanis, & quæ sunt humana, in diuinis. XVI.

XORBET qui doctrina bene est munitus, omnes difficultates: inquiebat non esse sapientem Reip. administratorem, qui aut cœlum, dum terræ inhiaret, negligет: aut terram despiceret, dum cœlo animum intenderet. Nam male consulit Reip. qui vni parti officit, vt prosit alteri. cum igitur nihil sit resp. nisi veluti quædam hominum societas cum Deo constricta: qui bonus est reip. administrator, ex Deo, & homine fœdus inire debet summæ beneuolentiæ: atq; res humanas cum diuinis arctissimo honestatis vinculo constringere. Testes sunt Ægyptij. Nam cur Gryphem fecerunt Apollinis Hieroglyphicum? quia certè quidem imperatrix rerum omnium, quæ, &

in cœlo, & in terris dominatur, rerum eſt intelligentia, quam qui habet, Dei lumen ad rerum omnium Imperium habet. Hoc bellè per Gryphem veteres. Hæc enim animans, quia ex Aquilæ ceruice, & Leonis corpore conſtat, quarum altera ſacra eſt Iouis, alter Herculi: ſalſe videtur vtrumq; ius, quo vniuerſum regitur imperium, figurare.

QVOD NVLLA SIT APVD ſapientem voluptatis auctoritas. XVII.

QVEMADMODVM minus lumen; maiori hebeſcit lumine: nec ſplendor vllus eſt Lychni, in aperto ſole: ita in ſapientiæ iucunditate, ſenſus omnis relangueſcit voluptatis. ſolet igitur viros ſapientes, non mortales, ſed cum Platone, mortiferos nominare, eò quòd quaſi mortem ferentes, viuant in mortuo corpore. Hæc quippe, ſi ſapientum auctoritatem conſulimus, vis eſt ſapientiæ. Teſtis eſt Poetarũ auctoritas. Nam quorſum apud eos Gorgones illæ? volebant ſapientiam ſuo effingere colore. Nam vt qui Gorgones ceruebant in lapides vertebantur: ita qui lumen habent ſapientiæ, non magis quàm lapides ipſi, irritari videntur vllo voluptatis lenocinio.

QVOD ALIIS ALIVS SIT Doctrinæ guſtus. XVIII.

DICEBAT alium à natura, ad aliam diſciplinam eſſe natum. Nec falſo. fruſtra enim nititur vis agentis, patiente indiſpoſito. hoc ſalſè veteres. Nam cur mulieres vetabantur olim Herculis ſacris intereſſe? quia cum mulierum callidiſſima, inter

viros ſit frigidiſſima, non eſt ad doctrinam nata: quo fit, vt ei interclúſa ſit ad Heroïcam glóriam ipſa virtutis ſemita.

QVOD PERICVLOSIVS SIT BELLVM aduerſus ſapientem quàm contra exercitum fortem. XIX.

BERTATIS materiam tollunt: vel anſam potius præbent in dicendo ariditatis, qui ad ſapientiæ commendationem, dicta Heroum non reguſtant. interroganti igitur quodnã omnium difficillimum eſſet bellum. non cui hoſtium obſtat reſpondit, aut naualis, aut terreſtris apparatus: ſed iudicium & ſapientia. ita Philippus Macedonum Rex, negotij plus habuit cum vno Demoſthene, quàm cum vniuerſa Græcia. quid? vetus eſt temporum Auctoritas. Nam cur Hercules vicit Leonem Nemæum? vt hoc argumento cognoſceremus intelligentiã non robori: ſed robur, in conflictu cedere intelligentiæ. Hercules enim Iouis cum ſit filius, ſapientiæ habet interpraetationem: Leo autem Beſtiarum Rex, virium, quæ ſenſu, & robore: non conſilio ducuntur. In his veterum commentis forma, atq; vt ita dicam, facies quædam cernitur veritatis.

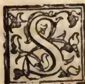
QVOD ARS PROCREATRIX ſit ſcientiarum. XX.

NTERROGANTI quæ breuis, & compendiaria eſſet ad doctrinam via: ea reſpondit, qua ducit ars. eſt enim ſine arte, ad ſcientias proficiſcentibus omnis interclusus aditus. Nõ vulgare eſt Antiquitatis teſtimonium. Etenim quorſum, quod Iupiter dicitur βουλ

abſor-

abſorbuiſſe, & poſtea Mineruam è capite peperiſſe? Βουλὴ interpretationem habet artis: Minerua doctrinæ, quorum inter vtramq; hoc intereſſe videtur, quod intereſt inter ſobolem, & parentem. Nam vt ratio artem, ſic ars doctrinam parit: ſitq; iccirco, vt ars naturam: doctrina artem imitetur.

QVOD VIRTVTI LITERARIÆ cedat res bellica. XXI.

SCISCITANTI quid omni militum robore eſſet validius, res dixit literaria. grauis certè, & cum exitu doctrinæ reſponſio. Nam ſi antiquitatem velimus reguſtare, cur doctrinæ Dea Pallas eſt vocata? vt cum Pallantem virum procerem, & robuſtiſſimum interfecit, hoc vno vocis teſtimonio intelligamus nullam vim, poſſe reniti doctrinæ. Nihil igitur eſt validius docto viro, qui nunquam minus eſt ſolus, quàm cum eſt ſolus. habet enim eos ſecum omnes, qui ſunt, & qui fuerunt, nec eorum conſilium ſolum, ſed etiam errata adiumento habet.

QVOD EXITVM IN LITERIS inuenire ſit difficile. XXII.

TEMPORVM vetuſtas, ne in commentando cenſeretur hebetior, numquam à commentatione artis, & ingenij eſt feriata. Hac oblectatus, ſolet dicere, literarum ſtudium eſſe ſine exitu. finis enim vnius ſcientiæ: Principum eſt futuræ. hoc ſalſè veteres. Etenim quare Muſæ ab Apolline, in gyrum ſic ducuntur, vt altera, alteram teneat? quia ars artem vehit, doctrina doctrinam

doctrinam: omnes vero Musæ in hoc vno consentiunt, quòd montes incolunt, & nemora. Viri enim docti solitudine potius gaudent: quàm hominum turba, & consuetudine.

QVOD ARCTISSIMA SIT CVM Virtute societas doctrinæ. XXIII.

SOLET inter doctos virum bonum, & inter bonos viros, doctum in primis probandum esse dicere. eò quòd probitas sine doctrina veluti quædam videatur fatuitas: & doctrina, sine probitate, insania. tanta igitur est vtriusq; virtutis affinitas, vt vna Deo placere vix possit, sine altera. Salse id veteres, qui Nectare, & Ambrosia cibos definiebant Deorum. Nectar enim apud Platonem, virtutis habet significationem: doctrinæ Amrbosia: qua vtraq; diuina voluntas, quasi Deus est depascenda. hoc ipsum loquuntur Musæ. Nam cur natæ censentur esse ex Ioue, & memoria? vt cum cœlestis sit doctrina, nihil minus sit, quàm docti viri curare terrena.

QVOD RES SIT LABORIOSA Doctrina. XXIV.

VONIAM plurimis difficultatibus circunsepta tenetur omnis doctrina, solet dicecere ignauis, ad doctrinam nullum patere aditum. bellè id suis commentis docuerunt Pœtæ. Nam cur fingunt Palladem natam esse ex patre, sine matre? vt hoc certe commento ostenderent doctrinam non ex voluptate, qua capiuntur mulieres: sed ex plurimo labore, quo viri vitam agunt,

nasci.

nasci. Neq; alia de causa Palladi templa, apud Græcos in altissimis erigebantur arcibus, nisi vt docerent scientiam in arduo, & difficili loco esse sitam: nec in vllis, nisi in magnis, & elatis habitare animis. Quod si tamen rei difficultas, cum vtilitatis conferatur magnitudine: multò censebitur vtilior, quàm difficilis. Etenim cur Pallas dicitur oleum inuenisse? non adeo, quia artes omnes oleo, & lucubrationibus ad sapientiam attingendam indigent: quàm quòd sapientia veluti oleum, medicinam habet malorum omnium.

QVOD DOCTRINAM QVI HABET, controuersiarum omnium habeat medicinam. XXV.

INQVIEBAT non esse fortunati, sed docti viri, vbi in discordiæ flammam incidisset: controuersiæ incendium, ac belli faces omnes restinguere. ita enim natura comparatum, est vt imperiti omnes, morem gerant peritioribus. graue, & elegans est antiquitatis testimonium. cur enim Phœbo Cithara, & plectrum ab antiquitate traditur? quia certè quidem docti viri est, absona omnia in imperio, sic in ordinem, & concordiam redigere, vt rationi consonent, & legibus.

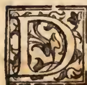
QVOD SOLVS SAPIENS SIT Diues. XXVI.

DVM rebus vtimur secundis, nec aduersis affligimur, errata etiam videntur ornamenta ingenij. at quæ vera est laus, illa non in externis: sed in insitis bonis, consistit. Quare diuites dicebat viros esse eos, non qui

bona

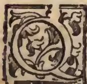
bona possiderent, sed qui essent boni. Etenim cur ab Orpheo Pallas dicitur, mas simul, & fœmina? vt censeatur sapiens, nullius esse indigens: nihilq; esse in humano genere, tam optabile, quod in sapiente viro, videatur desiderari posse.

QVOD SAPIENS PATER sit patriæ. XXVII.

OCTOS viros alio nomine Prometheos vocabat. hoc est hominum opifices, & architectos. Nihil enim est ignis Promethei, vt ait Plato, nisi doctrina: qua remota, ex homine truncus, & addita è trunco redditur homo. Etenim nihil est, ad mortalium mores formandos, neq; gloriosius, neq; admirabilius doctrina. Nam quorsum apud Poetas, qui nullum florem non sequuntur doctrinæ, & ingenij, virga illa, cuius ex altero capite ictum recipientes, in bestias mutabantur Vlyssis Socij: & rursus è belluis, in viros redibant, ex alterius ictu? hæc est doctrinæ vis, & iustitiæ, cuius duo sunt extrema: Supplicium, & præmium: quorum altero homines ad bestias: altero à bestijs ad homines reuocantur, vtroq; enim fit, vt aberrates in viam redeant, ac demum errata instauratione corrigant.

QVOD DOCTRINA SVPRÆMVM, in honore, gradum sibi vendicet. XXVIII.

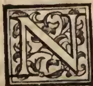

VONIAM singulare bonum est, in doctrina: dicebat doctrinæ nullum honorem, nisi qui sublimis, & elatus est, satis respondere. Nec est quòd quemquàm in dignitate, mordeat hæc responsio. asseuerauit enim id ipsum, graui argumento Alexan-

der

der Macedonum Rex, multis antę seculis. Nam post Darium prælio victum: scrinium in regia præda ex auro, & gemmis fabricatum vbi comperit, veluti quoddam artis, & opulentiæ sacrarium, sciscitantibus amicis ecquis esset tam pretiosi operis futurum opus: longè dixit magis præciosa, in eo inclusa tenebo, Homerumq; in eo clausit: dignus ipse, qui talem nancisceretur, qualem Nactus est Æacides, præconem.

QVOD NEFAS SIT, ADVERSVS Viros doctos sæuire. XXIX.

NON est fabula hæc futilis, & inanis, sed veluti quoddam flabellum veritatis: Vulcanum, quia Mineruę vim inferrè voluit, non solum deturbatum esse de cœlo, sed eũ ẽt impietatis suæ, per singulos gratus claudicando admoueri. Solebat autem dicere Mineruam non solum Marte robustiorem, sed etiam omni Venere esse amabiliorem. illud multis doctis monimentis: hoc probat etiam Alexander Macedonum Rex. Nam Thebis bello captis, cum vrbis excidio communis omnium strages immineret, statim edixit, vt à Pindari Penatibus, & eius familia, omnis vis bellica abstineretur. omnia enim bona vna eruditio, dignitate exæquat: quæ non solum hominum iura, sed etiam Dei religionem est complexa.

D E

DE MEMORIA TITVLVS SEPTIMVS.

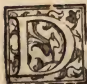

VONIAM omnis rerum disciplina ex memoria constat, non possum quem video plurimarum, maximarumq; scientiarũ cognitione florere, non ei summam memoriæ laudem tribuere. Nec falso id quidem. probat autẽ idipsum sui ordinis decus, & ornamentum grauissimo sui exemplo Admodum Reu D. MATTHIAS Guarguantus Soncinas, Theologus, & Sacrosanctæ Theologiæ interpres præstantissimus. Nam quemadmodum in nulla artium, & scientiarum regione hospes est, & peregrinus: ita etiam eo memoriæ locupletatus est thesauro, vt de re grauissima quaq; possit aptè, distinctè & ornate ex tempore dicere. Nec id, quoniam per omnes scientiarum regiones peragrauit: sed quoniam sui, vt est, in oraculo Delphico, habet cognitionem. Nam, cùm homo sit Dei templum: atq; vniuersi domicilium: is demum vnus est, quem nihil subterfugit, qui sui habet cognitionem. Cardinalem [illegible] ALDOBRANDINVM semper ab ineunte ętate, commendauit ingerij acies, & memoria: altera plura semper intellexit, quàm quæ à magistris accepit: altera sic vniuersa, quæ aut didicit, Aut lectitauit retinet, vt animata iam habeatur Bibliotheca, ex quo numquam fuit coniectura difficilis, illum natum esse ad imperandum. Quos enim Deus ad imperium euexit, ij ferè omnes admirabili claruerunt memoria. testis est, vt ab aliorum infinitate recedam, Cyrus Rex: Mithridates: Themistocles, ac deniq; apud Romanos Iulius Cæsar, qui vt scribit Plinius, consueuit eodem tempore legere, dictare, & audire simul. de memoria igitur, quæ ex tanto Antistite colligimus, hæc sunt.

Quòd

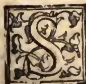
1 *Quod Magistra sit rerum omnium memoria.*
2 *Qualis in addiscente requiratur memoria.*
3 *Quòd nulla sit maior, quàm sui memoria.*
4 *Quòd nihil sit ad rem literariam accommodatius memoria.*
5 *Quòd in Principe laudatur potissimum memoria.*

QVOD MAGISTRA SIT RERVM Omnium memoria. I.

DVRI est hominis, vel potius vix hominis, in ignorantiæ dedecore, morsus non sentire infamiæ. interrogatus igitur quænam optima esset sapientiæ schola, memoria dixit. Hæc enim non solum magistra, sed etiam mater ab antiquis constituitur Musarum. Quia, vt inquit cœlestis ille, & diuinus Plato, nihil aliud est scire, quàm reminisci. Quare vt scientia virtutum: ita memoria, anima est scientiarum omnium. nihil quippe est doctrina, nisi disciplinæ memoria. Quare vna cùm memoria, cadat simul omnis ars oportet, & doctrina. ingenio ad percipiendum, memoria ad retinendum magis vtimur. ingenij verò acumen cum memoriæ tenacitate, quia fiunt ex contrarijs caufis: raro simul inueniuntur. Testis est Bartolus summus I.C. qui singulari fuit ingenio: memoria fluxa, & caduca.

QVALIS IN ADDISCENTE requiratur memoria. II.

SICVTI miser famulatus est, seruientis voluptati: ita infelix est disciplina addiscentis, sine memoria. Sciscitantibus igitur amicis, qualis in addiscente deberet esse memoria, quale respondit

in Apol-

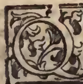
in Apollinis simulacro olim fuit tricipicium. Vnum enim erat lupi, ad rapacitatem: alterum Leonis, ad tenacitatem; tertium canis, ad fidelitatem. ea enim demum probatur memoriæ vis, quæ sua rapacitate statim omnia deuorat: & diu firma quadam retinet tenacitate, quæ rapuit: quæq; deniq; vsq; adeo sit fida, vt minimè fallat sibi fidentem.

QVOD NVLLA SIT MAIOR quàm sui memoria. III.

VM quendam, de memoria comparanda, multi vrgerent solicitudinum aculei, & scrupuli, interrogaretq; cuiusnam maximè probaret memoriam. Non Mithridatis dixit, qui duarum, & viginti gentium linguas percalluit: nō Themistoclis, qui recordabatur etiā, quæ nollet: quæ vellet non posset obliuisci: non Cyri Regis, qui nomina cunctorum militum in exercitu tenebat: Non deniq; Senecæ, quæ in prodigium vsq; eò processit, vt duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebat. Sed eius, in primis memoriam dixit se probare, qui sui nunquam caperetur obliuione. Sapienter ille quidem. Nam qui sui est memor, cum homo sit Μικρόκοσμος, plurium rerum, quàm illi simul omnes, videtur recordari.

QVOD NIHIL SIT AD REM LITErariam accomodatius Memoria. IV.

VONIAM acrius tenentur turpia, quàm honesta: iccirco illa nunquàm in publicum sunt admittenda: hæc semper inculcanda. scholas igitur, virtutis ædes nominabat, quas à iuuenibus

bus frequentari volebat. at interrogatus quem ad literas, vt maximè idoneum, potiſſimum probaret. Laudo inquit Heraclitum, qui tantum valuit ingenio, vt nunquam eguerit præceptore: Democritum amo, qui recundita ſic intellexerit, vt quæ ab alis acciperet, redderet meliora: ſolum Hortenſium facio ad rem literariam, prętcr omnes fuiſſe idoneum. Hic autem, vt refert Cic. tanta fuit memoria, vt quæ ſecum commemoratus eſſet, ea ſine ſcripto verbis ijſdem redderet, quibus agitaſſet.

QVOD IN PRINCIPE LAVDETVR potiſſimum memoria. V.

ENENDA eſt imperanti antiquitas, & exemplorum vis. Quare nonnullis ſciſcitantibus, qui optimi eſſent publicę ſocietatis adminiſtratores: qui reſpondit plurimarum ętatum pollent memoria. Hæc enim Reges, ac Principes plurimum commendat, ita ALEXANDER Farneſius, apud Belgas commendatur: qui plurimarum ēt nationum linguas, ex quibus exercitum conflabat, adeo callebat, vt ſingularum oratores palam audiret, & reſponſum ſine interprete, ſuo quibuſq; ſermone ſeorſum redderet.

DE IVSTITIA
TITVLVS OCTAVVS.

VAMVIS ætas longa effluxerint, minimum tamen vixisse videtur is, qui parum iustè vixerit. Nam ars viuendi, sola est iustitia, qua detracta mortales spirare tantum videntur, non etiam viuere. Quare ijs qui anhelant viuere, nihil præter iustum est faciendum. Quæ enim vita est humana, non tempore: sed virtute est definienda. Etenim hæc eius operatio est, non sentire cum belluis: non vegetare cũ plantis: sed recundita intelligere: iusta operari: & quæ vera sunt loqui. in quorum anfractu, & gyro virtus omnis tenetur inclusa. Iustitiam verò cùm omnium sit tueri, & defendere: tùm maximè interest Principis. quid ita? quia Imperium reddit maximè diuturnum, & pacatum. Etenim iure agere volentibus, non opus est armis. Nec apud bonos iudices, magnopere opus est diserto patrono. Nam iustitià facile exorat, quod cum difficultate patronus videtur orare. quid? pro iustis non est orandum: nec pro iniustis exorandum. Themistocles igitur Simonidi petenti, vt iniustam causam diceret. Neq; tu inquit, bonus Poeta fueris, si præter Musicæ medulos: neq; ego princeps bonus, si contra leges pronunciem. Eam autem laudo in primis iustitiam, quam video in GALEATIO Vicecomite Senatore residere, hoc est quæ habeat sapientiæ lumen: vim eloquentiæ, & artem imperandi. Sapiens autem debet esse, non solum iustus, Iudex: quia Dei immortalis personá induit, quo nihil est sapientius. Nec par est, vt qui alios regat, sit indisertus. Nam vt præco mutus: sic est magister populi ab eloquentia nudus.

Nec

Nec iustitia tantum, sed etiam ars quædam requiritur iustitiæ administrandæ. Etenim vt mali medici corpora: sic imperiti reip. administratores, concordiæ vincula dissoluunt, atq; iura occidunt. Hæc sunt quæ tanti Senatoris iustitia, & in Senatu Mediolani, & in Ticinensi prætura, continenter spirauit. qui vrbem moribus collapsam, non solum restituit: sed etiam tanta virtute honestauit, vt nihil magis, quàm prætoris pietatem, prudentiam, & integritatem videatur olere. Iustitia quippè, vt docet tantus Antistes, non solum est ars vicendi, sed etiam omnium rerum possidendarum scientia. Hoc autē iure quis possidet, quod benè institeq; possidet. Male autem possidet, qui male vtitur. ergo malè vtens rebus, non est rerum proprietarius. Nihil enim est aliud iustitia, quàm non peccare: nihil est autem non peccare, nisi legis præcepta seruare. Quare Iustitia omnis in agendo, & abstinendo consistit, eò quòd honesta præcipiantur, vetantur contraria. Sed venio ad Apophthegmata, quorum series, & numerus hic est.

1 *Quòd fundamentum, ac firmamentum imperij sit iustitia.*
2 *Quòd Ars viuendi sit iustitia.*
3 *Quòd Imperij felicitas manat ex Principis iustitia.*
4 *Quòd iustitiæ decus sit Aequitas.*
5 *Quòd Ars Imperandi sit iustitia.*
6 *Quòd vtilissima virtutum omnium sit Iustitia.*
7 *Quòd nulla Imperij Arx aduersus omnia mala sit firmior, quā iustitia.*
8 *Quòd Iuris scientia in actione magis, quā in cognitione consistit.*
9 *Quòd sola Iustitia nouit malis bene vti.*
10 *Quòd Iustitia æque teneantur Imperantis obsequio, atq; Imperio.*
11 *Quòd Iustitia, ars sit tempestates, & discordias tollendi.*
12 *Quòd Iniquius sit à Iustitia recedere, q̄ nunquā iustitiā attigisse.*
13 *Quòd Iustitia dei magis, quàm hominis sit virtus.*

QVOD FVNDAMENTVM, AC Firmamentum Imperij sit Iustitia. I.

RATIONIS auctoritate, & veritatis testimonio adductus, solitus est dicere: neq; iustitiam multum, sine principis auctoritate, & auctoritatem principis, sine iustitia minimum valere. Etenim nihil est iustitia, si fidem modo habemus antiquis, nisi vis, & robur Atlantis, quo mundum, hoc est imperij globum suis sustentabat humeris. Quare qui princeps dat operam, vt ex æquo, & bono, suum quisq; teneat, omniq; diligentia, & studio

dio curat, vt ciuitas, moribus, industria, facultatibus augeatur, is certe omni administrationis gloria dignus est. Hoc olim qui præstiterunt, quia sapere plus, quàm fert natura hominis videbantur: eos antiquitas Semideos appellabat.

QVOD ARS VIVENDI SIT *Iustitia.* II.

QVI vir iustus est, nunquàm nisi alienissimo reip. tempore moritur. Nam eius vita multorum est instructio, & disciplina. Verùm cùm alij, aliò intenti viuant, interroganti cuidam quomodo omnibus esset viuendum. iustè respondit. Sola enim iustitia, ars est & viuendi, & vincendi. laudatur itaq; Camillus dictator Romanus, pro remisso pedagogo virgis, ab ijs pueris cæso, quos secum transfuga, in castra hostium duxerat. Et iure laudatur. Nam Phalarios, quos vi expugnare non poterat, iustitia & clementia postquàm instruxit, nullo deinceps negotio, in suam ditionem accepit. fit enim pugna ad propugnandam, non euertendam iustitiam.

QVOD IMPERII FELICITAS *manat ex Principis Iustitia.* III.

ACVLEATVS sermo, si sale modo aspersus sit ingenij, magis oblectat, quàm mordet. Cum igitur Gallorum proceres, nescio quam auram aucuparentur gloriæ, ex Regni amplitudine: atq; iccircò interrogarent, quodnam regnum maximè laudaret, iusti respondit Regis. Aculeus hic plenus ingenij, & amoris, neminem adeo oblectauit, quàm quem momordit. atq; cùm animatum ius sit Rex, & iustitia spirans, publicæ fœlicitatis

fons, & caput bonorum omnium pariter sit oportet. Nam, vt Academici veteres, & Peripatetici affirmant alienum bonum est iustitia. Iustus igitur Princeps priuata commoda publicæ vtilitati habet postposita: mauultq; populi salutem sine vita, quàm vitam siue eius salute.

QVOD IVSTITIÆ DECVS SIT Æquitas Principis. IV.

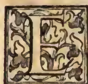
DICEBAT iustitiam eam facile iniuriæ exulcerari vulnere, quæ à Principe nulla adiumenta caperet æquitatis. Nam vt ait Ennius summum ius, summa est iniuria. Quocirca Princeps qui æquitate nititur, quia; in Iudicijs, æquitas principis amabilior est iure, leges non dirimit, sed singulari commendat pietati, & beneuolentiæ.

QVOD ARS IMPERANDI est Iustitia. V.

QVIA Reip. splendorem nullis maculis potest aspergere, qui iustè imperat, artem omnem imperandi, vna definiebat iustitia, quod ipsum quasi Asseuerans Democritus, consueuit dicere duo esse in sinu iustitiæ numina, quæ cuncta gubernarent, præmium scilicet, & pœnam. Nec falso; Nam duabus his rebus, vt fert vetus Solonis sententia, resp. omnis sustinetur.

QVOD

QVOD VTILISSIMA VIRTVTVM omnium ſit Iuſtitia. VI.

EST publicæ vtilitatis alumna iuſtitia, cuius niſi ſuccus, & ſanguis vigeat in imperio: adulterinus color eſt imperij, pigmentis colluſtratus. Sciſcitanti igitur, quis iuſtè clauum teneret imperij: qui nemini reſpondit, nocet: prodeſt verò omnibus. grauis verò ſententia; qua quod vulgus Philoſophorum inculcat, retunditur, qui ſolam iuſtitiam, inter omnes virtutes, aſſerunt eſſe alienum bonum. Nam iuſtitiæ nomine continetur ius etiam naturale, quo cautum eſt, vt quiſq; ſibi melius, quàm alteri cupiat eſſe.

QVOD NVLLA IMPERII ARX, aduerſus omnia mala, ſit firmior quàm Iuſtitia. VII.

FACES malorum omnium vincit iucunditate bonitatis, Iuſtitia. Itaq; felix eſt ea ciuitas, quæ in officina, conflata eſt Iuſtitiæ. Interroganti igitur cuidam, quæ mænia eſſent munitiſſima Imperij: quorum ait ex clauſtris vis omnis pellitur, & iniuria: at quæ illa eſſent, cum interrogaretur, iura eſſe dixit. quo reſponſo impetum omnem armorum, rei literariæ voluit ſuccumbere. Nec temerè. Teſtes ſunt inclitæ illæ Lycurgi leges: quibus quamdiu obtemperarunt Spartani, maximi omniū Græcorum extiterunt: vbi verò eas abrogari permiſerunt: ſtatim eorum corruit imperium: omniq; libertate enudati, ijs paruerunt, quibus ante Imperarant.

QVOD JVRIS SCIENTIA IN Actione magis, quàm in cognitione conſiſtat. VIII.

RIDA eſt, & ſpinoſa iuſtitiæ diſciplina, quæ verbis funditur à Principe, ſine teſtimonio vitæ. Itaq; interrogantibus amicis, quem inter Principes, maxime iuſtum eſſe exiſtimaret principem: eum dixit, qui potius vitæ exemplo populum, quàm vocis teſtimonio inſtrueret. Populus enim ad ſui diſciplinam, acrem habet ſenſum oculorum: aurium hebetem. Quare optimè, vt teſtatur Diodorus Siculus, ſe gubernare putabant Ægypriaci Reges, ſi parendo legibus, populum potius excitarent ſua virtute, quàm legum auctoritate.

QVOD SOLA JVSTITIA NOVIT malis bene vti. IX.

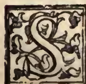

NQVIEBAT non rumoris aura afflatum eſſe, ſed ſapientiſſimorum iudicio inculcatū, bonas leges, ex malis ortas eſſe moribus: vt hoc puto, te ſtatum apud omnes relinqueret, nihil tam tetrum eſſe, & immane, ex quo aliquid fas non eſſet haurire commodi. apertè ille: occultè idipſum, ſed ſalſe Anacharſis. Nam quorſum, quòd diceret leges Aranearum telis eſſe ſimillimas? habet res non minimum ingenij: Plurimum doctrinæ. Nam ſicuti illæ texuntur telæ, ex veneno Aranearum: quæ tamen medicinam habent veneni: ita lex, etſi ex hominum peccato originem trahit, remedium tamen parit peccati.

QVOD IVSTITIA ÆQVE TENEATVR Imperantis obsequio, atq; imperio. X.

NTERROGANTI quis, inter principes, maximè iustus esset: qui respondit, nullas leges populo præscribit, quibus ipse parere recusarit. Sic Lycurgus nihil alijs edixit, quod non ante ipse seruarit. Hinc æquissimum illud Romani Prætoris edictum. Quod quisq; ius in alterum statuerit, ipse eodem quoq; iure vtatur. quorsum? Hic demum nouit alijs imperare, non qui codicem deuorauit, sed qui Epicteti Philosophi dicto parere didicit. Hic enim duobus his verbis, leges omnes fere clausit. ἀνέχου, καὶ ἀπέχου hoc est, sustine, & abstine.

QVOD IVSTITIA ARS SIT Tempestates, & discordias Tollendi. XI.

OLITVS est dicere vnam esse, in controuersiarum procellis, & tempestatibus, discordiarum medicinam, iustitiam. Nam vt morbi incolumitas: sic iniuriæ iustitia, summum est remedium, & medicina. Hoc Poetarum fabulæ, præclaris lineamentis, nec inanibus verborum floribus. Etenim cur Æolus fingitur apud eos, imperare ventis? vt hoc certe significarent, virum iustum in tractando imperij clauo, nullis perturbationum tempestatibus cedere, sed imperare. est enim iustitia Æoli ars, & scientia, quam qui habet, non solum, in aduersa tempestate nouit nauigare, sed etiam enauigare.

QVOD INIQVIVS SIT A IVSTITIA recedere, quàm nunquàm Iustitiam attigisse. XII.

VONIAM qui liquescunt voluptate, fluuntq; mollitia, difficile possunt, vbi in viam redierint, iter insistere iustitiæ: dicebat grauius eos, qui à via deflectunt, quàm qui illam nunquàm attigerunt peccare. Vetus est Magorum Ænigma: non aspiciendum esse retro. hoc ipsum sapit Pythagoræ prouerbium. per eandem viam, ne reuertitor. quorsum? non est flagitiosis, postquam resipuerint, redeundum ad vomitum. Nam vt grauius ægrotant, qui de integro in morbum incidunt: quàm qui eò nunquàm sunt liberati: ita qui ad virtutem accesserunt, periculosius illam deserunt, quàm qui eam nunquàm attigerunt. Hûc pertinet Orphei fabula: qui retro respiciens, non solum Euridicen iterum amisit: sed etiam spem recuperandi.

QVOD JVSTITIA DEI MAGIS, quàm hominis sit virtus. XIII.

S· est sapientissimus ille Antistes, qui satietatem aurium vincit suauitate orationis: suauitatem magnitudine vtilitatis. solet igitur, ne longè abeam, Iustitiam Dei immortalis, bonorum disciplinam esse dicere. quod ipsa antiquitas maximè videtur comprobare. Nam cur Ioui Templa olim erigebantur tecto perforato? vt hoc ipsum docerent veteres: virtutem Iouis hoc est Iustitiam, nō à mortalibus, sed de cœlo esse petendam. est igitur Iustitia virtutum omnium regina: Cæteræ verò vir-

tutes

tútes iustitiæ comites, & pedissequæ: quarum corona cincta tenetur, & stipata. nihil ab antiquis recedo. quorsum enim solis Ædes, apud Romanos rotunda, nisi quod circulari virtute hoc est omnium corona tenetur circumsepta? Hæc Regibus dignitatem: infimis gratiam parit: nec solum ansam supplicibus porrigit orandi, sed etiam necessitatem exorandi.

QVOD IVSTITIA MENTEM: voluntatem, & conatus hominum perficiat. XIV.

IVSTITIAM dicebat iccircò Prudentiæ: Temperantiæ, & Fortitudini anteponendam: quòd prima mentem: alteram appetitum: vltima conatus: iustitia verò hæc omnia simul perficiat. Nec debilis, aut fluxa est ratio. Nam cur Plato, in Dialogo vndecimo de legibus affermauit, à tribus dijs prodire artes imperij omnes, id est à Vulcano, Pallade, & Marte? quia Hæc est iustitiæ trinitas, quæ Ioui semper assistit. Pallas enim scientiæ: Vulcanus voluntatis, Mars potentiæ habet interprætationem: quarum si desideratur aliqua, nihil est, quod iustum, in dictis factisq; possit probari. Pallas quippe ducis: Mars Artificis: Vulcanus ministri, in humana ratione personam induit: quorum omniũ instructio, & disciplina vna est iustitia.

QVOD IVSTI SIT IVDICIS ALIIS non alios consulere. XV.

QVI nouit veterum Historias, aut fabulas, nouit item dubitationum scrupulos, ex mortalium animis omnino abstergere. Dubitanti quales esse deberent Iudices

dices, Dixit prauos eos esse iudices, qui iustitiam sensu definirent aurium. Lutulentum quippè est, quod in eius sensus sordibus volutatur iudicium. Testes sunt Cretenses, apud quos Iudicis effingebatur simulacrum, auribus destitutum. quid ita? quia, cùm aures sint disciplinæ satellites, hoc monimento docebant, non esse iudicis, ab alijs disciplinam haurire iudicandi: sed pleno ore firmamentum fundere iudicij.

QVOD NIHIL NEQ. DEO, NEQ. Hominibus gratius sit Iustitia. XVI.

CVM de multis, ac varijs imperandi adminiculis oratio incidisset, dixit aridam, & spinosam omnem esse, sine iure reip. administrationem: sine iustitia, infaustam & infelicem. Nam cùm hoc inoleuit malum, vt quæ Deo placeant, ea ferè displiceant hominibus: & contra nihil gratum sit hominum generi, quod non graue, & acerbum sit Deo immortali: sola iustitia Deo simul placet, & hominibus. Quare Iustitia lux est orbis terrarum, arx omnium gentium: atq; Dei immortalis ornamentum. Etenim cur Themis Dea, vt in Theogonia ait Hesiodus, Iouis coniuux esse censetur? Themis, fas siue iustitia interpretatur, ab Orpheo οὐρανόπαις, est cognominata. hoc est cœli filia. ex ea natæ sunt in primis Æquitas, lex, & pax. θέμις autem apud Græcos fas significat. Hac à Superis iudicantur homines: Hac ab ipsis hominibus soluuntur rerum ciuilium fora.

QVOD

QVOD IVSTVS IVDEX IMPROBOS non damnat sine dolore. XVII.

VIDAM interdum interroganti, quid iudici in re capitali, & litigiosa maximè esset molestum, non aculei respondit, rabularum aut offensionis suspicio: sed homo cùm sit, hominem perdere. Quia enim dolet, inuitus iudicat: & quia iudex constituitur iustitiæ causa: non iustitia gratia iudicis, lubens item iudicat. Nam commiserationis fundamentum simul, & vindictæ vna est iustitia. quæ enim naturalis est iustitia, ad commiserationem: quæ verò est legalis, ad vindictam magis exacuit iudicem. id bellè in Symbolis, Crocodili imago, cum verbis plorat, & deuorat. Etenim neq; vt clemens potest non dolenter neq; vt iudex non lubens, aduersus reum capitis, ius dicere.

QVOD NVLLA EST AVRIVM; plurima oculorum apud Judicem auctoritas. XVIII.

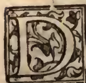

OCTRINA iuris, & iustitiæ exacuitur sapientiæ subtilitate, & ingenij. Cùm rabularum turba aliquando obstreperet iudici, dixit sensum aurium in iudice hebescere: vigere autem in primis oculorum. non vulgaris est, apud Græcos auctoritas. Nam cur Iouis statua spectabatur in area subdiali, ad quam Priamus aufugit, in Troiæ excidio, quæ esset sine auribus, haberetq; in fronte oculos tres? vt cùm censeatur Iupiter esse exemplar iuris, & iustitiæ, atq; supremus iudex, admonerentur mortales, non esse iudicis obloquentium calumnijs aures:

sed

ſed oculos legibus habere apertos: quæ numerantur tres intueri, & examinare, quarum vnam eſt ab ipſo rerum Imperare Deo, Diuina: altera ab ipſa rerum procreatrice, naturalis: tertia à Principe, qui obſes eſt iuſtitiæ ſimul, & æquitatis, ciuilis.

QVOD QVALIS SIT IVDEX tale ſit Iudicium. XIX.

DICEBAT facile eſſe ſine iuris prudentia, ius peruertere: dicere difficile. eò quod iudicare hoc eſt ius dicere, nemo poteſt ſine iuris cognitione. Quæ igitur adſunt,in rudi iudice inſcitiæ maculæ, illæ non ſunt ſine iuſtitiæ vulnere. Nota, nec inelegans eſt fabula. Nam quorſum,quòd cùm Phæbus,& Pan carmine certarent, Midas iudex inter vtrumq; electus, ſententiam contra Phæbum tulit? vt certè hoc intelligamus,aut etiam fateamur, eum qui male intelligit,non poſſe in iure dicendo, bene ſentire. Quare quod veteri fertur prouerbio, Midas aſininas aures habet: id plane ad ſtolidos omnes pertinet Iudices.

QVOD SOLVS VIR IVSTVS NOVIT Suſtinere, & abſtinere. XX.

ARCTA, & aſtricta in iuſtitiæ diſciplina, ſunt virtutum omnium præcepta. Quare eum inquiebat omni flagitio vitam polluere,& dedecore maculare, qui iuſtitiam non coleret. Teſtes ſunt veteres illi doctrinæ, & ingenij patres. Nam cur ab ijs Nemeſis iuſtitiæ Dea conſtituebatur, cuius expreſſa imago ſpectabatur, altera manuum Equi frenum: altera cubitatem menſu-

mensuram tenens? quia non vna est, sed omnis virtus, iustitia. Hæc quippe frenum inijcit cupiditati, atq; mensuram parti adhibet irascibili, quam pariter in dictis, factisq; rationi consentaneam tenet.

QVOD SEMPER ADDERE, NVNquàm demere soleat iustitia. XXI.

SOLITVS est dicere nullam, in foro pestem iustitiæ esse capitaliorem, quàm venale iudicium. Non potest enim ea resp. esse salua, in qua fas est nundinari ius. Itaq; apud Thebanos spectabatur Iudicis statua sine manibus. Ante enim capere non debet iudex, quàm velit capi. Præclarum est in M. Curio iustitiæ lumen, qui contra ius neq; capere, neq; capi potuit. Legatos igitur Samnitum cum suis pecunijs remisit, inquiens malle se dominari aurum habentibus, quàm auro abundare.

QVOD CONSTANS SIT Iustitia. XXII.

INTERROGANTI quid in omni rerum vicissitudine, constans esset potissimum, iustitia respondit. Non Apollinis verũ magis, quàm hoc Antistitis fuit responsum. quod inconstans est, & non permanens, virtus non est: cũ virtus nesciat mutari. In sacris igitur Ægyptiorum literis, Palma Hieroglyphicum constituitur iustitiæ. non quia ea planta est incorrupta: sed quia docet, quales ij esse debent, qui iustitiam administrant. Nec enim, qui iustus est, spe, aut metu ducitur, sed officio. itaq; Fabricius, cum Nicias Pyrrhi Epyrotarum Regis medi-

cus, promisisset se pacta mercede, præministraturum Pyrrho venenum, non solum non deflexit ab æquitate: sed etiam Pyrrhum Hostem literis monuit, vt à domesticis caueret insidijs.

QVOD APVD VIRVM IVSTVM, nullum sit discrimen personarum. XXIII.

EST iusti viri vlceribus iustitiæ mederi, atq; tela iniuriarum depellere, sine discrimine. Quare dicere consueuit, à viro iusto parentes etiam ignorari: eò quòd non sanguis, non natura: sed virtus solum, apud eum plurimum habeat ponderis. Hoc sentientes Ægyptij Cupressum fecerunt Hieroglyphicum iustitiæ. Nam Arbor hæc à radice ad fastigium recto surgit stipite, æquales ad summum, ramos æquo ordine & magnitudine habens, & ita, vt alius, alium non excedat: sed pari æqualitate omnes reddens. Hæc autem planta iccircò iuris, & iustitiæ imago constituitur: quia omnes æqualiter iuri, & iustitiæ subijciuntur.

QVOD LEX EADEM VOCE omnes alloquatur. XXIV.

VNVS est communis, apud ciues omnes, defensionis mucro, lex scripta. Hæc enim æque, & bonos viros omnes suo patrocinio defendit, & oppugnat improbos. Solet igitur dicere eos legibus derogare, qui legum recusant subijci auctoritati. plena salis est Allegoria. Nam quorsum quòd Gorgones tres vnum tantum habebant oculum, quo per vices vtebantur singulæ? tres sunt ciuitatis ordines, qui omnes vno iure tanquam, vna

rerum

rerum omnium vtuntur lampade: Senatus, plebs, & equestris ordo. Nec enim minus lex infimis, quàm summis viris solet fauere. Hanc fundit Principi Deus: mutuatur à Principe Senatus: à Senatu Magistratus: ac deniq; à magistratu vniuersus populus.

QVOD JVSTITIA IN JMPERIO Lumen, aut numen potius habeat fœlicitatis. XXV.

NQVIEBAT in iustitiæ ambitu, & gyro fœlicitatem omnem imperij clausam teneri. Nihil sapiente Principe dignius dici potuerat. Testis est, non ieiuna plebecula: sed tota prope Græcia. Hæc enim tanti fecit iustitiam, vt Aristide Atheniensi superstite, qui prouincias omnes sua complebat iustitia, ætas aurea, ab ea sit vocata: qua Saturno quondam Rege, censebantur omnia mortalibus ex voto cedere. itaq; cum ei summus honor decerneretur: nec gloriosius quicquam inueniri posset iustitia, nunquàm deinceps alio, quàm Iusti appellatus est nomine. Explorata quippè est, in ea virtute felicitas imperij. Nam, vt veteri fertur prouerbio, semper feliciter cadunt Iouis Taxilli.

QVOD NIHIL SIT ÆQVABILIVS Iustitia. XXVI.

LLIS, qui alijs imperarent, eam incudem inquiebat in primis esse tundendam, vt cauerent, ne stateram transcenderent. Etenim ad firmamentum imperij, nihil est accommodatius iustitiæ æquabilitate.

bilitate. Id vt doceret Lycurgus, Spartanum agrum, ita ciuibus suis est partitus, vt ex rep. quasi familiam fraterno studio, & domestico propè amore constituerit. nonnullis igitur mirantibus videtis, inquit, quàm multorum fratrum, qui ex æquo prædia, inter se sunt partiti, sit Laconicus ager.

QVOD POENA MAGIS, QVAM Pretio seruetur Iustitia. XXVII.

NTERROGANTIBVS quibusdam, quid iustitiæ maximè reniteretur, indulgentia dixit. ideo enim iustitia, ab antiquis fingebatur Mucronem, dextra districtum tenens: quia blandimenta ignorat sanguinis, aut familiaritatis. nec vulgaris in eo est Populi Romani auctoritas. Nam cur M. Manlio, qui sæpius in acie stetit pro patria: qui seruauit Capitolium: qui strenuè dimicans aduersa vulnera accepit, vix vlla gratia est relata: grauis contra pęna, propter ambitionis suspicionem, est irrogata? quia acriores sunt iniuriæ, quàm beneficij sensus. itaq; cum supra dignitatem priuati ciuis, aliquid optare crederetur, populi suffragio damnatus est. Hæc enim, in Imperio iustitiæ vis est, vt illum minimè ferat, qui legibus, cùm opus sit, cogi non possit. itaq; etsi inuito iustè non datur beneficium: ei tamen iustè infligitur pœna. illud enim est consilij: hoc autem necessitatis.

QVOD

QVOD COLVMNA VIRTVTVM, omnium sit iustitia. XXVIII.

FFINIS culpæ sit is oportet, qui quod res est, in moribus non intelligit. Nam ignorans non culpam solum admittit inscitiæ: sed etiam quia errat, crimen iniuriæ. Quare iustissimus ille Antistes errantes omnes solet, iniustitiæ insimulare nomine. Solus enim iustus constans cùm sit, in ratione: nec ab ea possit reuelli, non errat. Nam hoc est iustitia, inter virtutes morales, quod est terra, inter elementa. Hæc enim, vt placet Philosophis, æquè librata in medio, proprijs consistit poderibus. Sola quippe elementorum est immobilis, atq; bonorum omnium venter. quid? Cardo virtutum omni est iustitia, quæ sola nescit mutari, quæq; sola alijs vtilitates omnes parit.

QVOD VIR IVSTVS FORTI SIT anteponendus. XXIX.

V M de fortitudine, & Iustitia arderet quæstio, vtra virtutum alteri esset anteponenda, dixit hoc interesse inter iustitiam, & fortitudinem: quod interest, inter Iouem, & Herculem. propterea, quod illa Iouis: hæc virtus sit Herculis. Quare longo interuallo Iustitiam fortitudini: non fortitudinem iustitiæ anteposuit. Nec falsò. Ibi enim, vbi viget iustitia, numquàm opus est viro forti: at vbi est fortitudo, ibi opus est iusti viri præsidio. Armorum quippe, iure vti volentibus, nulla est auctoritas: iuris verò etiã, in belli incendio, magna est necessitas.

QVOD JVSTITIA COELVM, ET *Terram sua compleat gloria.* XXX.

IEBAT Tanti esse iustitiam, vt ad eius gloriam non satis esset, in omni orbe terrarum, loci. vetus est prouerbiũ. οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ ἅπτεται. neq; cœlum, neq; terram attingit, de eo, qui sit tam iniustus, vt neq; humanum, neq; diuinum ius attingat. Iustitia enim cœlum, Terramq; tuetur. Nam cùm terra parens sit vtilitatis, cœlum honestatis, vtrumq; communis vitæ, & salutis: horum simul omnium ars, & disciplina sola est iustitia.

QVOD NVLLA PRINCIPIS AVCTOritas debeat, extra fines euagari Iustitiæ. XXXI.

INQVIEBAT Principi extra fines, & terminos iustitiæ, nullam aciem remanere auctoritatis. eò quòd imperans contra ius, aduersus se, tanquam ferrum acutum, excitet imperium. Quare Antiochus Tertius Asiæ Rex, omnibus regni sui Ciuitatibus scripsit, si quid in literis, quæ eius nomine scriberentur, esset, quod legibus aduersum videretur, crederent se inscio eiusmodi scriptas esse literas, & iccircò ijs non parerent. Non enim Rex imperando potest plus, quàm ius, & ratio, cùm nihil sit aliud Regis auctoritas, quàm animata, atq; loquens iustitia.

DE

DE AMICITIA
TITVLVS NONVS.

VM in ciuili ſocietate, nulla magis retineatur concordia, quàm quæ beneuolentiæ conſtringitur vinculo: nec ibi, vbi eſt amicitia, ſit ſeditioni, in quo conſiſtat locus: nullum eſt neq; diuturnum, neq; laudabile magis imperium, quàm quod amicitiæ præſidio tenetur circunſeptum. quæ res, in hoc fauſtiſſimo Pontificatu, ad ALDOBRANDINORVM gloriam, ingens accedit cumulus. ea quippè beneuolentia CLEMENS VIII. ab omnibus colitur, & obſeruatur, vt omnes, eo ſedente, ſibi videantur in cœlo eſſe. Huius cœleſtem ac diuinam virtutem maximè attingit Ampliſs. Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS, qui cùm vniuerſam etiam Hiſpaniam complerit ſui amore, & obſeruantia: tùm Regiæ in eum, beneuolentiæ, vnus inſtar omnium obſes eſt IO. FERNANDEZ Velaſchius Comes Stabilis, qui inclinatis his temporibus, imperij gubernacula militiæ, togæq; ſic tractauit, vt non ſolum multis commodis recrearit, ſed etiam plurimis virtutibus honeſtarit Imperium. Sed vt eò, vnde digreſſa eſt, redeat mea Oratio. Nihil eſt amicitia, niſi amor mutuus. Quare niſi vterq; amat, neuter eſt amicus. Atq; quia amicus eſt alter idem, nihil eſt Principi ad Imperij robur, & diuturnitatem accommodatius, principum amicitia. Nam qui amicum intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur ſui, omniaq; ab eo explorata habet ſalutis præſidia. qui igitur non deſtituitur amicis, & abſens adeſt, & egens abundat, & imbecillis fit robuſtus, atq; quod dictu eſt difficilius, mortuus viuit. Vetus

enim lex hæc eſt amicitiæ, vt idem amici ſemper velint. Diadema igitur in regibus, quod à demẽdis malis eſt dictum, Symbolum videtur eſſe beneuolentiæ, & amoris. Nam vbi eſt amor, ibi nihil eſt, quod quis imperando poſſit timere mali. Ea quippe eſt beneuolentiæ, & amoris vis, quam ad benè beateq; imperandum, temporis Antiquitas, & in pace, literis, & in bello, armis ſemper habuit antepoſitam. Etenim quorſum vt eſt in fabulis, Vulcani illa catena, cuius ex vinculis nec Mars, nec Venus potuit extricari? conuincunt hoc commento Pœtæ, ad vtrumq; tempus & belli, & pacis nihil eſſe amore, & beneuolentia accommodatius. Sed cauendum eſt, ab adulterina amicitia: qua vulgò qui ducuntur non amicum, ſed amici bona diligunt. inter verum enim, & fictũ amicum, hoc inter eſt: quòd ille in aduerſis, hic in ſecundis amici rebus vltrò adeſt. itaq; res aduerſæ illum probant: hunc ſecundæ tantum parant. Huad quicquàm enim eſt vero amico conſtantius. Nam vbi eſt amicitia, ibi eſt virtus, vbi virtus ibi eſt habitus, hoc eſt altera natura, quæ neſcit mutari. Quare Nunquam verè fuit amicus, qui facile deſijt amare. Quoniam igitur amicitia, vinculum eſt bonorum omnium, eò pluris eſt omnibus bonis facienda, quo diuturnius bonum præſtat, minus diuturno. Ad amicitiæ etiam vtilitatem, non exiguus cumulus accedit gloria. Nam cum amor deſiderium ſit boni, & pulchri: ſoluſq; nouit ſapiens amare, nemo poteſt, niſi vir bonus, alteri eſſe amicus. Sed quæ de Amicitia, ex eo ſapientiæ fonte, collegi apophtgegmata, eorũ ſeries hæc eſt.

1 *Quòd nulla Imperij arx ſit firmior Principis amicitia.*

2 *Quòd amicitia cedat odium: non odio amicitia.*

3 *Quòd amicitia Comes ſit, in egeſtate vtilitas: in bello ſocia victoria.*

Quòd

4 Quòd quæ benefiunt amicis, longè gloriosa sunt magis, quàm quæ innimicis inferuntur mala.
5 Quòd amicitiæ decus, sit beneficentia.
6 Quòd nulla Beneuolentiæ pestis sit capitalior, quàm crudelitas.
7 Quòd in bonis, nihil sit vtilius amicitia.
8 Quòd amicus sui, non alterius causa sit diligendus.
9 Quòd Amicorum à Principe delectus sit habendus.
10 Quòd vbi sint amici, ibi sint opes.
11 Quòd nullus amicus sit vltra aras.
12 Quòd sola procreatrix amicitiæ sit virtus.
13 Quòd in omni genere bonorum, nihil sit melius amicitia.
14 Quòd amicitiæ morbus sit, in rebus agendis ipsa cunctatio.
15 Quòd nihil propius ad felicitatem accedat, quam Amicitia.
16 Quòd Amicus absens semper adest.
17 Quòd nunquam solus sit amicus.
18 Quòd suus etiam sit amicitiæ fucus.
19 Quòd semper idem in alijs rebus sit amicus.
20 Quòd in amicitiæ claustris, vera mortuorum sit sepultura.
21 Quòd Amicitia, vim quasi quandam habeat numinis.
22 Quòd fons, & origo duplex sit amicitiæ.
23 Quòd Ratum amici, de amico debeat esse iudicium.
24 Quòd nihil sit, nec fidentius, nec fidelius amicitia.
25 Quòd nihil sit in bonis, optabilius amicitia.
26 Quòd omnia, in vno amicitiæ nomine, lateant bonorum genera.
27 Quòd Amicus sit alter idem.
28 Quòd Amicitia anima sit iustitiæ.
29 Quòd Amicitia pluris sit, quàm iustitia.
30 Quòd nihil capitale sit magis, quàm numaria amicitia.
31 Quòd indulgentia, insidiosa sit beneuolentia.
32 Quòd truces ex amoris ardore, faces sæpè accendantur odij.
33 Quòd Amoris origo non sit id, quod bonum est, sed quod placet.

QVOD NVLLA IMPERII ARX sit firmior, Principis Amicitia. I.

EST Principis amicitia consors felicitatis, & publicæ salutis socia. itaq; interrogatus, cuius Principis aduersus imperij periculum, summum esset propugnaculum. eius dixit, qui non armatorum arce: sed amicitiæ æde tenetur stipatus. Sapienter ille quidem. Nam fida, vt ait Isocrates, regum custodia, non turribus: non propugnaculis: non mœnibus: non satellitibus: non armis: sed amicorum præsidijs, & ciuium beneuolentia tenetur, sine quibus imperium non potest stare, nedum augeri, & propagari.

QVOD AMICITIÆ CEDAT ODIVM Non odio Amicitia. II.

NON modo adulta odij pestis, sed etiam stirps, & semen maleuolentiæ, in amicitiæ campo relanguescit. Solitus igitur est dicere, non propter odium, amicitiæ: sed propter amicitiam, odio esse derogandum. id aliquando re, & euentu Mithridates Rex Ponti testatus est. Hic enim pro vno Leonico amico, à Rhodijs in nauali pugna capto, omnes hostes captiuos, qui plurimi erant numero, permutauit. habet quippe vnius amicitia ponderis plus: quàm inimicorum simul omnium odium.

QVOD

QVOD AMICITIÆ COMES SIT In egeſtate vtilitas: in bello ſocia victoria. III.

ERITAS ipſa illum in eam cogitationem aduexit, vt diceret nullam arcem eſſe Principi, contra hoſtes firmiorem, quàm eſt Populi erga Principem, beneuolentia. Etenim ad incolumitatem Imperij, nec aptius eſt quicquam, quàm eum diligi, nec alienum magis quàm timeri. Nam ſi amicus eſt, vt teſtatur Ariſtoteles, σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία. id eſt eadem anima, in diuerſis habitans corporibus: qui amicitiã habet: cornu habet Amalteæ, cuius beneficio Hercules nihil fruſtra vnquàm voluit.

QVOD QVÆ BENEFIVNT AMICIS, longè glorioſa ſint magis, quàm quæ inimicis inferuntur mala. IV.

ÆRORE qui eſt afflictus & profligatus, ſolo ab amico poteſt excitari. Dicebat igitur in armis, longe eſſe glorioſius Imperatori, amicos ſeruare, quàm inimicos perdere. idq;, puto, ductus Græcorum legumlatorum exemplo: quorum legibus, qui ferrum in bello amiſiſſet, formidabili pœna afficiebatur: qui verò galeam, aut Thoracem abieciſſet, nullo obnoxius erat ſupplicio. Nam iuſtè quis poteſt vitam deſerere: non poteſt, non iniuſte amicum deſerere, ad cuius tutelam in bello, arma ſumuntur. Atq; ex Iuſtiniani Legibus præclarius eſt virum inſontem ſeruare: quàm ſontem perdere.

QVOD AMICITIÆ DECVS sit beneficentia. V.

TSI Amicitiæ pars, indulgentiæ appulſu conſueuit exareſcire: pars obrigeſcere aſperitate morum: ſolet tamen interdum indulgentiam laudare: difficultatem ſemper reprehendere. aliud enim inquit, eſt præſtare ſe ſeuerum, aliud ſæuum. illud quippe eſt iuſtitiæ: hoc crudelitatis, qua nihil eſt deteſtabilius. Nam improbus peccat contra legem: inofficioſus contra merita: ſæuus autem contra Deum, contra pietatem, atq; humanitatem. itaq; olim Senatores Romani Romulum, cum Sænior eſſet, diſcerpſerunt, ne ex lege fieret Tyrannus. Liberi enim qui ſunt, ſeuerum principem vix: ſæuum ne vix quidem poſſunt tolerare.

QVOD NVLLA BENEVOLENTIÆ peſtis ſit capitalior, quàm Crudelitas. VI.

VI Beneuolus eſt, auctus eſt pietate, omniq; beneficentia cumulatus. Quare inquiebat hominem crudelem, non ſolum aduerſari communi omnium beneuolentiæ, ſed etiam naturam exuere hominis, induere beſtiæ: ſi tamen vlla Beſtia tantam ſtragem, humanæ ſocietati poteſt infligere: quanta infertur ab homine crudeli. L. Sylla Romanorum omnium crudeliſſimus hoſtium capita licitabatur, maximis propoſitis præmijs illis, qui proſcriptos interemiſſent: & ſupplicijs ac morte ijs, qui illos occultaſſent. ex quo nefariè, & crudeliter, ſicuti Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit, quadraginta millia Romanorum ciuium, voluntario iudicio peremit, præter illos, qui illius ductu, in prælijs ceciderunt.

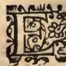
QVOD IN BONIS NIHIL SIT vtilius Amicitia. VII.

OMPOSITVM genus dicendi, acre & expeditum, non tam verborum filo: quàm rerum texitur testimonio. Multum enim in vno, non parum in altero ad fidem faciendam, Antistites hic sapientissimus semper habuit auctoritatis Solitus autem est dicere, non vtile esse Principi opes: sed amicos parare: quando opes non sint possidentium: sed amicorum. Sic pariter præcepit Polybius: sicq; instituit Scipio, qui ante grauabatur è foro redire, quàm aliquem benemerendo sibi amicũ effecisset.

QVOD AMICVS SVI, NON Alterius causa sit diligendus. VIII.

NTERROGATVS quos, inter familiares haberet charissimos, eos respondit, qui magis mihi, quàm me ipsum metuunt. Nam illi amicum: hi vero seipsos magis amant.

QVOD AMICORVM A PRINCIPE Delectus sit habendus. IX.

TSI non est amicus, quem non absorbet quasi quidam æstus benemerendi. longo tamen interuallo, dispar est amicorum ratio. interroganti igitur, quorum amicitia, & consuetudine oblectari in primis deberet Princeps, eorum dixit, quorum familiaritatem Pyrrhus Rex Epyrotarum aucupabatur. Multò vero sale aspersum responsum. Eloquentes enim viros annuebat, inter

quos

quos Cyneam Thessalum in summo honore habebat: nec falso. Hic enim solus plures ciuitates facultate dicendi debellauit, quàm vniuersus Pyrrhi exercitus. Quare quod falsè fert Euripidis sententia: eos esse neruos, & vires eloquentiæ, vt multa efficiat viri eloquentis oratio, quæ hostile ferrum nequit efficere: id re, & euentu ille comprobauit.

QVOD VBI AMICI, IBI SINT opes. X.

DICEBAT Amicos cùm peterent, non aliena petere, sed repetere quæ sua sunt. Nam cùm tam arctum sit amicitiæ vinculum, vt vnus fiat ex pluribus, omnia amicorum sint communia oportet. fit igitur vt amicus dans egenti amico, non dare videatur, sed reddere quod debet: sin minus suggerit, quod res tempusq; postulat, alienum quod est retinere.

QVOD NVLLVS AMICVS sit vltra aras. XI.

CVM in amicitia non solum sint adiumenta salutis: sed etiam ornamenta dignitatis, cuidam peteti quid ab altero amico, alteri honestè posset negari, quod turpe est, respondit. Itaq; Phocion, cùm Antipater peteret quiddam, quod minimè esset ex æquo, & bouo. O Antipater dixit, tu non potes Phocione & amico simul, & adulatore vti. Ille enim honesta tantum: hic etiam turpia admittit amici gratia. Quare qui ab alio iniusta exorat, non ab amico: sed ab adulatore censetur exorare.

QVOD

QVOD SOLA PROCREATRIX amicitiæ ſit virtus. XII.

IR bonus amoris aculeos,in eorum animis relinquit, à quibus eſt auditus. Nam virtus, qua nihil eſt amabilius, non oculis hauritur, ſed auribus. Quamquam tamen ſuæ partes etiam oculis,ad beneuolentiam ſunt tribuendæ. itaq; ſciſcitanti cuidam quis color amorem maximè conciliaret, virtutis dixit. Nam qui eſt ſanguinis, ſæpe fucum facit. Quare vt Thales Mileſius aſſeuerabat, oris elegantia adulterinos: animi autem pulchritudo veros amicos parit.

QVOD IN OMNI GENERE BONORVM, nihil ſit melius Amicitia. XIII.

VLLIS aſperitatibus rerum, & anguſtijs temporum, vel ad bona comparanda, vel ad depellenda contraria, vnquam intercluditur amicitia. Cuidam itaq;,ex familiaribus interroganti, qui Domum referſerat annuo commeatu, quarum rerum geſtiret copia: amicorum dixit. nihil enim eſt neq; in bonis, melius: neq; in honore, honeſtius amicitia. Quare apud Scythas, is habebatur ditiſſimus, qui non opes plures: ſed amicos poſſidebat. Nam ad vitæ præſidium, plus eſt in amicis, ſine pecunia firmamenti: quàm in pecuniarum redundantia, ſine amicis. dicere igitur ſolitum legimus Socratem, nullam eſſe prætioſiorem poſſeſſionem vero amico: nec aliunde vtilitatis plus, aut iucunditatis poſſe capi. Quocirca non ſolum turpiter ſentiunt, ſed etiam præpoſterè agunt, qui grauius pecuniæ iacturam, quàm amicitiæ ferunt.

QVOD AMICITIÆ MORBVS SIT IN rebus agendis, ipsa cunctatio. XIV.

N amicitia quædam sunt amputanda: quædam etiam inserenda. interrogatus igitur quid, ex amicitia esset tollendũ: cunctatio inquit, in primis est tollenda: cura verò inserenda solers, & diligens. Acerbum enim redditur, quod amicè fit, nisi prumptum sit, & expeditum. Quare nihil turpius est in amicitia, quàm rogari. Non enim dari, sed rapi videtur, quod precibus extorquetur. Amicum igitur pluribus verbis qui rogat: facit rogando, vt amico videatur diffidere. Nam vt Crates Thebanus testatur, veri qui sunt amici, in rebus aduersis vltro adsunt inuocati: in rebus autem prosperis, nunquam nisi accersiti.

QVOD NIHIL PROPIVS AD felicitatem accedat, quàm Amicitia. XV.

ON attenuata, & imminuta est amicitiæ gloria: quod sine ea, neq;, in malis vlla doloris medicina: neq;, in bonis sensus vllus sit fœlicitatis. consueuit igitur dicere, nihil esse amicitiam, nisi consortem felicitatis, & Sociam: vero autem amico vti, ipsam esse felicitatem. ita Sylla cognomento felix, inter felicitates suas, duas præcipuè ducebat, vnam quòd Pium Metellum haberet amicum: alteram quòd Athenas non subuertisset, quarum in solo, tanquam in feracissimo agro, virtus fructus vberrimos fundebat amicitiæ.

QVOD AMICVS ABSENS, Semper adest. XVI.

INQVIEBAT Amicum fide adduci, & officio, vt etiam procul magis, quàm secum ageret cum amico. Nam amici adeo tenax est memoria, vt absens, semper adesse videatur. Est enim amicitia ea animorum coniunctio, quæ nullo disiungi potest locorum, aut temporum interuallo. Nulla igitur apud Amicos excusatio est obliuionis: nisi fortè quis, etiam sui capi possit obliuione.

QVOD NVNQVAM SOLVS SIT Amicus. XVII.

AD verborum angustias, & ad literarum angulos, qui volet reuocare amicos, facile intelliget, amicitiam, quasi animi communis, & consilij officinam esse vocatam. Interroganti cuidam igitur quisnam nunquam esset solus: amicus dixit. Hic enim ex vno fit geminus. nec ambigi de eo potest. Naturæ enim testimonio intercluditur via omnis dubitationis. Etenim quorsum duo Aspides expressi? habet Hieroglyphicum veram amici interprætationem. Aspis enim numquam è latibulo, sine comite exit: eumq; sensum habet beneuolentiæ, vt si eorum vnus occidatur, alter qui superstes remanet, alterius mortem vlciscatur.

QVOD SVVS ETIAM SIT, Amicitiæ fucus. XVIII.

DVLTERINVS amicus cùm aliud habet in pectore clausum, aliud in ore prumptum: ingemiscens aliquando dixit, multos gestare amicitiæ insignia: paucos verò amicitiam attingere: ideo si quid humanitus cuiquam accidisset, illum sine ope, & adiumento, in asperitatibus rerum, & mærore iacere. Hoc ipsum vt docerent Ægypti, Arborem Amyram Hieroglyphicum fecerunt Adulterinæ amicitiæ. Nam & arbor hæc odorem fundit suauem, fructum nullum ferens: & Amicus adulterinus, ostentationem semper spirat officij: numquàm præstat officium.

QVOD SEMPER IDEM IN ALIIS rebus sit amicus. XIX.

NTERROGANTI cuidam quis inter homines non consenesceret, amicus dixit. Nam virescit amicitia, non relanguescit tempore. Notum est ad hanc rem, in sacris Ægyptiorum literis, Canis Hieroglyphicum. id etsi tacitum est, & elingue: non tamen, aut mutum, aut nudum est à doctrina, & virtute. Etenim cur Canis Vlyssis post annos viginti, solus ex domesticis cognouit dominum? quia, si naturam consulimus non canis, sed rationis: nec virtus, nec doctrina subijcitur tempori.

QVOD IN AMICITIÆ CLAVSTRIS vera sit mortuorum sepultura. XX.

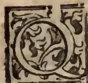
VERENTIBVS amicis, cùm omnes de ægrotante familiari essent soliciti, vbi quis optimè sepeliretur: in amicorum dixit sinu, & gremio. Sapienter ille quidem. Nam ineptias qui volet ex falsa amicitiæ opinione, resecare, & tollere quod sordescit; sentiet amicos non minus mortuis, quàm viuis prodesse. Non est vulgare Antiquitatis testimonium. Etenim cur à Parthis canes alebantur, quorum voracitate cadauera absumebantur, non condiebantur in sepultura? vt cùm canis symbolum sit amicitiæ, hoc certè monimēto mortalibus testatum relinquerent, homines non posse melius sepeliri, quàm in beneuolorū animis, quorū memoria amici in dies reuiuiscunt mortui.

QVOD AMICITIA VIM QVASI quandam habeat Numinis. XXI.

TSI virtus ab Aristotele mos, à modo vocatur eò quòd quæ honesta sunt, nisi modus adhibeatur, turpia redduntur, & inhonesta omnia: solam tamen amicitiam inquiebat, inter omnes virtutes, & loco, & tempori, & personis maximè moderari. magna vero tanti Præsidis: non exigua Antiquitatis Auctoritas. Nam cur à Græcis Amicitia Dea, quam φιλίαν vocabant constituebatur? vt certè hoc vnum ostenderent, Amicum verum, veluti numen aliquod, nihil perhorrescere: hocq; inter sapientem, & amicum interesse, quod illius sit parere: huius imperare, & loco, & tempori. Bellè id quidem olim, meo quidē iudicio, Romani. Nam cur apud eos, amicitiæ hæc spectabatur imago, Iuuenis aperto capite: tunica rudi indutus: cuius in Fim

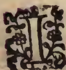
bria ſcriptum erat mors, & vita: in fronte æſtas, & hymens: habebatq; latus apertum, cuius in præcordijs digito inſcriptum oſtendebat longè, & propè? næuos, & nebulas rationi & diſciplinis offutiunt, qui malunt ex verbis, quàm ex his præclariſſimis monimentis amicitiæ vim attentare, quibus cenſetur amicitiam, nec morte, nec loco: neq; deniq; tempore reuelli poſſe.

QVOD FONS, ET ORIGO *duplex ſit amicitia.* XXII.

QVEMADMODVM Anaxagoras, & Empedocles amicitiam, & litem fecerunt principium rerum omnium: eò quòd per conſociationem, & diſiunctionem, generatio fit, & corruptio: ita ſolitus eſt dicere duo eſſe amicitiæ primordia: ſimile, & diſſimile. Summa enim amicitia eſt, vt Teſtatur Cic. quam morum ſimilitudo coniugauit: Lubrica verò, & imperfecta, quã diſſimilitudo conciliauit. Illa vt teſtis eſt, & Prometheus Ægyptiorum legislator, & Pythagoras, cadit in virum bonum tantum, quia honeſtate ſolium definitur: Hæc verò, quia ſuauitate, & vtilitate omnia metitur, diſſimilitùdine magis gaudet perſonarum. ita Diues à paupere: & vir à muliere magis diligitur, quàm vel mulier à muliere, vel pauper à paupere, etſi ſui ſunt ſimiliores.

QVOD RATVM AMICI, DE *Amico debeat eſſe iudicium.* XXIII.

INQVIEBAT, amanti quod erratum eſt, rectum videri: non item amico: eò quòd ille ſenſu, & opinione, hic animi feratur iudicio. Quare de amico

ratum

ratum ſemper debet eſſe, amici iudicium. Nam vt beneuolentia fit eius, qui amatur gratia: amor contra illius cauſa, qui amat: ita amicitia virtutis ergo conflata, nihil præter id, quod honeſtum eſt ſpectat.

QVOD NIHIL SIT NEC FIDENTIVS nec fidelius amicitia. XXIV.

IN ore ſæpè habebat nihil eſſe ad omnes res ardentius amore, & amicitia: nihil valentius, quæ nec vi, nec metu frangi pôt. probant id duo amicitiæ lumina, Damon, & Pythias, Pythagorei diſcipuli, quorum alterum, cùm Dionyſius Syracuſanus interficere vellet, propter ſuſpicionem perduellionis: alter ſe mortis vadem præſtare non dubitauit, tantiſper, dum qui rapiendus erat ad ſupplicium, rebus ſuis compoſitis, reuerteretur. cùm verò adeſſet hora morti deſtinata, & iam obſes eſſet proximus ſupplicio, vnuſquiſq; ſponſorem ſtultitiæ, & temeritatis damnabat: at is nihil de amici fide dubitare conſtanter prædicabat. eodem igitur momento, quo Tyrannus ſupplicium indixerat, qui diſceſſerat, ſuperuenit, obſidem liberaturus, cuius rei Tyrannus percitus admiratione, reum impunè dimiſit, & inter vtrumq; amicum tertius haberi voluit.

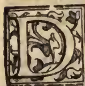
QVOD NIHIL SIT IN BONIS optabilius amicitia. XXV.

ITA amicus eſt animatus, vt non putet magis ſe ſua, quàm amici cauſa eſſe natum. Quare aiebat nullum in vita bonorum genus eſſe tam grande, quod amicitia non videatur exæquare, aut po-

tius superare. auget sententiæ huius auctoritatem, vetus Darij votum, qui non aduersus hostes victoriam: non regna: non gloriam: sed oblato tibi malo punico, tot optasse fertur Zopiros, (quia Zopirus non fucatus erat amicus) quot granulis esset malum illud refertum. vera enim regni præsidia sunt amici, quos nec ferro cogere, nec auro parare queas. Sola igitur militum amicitia fretus Scipio Africanus, dicitur bellum Carthaginensibus intulisse.

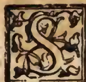
QVOD OMNIA IN VNO AMICITIÆ nomine lateant bonorum genera. XXVI.

DICEBAT iure amicitiam ab amore esse vocatam, quia natura cùm sit suauis, vtilis, & honesta, nihil ei deest, quod amari potest. Tantum quippè vnumquodq; est suaue, quantum amatur: eoq; vtile magis, quò ad res plures vsus eius frequens est, & idoneus: nec deniq; quicquam magis est honestum, quàm φιλίας siue amicitia, quæ anima est iustitiæ. Sed quò res melior est, eò rarior est amicitia. nihil enim vnquam sol vidit rarius virtute. Itaq; consueuit Menander dicere, illum esse felicem, cui vel amici congisset vmbra. est enim amicitia animal minimè gregarium. Hac ratione commotus Alexander Magnus, Achillem fuisse felicem pronunciauit: eò quod viuens fidum amicum: post fata magnum sui nominis, & famæ nactus esset præconem.

QVOD AMICVS SIT ALTER idem. XXVII.

OLITVS est dicere amico chariorem esse amici vitam, quàm suam: atq; iccircò inanem illam esse sententiam, qua vulgo fertur, quòd quisq; sibi melius, quàm alteri cupiat esse. Nam amicus cùm viuat in amico, in se autem sit mortuus: nihil habet potius amici vita. graue, & elegans est Promethæi Ægyptiorum legislatoris testimonium. Hic enim vbi interierat coniux, tulit moderate, quòd pars domus perijsset: vbi direptæ essent eius opes: dixit non sua, sed fortunæ bona esse sublata: cùm pariter filius de vita migrasset, dixit parte se aliqua tantum esse comminutum: at mortuo amico, statim frangi dolore cæpit, atq; in luctu, & squalore ita iacere, vt vix sine suspirio, posset respirare. quod cùm admiraretur populus, rei admirationem, eius ex animo abstersit, inquiens amico mortem obtigisse: sibi vero mortis dolorem, quia ipse vt mortuus, sensu non careret: amicum non esse amici exemplar: sed alterum idem. Hoc ipsum Lyricus Poeta sentiens, amicum dimidium animæ vocat. quasi vna sit animæ vis, & libera voluntas, duobus in corporibus.

QVOD AMICITIA ANIMA Sit Iustitia. XXVIII.

NQVIEBAT amicitiam non solum omni iure esse imbutam: sed etiam animam esse iustitiæ. vbi enim non est amicitia, ibi iustitiæ succus, & sanguis statim exarescit. Nam ius diuinum amore Dei: ius humanum amore hominum definitur,

Quanquam enim vulgo amor differt ab amicitia, quòd ille ferarum etiam bestiarum sit: beneuolentia solum hominum: amicitia verò bonorum tantum: tamen amor hoc loco, vim obtinet virtutis, in qua laus omnis consistit amicitiæ. quæ si obseruaretur in ciuitate, nihil ei accideret iure, & legibus magnopere opus esse. Nàm posito fine, nihil ijs opus est, quæ pertinent ad finem.

QVOD AMICITIA PLVRIS SIT, Quàm Iustitia. XXIX.

VT circuitum, & quasi orbem relinquam honoris, quo fertur, & ducitur Amicitia, inquiebat Amicum viro iusto esse anteponendũ: eò quòd iustitia malum prohibet, Amicitia bonum ministrat: Estq; illius plerunq; destruere: huius semper seruare. Nam, vt partes corporis se mutuo amant atq; aliæ alijs seruiunt, vnamq; animantem simul omnes constituunt: ita veri amici eo societatis constringuntur vinculo, vt ex pluribus, vnum quasi corpus fiat salutis. Amicitia enim diuitibus est, pro gloria: pauperibus, pro censu: exulibus, pro patria: mortuis pro vita: ac deniq; perditis, pro salute.

QVOD NIHIL SIT CAPITALE Magis, quàm numaria amicitia. XXX.

INQVIEBAT Insidiosam beneuolentiam suo enudari scelere, per hunc Apologum. Annuum se natalem celebrare simulabat vultur: auiculasq; ad cænam inuitarat. aduolant igitur longinquis ex locis Auiculæ, quæ omnes primùm cum applausu excipiuntur

cipiuntur à vulture: tum vbi hora cœnæ adest, illæ omnes ad vnam deuorantur: simile quiddam est, in quæstuosa amicitia, quæ in vtilitate est fundata. Nam amicus ijs potissimum applaudit, quos sibi ad pastum videt prodesse. ijs enim cùm videtur aliquid dare: tum maximè inhiat rapere: estq; in hoc genere ijs amicus, vt oleum plantis: quibus nihil non letale spirat.

QVOD INDVLGENTIA INSIDIOSA Sit beneuolentia. XXXI.

CVM liberorum amore, multos cerneret infatuari, atq; ab ijs liberos, per indulgentiam in educatione non ad disciplinas duci, sed seduci: dixit indulgentem beneuolentiam, suaue esse venenum. Nec contemnendum de ea re est, in Simia naturæ testimonium. Hæc enim bestia, ex pluribus catulis, quos in lucem edit, quem plurimum diligit, lætè in vulnis gestando, & gestiendo cruciat, ac demum cruciatum trucidat. Cæteri, quibus minori plausu indulget, soli anima superant. atq;, vt ab indulgentia parentum recedam, qui Impurus est, & libidinosus, quos maximè diligit, hos in primis inficit omni turpitudine, vel graui potius conficit scelere. Blandè enim amplectendo quos amat, nefariè lædit.

QVOD TRVCES EX AMORIS ARDOre faces sæpe accendantur odij. XXXII.

CONVVLSA, & labefactata multo furore, non paruo scelere sæpè fu r amoris vis. Quare consueuit dicere amorem, nisi modus adsit, facile in capi-

tale odium commutari. Nec vulgare est apud Poetas testimonium. Medea enim Æetæ Colchorum regis filia Iasonem cùm deperiret, illum in Græciam est secuta, patrem verò insequentem vt vitaret, discerpti Absyrti fratris membris retardauit. At ex tanto amore, statim venit in odium tam capitale, vt odij nomen visa sit omni crudelitate superare. Hæc enim à Iasone repudiata, filios suos, quos ex eo susceperat, occidit; Glaucamq; Creontis filiam, cum qua Iason secundas contraxerat nuptias, incensa regia, viuam cremauit, ac ipsum etiam Iasonem impatientia doloris, manus sibi inijcere coegit. Quare cùm amor odio sit finitimus, nemo rectè, ex Hesioni sententia, amat, nisi qui amat tanquàm aliquando osurus, præsertim quando facile odij flamma, ex amoris ardore accenditur.

QVOD AMORIS ORIGO NON SIT id, quod bonum est, sed quod placet. XXXIII.

INHONESTA nolim crepare: hoc non queo tacere, plures quod volunt, quàm quod debent sequi. Non enim, vt inquiebat, amatur quod pluris est, sed quod videtur. Ita Canis à Cane in amore, boui præponitur: Sic Formica, Tauro Formicam anteponit: ita ferè inter mortales, amor non fit, ex iudicio, sed ex opinione. Ita Alexander Magnus tanta beneuolentia Ephestionem est prosecutus, vt eo mortuo, propugnacula vrbium diripi, equos mulasq; tonderi, plerosq; gregarios homines interfici ad mæroris argumentum iusserit? idq; vocauerit Ephæstionis inferias.

DE LIBERALITATE TITVLVS DECIMVS.

VM nihil neq; ad robur imperij, populari gratia: neq; ad popularem gratiam liberalitate sit accommodatius: Card. ALDOBRANDINVS ea pietate, summi Pontificatus liberalitatem cōmendat, vt nunquam magis Pōtificatus augeat patrimoniū, quàm cùm sit liberalissimus. Est enim diuini eius ingenij, & summæ liberalitatis, omnia ita largiri, vt qua pietatis semita, ex apostolico ærario exeunt, eadem ad Ecclesiasticas opes redeant cumulatiore mensura. Idq; minimè mirari soleo. Nam qui homines à Principibus beneficium capiunt, faciunt capiēdo, vt magis capi, quàm capere videantur. Itaq; nec Princeps, nec Deus fieri potest prodigus. Nam vterq; eorum quæ largitur, nihil videtur abalienare, sed semper omnia in sua ditione, & potestate retinere. Quare in ornamentis imperij, nullum neq; clarius beneficio nitet Diadema: neq; gestatur amore prę-stantius. At inter Principes, & priuatos homines longe dispar est Liberalitatis ratio. Nam inter hos, difficile est liberalem fieri diuitem: inter illos difficilius, auarum non fieri miserum. Pluris igitur ducebat liberalitatem, sine diuitijs, quàm diuitias sine liberalitate. lubens itaq; dabat, grauate verò ab ijs præsertim, in quos beneficium collocarat, quicquam, ne collocati beneficij iacturam faceret, capiebat. Nam si quod redditur, non est datum, quod donum est, ab omni restitutione nudum sit oportet. Vltrò igitur, non necessitate adductus, apud bonos viros beneficia collocat. Nam quod ab inuito extorquetur, non beneficentiam, sed prædam esse putat.

putabat. rogari vero semel poterat læte: sæpius non nisi grauatè poterat, eo quòd dona precibus empta, stomacharetur quasi malefacta. Beneficium enim, quod aut non loco, aut non tépore, aut non lubenter fit, beneficij non solum gratiam amittit, sed etiam maculam quãdam capit maleficij. aiebat igitur nihil esse liberalitatem, nisi externorum bonorum artem, & disciplinam, qua qui destitueretur nesciret pecunia vti. Quæ autem de ea tulit Apophthegmata, eorum, quantum colligere potui, series hæc est.

1 *Quòd nihil, in virtute gloriam magis, quàm liberalitas attingat, Principis.*
2 *Quòd Principis liberalitas, nulla exhauriatur beneficentia.*
3 *Quòd liberalitas minus accipienti, quàm largienti sit fructuosa.*
4 *Quòd malè precans, non precari, sed sibi imprecari videatur.*
5 *Quòd tum maximè habeatur Princeps liberalis, cùm parua à paruis capiat.*
6 *Quòd non exigua sit liberalitatis, in Principe commendatio, munera à subditis capere.*
7 *Quòd aurea munera à priuatis capere, negligat Princeps.*
8 *Quòd in liberalitate alijs, aliud genus beneficentiæ expediat.*
9 *Quòd Res sit insidiosa capere munera.*
10 *Quòd Principis liberalitas in eos, qui resipiscunt, debeat esse propensa.*
11 *Quòd Musis amica debeat esse Principis liberalitas.*
12 *Quòd Capiens honestet, in liberalitate largientem, & largiens capientem.*
13 *Quòd liberalitas ars sit erogandæ pecuniæ.*
14 *Quòd non pecuniosus, sed liberalis sit diues.*
15 *Quòd nulla erga improbos sit liberalitas.*
16 *Quòd liberalitas non meritis accipientis: sed donantis dignitati*

magis

magis respondere debeat.

17 *Quòd Raro ab incognitis: nunquam ab inimicis sit capiendum.*

18 *Quòd ex liberalitate, nemo reddatur inops.*

19 *Quòd liberalitas contabescat, sine Gratiarum actione.*

20 *Quòd Tarda sordeat liberalitas.*

21 *Quòd liberalitas, prudentiæ consors sit, & religionis socia.*

22 *Quòd qui liberalis est, vitam maximè agat hominis.*

23 *Quòd liberalis non timeat sumptum: sed amici incommodum.*

24 *Quòd felix sit qui seruit liberali Principi.*

25 *Quòd libentius liberalis vltrò prosit, quàm Rogatus.*

QVOD NIHIL IN VIRTVTE, Gloriam magis, quàm liberalitas attingat Principis. I.

CVM ab omni oculorum consensu, atq; aurium comprobatione, auaritiæ crimen sit exclusum: tum nihil ad popularem gratiam liberalitate est conditius. Atq; quoniam rumores, iam de admirabili beneficentia CLEMENTIS VIII. per totam Italiam calebant, cùm quis curiosa quadam cupiditate iudicij, quæreret, quid in virtute maximè esset gloriosum, alijs respondit commodum, ex suo parere incommodo. Etsi virtus enim non est pecuniæ præmium: est tamen pecunia in loco neglecta, non vulgare virtutis testimonium. Ita Fabius ille, qui cunctando Romanis restituit rem, laudatur. Hic quippe captiuos ab Annibale acceptos, cum Senatus negaret se redempturum, fundum vendidit, vt id solus præstaret, quod tota ciuitas præstare refugeret.

QVOD PRINCIPIS LIBERALITAS, *Nulla exhauriatur beneficentia.* II.

XILITER, & exiguè est nimis agere: ad calculos omnia reuocare. quæ, inquit, profusio est in alijs: ea est liberalitas, in Principe. Etenim nec Deus, nec Princeps dando, potest miser fieri: Nam vterq; eorum, quæ largitur, remanet dominus. docuit id aliquando Alexander Magnus. Cum enim omnia amicis donasset, & iam regias ferè opes absumpsisset, tum Perdicus, ex intimis eius familiaribus, quid tibi Rex inquit, iam superest? spes respondit. Norat enim si res postulabat, quo ex fonte, quæ per liberalitatem erogarat, eodem propter beneuolentiam posse ad se redire: onus autem beneficij, apud accipientes remanere.

QVOD LIBERALITAS MINVS *accipienti, quàm largienti sit fructuosa.* III.

BI non adsunt exercitationes styli: non parum prosunt curricula sermonum, quibus eruditio facundiæ coniunx, quasi sopita interdum, est excitanda. Itaq; cùm fortè de liberalitate ageretur, quæ ex persona constat largientis, & accipientis: interrogareturq́; quid in ea haberet potius: dare magis, respondit quàm accipere. qui enim dat, alium obligat, qui capit alij obligatur. Quare liberi hominis non est capere, nec quicquàm aliud est Principis donum, nisi veluti quoddam seruitutis vinculum. Itaq, beneficium qui inuenit, compedes inuenit, qui non ferri naturam retinent, sed obsequij, & obligationis. Magna igitur mercede beneficium emit, qui precatur:

summa

ſumma qui capiendo capitur: nec paruum precium accipit, qui largitur.

QVOD MALE PRECANS NON *precari, ſed imprecari ſibi videtur.* IV.

ABET verbi vis, in rogando morſus acres, aculeos non hebetes. petimus enim gratia: rogamus precibus: poſcimus iure: flagitamus ardore. Horum verborum, niſi parcus ſit in petente vſus: comminuitur, in largiente, beneficij gratia. Ad beneficia igitur impetranda, non eſt celeritate, ſed prudentia, opus. Importunitas enim poſcentis plerumq; liberalitatem comminuit, & reſtinguit largientis. Sic M. Craſſus petentium vitio, ex liberaliſſimo tenax euaſit, & auarus.

QVOD TVM MAXIME HABEATVR *Princeps liberalis, cùm parua à paruis capiat.* V.

IHIL eſt tam cognatum præceptis, quàm cautiones, & diuerticula. Etſi enim potior pars eſt in liberalitate largientis, quam capientis: Princeps tamen ſæpe, capiendo fit liberalior, quàm largiendo. Nam multum dat, cum exigua capit ab amicis. addit enim primùm, quia nemo vir bonus vult donari ab improbo, graue virtutis teſtimonium: deinde ſpem oſtendit plurimi meriti. Hoc in virtutis genere laudatur Artaxerxes Perſarum Rex, qui ab operario aquam ſibi oblatam, eo animo accepit, vt plurima gratia compenſarit.

QVOD

QVOD NON EXIGVA SIT Liberalitatis, in Principe commendatio, munera à ſubditis Capere. VI.

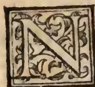
VLINARIVM inquiebat eſſe ingenium, nedum hebes, & obtuſum non odorantis, quantum Princeps munuſcula à ſubditis capiendo, illis impertinet honoris, & gloriæ. Quoniam enim nemo probus, veteri prouerbio, vult ab improbo donari: muneris laus, quod fit Principi, non eſt penes accipientem, ſed largientem. Quare olim, apud Parthos, vt omnes maiori ad virtutem ſtudio contenderent: nemini Regem ſine munere, licebat adire. Nam acceptum munus, inſigne virtutis: recuſatum, notam criminis afferebat largienti.

QVOD AVREA MVNERA A PRIVATIS capere negligat Princeps. VII.

RVDITIO facundiæ coniux, & gloriæ ſocia, nullis magis, quàm ſententiarum pigmentis ſe colorat, & corroborat. Hæc cùm funditur vndiq; à tanto Antiſtite: tum interroganti cuidam, quod munus Principi à priuato viro plurimum haberet gratiæ: non illud inquit, quod accerſitur ex fortunæ bonis. Nam cum ijs redundet, non fortunæ, ſed gloriæ bona ſunt ei miniſtranda. Qui enim Principi aurum, argentumùe largitur, non tam videtur, vt ait Iſocrates, velle largiri, quàm mercari, ac fœnerari.

QVOD IN LIBERALITATE, ALIIS aliud genus beneficentiæ expediat. VIII.

EQ. Cæco casu, neq; opinionis temeritate duci debet Principis liberalitas: sed iudicio. Itaq; inquiebat penes Principem plus in dando, quam in rei, quæ daretur magnitudine, residere gloriæ. Nam eò spectat Principis largitio, vt omnes ad sui muneris studium, accendat virtutis amore. Quare Reges Persarum, obuijs mulieribus aurum dono dabant: viris autem Sagittas, & iacula, quò docerent fœminis frugalitatem: viris rem militarem curæ esse debere.

QVOD RES SIT INSIDIOSA capere munera. IX.

ES cæcæ, & ab aspectus iudicio remotæ, nulla luce magis clarescunt, quàm sententiarum splendore. Cùm igitur quæ apud Thebanos statua iudicis erat expressa, sine manibus, ei ostenderetur: ingemuit quod ei, cui fas esset dare, non liceret capere. tum sciscitanti cuidam, à quo non liceret munus accipere: ab insidioso amico respondit, præclara verò, & æternitate digna sententia. Nam in inimicorum muneribus, morsus latet aspidis, qui interimit sine dolore. Itaq; Cyneas cum ingentibus donis à Pyrrho Romam missus, ciuem nullum inuenit, cuius domus illius muneribus pateret.

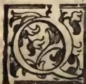
QVOD

QVOD PRINCIPIS LIBERALITAS in eos, qui resipiscunt, debeat esse propensa. X.

IN his carceribus hominum vita tenetur interclusa, è quibus anceps cogitandi ratio nunquam est exclusa. Cum igitur in sermonem, de liberalitate Principis incidisset, interrogareturq; in quos potissimum Princeps deberet esse liberalis: in eos respondit, qui resipiscunt, etsi ei antè graues fuerunt, & infesti. Ita Xerxes, Themistoclem, à quo in bello antè fusus, fugatusq́, fuerat, Athenis relictis: beneuolè excepit, atq; in maximo honore habuit: tresq; illi vrbes opulentissimas, dono dedit.

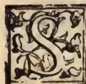
QVOD MVSIS AMICA DEBEAT esse Principis Liberalitas. XI.

QVONIAM Musæ, quæ honesta, non quæ sunt quæstuosa, sequuntur: iccircò ferè qui Musis sunt addicti, cernuntur inanes, & ab opulentia nudi. Quocirca consueuit dicere, Principum liberalitate Musas esse depascendas. Huic eius sententiæ suffragari in primis videtur Alexander Magnus. Nam cùm facilis, & benignus esset in omnes viros doctos, tum Xenocrati, cuius acre ingenium admirabatur, quinquaginta talenta dono misit, eò quòd acceperat ab amicis, illum ex angustia rei familiaris laborare, atq; eam ob rem, Musas ipsas cum viro abiecto, in squalore iacere.

QVOD

QVOD CAPIENS HONESTET IN *Liberalitate largientem, & largiens capientem.* XII.

TERILITATE ingenij, & inopia doctrinæ, stirps, & semen virtutis, in quæstionum campo, sæpe exarescit. Cùm igitur in dubium, & quæstionem esset adductum, vter in liberalitate magis esset laudandus, capiens ne, an largiens: eò quòd ille desistit esse sui iuris: hic verò non libertatis, sed rei possessionē tantum amittit: Nō est respondit, cur id quenquam vllis confodiat dubij stimulis. Nam largientis gloriam ex capiente, & capientis laudem, ex largiente meriri oportet. Ex quo ambo videntur in virtute, & honestate esse pares. Testis est Diogenes. Etenim cùm à quodam magna recreatus fuisset beneficentia, illumq; iccircò, qui Diogeni præsto fuerat, nonnulli magnopere laudarent, tum Diogenes, præclarum, ait, est beneficium dare: mereri verò præclarius, quam dare. Nam, vt vetus Pub. Mimi est sententia, beneficium dando capit, qui digno dat: qui autem non dat, videtur potius quod alienum est retinere, quàm quod suum est, non dare.

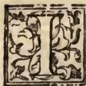
QVOD LIBERALITAS, ARS SIT *eroganda pecunia.* XIII.

VIA Non solum pellenda est cæca, & temeraria animi dominatrix cupiditas, quæ arcam nescit reserare: sed etiam accersenda est ars quædam pecuniæ erogandæ: interrogatus aliquando ab amicis, quis optimus esset pecuniarum vsus, qui in largitione dixit est positus. Hùc accedit Aristippi plena pon-

deris auctoritas. Nam reprehensus aliquando, quòd ab amicis pecunias sæpius caperet: non ideo dixit, capio, vt ipse vtar, sed vt illi addiscant, ad quas res sit vtendum pecunijs.

QVOD NON PECVNIOSVS, SED *liberalis sit diues.* XIV.

IN hoc, diuitiarum cardo omnis vertitur, vt non adeò pecunia, quàm pecuniæ adsit vsus. Sciscitanti igitur quis esset diues, qui inquit, suas pecunias, vt Alexander Macedonum Rex, deponit apud amicos. Nec falso. Nám vt vetus est Isocratis sententia, nullus præclarior est thesaurus, quàm beneficium apud bonos viros collocatum.

QVOD NVLLA ERGA IMPROBOS *sit liberalitas.* XV.

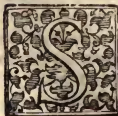
QVOCVNQVE me animo, & cogitatione conuerto, non minus est viri liberalis improbos deserere, quam bonis viris præsto adesse. Solitus verò est tantus Antistes dicere, nõ esse magis contra officium, improbos iacentes excitare: quam illis ansam ministrare improbitatis. Laudatur igitur Rex Antigonus, à quo cùm Cynicus talentum peteret, respondit non esse Cynici talentum accipere: tum ille cùm diceret, da igitur denarium, non est respondit Antigoni denarium dare. Qua ex re intelligimus non magis expedire improbo pecuniam, quàm febricitanti aquam gelidam esse suppeditandam. Nam huic interitus: illi infamia ministratur.

QVOD LIBERALITAS NON MERITIS accipientis: sed donantis dignitati magis respondere debeat. XVI.

NON coniectura id prospicimus: sed experti videmus, aliquid citra meritum accipientis, poscere dignitatem donantis. Quare, cùm de liberalitate Principum ageretur, consueuit dicere, nihil ei, qui modo leuiter profuisset, non grande ab *illis* esse sperandum: eò quòd dona non fiant ex accipientis imbecillitate: sed ex magnificentia donantis. Hac ratione Alexander Magnus commotus, cùm ciuitatem cuidam donasset, atq; tum indignati æmuli Alexandro inculcarent, non conuenire homini tam humilis fortunæ, tantum muneris: tùm ille non quæro, inquit, quid oporteat illum accipere: sed quid deceat regem dare.

QVOD RARO AB INCOGNITIS: nunquam ab inimicis sint capienda. XVII.

SOLITVS est dicere, dona àb incogitis capere, rem non inanem esse suspicionis: plenam autem periculi, capere ab inimicis. Nec id, si Homerum consulimus, falso quidem. Nam quorsum apud eum Aiax, & Hector sibi inter se dona ferentes? vt certè ex vtriusq; ostento colligeret posteritas, non minus dona, quàm vulnera ab hoste esse cauenda. Hæc enim minus læduntur, quia vitantur: illa verò grauius officiunt, quia vt bona excipiuntur. Quare, & Hector Baltheo, quod ab Aiace acceperat, ad currum ligatus miserrimè ab Achille per exercitum fuit distra-

ctus: & Aiax gladio, quo ab Hectore donatus fuerat, crudeliter se traiecit.

QVOD EX LIBERALITATE NEMO Redd.itur inops. XVIII.

NTERROGANTIBVS amicis quomodo res cresceret familiaris: non rapiendo dixit, sed largiendo. Serendum enim est beneficium, vt metere possis fructum. Non est in Symbolis obscura ratio. Nam quorsum in sacris Ægyptiorum litteris, Mulier dextra mensuram: læua cornucopiæ tenens, interpretationem habet liberalitatis? vt certè inde intelligamus opes non comminui, sed crescere cùm liberalitate. Nam ex cornucopiæ quicquid detrahebatur: id omne statim redibat multò, quàm antè cumulatiore mensura.

QVOD LIBERALITAS CONTABESCAT sine Gratiarum consociatione. XIX.

VM nonnullis arctior videretur amicitiæ, quàm sanguinis consociatio: alij contra assererent. Eò quòd sanguinis coniunctio nō solum nodus sit amoris: sed etiam vitæ: in re tam ancipiti, cùm fluctuarent, quærerentq; demum quodnam arctissimum esset societatis vinculum: Gratiarum dixit, cum liberalitate. Neq; enim liberalitas stare potest, sine Gratijs: & Gratiæ intermoriuntur, sine liberalitate. Frigent enim munera, nisi & capiens largienti, & largiens gratus sit accipienti. Nam quorsum, quòd Hæ numerantur Gratiæ tres θαλεια: ἐυφροσύνη, ἀγλαΐα: quæ mutuis amplexibus sic tenentur constrictæ, vt sola intermedia aduersa: duæ reliquæ spectentur auersæ? pendet

Libera-

Liberalitas, vt ἰυεργετῶν loquitur, non ex re, ſed ex animi, quo res traditur, bonitate. quæ verò ſunt vtrinq; auerſæ gratiæ, docent beneficium nullum, niſi vtilitate, & gloria cumulatum, in beneficum, & benemerentem, reuerti debere.

QVOD TARDA SORDEAT liberalitas. XX.

PRVMPTVM, & expeditum aiebat oportere eſſe beneficium. Nam quemadmodum, qui cito dat, bis dare videtur: ita qui ſerò dat, ſemel dando, cenſetur ſæpius negare: nec conferre, ſed vendere beneficium exiſtimatur. Eſt autem liberalitas vna Gratiarum, quæ Græcè χάριτες ἀπὸ τοῦ χαίρειν gaudendo ſunt nominatæ: ex quo intelligimus id, quod non datur libenter, non ſolum naturam, ſed etiam nomen amittiere liberalitatis. Hæc inter Gratias honoris ergo medium locum obtinet: quaſi nihil liberalitate ſit glorioſius. Deus igitur à Dando, quod omnia det, ab ea virtute nomen accepit.

QVOD LIBERALITAS PRVDENTIÆ conſors ſit, & religionis ſocia. XXI.

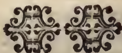
IN Dubiorum tenebris, cæciſq; errorum nubibus, cùm grauiter offendant, qui incognita habent, pro cognitis: tum auaros omnes talpa cæciores eſſe dicebat, eò quòd ille oculorum: hi mentis caſſi ſint lumine. cuius ex iudicio maximè prudens habendus eſt liberalis, quid prudens? imò bis, terq; beatus. Itaq; Alexander Magnus, inter Philoſophos de felicitate aliquando

diſputantes, dixit nihil eſſe beatius, quàm multos ſibi donis, & muneribus obſtringere. is enim maximè Dei immortalis, qui proſpicit omnibus, naturā videtur attingere. Quando non ſolum Homines, ſed ſuperi etiā placantur donis, nihil eſt quod à quoquā vir liberalis, metuere poſſit mali. Liberalitas igitur multò, apud me pluris eſt, quàm lapillus Gagacromenon, quem qui gerit, non ſolum ſoſpes, vt volunt lapidarij, ſed etiā victor, ex periculis abit. Quanquam enim, vt aiunt, lapilli huius beneficio Alchides Princeps, & ex nauali, & ex pedeſtri conflictu, victoriam reportauit: multò tamen viri liberalis glorioſa magis eſt victoria, qui non vires, corporis; ſed animos expugnat hominum.

QVOD QVI LIBERALIS EST, *vitam maximè agat hominis.* XXII.

ETSI difficile eſt, frangere corroboratam vetuſtate opinionem cupidorum hominum, qui pauca honeſtate, omnia definiunt vtilitate: ſolitus tamen eſt dicere, quia homo homini eſt natus, ambigere ſe, num is, qui alteri non prodeſt, vitam agat hominis. idipſum viſus eſt, non ſolum non dubitare, ſed etiam pro comperto habere Veſpaſianus. Nam in cœna aliquando recordatus, quod eo die nemini benefeciſſet, ingeniſcens, dixit ſe de vita, diem vnum perdidiſſe.

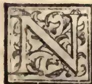
QVOD

QVOD LIBERALIS NON TIMEAT sumptum, sed amici incommodum. XXIII.

VONIAM is Amicorum nece, iura omnia cruentat, qui amicos non tegit, in periculis: eorumq, bona expilat, qui illis, in egestate opem non ministrat: solitus est dicere, neminem esse liberalem, qui impensas magis timeat, quàm amicorum egestates. Hoc olim comprobauit Hiero Syracusanorum Rex. Nam audita clade, qua Romani apud Thrasimenum Lacum, afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici: ducenta hordei: auriq; ducenta, & quadraginta pondo Romanis misit. quod munus capere ne verecundia impediret, prædã simulauit esse hostiũ: non amici beneficentiam. Quare in eo, vt mittendi volũtas: sic prudentia cauẽdi nè remitteretur, est laudata.

QVOD FELIX SIT, QVI SERVIT Liberali Principi. XXIV.

VLLA conspiratio, consensusq; hominum maiorem, in laboriosos homines, spirat mercedem, quàm Principis liberalitas. Quare solet dicere, eum multum lucrari, qui Principi seruit liberali. vetus, at rarum est Alexandri exemplum. Nam Dario superato, cum in itinere videret Agasonem, qui mulum defessum auro onustum agebat, à mulo in humeros suos sarcinam transtulisse, ne eo amisso, ipse quoq; vitam amitteret, & interea ipsum Agasonem oneri succumbentem, ipse Agasoni vicinior factus dixit, vt tibi hoc onus minus graue sit, in tabernaculum tuum, aurum hoc deferto: quoniam iam id omne tuum esse iubeo.

QVOD LIBENTIVS LIBERALIS Vltrò prosit, quàm rogatus. XXV.

CVM distrahitur in multas partes, ac propè exulceratur cupidorum opinione, dandi ius, & ratio: dicebat liberalitatem non solum artem esse dandi, quæ sunt danda, & retinendi quæ sunt retinenda: sed etiam magistram opportunitatis, nec patientem esse moræ, & tarditatis. Maius enim euadit munus, licet semper idem sit, quod in loco fit, & tempore: gratissimum verò, quod vltrò confertur. præclarum, est Archesilai Philosophi posteritati commendatum exemplum. Hic enim Cresibium ęgrotantem, inopiaq; rerum pressum officij causa visens, marsupium auro refertum, clam eius puluino subiecit, quo reperto, Archesilai, inquit Cresebius, hic est ludus: quo nemo nisi liberalissimus recreatur.

DE

DE MAGNIFICENTIA TITVLVS VNDECIMVS.

AGNIFICENTIA Græcè Μεγαλοπρέπεια, à μεγαλύνω res grandes facio, dicitur. Est igitur Magnificentia magnarum rerum, & excelsarum cum animi quadam elatione administratio. In hac autem virtute, cùm mihi venit in mentem eximij Senatoris, & Equitis FRANCISCI Sessæ. Est quod in dolore, quidem gaudeam: nec possum in angore, qui me, alienissimo tanti viri tempore, laniat, & lacerat, non pro eximia eius virtute, & constantia recreari. Nam quemadmodum Cato nullis vnquàm Casibus mutatus est, nulliq; succubuit tempestati: ita Eques ille strenuissimus rectæ voluntatis conscientia potius gaudés, quàm aduersis rerum procellis mærens, tanta semper fuit animi constantia, vt summos tempestatum acernos sibi ad gloriam, virtutis fecerit cumulos. Nam quid altè de singulari eius sapientia repetam? vna est ab eo tribus iam ante annis scripta Velascorum Historia, in qua tanquam olim Ilias Homeri, in vna nucula, tota temporum antiquitas videtur teneri inclusa. Quare ego in ea, & ingenij acumen, & animi fidem, atq; orantum dicendi, admirabili doctrina aspersum admiratus, eo studio Historiam omnem, eam sum amplexus, vt è vernaculo idiomate, in sermonem latinum, nõ sine plurimis vigilijs, & laboribus, traduxerim. Tanta enim arte, tot rerum gestarum insignibus, eaq; antiquitatis gloria illam refersit, vt auctor videatur is esse, cuius cognitionem nulla post homines natos, preterat rerum antiquitas. De ea igitur, est cur non parum gratuler huic nostræ ætati: plurimum verò Antiquissimo

mo Velaſchiorum generi, ac in primis Sapientiſſimo Principi IOANNI FERNANDEZ Velaſchio Comiti Stabili: Optimo meo Mecœnati. Magnificentiam autem virtutem in Hiſpania, VELASCHIIS: in Italia ALDOBRANDINIS maximè tribuit, quæ ſicuti principibus eſt glorioſa: ita à pauperibus maximè eſt aliena. Nam his in rebus operoſis, & admirabilibus, agendi nerui, deſunt pecuniæ. Eſt igitur virtus diuitum, atq; in primis Regum, Imperatorum, & Summorum Principum. Atq; vt certis gloriæ Cancellis, teneatur incluſa, refertur potiſſimum ad Hoſpitij Dignitatem: ad victus apparatum: & ad munerum amplitudinem. Hoſpitij dignitas, partim ſplendore ædificij perpenditur: partim munificentia, qua portus & perfugium videatur bonorum omnium: victus autem ratio apparatu ſplendeſcit cum elegantia, & copia: præſertim ſi frequens aſſiſtat concurſus ad nutum parentium. Ad munera deniq; referuntur, veſtes, arma, ſerui, & equi, vtenſilia, agri, pecuniæ, dotes virginum: libertas, ac redemptio captiuorum, atq; alia huius generis. Sed eorum, quæ ex ſapienter dictis, ac reſponſis ſapientiſſimi Antiſtitis, collegi, loci hi ſunt.

1 *Quòd magnificentia non cadat in homines abiectæ fortunæ.*
2 *Quòd ille eſt Magnificus, qui à rebus magnis non ſuperatur.*
3 *Quòd Magnificentiæ ſit, bona fortunæ, tanquàm ludibria exiſtimare.*
4 *Quòd non minoris ſit Magnificentiæ, manus continere, quàm multa ædificare.*
5 *Quòd vix quicquam renitatur Magnificentiæ.*
6 *Quòd menſæ Magnificentia, non luxuriæ apparatu, ſed temperantia ſit definienda.*
7 *Quòd in excipiendis amicis, nō ſumptus debeat ſpectari, ſed decus.*

Quòd

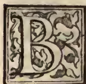
Quod Abiectis magnifica vestis sit ignominiosa: fortibus vero abiecta sæpè gloriosa.

QVOD MAGNIFICENTIA NON cadat in homines abiectæ fortunæ. I.

NON poteſt quis, ſine re ampla, eſſe magnificus. ratio eſt ab omni dubitatione diſiuncta. Nam interroganti quis eſſet Magnificus: qui muros vrbis, reſpondit, qui naualia: aquarum ductus: Theatra: porticus: fana, & omnia extruit, quæ ad communem vſum ciuitatis pertinent: nedum ædes in cœlum erectas. Domus vero viri Magnifici non auro, non ebore, non argento, vt ſentit Homerus: ſed ſpolijs hoſtium magis eſt ornanda. illa enim incontinentiæ ſunt blandimenta: hæc veræ virtutis monimenta.

QVOD ILLE EST MAGNIFICVS, Qui à rebus magnis non ſuperatur. II.

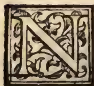

BONO viro id omne eſt dependendum, quod ſpondet ratio. Interroganti igitur quid eſſet maximum, non vinci, dixit beneficio. quid ſecundum? non egere ait, potius, quàm abundare. In vtroq; non deſunt gloriæ Lumina. In altero fuit Alexander Macedo Terrarum Princeps, ſingulare Magnificentiæ exemplar: qui prædicare eſt ſolitus, vt refert Cælius, ſe à nemine vnquam benignitate fuiſſe ſuperatum. In altero omnibus etiamnum eſt exemplo Democritus, qui non modo humana omnia eſt aſpernatus: ſed etiam luminibus ſe priuauit, vt

quantum

quantum detraheret oculis, tantum adderet menti ad doctrinæ lumen, & rationi. Itaq; cassus lumine, solus plus, quàm vniuersa ferè vidit Græcia.

QVOD MAGNIFICENTIÆ SIT, Bona fortuna, tanquàm ludibria existimare. III.

ON minus aiebat esse domiciliũ Magnificentię, in contemptione, quam in largitione pecuniæ. eò quòd hoc etiam est ambitiosi, illud solum viri boni. Quare Phocion Atheniensis, nihil, in magnificentia concedit Alexandro Magno. Hic enim cum audisset plures esse mundos, ingemuit, quòd vix vnius esset dominus: ille nec habuit quicquam, nec habere voluit. Hic ex Persica Gaza bello parta, Phocioni magnum auri pondùs misit: ille recusans interrogauit ab ijs, qui munus attulerant, cur ad te solum tantum auri, Rex mitteret: quia responderunt te omnium Græcorum optimum esse arbitratur. Sinite igitur inquit, eum esse me, quem ille me esse arbitratur. credidit homo magnificentiæ amicus, nihil fieri posse magnificentius, quàm in continentiæ gyro omnes frenare appetitus.

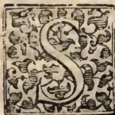
QVOD NON MINORIS SIT MAGNIficentiæ manus continere, quàm multa ædificare. IV.

VM de rebus gestis, multorum laus communi omnium ore esset diffusa, & dissipata: tum interroganti cuidam, quis esset Magnificus, non qui nouit respondit

ſpondit diteſcere, ſed alios ditare. ſic laudatur Valerius Publicola, qui ter ex hoſtibus victis triumphauit: cæterum tam pauper diſceſſit, vt publico ſumptu ſit funeratus. Ex quo non minus gloriæ reportauit: quàm Agrippa, qui in ſua ædilitate ſeptingentos lacus fecit: fontes mille, & quinquaginta: Caſtella erexit ſupra mille, ſtatuas æreas poſuit ter centum: columnas è marmore quadringentas.

QVOD VIX QVICQVAM RENITAtur munificentiæ. V.

OLITVS eſt dicere, res omnes ex difficillimis, munificentia reddi facillimas. Nam homo natura auidus, quia capitur auro, non eſt ſui iuris: ſed aurum largientis. Elegans eſt fabula. Atalanta Schæneí filia, cùm mira corporis velocitate præſtaret, & à nuptijs omnino abhorreret, procis ſuis curſus certamen propoſuit, in quo victum mortis pœna: victorem coniugij ſui præmium ſequereretur. Multis itaq; ſuperatis, tandem ab Hippomene, Veneris conſilio victa nupſit victori. Nam ex Damaſceno agro, ei tria mala aurea donauit, vt in curſu proijceret virgini, quæ cùm ſequeretur virgo, ille victor euaſit. Hoc commento docent Poetę, muneribus ſumma quæq; facile expugnari, nec eum difficile capi, qui paratior eſt ad capiendum, quàm ad largiendum.

QVOD

QVOD MENSÆ MAGNIFICENTIA, Non Luxuriæ apparatu: sed Temperantiæ sit definienda. VI.

VM Romæ regij ferè cernerentur apparatus, nec pauci plurimis curis essent distenti, quo magnificentius aduentantes Heroes exciperent, interrogatus à quodam Principe, cuius mensam magis laudaret: Masinissæ Regis, dixit potius, quàm Cleopatræ vltimæ Ægypti Reginæ: mensarum ornamentum temperantia, non luxuria definiens. Ille enim semel tantum interdiu vescebatur, & sine pulmento: Hæc autem in apparatu vsq; eo excessit, vt Cœnam parauerit Antonio, in qua Centies sestertium, id est ducenta, & quinquaginta millia aureorum, vno ferculo secundæ mensæ, consumpta sunt.

QVOD IN EXCIPIENDIS AMICIS non sumptus debeat spectari, sed decus. VII.

VANDO nonnulli in certamen de Hospitalitate, & discrimen venissent: quæsijssetq; subtilis quidam disputator, quis magnificè amicos hospicio exciperet, qui respondit magni amicitiam: parui pecuniam æstimat: sic apud Romanos laudatur L. Lucullus. Nam cum animaduerteret eadem mensa sæpe amicitiam esse depascendam: domum sic constituit, vt pro varietate amicorum, varia esset tricliniorum ratio. vnum quodq; igitur cænaculum non solum suo appellauit nomine, sed etiam suo definiuit prætio, & apparatu. Siquidem in Apolline, quod cænaculum

culum nomen erat: quingenta millibus cænari consueuit. habebat enim cuncta adeò apparata, vt domesticis satis esset cœnaculi nomen intelligere.

QVOD ABIECTIS MAGNIFICA Vestis sit ignominiosa: fortibus vero abiecta sæpè gloriosa. VIII.

QVEMADMODVM, inquiebat Herculis gloriosum erat exuuio indui Leonis, ei verò, qui non erat Hercules, ignominiosum: ita magni interest, quo quis vtatur vestitu. Nam cùm vestis dicatur à vehendo, quod statum vehat cuiusq; personæ, summa semper apud Antiquos, de vestitu, fuit religio. Quare Lysander, cum à Dionysio Siciliæ Tyranno, pro filiabus, vestes preciosissimas accepisset, illas remisit metuens, ne illis indutæ deformiores fierent. vexillum enim in Luxuria vestium, est incontinentiæ, quæ deformitatem omnem propè habet animi. Itaq; Annibal eodem Sago, quo grægarius miles, vtebatur. Dionysius verò Syracusanus, cùm in fures omnes grauissimè animaduerteret, his tamen ignoscebat, qui croco, & auro vestes sustulissent, quo admoneret mortales ab ornatus luxuria esse abstinendum.

DE GRATI ANIMI VOLVNTATE.

TITVLVS XII.

RATI animi voluntas est, vt inquit Cicero, in qua amicitiarum, & officiorum memoria, cum remunerandi voluntate continetur. Dare enim Liberalitatis est: accipere verò, & referre velle, gratiæ proprium. Illius est dati beneficij obliuisci, huius vero meminisse; & cum datur opportunitas, etiam cum fœnore, si possit, reddere. Inde, vt Plautus ait, quod bonis benefit beneficium: gratia ea grauida est bonis. Debemus igitur, si Hesiodo modò credimus, in referenda gratia imitari agros fertiles, qui multò plus afferunt, quàm acceperunt. Etenim non dare, multis licet: non reddere nemini. Duæ quippè sunt iustitiæ potissimum partes, gratia, & pœna, quibus reguntur vniuersa. Sed vna longè est præstantior altera. Nam qui gratiam refert, non curat liberalem, sed seipsum: qui verò iniuriam punit, non se perficit: sed iniuriæ auctorem. Iccirco Cato senior aiebat, malle se pro collato beneficio, gratiam non recipere, quàm pro illata iniuria supplicium non subire. Est gratia, & Deo, & hominibus virtutum omnium iucundissima, quàm qui habet, ideo gratus dicitur, quia apud Deum neq; religio, neq; pietas, neq; obseruantia: nec apud homines vlla virtus sine grati animi volũtate, coli, & obseruari potest. Hac vna virtute, cùm ab omnibus optimi Cardinalis fides, & prudentissimi in periculis propulsandis consiliũ vnicè ametur: tum à sapientissimo Senatore LVDOVICO

Madio,

Madio, summis laudibus celebratur. quod minimè soleo mirari. Noui enim Senatorem eum, omnium esse gratissimum. Nec vnquam Rex Attalus adeò in P. R. gratus fuit, qui ab eo honoribus auctus, ei deinceps memor beneficij, Asiam testamento legauit; quàm princeps ille virtutis, & doctrinæ Madius erga Cardinalem ALDOBRANDINVM, propter summa ac incredibilia eius merita, semper extitit. Nam si muneris ratio, non ex rei magnitudine, sed ex animi voluntate penditur: nihil est cur in munificentia, Attalo Regi debeat concedere. ille enim Populo Romano multò minora præstitit, quàm potuit præstare: hic verò, ita erga sapientissimum illum Antistitem continenter est animatus, vt plura etiam eius gratia conetur, quàm nauare possit, & efficere. Quæ ille verò de grati animi voluntate fudit Apophthegmata, eorum series hæc est.

1 *Quòd non solum rerum euentus, sed etiam sine euentu, ipsi conatus præmio, sunt compensandi.*

2 *Quòd minus sit Principis beneficio, quàm ferro superari.*

3 *Quòd Principi nulla labes sit minus; quàm ingrati animi nota ferenda.*

4 *Quòd sine ope, frigeat in miseros, verborum consolatio.*

5 *Quòd benefico nulla merces sit vberior, quam gratia.*

6 *Quòd, non relatæ, apud Principes gratiæ, nulla sit excusatio.*

7 *Quòd nullum beneficium, gratiam maiorem exigat, quàm honor.*

8 *Quòd instructio, & disciplina magnos gratiarum accruos sibi vendicet.*

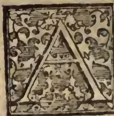
9 *Quòd Magnam is referat gratiam, qui apud virum bonum beneficium collocat.*

10 *Quòd ingrato homini, qui benefacit, sibi efficit.*

11 *Quòd grati animi expectatione, virtus nutriatur populi.*

12 *Quòd qui gratus est, fortis item sit, & benignus.*
13 *Quòd ingratus suo se iugulat gladio.*
14 *Quòd cum bono viro, non moriatur, quæ ei debetur gratia.*
15 *Quòd in Bestijs, quasi grata voluntatis sit sensus.*
16 *Quòd ex Gratiarum sinu, nata sit, quæ summa est gloria.*
17 *Quòd Mortui cum externis bonis, non amittant gratiam.*
18 *Quòd in armis vincere munificentia, non minus gloriosum sit, quàm ferro.*
19 *Quòd Grato viro pluris sit gratia, quam vita.*
20 *Quòd Beneficos persequatur gratia etiam mortuos.*
21 *Quòd ne verbum quidem benè collocatum, præmio & gratia sit indignum.*
22 *Quòd in restinctis, pro virtute, reuiuiscat gratiarum gloria.*
23 *Quòd ad popularem beneuolentiam, nihil sit Principis facilitate, & gratia accommodatius.*
24 *Quòd nullum maius ad Principem, quàm beneficientia redeat vectigal.*

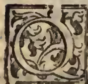
QVOD NON SOLVM RERVM *euentus, sed etiam, sine euentu, ipsi conatus præmio sint compensandi.* I.

DMIRANTIBVS nonnullis, quòd quæ res magnæ videbantur, exiguo interdum: quæ paruæ, magno à CLEMENTE VIII. sæpè compensarentur præmio: dixit non rebus, sed voluntati, & studio gratiam parem, & æqualem esse oportere. Docuit id aliquando Sibylla Cumana. Hæc enim nouem libros Tarquinio Superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos postulauit, Rex abnuit: illa indignata, libros tres in conspectu Regis crema-

cremauit: pro sex reliquis, idem pretium poscens: rursus à Rege contemptui habita reliquos tres exussit, & pro tribus, qui supererant, nihilominus eandem summam poposcit. Hoc testimonio doctus Rex, quod non rebus, sed studio, quo res efferuntur, parem gratiam esse habendam: data pecunia illa, Sybillam voti fecit compotem. Non enim ex librorum interitu, deminuta erat, quæ antè solers eius, & diligens fuerat opera.

QVOD MINVS SIT PRINCIPIS beneficio, quàm ferro Superari. II.

VEMADMODVM qui non sunt soluendo, rem differre quotidiè solent, & procrastinare: ita qui dubitant, rei quæstionem non solent diluere, sed eius certamen, & discrimen dicendo augere. Cum igitur summis dubijs delibuta sit gratia Principis, interroganti cuidam, quod morbi genus vitare deberet Princeps: ingrati potissimum respondit animi. Nam regium est magis beneficentia, quàm potentia vincere. Quare Pyrrhus Epirotarum Rex, cum in respondenda gratia solertissimus fuit: tum nullam ex re grauius dolebat, quàm si parum alteri, in amore, & officio respondisset. Itaq; cum de morte Æsopi, quo familiariter vsus fuerat, accepisset nuncium: grauiter indoluit, non quòd ille de vita migrasset: sed quòd tardior fuerat in referenda ei gratia. Non enim idem est pecuniam, & gratiam debere. Nam illa post mortem hæredibus: hæc non nisi viuentibus reddi potest.

QVOD PRINCIPI NVLLA LABES *sit minus, quàm ingrati animi nota ferenda.* III.

EST ingrati animi nota, non ſolum cũ dedecore: ſed ēt cum ſcelere coniuncta. Cuidã igitur interroganti, quid maximè, cauere deberet Princeps, qui omnium optimus habetur, & ſapientiſſimus, vt ne minima, dixit, adſit ingrati animi ſuſpicio. Idipſum Cimon, apud Athenienſes ſentiens, etiam in Beſtiis, quarum vſus eſſet opera, poſt opus, gratiſſimus fuit. Itaq; Equorum monumenta, quorum opera, victor in olympiacis ludis, coronatus fuerat, iuxta ſepulchrum ſuum, magna impenſa, collocari voluit: ne ingratus, vlla ex parte, mutis etiam animantibus haberi poſſet. Siquidem ingratus, non ſolum, vt aſſerit Plautus, improbus eſt homo, qui beneficium ſcit ſumere, & neſcit reddere, ſed etiam impius, quia qui naturam violat, fit beſtia deterior.

QVOD SINE OPE, FRIGEAT IN *miſeros verborum conſolatio.* IV.

ITA loquitur, vt in digitis ſuis ſingulas cauſæ partes ex tempore conſtituere videatur. Inquiebat ibi, vbi opus eſt facto, rem omnem relangueſcere conſilio. Teſtis eſt Anaxagoras. Hic enim cum iaceret in rerum anguſtijs, & deſperatione: illum Pericles beneuolè monebat, ne ſe perderet, ſed amicis ſeruaret: cui ſtatim ille, ò Pericle dixit, qui lucerna indiget, oleum inſtillat. Hæc ſententia velim in noſtrorum hominum animis ſit defixia, qui nihil, præter bona verba, norunt imitari.

QVOD

QVOD BENEFICO NVLLA MERCES ſit vberior, quàm Gratia. V.

VIRTVTEM non ſolum miniſtrat, ſed etiam ornat lepidiſſimis ſuis dictis. Solitus autem eſt dicere, quæſtuoſum magis eſſe dare, quàm accipere. Qui enim dat, facit ſæpè dando vt capientem capiat. Graue eſt, & fide dignum Socratis teſtimonium. magna quippè diligentia Æſchinem diſcipulum cùm inſtruxiſſet, nec haberet diſcipulus vnde perſolueret: Socrati, loco mercedis, gratias egit, quòd ei, vbi res tempuſq; poſtularet, ſemper præſto eſſet futurus. tum Socrates, reddis, inquit, Æſchines gratiam habendo, mercedem cumulatiore, quàm arca poteſt capere, menſura.

QVOD NON RELATÆ APVD Principes Gratiæ, nulla ſit excuſatio. VI.

VM quidam non reſtituti beneficij crimen, cum Principe frugalitatis laudibus deprecaretur: dixit nihil eſſe facilius, quàm apud Principes acceptum rependere gratia beneficium. Nam vt ſcribit Heſiodus, ſicuti Superi qui maxima, in dies bona largiuntur mortalibus, paruo thure ſunt contenti: ſic Principes, & magna dando, & parua capiendo lætari ſolent.

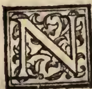

QVOD NVLLVM BENEFICIVM, *gratiam maiorem exigat, quàm honor. VII.*

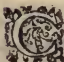
CISCITANTI cuiusnã sagax, & prudens in referenda gratia, deberet esse excogitatio principis: eius potissimã dixit, qui aliquo collustratus est honoris splendore. ita superior Scipio, Ennio non solum viuo gratiam retulit: sed etiam mortuo. Nam poetæ illius effigiem, in monimentis Corneliæ gentis collocari voluit, vt ei gratiam referret, à quo laudatus fuerat.

QVOD INSTRVCTIO, ET DISCIPLI- *na magnos Gratiarum aceruos sibi vendicet: VIII.*

IHIL est indiserta eruditione languidius, tantaq; est Gratiarum cum Musis necessitudo, vt diceret eum, qui pro eruditione, gratiam nõ rependeret, ingratiorem esse, quàm qui gratias ipsas truculento scelere exulceraret. vix enim vllæ possunt cum institutione, & doctrina, pares inueniri gratiæ. liquet id vulgato Alexandri testimonio. Hic quippè Aristoteli Magistro, & Philippo patri pares gratias se debere dicebat, quòd ab altero vitam: ab altero vitæ ornamenta accepisset.

QVOD MAGNAM IS REFERAT *gratiam, qui apud virum bonum beneficium collocat. IX.*

V M multorum linguam, in ingrati animi turpitudine suffutos, rei exacuat turpitudo: interroganti cuidam, quid viro bono in collatione beneficij,

maximè

maximè esset metuendum: non impensa dixit est formidolosa, sed ingrati hominis persona. Nam vt Actæon à suis canibus: sic beneficus ab ijs sæpè laceratur, quibus benefecit.

QVOD INGRATO HOMINI, QVI Benefacit, sibi officit. X.

INQVIEBAT Ingratum hominem nefario sceleri, nexu & mancipio esse proprium: vsu, & fructu ne suum quidem. Itaq; quoniam beneficium compensat, maleficio, eum sibi officere, qui illi non vereatur prodesse. Elegans est, per viperam, in Symbolis, testimonium. in earum enim genere femella marem admissum, præ voluptare rei Venereæ, mordicus truncat capite: hæc verò deinceps gerens in vtero, à sobole, cui vitam dedit, descissa, dum illa per vteri medium prorumpit, miserè interit.

QVOD GRATI ANIMI EXPECTAtione virtus nutriatur populi. XI.

GRATI animi exemplis, quasi nutrimentis aiebat esse educanda, inter mortales, virtutum studia. Nec enim aliam ob rem Populus, vel Atheniensis publica alimenta, ad extremum vsque vitæ diem mulis decreuit, quorum opera in Hecatumphylo ædificando, vsus esset: vel Romanus Anseres, in honore habuit, quòd dormientibus vigilibus, cùm Galli in summum Capitolium perrepsissent, clangore Romanos milites excitassent, nisi, vt spe grati animi omnes, ad optimè de patria promerendum, concitarent. Statuit enim P. R. vt in eo loco, in poste-

rum magnus anserum numerus, publica impensa aleretur, atq; ad eam rem, Censores inter Publica onera, publicanos primo obligauit.

QVOD QVI GRATVS EST, FACILIS item sit, & benignus. XII.

CVM omnium aures sitientes expleat plurima eruditionis iucunditate, tum interroganti quid primùm viro grato esset difficile, beneficij dixit obliuisci: deinde quid facile, iniuriæ respondit, non recordari. Præclara verò vox, & æternitate memoriæ digna. exemplum verò in Cæsare minimè contemnendum. Hic enim captis, apud Pharsaliam Pompei Scrinijs, epistolas omnes inclusas, bona cremauit fide, nulla earum lecta, ne timor in vrbe recrudesceret vindictæ. Maluit igitur, qui essent inimici ignorare, quàm sui metu inimicos solicitare.

QVOD INGRATVS SVO SE iugulat gladio. XIII.

INQVIEBAT ingratum hominem, suo se artificio eruditum perdere. quare ex omni salutis spe expulsus est, & eiectus. falsè id loquitur hic Apologus. Cerua quondam venatores fugiens, sub vite delituit. cùm autem ex eorum secessu, se in tuto esse existimaret gratiarum loco, pampinis se ingurgitare cæpit. at statim conuersi venatores, & quod res erat arbitrati, spiculo ceruam traiecerunt. Tum illa moriens, qui nocet, dixit, de se benemerentibus, se ipsum prodit. Nam ingrati animi lues fontem exhaurit pietatis.

QVOD

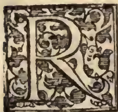
QVOD CVM VIRO BONO, NON moriatur, quæ ei debeatur gratia. XIV.

IHIL apud antiquos, maiori cura, & cogitatione Seruabatur, quàm gratia. Ipse verò inquiebat gratiam nescire mori: solamq; viro bono post mortem esse superstitem. Hoc ipsum itē cum silentio, loqui videtur vrbs Athenarum. Hæc enim mortuo Aristidi, Gratiam reseruauit. Nam filias eius honestè dotatas, ex publico Palatio ad virorum ædes deduxit: Lysimacho autem filio centum argenti minas, & totidem agri iugera, quadragintaq; dragmas in singulas dies, vnde viueret, contulit.

QVOD ETIAM IN BESTIIS, quasi gratæ voluntatis sit sensus. XV.

VM nihil videatur natura, turpius ingrato homine euomere, atq; foras proijcere: tum ille solitus est dicere ingratum hominem, fera bestia ideò esse deteriorem: quòd etiam in feris bestijs sensus aliquis resideat quasi gratæ volūtatis. Insigne est Elephantis exemplū. Nam cum Pyrrhus in vrbem Argos irruisset, Elephas in ipso vrbis ingressu, magistrum à quo regebatur præsensit interemptum: cuius dolore percitus, sine discrimine amicos, hostesq; vrgendo in exercitum progressus, non prius destitit, quàm Magistri cadauer adinuenit: quod proposside, ac dentibus captum retro in tutum ab hoste locum retulit.

QVOD EX GRATIARVM SINVATA sit, quæ summa est gloria. XVI.

ES est cœlo, & hominibus iucunda, grati animi voluntas. Quare solet dicere eum, qui gratus est, Numen potius, quàm nomen inter mortales, possidere virtutis. Itaq; singulari, & propè diuina colitur obseruantia. Gratus fuit T. Flaminius: nõ ingrata in eum ipsa Græcia. Nam post Philippum Regem victum, vbi Græciæ populis, quorum libertatem Macedonum Rex oppresserat, pristinum fortunæ statum, publica Præconis voce restituit: tantus populi clamor, in eius honorem est in cœlum elatus, vt aues supernè volantes, ad terram deciderint. Quin multò maiora etiam grati animi argumenta extiterunt. Nam Chalcidenses diu, in eo perseuerarunt, vt nulli Deorum, templum, nisi Flamminij nomine apposito, dedicarent, vt Herculi: Mineruæ: Neptunoue, & Flamminio sacrum inscriberent.

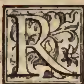
QVOD MORTVI CVM EXTERNIS Bonis, non amittant Gratiam. XVII.

ON potest, inquiebat, Mors benè merenti lucem gloriæ eripere, & quasi noctem quandam eius splendori offundere: viuit enim continenter beneficij memoria in eorum animis, qui beneficium acceperunt. Testis est ille Romanarum Mulierum luctus: quæ Iunium Brutum, ob Lucretiæ violatam pudicitiam, insigniter vindicatam, annum integrum luxerunt. Testes sunt fumosæ illæ Heroum imagines, & statuæ conflatæ, ac deniq; Panegyrici aliorum sæculis conscripti.

QVOD

QVOD IN ARMIS VINCERE munificentia, non minus gloriosum sit, quàm ferro. XVIII.

RATIONEM præcipitem ex sua sede, inquiebat ab eo exturbari, qui ex bello gratiam exturbaret. eò quòd, in armis non magis de iniuria: quàm de grati animi gloria, sit confligendum. Id etiam Demetrius Asiæ, & Ptolemæus Ægypti Reges, posteris testatum reliquerunt. Nam cùm inter vtrumq; bellum conflatum esset capitale, belli tamen iura vterq; conatus est summa beneficentia, non solum honestare: sed etiam alter alterum superare. Itaq; Ptolemæus cùm Demetrium prælio vicisset, eumq; impedimentis spoliasset, illi Regiam, tentorium, cum alijs opibus, captiuisq; charioribus remisit, nuncians inter se de gloria, non de opibus certamen esse. Ptolemæo autem Demetrius cùm gratias egisset, respondit Deum se magnopere orare, vt cito parem ei gratiam pro accepto munere, posset referre. Nec multò post Demetrius Cilem Ptolemæi Ducem collatis signis superauit, quem captum, cum omni aliorum captiuorum manu, donò Regi remisit.

QVOD GRATO VIRO, PLVRIS quàm vita, sit ipsa Gratia. XIX.

QVONIAM non procacitate linguæ, sed plurimo rerum discrimine, vitæ sordes eluuntur, solitus est dicere, illum nullam habere amicitiæ gratiam, cui potior sit vita, quàm gratia. Sapienter ille quidem. Testis est, per Antiochi Regis equum, ipsa natura. Siquidem Centaretrus Gallata cùm Regem Antiochum,

tiochum, in prælio occidisset, exultans gloria, Regis equum conscendit, verum vbi equus tergo suo domini hostem insidere sensit: statim frænum momordit, atq; citato cursu ad eminentissimum saxum contendit: ab eoq; vt Domino mortuo gratiam referret, se, & insidentem simul hostem præcipitauit. eaq; re docuit, antiquiorem mortalibus grati animi voluntatem esse oportere, sine vita: quam vitam, sine grati animi voluntate.

QVOD BENEFICOS PERSEQVATVR gratia etiam mortuos. XX.

NQVIEBAT tantam vim esse gratiæ, vt quæ honorum insignia, in Imperatorum triumphos essent constituta: ea in restinctorum funera, non veritus sit Populus Romanus exprómere. Enituit hoc animi grati specimen erga Q. Fabium Max. Nam cùm quinq; Consulatibus benè beateq; administratis decessisset, certatim æs contulit, quò maior ac speciosior, eius funeris pompa duceretur. ex quo non difficile est cognitu, optimum quemq; gloriosius sepeliri, quàm ignauos viuere.

QVOD NE VERBVM QVIDEM benè collocatum, præmio, & gratia sit indignum. XXI.

VEMADMODVM oratio mores effingit hominum: ita morum commendationem habet grati animi voluntas. Inquiebat igitur nullum verbũ, apud Principem benè collocatum, sua vacare mercede, & gratia. Non minus graue quàm laudabile est Philip-

pi Macedonum Regis Testimonium. Hic enim cùm, in subhastatione quorundam captiuorum, spectator esset, veste supra genua collecta sedens: tum captiuorum vnus exclamauit iura à Philippo violari amicitiæ, quòd eius amici esset filius. petijt Philippus vt nomen exprimeret: respondit captiuus ei soli se dicturum. vicinior igitur factus, vestem, ait, ò Rex, quàm supra genua collegisti, dimitte: neq; enim ita sedendo decorem seruas. Hoc verbo audito Philippus, vt amicæ admonitionis gratus esset, captiuum statim, veluti amicum liberauit.

QVOD IN RESTINCTIS, PRO virtute reuiuiscat gratiarum gloria. XXII.

QVOD gloriæ principium, ex Gratiarum fonte trahitur, etsi neq; inuenire, neq; euoluere exitum quis potest: summum tamen viro forti, inquiebat, deberi Gratiæ ornamentum. Nam qui pro publica vtilitate, vitam contemnit, is villicus fit publicæ laudis, & gloriæ. Quod cum sentiret Solon, legem tulit, vt qui in bello occubuissent, præmijs honoribusq; eorum filij publicè alerentur, & instituerentur. Romanorum autem legatis, qui à fidenatibus occisi erant, ex Senatusconsulto, quia ob Remp. occubuerant, statuæ pro Rostris, positæ fuerunt.

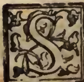

QVOD AD POPVLAREM BENEuolentiam, nihil sit Principis facilitate, & gratia accommodatius. XXIII.

D Interitum, exitiumq; ciuilis discordiæ, nata est in Principe gratia, & morum facilitas. Quare id frequenter in ore habebat, & sermone: popularis quietis officinam esse Principis benignitatem, & gratiam. Nam, vt serenum quietumq; cœlum, maria omnia reddit tranquilla, & pacata: ex eoq; cessant omnes fluctuum tempestates, & procellæ: sic ex Principis fronte serena, ciuium omnium placantur animi, & ex communi spe, omnium concordia augetur.

QVOD NVLLVM MAIVS, AD Principem, quam beneficentiæ redeat vectigal. XXIV.

CISCITANTI cuidam quod optimum Princeps, ex ciuitate caperet vectigal: quod populus respondit, pendit potius ex honore, quàm ex onere. Idipsum patet, & Tiberij Cæsaris, & Alexãdri Magni testimonio. Ille enim vrgentibus amicis, vt prouinciarum augeret vectigalia, dixit esse boni pastoris tondere, non deglubere oues: Hic cùm accepisset longè vectigalium plus à ciuitatibus exigi posse, odi respondit olitorem, qui radicitus herbas excidat.

DE VERITATE TITVLVS XIII.

ALSITATIS prouincia, vt ait Philo eſt terra: cœlum veritatis domicilium. Illius fame, & fama mortales: huius nectare, & ambroſia victitant ſuperi. itaq; vt lapis Lydius aurum indicat: Sic hominum virtutem, omnipotens veritas. Nec verus quis habetur iuris, & iuſtitiæ miniſter, niſi qui cenſetur abdita, & retruſa intelligere: æqua & iuſta operari, atq; vera potius loqui, quàm grata. Veritas enim res eſt omnium iuſtiſſima: dixi quaſi validiſſima. Nam ſola omnes humanas cogitationes ſuperat. Ego igitur, quia ſuauius ſemper eſſe duxit vera dicere, quàm audire, eius de veritate ſapienter dicta, in hunc ordinem congeſſi. Quanti autem ſit veritas non ſolum teſtis eſt locupletiſſimus ſapientiæ hic Antiſtes, ſed etiam Antiquitatis Decus Pythagoras. Interrogantibus quippè aliquando amicis, quid mortales Deo faceret ſimiles: veritas reſpondit. Nihil enim eſt Deus, niſi lumen ipſum veritatis. Hùc pertinet Magorum auctoritas. Nam illi maximum Deorum, quem Oromagden vocabant, corpore quidem aſſerebant eſſe luci ſimilem: anima autem veritati. veritas enim obſcuriſſimam mendatij noctem pællit, eiuſq́; veluti quodam Sole illuminantur rerum omnes tenebræ. Quapropter veritati famulatur prudentia, eiuſq́; miniſtræ ſunt omnes ſcientiæ, & artes ingenuæ. Teſtis eſt grauiſſimus, Senator LAVRENTIVS Pola, cuius in fide, probitate, atq; conſilio, tanquàm in ſua ſede, & domicilio ius omne quieſcit, & veritas: quæ in ſapientiſſimo eo Senatore multò eſt ad imperij incolumitatem, quàm Herculis clava validior.

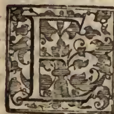
Nam

Nam Hercules nullam vnquam Clauæ vtilitatem accepit, sine pugnæ incendio: LAVRENTIVS autem Pola plurima iustitiæ, & veritati commoda attulit etiam non pugnando. Ad veritatem autem tutandam, cuius in claustris ars omnis habitat, & doctrina, quia nihil est indiserta oratione languidius, eam dicendi artem sibi comparauit subsidio, vt nihil pro communi vtilitate, consueuerit orare, quod statim etiam ab inuito populo, non videatur exorare. Multò quippè maior est, in publici muneris, & officij administratione, eloquentiæ vis, quàm aut in bello armorum, aut in otio, & pace, literarum. Cùm enim nulla ferè res sit, quæ quasi mendacij non aspergatur maculis, vix vlla est aut rei, aut suspicionis infirmitas, cuius medicina non sit, in veritate posita. Sed multa sunt ex sapientissimo eo Principe monimenta veritatis, cuius loci, & quasi Apophthegmatum notæ hæ sunt.

1 *Quòd veritatis fucus non sit à Principe ferendus.*
2 *Quòd Principi nullus sit, veritate iucundior nuncius.*
3 *Quòd Res sit insidiosa veritati opinio.*
4 *Quòd Res sit gloriosa, rara tamen veritas.*
5 *Quòd Principis sit non verisimilia, sed vera sequi.*
6 *Quòd Imperium cedat veritati: non Imperio veritas.*
7 *Quòd aut Metus, aut periculi gratia, quæ data est fides, non sit deserenda.*
8 *Quòd Res sit perfida ambitio.*
9 *Quòd fraudalenta fides, non sit fides.*
10 *Quòd res sit suspecta, hominum fides.*
11 *Quòd in Iudicio mendacium veritati cedat, non veritas mendacio.*
12 *Quòd veritas non alia, alijs sit temporibus.*
13 *Quòd virtutes omnes, in veritatis claustris teneantur inclusæ.*

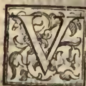
Quòd

QVOD VERITATIS FVCVS NON Sit à Principe ferendus. I.

TSI res est tam latens, & retrusa veritas, vt Argum etiam sæpè fallat; solitus tamen est dicere, putidum esse Principi, non modo dicere, sed etiam audire, quod à vero sit alienum. audire enim qui non recusat, facit audiendo, vt animi næuos, & rationis nubeculas auribus hauriat, seq; alterius mendacij plurimis aspergat maculis. Mentiri autem est peruersitatis; mendatium effutire inscitiæ. illud enim est callidi, & veteratoris: hoc creduli magis, & inconsiderantis animi.

QVOD PRINCIPI NVLLVS VERItate iucundior sit nuncius. II.

ERITAS olim filia, siue hæres effingebatur temporis, quo nihil est neq; potentius, neq; sapientius: cuiq; parere semper sapientis est habitum. interrogatus igitur cuius rei, Principi iucundissimus afferri posset nuncius: veritatis respondit. Nam quæ auditu sunt iucunda, sordent omnia sine veritate: quæq;

ſunt honeſta, ſine veritatis neruis, & viribus flacceſcunt omnia. itaq; nec ars, nec ſcientia quicquam perhorreſcit magis, quàm non obſequi veritati. Hac igitur, vt docet Iſocrates, ſic debet oblectari Princeps, vt cuncti intelligant, iniurato Principi potius, quàm priuatis ſimul omnibus iuratis fidem, eſſe adhibendam.

QVOD RES INSIDIOSA SIT veritati opinio. III.

QVOD arte fieri debet, id inani opinione tentandum non eſt. Interrogatus itaq; quid ſuo maximè noceret auctori: ea reſpondit, quæ non ex veritate, ſed ex caduca, & fallaci opinione ſumitur deliberatio. Loquitur id Ixionis fabula. vt enim hic pro Iunone, quàm perditè amabat, nubi ſe commiſcuit, & ex ea Centauros genuit: ſic mendacium imaginem induens veritatis, monſtra ſæpè parit horrenda, & nunquàm ferè auctori ſuo non ignominioſa.

QVOD RES SIT GLORIOSA: Rara tamen veritas. IV.

TOTA vrbs, hac eius voce ſæpe percrebruit, paucorum eſſe veritatem aſpicere: multorum deſpicere. altero ignaros: altero momordit improbos: vtroq; difficultatem culpauit veritatis. Hæc autem quantæ difficultatis ſit, ex hoc vno fas eſt intelligere: quòd Heraclitus Aram veritatis, in Antro: Democritus, in puteo latitare affirmat. Nam ex eo intelligimus, hominum mentem non ante ad veritatem penetrare, quàm ad intimas, & obſcuri-

obſcuriſſimas rerum cauſas ſit immerſa: pluraq; videat, quàm Sol ipſe oculus mundi, vnquàm viderit. Duce igitur veritate, non ſolum tollitur errorum infamia: ſed etiam creſcit virtutum omnium cohors, cum gloria.

QVOD PRINCIPIS SIT NON *Veriſimilia: ſed vera ſequi.* V.

QVONIAM quæque virtus, in Principe efflorescit ingenij laudibus, inquiebat non eſſe Principis veriſimilia: ſed vera ſequi. Etenim neq; prudentiæ aſtutia: neq; fortitudini audacia quicquam eſt ſimilius, & tamen nihil eſt ijs magis renitens, & controuerſum. Quare omnes doctrinæ alumni, de veritate in circulis degladiantur. Nam vireſcit argumentorum vulnere veritas, eluceſcitq; diſceptationum ventis agitata. Hanc tueri proprium eſt Principis. Etenim non magis fides, ſine veritate: quàm ſocietas humani generis, ſine fide, poteſt conſiſtere.

QVOD IMPERIVM CEDAT VERI- *tati: non Imperio veritas.* VI.

CVM ad dignitatem cuiuſdam, qui promoueri ardebat deſiderio, eblandita eſſent, non enucleata ſuffragia: dixit Candidatum perbellè egiſſe cum Collegio: peſſimè verò collegium cum Principe: quoniam minimè ſit Principis, fidem fallere. monuit ipſum aliquando Macedonum Rex Alexander. Nam cùm Parmenio quippiam ſuadet Alexandro, quod præter fidem ac decorum eſſet, inculcaretq; ſæpius facerem ſi eſſem Alexander: & ego reſpondit Rex, ſi eſſem Parmenio. Nulla

vtilitas Principi: nulla potentia: nulla victoria tanti esse debet, quæ cum fide, & veritate æquari, aut conferri potest. fidei enim, & iusiurandi sponsores vocantur superi.

QVOD AVT METVS, AVT PERICULI gratia, quæ data est fides, non sit deserenda. XII.

TSI ad optatos exitus, res non prouehitur: illam tamen dicebat nec vi, nec metu extra fidei cancellos debere detrudi. Non minus præclarum, quàm vetus est, apud Romanos M. Atilij testimonium. Hic enim ex seruata fide, tantam consecutus est gloriam: quanta ei vix exæquari potest vllus victoriæ triumphus. Nam datam hosti fidem maluit, quàm sibi vitam incolumen seruare inuiolatā. Quanquam tamen pro comperto habebat, quantus sibi ad necem, futurus erat cruciatus.

QVOD RES SIT PERFIDA ambitio. XIII.

VAMQVAM perfidum execrantur, eiq; malè precantur omnes: dicebat tamen, in nemine fidem magis desiderari, quàm in eo qui fertur duciturq; inanis gloriæ aura. Nam quid à fide magis alienum esse potest: quàm propter ambitionem à seipso deficere, nec stare naturæ promissis? Sceleratum est in ambitione perfidiæ: vtile tamen exemplum. Non enim solum Gener Tarquinius superbus Soceri: sed etiam eius vxor Tullia patris sanguine iura cruentauit naturæ. Nam ille à Genero Tarquinio: est per insidias occisus: illa in patris iacentis cadauer, sceleratè Carpentum egit, vt virum suum Regem salutaret.

ex

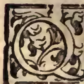
ex quo intelligimus, quàm minimè tuta sit ambitiosis fides: quando ex sanguine etiam domestico ipsa exulet.

QVOD FRAVDVLENTA FIDES, non sit fides. IX.

ONSPERSA quasi verborum, sententiarũq; floribus cùm sint tanti Principis dicta: tum hoc vnum, non minimum habet ornamenti: salis plurimum. Inquiebat fidem, non fuco, vt res cæteras, commendari: sed statim restingui, & deleri. itaq; vt refert M. Cic. ab ijs cauendum est, qui cùm maximè fallunt, id agunt, vt boni viri videantur. Plena sunt nostrorum temporum exempla: sed priscorum memoriam malo refricare. Thraces, vt Ephorus scribit, cum Boetijs inducias certo dierum numero pepigerant: noctu, cùm illi in tuto se esse existimarent, agros eorum populabantur. At cùm illi violatam fidem conquererentur: negarunt se perperam egisse, cùm induciæ dierum pactæ essent, non autem noctium. Sed non agit ex fide: qui agit ex fide fucata.

QVOD RES SIT SVSPECTA hominum fides. X.

VAMQVAM in fide domus est virtutis, & domicilium gloriæ, interroganti tamen quæ fides, in rebus magnis, & periculi plenis, amicis esset habenda, dubia respondit. Nam fides neminem adeò fallit, quam eum, qui sibi plurimum tribuit. Alcibiades igitur iudicium patriæ refugiens, interroganti cuidam an non fideret intimorum iudicio: ego respondit, ne matri quidem haberem fidem. vereret enim ne insciens pro albo

calculo, nigrum immitteret. Nec multum ad rem facit hominum iuramentum. Nam probis iuratis habenda est fides: improbis ne iuratis quidem.

QVOD IN IVDICIO MENDACIVM veritati cedat, non veritas Mendacio. XI.

VDAM inquiebat esse ab omnibus præsidijs, in foro accusationem, sine veritate: Leue, & nugatorium patrocinium, quod reclamare, non parere videtur veritati. Non enim succumbit in iudicio veritas mendacio: sed mendacium veritati. celebris & peruagata est, de ea re fabula. Nam quorsum Dædalicus ille Labyrinthus, in quo Minotaurus à Theseo occisus est? Non plures sunt eius labyrinthi, quàm mendacij anfractus, ex quibus egressum sola nouit inuenire veritas. Ab ea non Minotaurus: sed Rabula tanquàm à Theseo superatur: ac veluti quoddam naturæ monstrum, plurimis in iure, plagis laceratum dirimitur mendacium.

QVOD VERITAS NON ALIA, alijs sit temporibus. XII.

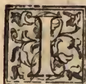

VIA, puto, veritas finem, & modum nescit transire æquitatis, solitus est dicere veritatem, neq; prospero rerum flatu trahi: neq; earum ventis reflantibus retrahi: sed eundem semper cursum tenere boni, & æqui: nec alio loco, aliam esse. id apud veteres bellè notatur per fabulam Arethusæ. Nam quorsum quòd Alpheus Nympham eam, vt volunt Poetæ, sic amauit, vt etiam in fontem commutatam, aduersus æstus maritimos tu-

tò. it

tò sit securus? rés est plena ingenij: doctrinæ minimè inanis. est enim veritas æquitatis non solum ministra, sed etiam pedissequa, faciliusq; mori potest, quàm ab ea reuelli. Alpheus quippè fluuius, mare subterraneo cursu traijcit, ne vndas suas cum marinis misceat. Sic purus, Synceru sq; iuxta Syragusas vberrimo aquarum gurgite, cum Arethusa fonte emergit. Hoc argumentum dedit fabulæ: ex qua intelligimus veritatem non turbari ex rerum procellis: eamq; obscuro aliquo mendacio posse occuli: pollui, & contaminari minimè posse.

QVOD VIRTVTES OMNES IN veritatis Cancellis teneatur inclusa. XIII.

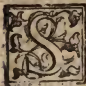

NTERROGANTI cuidam, quibus scientiarum claustris, vniuersa Europæ Gymnasia tenerentur inclusa: veritatis respondit. Nulla enim virtus est, neq; in cognitione: neq; in actione: nec deniq, in hominum ore, & sermone, quæ veritate potest vacare. Nam cum natus sit homo potissimum ad agendum, & intelligendum: hominis vita omnis, & industria in inquisitione, & inuestigatione veri videtur esse posita. Quare quemadmodum Nilus fluuiorum omnium, in Ægypto Rex, & Imperator, imbrium loco terram reddit fæcundam: ita qui Reip. campus inundatus est veritatis fluctibus, feracissimus redditur virtutum omnium. Etenim sola veritas mentem scientia: voluntatem virtute, ac deniq; orationem synceritate potest cumulare, & ornare.

QVOD SINE LVCE VERITATIS intermoriantur artes omnes, & scientiæ. XIV.

QVEMADMODVM inquiebat, quæ viuunt in terris, omnia ex sole viuendi vim habent: ita ex veritate, artes: scientiæ: actionesq; omnes non solum sui primordia, sed etiam gloriæ suæ ornamenta trahunt. Nec alia de causa, puto, veritas à Poetis censetur esse temporis filia, & Musarum parens. Est enim non solum virtutum procreatrix, sed etiam gloriæ eius, qua ducuntur omnes, alumna. Si igitur par est rationi, vt quæ virtus plus potest, alijs imperet, omnium imperatrix oportet sit veritas. Siquidem in difficultate robur virium cedit orationi: oratio menti: mens autem veritati.

QVOD RES SIT INVENTV difficilis veritas. XV.

SCISCITANTI cuidam, quid inuentu esset difficile: veritas respondit, cuius ars tantum est inuestigatrix, semita prudentia, lampas vero scientia. Itaq; à Græcis Dea est constituta, atq; ἀλήθεια vocata: cuius hæc, vt Philostratus in Amphiarao scribit, spectabatur imago. Mulier niueis induta vestibus, quæ virtutis esset mater, filiaq; temporis, cuius ara in imo latebat putei. Dea autem iccirco, puto, ab illis constituitur, vt docerent orbem terrarum veritatis non esse domicilium: sed cœlum: illamq; ab errantibus mortalibus exulare: atq; in sinu, & gremio tantum bonorum habitare.

QVOD

QVOD SVADENDI VIS SVMMA *sit in veritate.* XVI.

VLTA opinionis errore ſibi fingere ſolent, qui ad ſuadendum, colorem, non admittunt, ſine fuco orationis. conſueuit igitur dicere optimam, artem ſuadendi, & magiſtram eſſe non Rhetoricam, ſed veritatem. Hæc enim, quia nullo negotio fidem facit, ab antiquis Mercurij coniunx eſt habita, eamq; Ægyptij in Mercurij Sacrificijs, melle, & ficu honeſtabant, exclamantes γλυκη ἡ ἀλήθεια· hoc eſt dulcis veritas. Mel enim liquorum: ficus fructuum omnium ex amariſſima planta, eſt ſuauiſſimus. Mel quippè non ſolum nutrimenti vim habet, ſed etiam medicinæ: nec prodeſt modo viuis, ſed etiã mortuis, quia ſuo liquore delibuta, incorrupta ſeruat cadauera: atq; vt ficus ſine flore fructum: ita veritas fidem, ſine apparatu facit verborum.

QVOD HVMANÆ CONIVNCTIONIS *nodus vna ſit veritas.* XVII.

VM de fœdere humanæ coniunctionis fortè ageretur: interrogantibus quibuſdam quod arctiſſimum eſſet humani generis vinculum, veritas reſpondit. Nam ſi neq; fides ſine veritate: neq; ſine fide ſocietas humani generis ſtare poteſt, quid eſt in humana ſocietate, dixit, quod veritati non debeatur acceptum referre? ita quippè vniuerſæ Reip. virtutes, cum veritate tenentur connexæ, vt nulla ante vulnerari poſsit, quàm non eius cruenter vulnere veritas. In omni igitur rerum adminiſtratione, ſumma hæc eſt, vt veritas, quemadmodum trito fertur ſermone prouerbio, prora ſit, & puppis. Nihil enim eſt extra veritatem, quod non veluti quodam æſtu abſorbeatur naufragij.

QVOD

QVOD VERITAS AD PRINCIPEM maximè pertineat. XVIII.

EC fabulæ, nec Apologi mentiuntur. Aliud enim est artificio: aliud mendacio vti. Nam si neq; ars potest errare: neq; mendacium consistere sine errore, nemo Poesim artem vocat, qui fabulas, & Apologos cum Poesi non vendicet ab omni suspicione mendacij. Nec Plato ille diuinus aliam ob rem, suos libros refersit fabulis, nisi quia fabulæ non ad restinguendam, sed ad illuminandam veritatem, pertinent. At cùm illæ tribuantur Poetis: Physicis medicina: Patronis iurisprudentia, cuidam quærenti, quænam virtus potissimum tribueretur Principi, veritas respondit. Eius enim cùm sit in omnium rerum conflictu, & controuersia de veritate iudicare: id nunquàm præstabit, nisi veritatis sensus omnes sic teneat, vt iugulata apud alios veritas, possit ex oris eius spiritu reuiuiscere, atq; depressa caput attollere. Quemadmodum igitur cognoscitur auis ex cantu: ita est Principis vnumquenq; inter mortales, ex sua voce cognoscere.

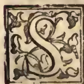
QVOD VERITAS ÆQVE MENTE, atq; oratione loquentis, sit depascenda. XIX.

VONIAM falsitas, nec in simulationis, nec in dissimulationis artificio diu scit latere: sed statim ipso veritatis splendore, fallaciarum elucescunt tenebræ: in quibus nihil neq; veritati magis esse consentaneũ: neq; mendacio quicquam esse renitentius, quàm vt menti par esset oratio. Nam si mentiri est contra mentem loqui, non potest

test is non iniuriam inferre veritati, qui etsi verum quod est dicit, id tamen minimè credit. Elegans & euidens est veritatis in Hieroglyphicis ratio: tacita, non contumeliosa mendacij accusatio. Nam cur Ægyptiorum Sacerdotes, Hieroglyphicum veritatis fecerunt pomum persicum, vna cum folio adhærente? in hoc Symbolo veritatis, non solum adiumenta sunt ingenij, & recunditæ doctrinæ, sed etiam ornamenta dignitatis. Nam cùm Pomum illud veluti quoddam specimen habeat humani cordis: foliumq; eius linguæ formam præ se ferat: hanc videtur vtriusq; coniunctio veritatis legem sancire mortalibus, vt non aliud in ore pumptum, aliud in pectore clausum habeatur, quorum in vtroq; succus, & sanguis residet veritatis.

QVOD NON DEBEAT ESSE venalis: sed gratuita veritas. XX.

SOLITVS est in foro Doctores, auri, non veri cupidos, Battos nō suo, sed alieno nomine vocare. Nam qui aurum in causis, non fidem sequuntur: ij, sicuti in fabulis Battus, non sunt iudices veri: sed indices auri. Nota est Lydij lapidis fabula. Niuea est veritas: non inaurata. auro enim non inuestigatur, sed constupratur veritatis integritas. Testis est, Apud Poetas, Danae Nympha, quæ auri cupida, à Ioue in aurei imbris effigiem verso, est compressa. Nihil est, ne longè abeam, in publica rerum administratione, laudabilius veritate. Nam quantum veritas vnum quodq; vel respuit, vel admittit: tantum id omne, aut renitens est, aut adhærens virtuti: qua terminatur rerum omnis doctrina, & morum simul probitas.

DE CLEMENTIA TITVLVS XIV.

ANSVETVDINEM qui violat, non tam procul videtur ab hominis natura recedere: quàm propè ad immanissimæ bestiæ feritatem accedere. atqui etsi nihil est humanitas sine misericordia, nisi feritas quædam vocata humanitatis nomine, difficile tamen est simul misereri, & sapere. Siquidem nescit, aiunt, neq; iustitia peccati impunitatem: neq; misericordia supplicij cruciatum pati. At longè alia est rationis auctoritas. Nam & iustitia misericordiæ, & Misericordia iustitiæ expers, non solum deserit, sed etiam amittit nomen virtutis. Solet igitur ille Principis eius laudare clementiam, qui cùm improbis parcit, non officit viris bonis: nec eius iustitiam improbare, qui malit, ex improbis bonos viros, commiserando reddere: quam ipsos improbos puniendo, perdere. Hac vna virtute potissimû ALEXANDER Ruidius summis laudibus in cęlum effert Card. P. ALDOBRANDINVM, nec quidem sine consilio. Nam quemadmodum, qui aliqua crudelitatis macula est contaminatus, plurimis maledictis laceratur inter mortales: ita haud cuiusquàm Principis in imperio, clarior elucescit gloria, quam eius cuius pietate, & beneficentia, sceleratorum nefaria flagitia, non ferro & flamma, sunt restincta, & deleta. Vt enim Ilij incendium, non est victoriæ vexillum: sed flagitij dedecus, & supplicium: ita sceleratorum medicina in Principe, non sceleris habet infamiam: sed Principis gloriam. Ex hac autem virtute ad splendorem tanti Principis, accedit etiam summi Senatoris RVIDII auctoritas,

qui

qui ornamentum est sui ordinis, eximium patriæ decus, atq; exemplar veræ germanæq́, iustitiæ, & pietatis. In eo quippè dum iuris, & iustitiæ fuit aduocatus, tanta semper fuit auctoritatis acies, tot virtutum ornamenta, tam singularis dignitas, vt eum omnes, non vt curię aduocatum, sed vt iustitiæ, & æquitatis propugnatorem acerrimum suspexerint: nunc demum, non vt Senatorem aliquem, sed vt ornamentum, ac summum præsidium Senatorij ordinis colant, & obseruent. In quo, etsi non parum summæ eius virtuti: plurimum tamen eius sanguini, & generi tribuo. Testis est, ne altè repetam, CÆSAR Ruidius frater, qui vix adulta adhuc ætate tantâ virtute floruit, vt in eo, si fas est, quod sentio, vel potius, quod omnes loquuntur, dicere, videretur eloquentia Demosthenis: Platonis ingenium: Aristotelis doctrina, ac deniq; ars omnis vno societatis vinculo teneri inclusa. Itaq; à Rege Catholico, in Ticinensi Gymnasio, ad summum honoris gradum, in Philosophiæ penetralibus interpretandis euectus, ita se gessit, vt Regiæ dignitati, in eo munere, gloriæ plus attulerit, quàm ex ea dignitate acceperit. Nam si à Grecis vniuersis Pythagoras Samius, in cœlum, effertur laudibus, quod ex Ægypto artes liberales in Græciam aduexit: quibus gloriæ insignibus dignus est CÆSAR Ruidius, qui non artes, non Philosophiam, sed artium, & philosophiæ magistros, non ex Ægypto, sed recundita, & admirabili disciplina, quasi traxit de cœlo? Multi fuerunt in vno Ruidio Pythagoræ. Nam quid fecit apud Græcos Pythagoras, quod nô multi fecerunt illius disciplinæ alumni? Dum adfuit RVIDIVS, suus fuit Ticinensi Gymnasio Pythagoras, qui vt Ægyptius rerum diuinarum habuit cognitionem: qui vt Chaldeus, Syderum tenuit Cursus: qui vt Græcus, aut potius, vt alter Galenus, artem Medicinæ multis scientiarum dotibus locupletauit. Multum An-

tiquitas debet Pythagoræ: plurimũ hæc nostra ætas RVIDIO. Nam ille rudimenta solum reperit Philosophiæ, hic summa inuenit doctrinæ eius fastigia: inuentaq; illustrauit, & illustrata, publicè palamq; non sine plurimo auditorum faustu, docuit. quod si igitur gloriatur Græcia suo Socrate, quia omnium primus eam Philosophiæ partem, quæ in morum est probitate, peperit: Cur suo Italia, non glorietur Ruidio, qui in omni genere Philosophiæ, aut noua inuenit, aut inuenta ab alijs, auxit, vel deniq; aucta meliora fecit? Socrates emendabat Græciam: Socratem Ruidius. frater autem eius ALEXANDER quod Baldus: quod Decius: quod deniq; Summi sapientiæ antistites, memoriæ prodiderunt, id omne mente, & animo deuorauit. Quare is, virtutis, & gloriæ dignitatem, qua Cardinalis ALDOBRANDINVS vulgo celebratur, facile suo auget testimonio, & auctoritate. Quæ autem, in hoc virtutis genere, carptim collegi, ex summo eo Religionis Antistite, Apophthegmata, eorum veluti quædam notæ hæc sunt.

1 *Quòd clementia virtus sit regia.*

2 *Quòd belli ius, Principis clementia, erga Principem sit depascenda.*

3 *Quòd Belli ingressus acer, & acerbus: clemens laudetur exitus.*

4 *Quòd gloriosius delicta à Principe curentur venia, quàm pœna.*

5 *Quòd clementia, veluti quidam cibus sit regia gloria.*

6 *Quòd pugnæ audacia: victoriæ ornamentum sit clementia.*

7 *Quòd Mansuetudinis nomen, Principi sit gloriosum: res verò necessaria.*

8 *Quòd clementia declarationem habet sapientia.*

9 *Quòd mansuetus Princeps maiora præstet tolerando: quàm renitendo.*

Quòd

QVOD CLEMENTIA VIRTVS sit Regia. I.

SOLITVS est dicere clementem principem, non solum non lædere, sed ne lædi quidem posse. Nam si iniuria non fit nisi inuito: mitis, & mansuetus ferendo, crimen tollit iniuriæ. Nihil igitur aliud est Misericordia, quàm diuina quædam erga miserabiles, miseriarum medicina: quæ virtus singularis est Principis, & propria. Testis est natura, per Apum Regem: qui solus inter omnes apes, caret aculeo: quasi Regis sit non sæuitia, sed commiseratione vti. Itaq; Iulius Cæsar tantum studuit cæteros

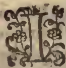
ros Principes mansuetudine anteire: quantum illis semper conatus est gloria antecellere. omnibus igitur ignouit, post Pharsalicam victoriam, qui ante à se defecerant. Summi enim in vna Principis clementia, resident gloriæ acerui. Nam aliæ virtutes Principi, cum multis sunt communes: clementia sola est Principis.

QVOD BELLI IVS, PRINCIPIS clementia, erga Principem sit depascendum. II.

IN exiguum gyrum orationis, res grauis de mansuetudine cùm esset compulsa: atq; interrogaret nescio quis, num fas esset, in armis Principem interimi à Principe. imò interemptores respondit, tanquam nefarios sicarios debet vlcisci. itaq; Iulius Cæsar, victo Ptolemæo, & ad mortem compulso: Achillam, & Phocinum Pompei Magni trucidatores iugulauit. Princeps enim erga Principes, sic affici debet, vt nullus sit miser, qui ei non videatur miserabilis, hoc est commiseratione dignus. In quo vno tantum residet gloriæ, vt longe regium magis sit, hostem benignitate vincere, quàm armis superare.

QVOD BELLI INGRESSVS ACER & acerbus: clemens laudetur exitus. III.

IEIVNI, & inanes sermones, ab eo semper cùm procul absint, grauesq; & pleni virtutis tantum audiantur: interrogatus aliquando, quæ commiseratio maximè aduersus hostem laudaretur, in principe: quæ respondit, in truci bello est cum iustitia: sine indulgentia,

gentia, & crudelitate. indulgere enim est fatui: in superatos sæuire bestiæ: sola autem misericordia virtus est Principis, simul & Dei communis. Itaq; Alexander Magnus, sicuti in primo belli ingressu erat terribilis: sic parta victoria exstitit semper clementissimus. Quare cum vidisset Darium à proprijs famulis interemptum, grauiter ingemuit, & Bessum illius percussorem crudeli supplicio affecit. Darij quoq; corpus dempta sibi regia chlamyde, qua tunc indutus erat, ornauit, & ad illius matrem perferri iussit.

QVOD GLORIOSIVS DELICTA à Principe curentur venia, quàm pœna. IV.

QVI Princeps non ducitur clementiæ gloria: veræ laudis gustum non habet. Quare id eius percrebruit sermone. Principis esse aliena malè facta, non malè factis compensare: sed beneficijs corrigere. Isocrates igitur Regi præcepit, vt delicta non culpæ magnitudine: sed clementia metiretur. Boni enim est medici oleum potius adhibere, quàm ferrum. Iure igitur laudatur C. Cæsar, qui ne in prauos animaduerteret, gloriabatur nullius rei se magis obliuisci, quàm iniuriarum. Non minus quippè turpia sunt Principi multa supplicia: quàm Medico plurima funera.

QVOD CLEMENTIA VELVTI quidam cibus sit Regiæ gloriæ. V.

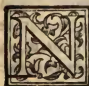

VM penes Principem sit & vitæ, & necis alienæ potestas: asseuerauit aliquando inter eos, qui de Principe, & eius ingenij ornamentis disserebant, Principis gloriam nullo virtutis magis, quàm clementiæ pabulo esse depascendam. Hoc ipsum opinor, vt posteritati testatum relinquerent Ægyptiorum Sacerdotes, Leonem Hieroglyphicū fecerunt Principis. Rex enim cùm sit ferarum bestiarum: prostratis parcit: in robustos viros sæpe: raro in fœminas: nunquam in pueros sæuitia exardescit, & crudelitate. quo naturæ testimonio admoueri videntur Principes, sua olim gloriæ insignia ab antiquissimis populis ex clementia, & mansuetudine fuisse petita. Nam quò quis propria ope magis destituitur: hoc dignior videtur esse commiseratione.

QVOD PVGNÆ AVDACIA: victoriæ ornamentum sit clementia. VI.

VONIAM vt digladiando miles, ita vir doctus interdum disserendo gloriæ lumen quærit, non veritatis: vis disserendi apud eum, veri pigmentis fucata, parum valet ad fidem: plurimum ad suspicionem faciendam. Quodam igitur supra modum Xerxem Regem Persarum laudante, quòd æquæ ad mortem, ac cædem in bello esset expositus, nec vllo loco, victis etiam hostibus, quiesceret. Dixit æque probari Imperatoris clementiam erga hostes victos, atq; contra pugnantes audaciam, & magnanimitatem. Quare vnicè laudatur Annibal. Nam

eius insidijs cùm perijsset Marcellus, ei mortuo Pœnus anulum quasi virtutis præmium è digito detraxit, eiusq; cadauer splendide, ac magnificè cremari iussit, & reliquias, ac cineres Romam ad necessari os eius perferri.

QVOD MANSVETVDINIS NOMEN Principi sit gloriosum: res verò necessaria. VII.

ISI ex sua mansuetudine Princeps capiat tranquillitatis plus, quàm ex alienis delictis stomachi: res in arte imperandi, iam non est inclinata, sed funditus euersa. Mansuetudinem itaq; dicebat iure, ab assuescendo esse dictam, quod ad ferenda Imperij incommoda, nemo, nisi qui mansuetus sit videatur assuescere. Hanc igitur Alexander Magnus tanta coluit obseruantia, vt iram vincere gloriosius duceret, quam hostem superare. eò quòd illud semper sit virtutis: hoc sæpè fortunæ. Itaq; vbi ex victoria ditiores facti milites insolescerent: Alexandrumq; interdum maledictis lacerarent: id tamen cùm resciret Alexander, eorum petulantiam modestè, placideq; ferebat, asseuerans regium esse, apud eos potissimùm malè audire, apud quos nō cessaret beneficium ponere.

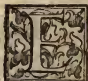
QVOD CLEMENTIA DECLARATIOnem habeat sapientiæ. VIII.

LEMENTIS nomen est gloriosum: res admirabilis. Nam si Clemens, vt Varroni placet, dicitur, quasi clara mens, nec quicquàm est claritas mentis, nisi ipsa sapientia, qui iure optimo potest, aut dici, aut haberi clemens, nisi sapiens? omittit hoc loco,

quod mihi esset dicendum de CLEMENTE VIII. Nam vicit cęlesti, ac diuino suo numine mortalium omnium cogitationes. Hac vna illius virtutis luce sapientissimus ille Antistes Collustratus, interrogantibus quis esset Clemens, nemo respondit, nisi qui omni fulgeat virtutum splendore. quæ omnis sita est in honesti memoria, & inhonesti obliuione. Testis est Imperatoriæ, ac Regiæ virtutis decus C. Cæsar; qui virtutes omnes tenaciter memoria tenebat: iniuriarum tantum quamprimum obliuiscebatur. facile enim eorum nos capit obliuio, quæ contemnimus: nec ea punimus, quæ non curamus. Magnanimus autem, nec curat, & contemnit, quæ sine causa fieri putat. iniuriam igitur pro nihilo ducit: auctoresq; iniuriæ pariter parui pendit.

QVOD MANSVETVS PRINCEPS maiora præstet tolerando, quàm renitendo. IX.

EXILE, aridum, concisum, & minutum est in iracundis imperandi artificium: licet illi polleant ingenio, nec destituantur viribus. Itaq; interrogatus qua arte, imperium ex suis recrearetur incommodis: mansuetudine dixit imperantis. Nec grauis minus hæc illius est sententia: quàm salutare Fabij Maximi exemplum. Hic enim in tolerandis aduersis hominum moribus, felicissimè populo imperauit. Aiebat autem eum, qui alijs imperaret, non verbis, aut verberibus oportere sæuire: sed tolerando, mulcendoq; homines in suam sententiam adducere: absurdum esse feras bestias à nobis cibo, & blanditijs Cicures reddi: homines verò metu, & asperitate morum, ad nostri amorem cogi.

QVOD IN CLEMENTIÆ AMBITV, Incolumitas clausa sit Imperij. X.

VI in Imperio, à clementia deflectit: non deflectere, sed cadere ab eminentissimo dignitatis gradu videtur. Dicebat igitur mansuetum à manu eò esse dictum, quòd Principis sit mansueti, pro rebus vniuersis, manus in Cœlum tollere, id est, omni gestire felicitate. Etenim aliud est, se præstare seuerum: aliud sæuum. eò, quòd illud adumbrationem habet iustitiæ: hoc notā crudelitatis, qua nihil est in Principe detestabilius: vtriusq; tamen scopulus, vna cauetur mansuetudine, vel etiam quiddam grandius. Nam improbus peccat contra legē: inofficiosus contra merita: sæuus cōtra Deum, pietatē, & humanitatē. Quare qui mansuetudine destituitur: truculentus habetur, & immanis, cuius quàm detestabile, in Principe sit crimen, testes sunt Senatores Romani, qui Romulū, cū sæuior esset, & atrocior, discerpserunt: ne ex rege fieret Tyrannus. Nam quem seuerum vix: Sæuum ne vix quidem vnquàm potuissent pati.

QVOD PRINCIPI RES SIT NON tam detestabilis crudelitas, quàm gloriosa Mansuetudo. XI.

VANTA labes, crudelitati inuritur infamiæ: tantum, ad mansuetudinem accedit gloriæ. illam igitur non adeò vt detestaretur: quàm vt hanc commendaret, multa plurimo sale aspersa effudit. Atq; in primis solitus est dicere, hominem crudelem, naturam exuere hominis: induere bestiæ: si tamen vlla bestia, tantam stragem humano generi, potest infligere; quan-

ta infertur ab homine crudeli. L. Sylla Romanorũ omnium crudelissimus, hostium capita licitabatur, maximis propositis præmijs, illis qui proscriptos interemissent: & supplicijs, his, qui occultassent. itaq; L. Syllam Dionysius Halicarnasseus scribit, quadraginta millia Romanorum ciuium voluntario iudicio peremisse, præter illos, qui eo Duce, in prælijs ceciderant.

QVOD POST RELIGIONEM, *maximè laudetur clementia in Principe.* XII.

E virtute Principis, alia opinionis vis est: alia iudicij: alia vox sapientis: alia imperitæ multitudinis: nec idem est sensus rationis, & aurium. Hic enim sæpe falsitati: ille semper auscultat veritati. Solitus autem est dicere, Principem duplici potissimum commendari virtute: religione erga Deum immortalem: & commiseratione erga calamitatem mortalium. Idq; iure optimo. Athenienses igitur Misericordiam, non vt animi affectum: sed tanquam Deam coluerunt, vt intelligerent, opinor, Principes, se diuina etiam præstare, cùm misericordes essent.

QVOD EX ALIENA CVLPA EFFLO- *rescat Principis Clementia.* XIII.

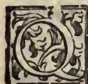

VONIAM qui clementiam deserit, non adeo videtur officium deserere boni viri, quàm vulnerare: consueuit dicere, satius esse nocentem absoluere: quàm insontem condẽnare. Atq; cùm notaretur aliquando quòd improbum periculo liberasset, non faui, dixit,

impro-

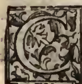
improbitati, sed homini: qui nisi esset improbus, nullus relinqueretur, apud eum clementiæ, in quo consisteret locus. Aliena enim culpa Clementię, in Principe seges est, & materia.

QVOD NON SIT AD CVLPÆ supplicium properandum. XIV.

VIDAM patronus, qui norat humilia subtiliter: magna grauiter: mediocria temperatè tractare, ne habetior in iure aduersus improbos haberetur, instabat coram iudice, vt statim de scelerato homine, qui in vincula erat coniectus, supplicium sumeretur. At summus ille virtutum Antistes, neq; Medicus, dixit, si Lippitudinem non potest tollere, tollit oculum: neq; bonus iudex, vbi scelus nequit auferre, debet statim sceleratum perdere.

QVOD HOSTIS VINCENDVS, AC vinciendus sit clementia. XV.

VM ob singularem sapientiam, in nulla re hospes sit, & peregrinus, interrogatus aliquando à strenuissimo milite, quomodo hostis esset vincendus: si fieri potest, dixit, clementia: sin minus ferro. Hoc ipsum cùm sentiret C. Cæsar, dicere est solitus sibi idem esse consilium aduersus hostem: quod plerisq; medicis, contra morbi acerbitatem. Nam Medici non, nisi tentatis omnibus, ad sectionem descendunt.

QVOD NEMINI MAGIS, QVAM improbo debeatur venia. XVI.

IN grauitate delicti, si minus hominis, at humanitatis ratio est habenda. Quare cùm de impiorum pœna infligenda, sermo haberetur: interrogantibus amicis, cuinam esset parcendum, Improbo dixit, ne afflicto addatur afflictio. Nam, vt vetus est Pythagoræ sententia, mali plus patitur improbus, ex animi conscientia, quam ex vllo corporis cruciatu. Quare, vt vetus est, ad hæc vsquè nostra tempora, Socratis opinio: nunquam sperare debes te lætaturum, si quid mali feceris.

QVOD IVRIS ALVMNA, ET Iustitiæ socia sit clementia. XVII.

MILITE quodam aliquando inimicum, ad certamen lacescente, dixit eos, qui ad arbitrium nutumq; se effingunt sacrosancti iuris, & iustitiæ, nihil minus in offensione, quàm de vindicta cogitare: elucescit ratio, ex veteri mortalium consuetudine. Nam cur olim ex ferro, & ære Deorum non fiebant simulacra, & statuæ? quoniam vt est videre, apud Platonem, tam grata est clementia Deo immortali, vt etiam seges, & materia, ex qua fiunt ad vindictam, bellica instrumenta: Deo sint exosa, & eius pietati controuersa.

QVOD

QVOD CLEMENTIA LICET faueat turpibus, impatiens tamen sit turpitudinis. XVIII.

VONIAM ignorantiæ coniunx, est stupor animi: stuporis socia linguæ debilitas, iccircò illi de clementia non solum prauè sentiunt, sed etiam malè loquuntur, qui aiunt clementiam turpem videri, quia fauet turpibus. Cōsueuit igitur ille dicere, clementiam non solum obsidem esse regiæ virtutis, quia eius est parcere, cuius est punire: sed etiam ignorantiæ inimicam, & turpitudinis: cuius in opinione etiam fuerunt Ægyptij. Nam cur illi clementiæ Hieroglyphicum expresserunt, per Elephantum? vt certè clementiæ ostenderent synceritatem. Nam elephas tanquàm impatiens turpitudinis, ita inter animantes, suem stomachatur, vt interitum facilius, quàm eius gunnitum possit pati. itaq; olim Megarenses in bello, sues pice illinitos, & mox igne inflāmatos in Antipatri elephantos immiserunt: eosq; hoc stratagemate, cū vniuerso exercitu fugarunt.

QVOD IN CLEMENTIÆ TVTELA, ars resideat imperandi. XIX.

VM in vna Dei mansuetudine, spes omnis humanæ salutis est posita: tum ea sublata, Reip. administratio omnis in discrimen, & periculum vocatur. Quare inquiebat clementiam, non solum rem esse salutarem in Principe, sed etiam suauem, & iucundam. Testis est iam, non hominum: sed ipsa Dei schola natura. Cur enim Ros apud Ægyptios Hieroglyphicum est clementiæ? quia sicuti, ex rore fit mel, quod non solum, & sanis ad

pastum,

paſtum,& infirmis ad medicinam miniſtratur:ſed etiam mortuis ad diuturnam cadaueris conſeruationem additur: ita clementiæ præſidio vniuerſa ſeruantur bonorum genera.

QVOD ERRANTIBVS ASYLVM ſit Principis Miſericordia. XX.

ISERICORDIA apud Deum, vt ait Philo Iudæus, antiquior eſt, quàm iuſtitia: cùm antè ſceleratos toleret, quàm iudicet. Quare ſolitus eſt dicere, nihil eſſe tam æquum, quàm ad miſericordiam refugientes,non reijcere. Eſt enim Miſericordia, Dei templum, quod Athenienſes Aſylum vocarunt, ex quo nemo poterat ad vindictá extrahi: dictumq; eſt iccircò Aſylum ab à priuatiua particula, & συλάω rapio, quòd inde ad ſupplicium nemo rapi poſſet.

QVOD AD CLEMENTIAM DVO faciunt iræ remedia. XXI.

VM incunabula clementiæ ſint, in minimè iraſcendo poſita, interroganti cuidam quæ eſſent aduerſus iram remedia, duo potiſſimum reſpondit, vnum in mora: alterum in ſilentio. Moram docuit olim Senatus Romanus, qui vt refert Plutarchus, inſtituit, vt ſecuribus, quæ præferebantur magiſtratibus, virgarum alligarentur faſces: ne temerè eam alteri pœnam infligeret, cuius illum poſtea fruſtra peniteret: ſilentium monſtrauit Thenodorus Philoſophus. Nam cum ab Auguſto ſe miſſum fieri vellet, rogatus in poſtremo congreſſu, vt aliquid quod pertineret

neret ad institutionem imperatoris, proderet: monuit Augustum, vt quoties in iram incideret, nihil prius vel ageret, vel diceret, quàm græcum Alphabeticum secum recitaret.

QVOD VIR MANSVETVS, ADVERsus omnes offensiones sit armatus. XXII.

VM quis de iniuria sibi illata quæreretur: querelarum dixit hæc sunt crimina potius: quàm culpæ. vt enim graue est inferre, sic turpe est nescire iniuriam pati. vir quippè bonus non est, qui malos non tolerat. Mansuetus igitur qui est, aduersus omnes iniurias, est armatus. Nam cum benè fecerit, malè audire non iniuriæ, sed gloriæ sibi ducit. Quare sicuti Maluæ succo aspersus neq; apum, neq; scorpionum aculeis, neq; aranearum morsibus lædi potest: ita Mitis qui à mitigando ideo est dictus, quòd summa mitiget hominum odia, nulla redditur deterior iniuria.

QVOD ABIECTIS, ET SVPPLICIbus, spes non sit fallenda. XXIII.

ISERICORDIA olim apud Persas, sic colebatur, vt nunquàm antè Reus in iudicio damnaretur, quàm de eius virtute ageretur: ne crimen plus ad supplicium: quàm virtus ad præmium videretur habere momenti. Dicebat autem ille neminem esse tam peruersum, qui nulla ex parte posset laudari: proinde graue quiddam esse, & acerbum, supplicem à se absterrere, & excludere. ita sensit Zenocrates Carthaginensis. Nam cum

aliquan-

aliquando sederet, in Aprico loco, & Passer, quem ad prædam accipiter insectabatur, ei in sinum deuolasset: ille passerem, quem cum hilaritate exceperat, statim vbi euolauit accipiter, nudato sinu dimisit: inquiens nefas esse, supplicem prodere.

QVOD CLEMENTIA PRINCIPIS *popularis gratia sit socia.* XXIV.

INTERROGANTI cuidam quæ breuis, & compendiaria esset Principi, ad beneuolentiam popularem via: clementia respondit. Nam qui Princeps Clemens est, imperitæ multitudinis linguam, quæ flabellum est plurimarum contumeliarum: in sui laudem exacuit. Testis est Philippus Macedonum Rex. Hic enim cùm maledictis, à Nicanore Macedone laceraretur: atq; iccircò vrgeretur ab amicis, vt in illum animaduerteret, non solum negauit Rex: sed etiam vbi accepit, Nicanorem magna laborare inopia: dono ei pecuniam misit, itaq; statim ex petulanti, & maledico, factus est Regis studiosus, & buccinator eius gloriæ. quod tandem illis mirantibus, videtis inquit, in manu nostra esse, vt quæ velimus, à populo, de nobis audiamus.

Non est populi in Principem difficilis amor, si modo adsit clementiæ vmbra. Nam veteri prouerbio, vt hamo pisces: sic beneficio capiuntur homines.

D E

DE VINDICTA

TITVLVS XV.

VO in Rep. aiebat Democritus esse Numina, sine quibus, ciuilis dirimitur societas: præmium, & pœnam. Etsi enim vindictam non sumere mitis fortè, & beneuoli est Principis: est tamen contra ius, iustitiam à vindicta reuellere: non pietatem colere, sed truculentam plagam iuri, & legibus infligere. Non enim magis vitium supplicio, quàm virtus præmio, in benè instituta Rep. potest vacare. Siquidem nihil est vindicta, nisi iuris con sors, & iustitiæ socia. Quod si iudex non debet esse mitior lege, vbi vindictam negligit, legem violat. quid legem violat? imò Sonem deteriorem facit. Nam miser quis non supplicio fit, sed peccato. At cùm aliquando de hac Cardinalis ALDOBRANDINI virtute, & gloria multa afferrentur digna cognitu, disputationis tamen plena: non potui, non acquiescere in ore, & sermone FABRICII Bossij. Non quia iurisprudentiam plurimarum artium dotibus locupletauit, viasq; differendi omnes nouit eas, quibus in rerum disceptatione, fuga intercluditur tergiuersantibus: Sed quia in facultate dicendi, quasi alter Carneades, doctrinam cum delectatione fundit earum rerum, quæ aguntur, & dicuntur, in quo sales sunt cæterarum omnium virtutum. Sed quæ partim ab eo, partim áb Alijs, Cardinalis ALDOBRANDINI de vindicta colligere potui Apophthegmata, eorum series hæc est.

Quòd

1 *Quòd nihil graue, & acerbum oleat vindicta.*
2 *Quòd vindictam Principis, populi temeritas vertat in crudelitatem.*
3 *Quòd vir iustus pluris faciat vindictam sine vita, quàm vitam sine vindicta.*
4 *Quòd crimen nullum relinquatur impune.*
5 *Quòd Res momentanea sit peccatum: nota peccati sempiterna.*
6 *Quòd Nemo sit tam improbus, qui supplicio non corrigatur.*
7 *Quòd insontibus tantum, non Amicis, non parentibus parcat vindicta.*
8 *Quòd inulta esse non debeant, quæ funduntur inutilia.*
9 *Quòd qui Male iudicat, se grauissima pœna condemnet.*
10 *Quòd vir bonus maximè vindictam sumat de inimico.*
11 *Quòd ad Deum Immortalem, & Principem solum pertineat vindicta.*
12 *Quòd suos habeat vindicta errorum scopulos.*
13 *Quòd vltrò suæ impietatis vindictam facit, qui Principi infert iniuriam.*
14 *Quòd minime fas sit, impunè peccare.*
15 *Quòd vindicta non sit pœna delinquentis, sed Medicina.*
16 *Quòd supplicij pœna, sit delicti mensura.*

QVOD NIHIL GRAVE ET acerbum oleat vindicta. I.

EST aiebat, vindictæ nomen suaue, res salutaris. Nec enim supplicium est peccati pœna: sed medicina. Vindicta igitur iure à vinciendo est dicta, quòd sola virtutum omnium sit vinculum. Quid enim est aut prudentia, nisi fraudulentiæ: aut temperantia, nisi libidinis: aut iustitia, nisi auaritiæ: aut deniq; fortitudo,

titudo, nisi ignauiæ vltio, & vindicta? pœnam qui oderit, non debet is occultare peccatum: sed cauere. Etenim nihil diu potest homines latere. optime id Poetæ. Nam cur veritatem Temporis, & Memoriæ filiam fecerunt? quia, vt Ægyptiorum Sacerdotes asserunt, alius de alio iudicat dies: supremus autem de omnibus.

QVOD VINDICTAM PRINCIPIS, *Populi temeritas vertat in crudelitatem.* II.

NON falsò Cato Senior solet prædicare, mallè sibi pro beneficio gratiam non haberi: quàm pro maleficio, culpam non expiari supplicio. Nam præmium qui capit, largientem docet esse iustum: qui verò pœnas luit sui criminis, ipse ex iniusto fit iustus. Boni igitur cùm sit Principis, bonis viris malle præmium dare: quàm ab improbis supplicium exigere, cuidam interroganti quid potissimum Principem ad sæueritatẽ iudicij, exacueret: populi respondit prauitas. Etenim Alexander Macedonum Rex, vt ab aliorum exemplis recedam, ex mitissimo, propter nefaria populi scelera, acer euasit, & acerbus. Nam donec Darij opes euertit, nemo eo fuit benignior: at vbi deinceps sensit spem impunitatis, in populo magnam esse illecebram peccandi: atq; per insolentiam conspirationes, nocturnosq; in sui cædem tumultus fieri: ex facili, mite, & placido: sæuus, & crudelis factus est.

QVOD

QVOD VIR IVSTVS, PLVRIS FACIAT *Vindictam ſine vita: quàm vitam ſine vindicta.* III.

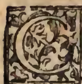
VONIAM qui peccanti indulget, dupliciter peccat; ſemel quia legi derogat, & iuſtitiæ: iterum quoniam Reus pœna deſtitutus, ea deſtituitur medicina, qua par eſt animi eius morbum curari: ſolitus eſt dicere, iuſto Principi non minus charam eſſe vindictam, quàm iuſtitiam: iuſtitiæ autem vitam ſemper eſſe poſtpoſitam. Grande in fabulis, argumentum eſt veritatis. Nam cur Achilles à Thetide matre Dea admonitus, ne occideret Hectorem, eò quòd poſt illius necem, ſibi ſtatim moriendum eſſet, voluit potius eius morte, Patroclum amicum ab eo occiſum vlciſci, quàm Hectore ſuperſtite, morti non ſuccumbere? quoniam vindicta pars eſt iuſtitiæ, ſine qua nemo poteſt reſpirare, ſine turpitudine.

QVOD CRIMEN NVLLVM RELINquatur impunè. IV.

ETSI vindicta in Sacrario iuris, ſic videtur eſſe repoſita, vt eius metus ad multos, cruciatus ad paucos pertineat: inquiebat tamen neminem ex peccato abire ſine ſupplicio. Nec deeſt in hac re, antiquitatis auctoritas. Etenim cur apud Homerum, Cacus ob ſurreptas boues, ab Hercule, bobus recuperatis, eſt ſuffocatus? quoniam non eſt ſatis, innocentem habere quod ſuum eſt: niſi etiam habeat qui nocens eſt. Quod dicitur de Caco, id eſt eiuſmodi, vt ad improbiſſimũ quemq; poſſit transferri.

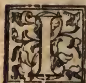
Nam Cacus si vox ad viuum resecetur, Improbi viri habet interpretationem.

QVOD RES MOMENTANEA SIT peccatum: nota peccati sempiterna. V.

VM inter differentes de vindicta peccati, venisset, dixit multò minus esse mortis supplicium, quàm peccati delictum. Partim quia moriens potest esse felix, non potest peccans, non esse miser: partim quoniam mortis pœna, vno definitur momento temporis: peccati verò nota etiam perexiguij, vix vllo abstergitur seculo. Ad rem non inelegans est fabula. Nam quare Coruus, si Poetis credimus, ex albo in nigrum est commutatus? non quia quod falsum: sed quoniam quod verum erat, non loco, protulit. Itaq; leuissimi etiam peccati, vt videre est Corui testimonio, sempiterna sæpe est macula.

QVOD NEMO SIT TAM IMPROBVS, qui supplicio non corrigatur. VI.

NQVIEBAT nihil esse flagitiosis indulgere, nisi ius, & iustitiam iugulare: nihil improbos defendere, nisi bonos viros oppugnare. quæ quidem res non est misericordiæ, sed extremæ crudelitatis. Quocirca grauius sæpe peccant, qui peccatum non puniunt, quàm qui committunt. Tanta quippè est vindictæ vtilitas, vt non solum eius pœna sit delicti commissi medicina: sed etiam cautio tacita futuri. Nam quorsum, si sapientes consulimus, Malus Punica in Hieroglyphicis, Cuneo ad medullam per medium adacta? habet Symbolum ex

supplitio correctionis significationem. Hæc enim arbor fructus pariens acidos, si cuneo, ex pinu, ducto, vsque ad medullam transfigatur, fructus ex acidis, & austeris, in dulces, & suaues conuertit. ex quo admoneri videmur, neminem magis nosce, quàm qui dat pœnas sui sceleris, malis bene vti.

QVOD INSONTIBVS TANTVM: *non amicis, non parentibus parcit vindicta.* VII.

VM ageretur de scelerati hominis iudicio, & pœna: atq; in hydriam ab ipso Senatu, atri omnes coniecti essent calculi, tum fautori cuidam eius interroganti, cuinam igitur esset parcendum: si ei non parceretur, cuius pœna displiceret multis. Dixit non amicitiæ esse parcendum, non sanguini, sed innocentiæ: Satiusq; esse improbi vnius supplicio, multorum arcere improbitatem: quàm propter multos improbos, vni parcere. Zaleucus itaq; qui legem locris cùm statuisset, vt qui in adulterio essent deprehensi, ijs eruerentur oculi: eamq; legem filius violasset: tandem veniam rogante populo, iussit, vt aliquid videretur facere in gratiam populi, filio vnum, sibi alterum oculum erui; quò & populo, & legi simul obtemperaret.

QVOD INVLTA ESSE NON DEBENT, *quæ funduntur inutilia.* VIII.

ON magni interest quàm singulari verborum apparatu quid dicatur: sed quàm munita ratione, & quàm verè dicatur. itaq; eos non solum censura, sed etiam pœna dicebat esse dignos, qui suauia scriberent,

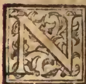
berent, non vtilia. sic Lacedæmonij Archilochum Poetam ex vrbe eiecerunt, quod carmen scripserat, in quo ostendi videbatur satius esse, in prælio, arma: quàm vitam amittere. Non enim virtus vitæ: sed vita virtutis gratia seruanda est.

QVOD QVI MALE IVDICATA, SE Grauissima pœna condemnat. IX.

VM quis se muneribus in amorem iudicis insinuasset, magisq; amici corruptelam, quàm ipsum amicum diligeret: Iudex partes agens potius patroni, quam iudicis, interrogauit forte, cuius legis, & iudicij grauissima esset pœna: malè ius respondit, dicentis. ita Cambyses Rex peruersi cuiusdam iudicis, ex corpore pellem detractam sellæ intendit: in eaq; filium iudicaturum sedere iussit. Hoc nouo supplicij genere, ne iudices corrumpi possent, in posterum cauit.

QVOD VIR BONVS MAXIME, VINdictam sumat de inimico. X.

EQVE in oratione languidum est eius ingenij Lumen: neq; ipsa oratio morosa sapientiæ interpres. Interroganti num priuatis etiam hominibus licita esset vindicta: certè quidem, sed ea, in primis dixit, quæ à Diogene præscribitur. Hic enim sciscitantibus, quomodo quis in dicta causa, posset vindictam de inimico sumere: si bonũ virum is, respondit, se præstiterit. Nihil enim inimicus minus potest pati, quàm laudem, & gloriam inimici. Quare vir bonus vincit ferendo:

victusq; redditur victore superior. Nam iniuriam accipiens potest esse beatus: inferens non pōt non esse miser, & infelix.

QVOD AD DEVM IMMORTALEM & Principem solum pertineat vindicta. XI.

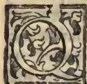
VM nullum sit peccatum nisi contra ius: nullaq; nisi peccati vindicta: nihil inquiebat esse rationi tam consequens, quam vt penes Deum, & Principem vindictæ omnis esset auctoritas. Nam duplex est ius, diuinum vnum, quod est Dei immortalis: Alterum quod vocant positiuum, quia poni potest, & tolli, quod est Principis. vindictam igitur aduersus inimicum, qui sibi vsurpat, non fit vindex, sed depopulator iniustus: quoniam, & Deum, & Principem spoliat suo iure. Nam vindicta, vt asserit Plato, est per quam iniuria omnis vlciscendo propulsatur, non autem defendendo. Et enim hoc interest inter defendere, & vlcisci, quòd illud est priuatæ etiam personæ: hoc tantum publicæ.

QVOD SVOS HABEAT VINDICTA errorum scopulos. XII.

INTERROGANTI cuidam quam in Principe probaret vindictam: illam respondit, in qua ius neq; relanguescit indulgentia, neq; effertur crudelitate. illa quippè qui labitur, condonando derogat legi: hac qui seducitur, legem obsequio non colit, sed obruit scelere. probanda est igitur iudicij seueritas. Hac enim iudex non sæuus redditur, sed semper verus.

QVOD

QVOD VLTRO SVÆ IMPIETATIS *vindictam facit, qui Principi infert iniuriam.* XIII.

VÆ ab alijs fit Principi iniuria, summis in auctorem, vindictę acerbitatibus est inuoluta. Consueuit igitur dicere illum, qui aduersaretur Principi, suo se gladio iugulare. Vetus est exemplorum auctoritas: nec in Hieroglyphicis muta est ad hanc rem & elinguis natura. Nam cur Ægyptiorum sacerdotes Regiæ vindictæ Hieroglyphicum, per Leonem telo transfixum fecerunt? Neque Leo, neq; Princeps scit, aut beneficentia, aut iniuria vinci. Illud omitto; hoc ita patet, vt qui studeat principem lædere, seipsum studeat destruere. Non est, de Leone, res obscura, aut tacita. Ferunt enim Iubæ Maurorum Regi iuuenem præstantis animi fuisse Comitem, dum per deserta, & inculta Africæ loca exercitum traijceret: Leonem verò ab eo Iuuene, ex armatorum manu, qui fortè occurrerat, sagitta trasfissum fuisse, vulnusq; suum tunc, se in syluas recipiendo dissimulasse: anno verò iam elapso, cùm Rex Iuba, rebus ex voto compositis, eadem via copias traduceret, illum Leonem, obseruato iuuene, à quo vulnus acceperat, per medium exercitum, repente irruisse, atq; ex tam ingenti militum numero percussorem inuasisse sic, vt illum antè in partes discerpserit, quàm quis in ipso exercitu, posset adesse Iuueni.

QVOD MINIME FAS SIT impune peccare. XIV.

VIA mori sæpe fas est: nunquam peccare, potiusq; est moriēdum, quàm peccandum, peccati nulla est excusatio. Cum autem alterum naturæ: alterū moribus sit renitens: illudq; improbo: hoc bono viro longè sit difficilius, quærenti, quæ res omnium esset difficillima, crimen respondit, impunè abire. Nescit.n.virtus. Nescit Natura iniuriam inultam pati. Itaq; T. Manlius Torquatus eò reiecit consulatum, quòd neq; Manlius posset ferre populi vitia: neq; Populus Manlij seueritatem. videtur item esse contra naturæ ius, peccatum inultum remanere. Siquidem & apes, qui hominem pupugit, amisso aculeo interit: & Scorpio collitus, atq; vulneri, quod homini inflixit, appositus dolorem tollit vulneris: atq; sicuti haud quicquam, apud medicos vsitatum est magis, quàm ex venenatis bestijs, remedium capere veneni: ita diuinis, humanisq; legibus comparatum est, ex improborum supplicio, medicinam sumere improbitatis.

QVOD VINDICTA NON SIT POENA delinquentis, sed medicina. XV.

NQVIEBAT vindictam fellis naturæ esse simillimam. vtraq;.n. amara est: salutaris tamen. Altera sua acritate sensum exacuit oculorum: sanguinem purgat, & attenuat, vniuersumq; corpus prauis humoribus abstergit: altera suo morsu pariter, & acerbitate, ex peccantis animo, sordes omnes tollit vitiorum. Quare Laocon apud Spartanos, nemini parcebat erranti: cūq;

luens

luens pœnas quidam exclamasset peccaui inuitè, castigare igitur dixit, & inuitè. Improbus .n. à supplicio, & pœna ereptus, deteriori est conditione: quàm ægrotus medicina, & salutis præsidio destitutus. Quare quò Princeps est populi amãs magis, & studiosus, eò in eius erratis expiandis est seuerior. Pęna .n. curatur animus: perditur vitio. Sed cauendum est, ne vindicationis amore, ex seueritate ad crudelitatem, Principi pateat aditus. Sic .n. Derbices vindictæ insaniuerunt studio, vt delicta omnia, vel minima vltimo expiarent supplicio.

QVOD SVPPLICII POENA, *sit delicti mensura*. XVI.

ONFERT & sordidis, & honestis viris Principis vindicta: qua vt medicina, non homines, sed morbi tolluntur hominum: illis ne alios lędant: his, ne ab aliis lædantur. Interrogatus igitur quanta deberet esse pęna, quantum respondit est ipsum peccatum. Nihil .n. est vindicta, nisi peccati cum supplicio æstimatio par, & mensura. At peccatum semper est nimis, nec corrigi potest, nisi sublatum: quia in peccati genere quod parum est, non reperitur. Res est igitur summæ artis, & diuini propè consilij, parem delicto pœnam inuenire.

DE FORTITVDINE TITVLVS XVI.

ORTEM, & prudentem simul aliquem reperire est difficile. Nam vtriusq; causæ sunt contrariæ. Dilutus quippè sanguis, & tenuis prudentiæ: crassus, & niger fortitudinis, in homine habet significationem. Nec ambæ illæ virtutes eiusdem sunt ætatis. Nam prudentia senili: fortitudo iuuenili viget ętate. Nihil autem est in externis malis, quod fortem perterreat. Etenim qui mortem, & dolorem contemnit, quid est, cùm nihil neq; in corpore, neque in fortuna, mali constituat, quod in ijs magnopere possit timere? Quia fortitudo, virtus est pugnans pro æquitate, qui fortis est, non periculum timet, sed dedecus. Victus igitur laudatur, quia non timuit mori: vincens etiam alios ad laudem excitat, quia nihil quod contra ius est sustinet. Solus habet artem audiendi, & timendi. Nam vbi audet temerarius, ibi timefortis: & vbi timidus perhorrescit, ibi effertur audacia fortis. omnia enim audere, est insaniæ: nihil audere desperationis: audere vbi est timendum temeritatis: timere verò vbi est audendum fracti, & remissi animi: horum omnium ars, & scientia in vna fortitudine est posita. Nihil tamen magis, in fortitudine, quàm metus improbatur. Non enim quia res sunt difficiles, eas sæpè timent mortales: Sed quia timent redduntur difficiles. Fit igitur plerunq; vt plus sit in timore, quàm in eo, quod timetur, mali. Nec ferro vinci, nec malis artibus decipi, scit vir fortis: nec pacientia dedecus pati:

peri-

periculoque succumbere, omni morte tristius ducit. In bello igitur æque est ad mortem, atque ad cædem paratus. Non enim, vt inquit Plato, vita ætate longa: sed virtute aucta, feliciter terminatur. Quare nemo est vir fortis, cui non crescit animus cum ipsa rerum difficultate. Nam si in armis aut vi, aut dolo superandus est hostis, nunquam fortitudo audacia debet vacare. Nam sine audaciæ præsidio, vt ait Thucidides, nullus dolus valet contra periculum. Ad huius autem virtutis gloriam Cardinali ALDOBRANDINO veluti quidam cumulus accedit singularis GEORGII Ripæ Senatoris auctoritas. Nam si ea laus omnis, quæ ab impuris hominibus proficiscitur, contumeliosa est, quia nihil, quod non turpe sit, & putidum, probant: illa demum, qua Cardinalis ALDOBRANDINVS à GEORGIO RIPA sapientissimo Senatore celebratur, plena est auctoritatis, & gloriæ, quia cum iudicij, & virtutis testimonio est coniuncta. Hic enim vnus est Senator, qui non minus fide probatur, quàm eloquentia: quique non ingenium doctrina: sed doctrinam omnem decorauit ingenio. Nam in eo fax illa Promethei de cœlo accensa, ad omnes controuersiarum tenebras illuminandas elucescit. Quare lubens, iam tanto viri auspicio, ad Apophthegmata venio.

1 *Quòd Imperij tutela fidissima sit, in vna fortitudine posita.*

2 *Quòd fortitudo temperantiæ, in Imperio sit anteponenda.*

3 *Quòd fortitudo in periculis, Lydius lapis sit amicitiæ.*

4 *Quòd fortitudo virtus singularis sit Principis.*

Quòd

QVOD IMPERII TVTELA FIDISSIMA sit in vna fortitudine. I.

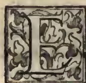
INCVNABVLA Reip. & disciplinæ militaris cùm trahantur ab vno Hercule, interrogãti cuidam qualis deberet esse Princeps: fortis, respondit. Officium .n. Principis non solum versatur circa difficilia: sed etiam circa terribilia. Solitus igitur est Tiberius Cęsar dicere: cùm inter amicos ageret, nescitis quanta sit bellua, quáque multorum capitum, imperium. Tutius quippè est lupum, veteri prouerbio, auribus tenere, quã populo imperare.

QVOD FORTITVDO, TEMPERANtiæ, in imperio, sit anteponenda. II.

LLLIVS oratio quocunq; ingreditur, eodem semper instructu sapientię, ornatuq; est comitata. Interroganti igitur

ti igitur, cùm de militari disciplina ageretur, cur fortitudo præstantior esset, quàm temperantia: quia respondit fortitudo ad bonum commune: ad priuatum magis spectat temperantia. Nec id artis solum: sed etiam naturæ, quæ nescit mentiri, conuincimus testimonio. Nam cùm sensus eò maiori commendantur voluptate, quò magis sunt necessarij, cur in re venerea plus, quàm in alimenti necessitate, est voluptatis? vt certè natura magistra intelligamus, quia altera priuatę: altera publicæ consulit vtilitati, publicum bonum semper priuato esse anteponendum.

QVOD FORTITVDO IN PERICVLIS, *Lydius lapis sit amicitiæ.* III.

EA probatur maximè oratio, quæ in sensus eorum, qui audiunt cum virtutis aculeo influit. Solitus autem est dicere, amicum ab amico in periculis deseri, non culpam esse ignauiæ: sed crimen perfidiæ. Non vacat vox ista, apud multos, iudicij gloria: quam sua auctoritate non debilitat, vel auget potius ipse Solon. Nam legem sanciuit, qua capite puniebatur, qui in ciuili seditione, neutram partem esset secutus: eò quòd patrię, in qua, communis tenetur ciuium omnium amicitia, quaque nihil est amabilius, videretur non desertor, sed proditor.

QVOD FORTITVDO VIRTVS *singularis sit Principis.* IV.

VERBIS eius obscurissima quæq; doctrinæ documenta, quia solent illuminari, illis non est hoc loco obdormiendum. Interrogatus quippè quo fortitudinis

dinis ſtudio duci deberet Imperator: eo dixit, quo ferebatur Pelopedas Thebanus Imperator. Nam cùm aliquando hic, in expeditionem proficiſceretur, eiq; vxor quam vnicè diligebat, profuſis lachrymis ſupplicaret, vt ſaluti ſuæ conſuleret. Non eſt reſpondit, Imperatoris: ſed priuati militis, ſuam ſalutem defendere: Huius enim officium eſt, ſe ab hoſte tegere: illius vniuerſum exercitum incolumem ſeruare.

QVOD IN BELLO, ANIMI ROBVR præſtat corporis viribus. V.

VNQVAM tot occupationibus eſt inuolutus, vt ſi modo reſpirare poſſit, non videatur quod conſonet publicæ vtilitati, ſpirare. De re igitur bellica cùm fortè incidiſſet oratio, dixit virum fortem in bello, lungo interuallo, Robuſto eſſe anteponendum: eò quòd corporis viribus pugnamus: animi robore vincimus. Quapropter ſi Polydamus pugil, qui tanti fuit roboris, vt montem in ſpecum decidentem, voluerit ſuis humeris ſuſtentare, cum Scęna Centurione certaſſet, Robuſtus certè ille, forti ſuccubuiſſet imbecillo.

QVOD IMPERATOR NON VITAM in bello, ſed victoriam curet. VI.

AVD vnquam eſt præciſa, & ieiuna oratio, quæ ab eo funditur, cum multorum documento, & iucunditate. vbi inclinatis his temporibus de periculo reip. ageretur, interrogareturq; quid, in armis maximè timere debet Imperator: non mortem dixit,

ſed

ſed infamiam. comprobatur hæc eius ſententia, grauiſſimo Epaminundæ Thebanorum Imperatoris exemplo. Nam cùm cerneret, in extremo prælio, ad Mantineam, Hoſtium vires, in ſe vnum, ſic eſſe conuerſas, vt aut ſibi, aut exercitui eſſet pereundum: reſtitit inuicto animo, donec exercitum ſuum victorem reddidit. Verum Sparo ad necem traiectus, ſenſim ad ſuos ſe recepit, atq; poſtquam accepit ſuos, profligatis hoſtibus, victores euaſiſſe: ſatis diu, dixit, vixi: deinde ſparum ſibi euelli iuſſit, quo euulſo, ſtatim anima, cum ſanguine effluxit.

QVOD NVLLA APVD VIRVM fortem ſit minantis auctoritas. VII.

RATO nullus eſt tantus dolor inuſtus: vt vlla eius apud forté, minantis ſit auctoritas. Fortem igitur virum dicebat adamanti, qui neq;, ferro infringi, neq; igne abſumi poteſt eſſe ſimillimum. Minantem autem, qui à minuendo eſt dictus, ideo vir fortis non timet, quia virtus eius non poteſt minui. Sic Leonidas Perſæ cuidam minitanti, quòd ipſi Lacedæmonij poſtero die, ex telorum multitudine ſolem non eſſent viſuri: in vmbra igitur, reſpondit, commodius pugnabimus.

QVOD QVO RES SIT PERICVLOSA Magis, eò gratior ſit viro forti. VIII.

ON eſt Princeps fortis, in armis, ſine conſilio: cum animo etiam plurimo. dicebat igitur illum in periculi flamma, non fugere periculum: ſed ſequi gloriam. itaq; Pædaretus ſigna cum Hoſte collaturus cuidam dicenti magnum eſſe hoſtiũ numerũ, tanto inquit gloriæ plus referemus: quanto plures interficiemus.

QVOD FORTEM QVI LACESCAT, ſuo ſe iugulet gladio. IX.

VEMADMODVM Braſidas vir magnanimus eadem haſta, quam è vulnere eduxerat, hoſtem interemit: ita nemo, dicebat, fortis eſt, qui hoſtium vim, & impetum non retorqueat in ipſos hoſtes. Sic Theſeus in eodem Labyrintho Minotaurum mactauit: in quo ipſe Minotaurus mortales interclufos laniabat. Hac opinione ductus Hercules, viam voluptatis facilem, & expeditam ſpreuit: virtutis arduam, & horridam arripuit, ex qua monſtrorum non ſolum domitor: Sed etiam triumphator euaſit.

QVOD FORTITVDO ADVERSVS Timorem animi ſit armatura. X.

B eo ſemper exit ingenij notis inſignita oratio. cùm quisigitur benè loricatus congreſſum cum hoſte ſubterfugeret: dixit non lorica animum con-

tra

tra timorem, armari: sed fortitudine. Hæc itaq; tanti olim, est habita, vt ea sola à Romanis, virtutis nomine à viro sit appellata: quòd viri singularis sit, & propria. Nec aliam ob rem, Græci fortitudinem τὴν ἀνδρείαν, vocant, nisi vt doceant virum sine fortitudine, non solum dignitate, sed etiam viri exinaniri nomine.

QVOD VIRO FORTI QVANTVM detrahitur: tantum addatur animi. XI.

INQVIEBAT virtutis aciem hebescere incōmodis: solam fortitudinem virescere vulnere. Est enim fortitudo animi armatura, quæ ferro non potest penetrari: nec vllo modo vinci: qua qui est indutus, in ipso etiam exultat doloris cruciatu. Testis est ille Mutius, cui scæuolæ, eò quòd læua, propter dextram inflammatam, vteretur, cognomen fuit. Hic enim Porsenæ castra ingressus regium scribam, pro rege interfecerat. captus igitur atq; sui erroris admonitus, dextram flammis iniecit, vt ea parte, qua erratum erat, à seipso pœnam exigeret. visum est id spectaculum, cum cæteris, tum ipsi regi plenum horroris. itaq; Rex vnius Romani ciuis virtute territus, pacem reddidit vniuersæ ciuitati, vrbemq; soluit obsidione.

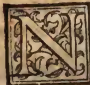
QVOD RARA RES SIT FORTITVDO: vmbra fortitudinis frequens. XII.

QVIA non potest dici, quàm iaceat turbulentis his temporibus, fortitudo: quantoq; fuco contra vmbra clarescat fortitudinis, quærentibus amicis quis nunc

nunc demum esset fortis: Nemo respondit, nisi qui Horatio Cocliti sit simillimus. Sapienter ille quidem. Nam cùm fortitudo ex duobus maximè consistat, ex susceptione periculorum, & perpessione malorum: vtroq; Claruit Horatius Cocles. In altero enim omnem Hetruscorum vim solus tandiu sustinuit, quoad pons, quo Hostes erant in vrbem irrepturi, fuisset ab ijs, qui à tergo erant, abreptus: in altero autem à suis exclusus, hostium impetus non sustinens, in subiectum Tyberim armatũ se præcipitauit, atq; incolumis ad suos enatauit.

QVOD PRINCIPIS GLORIA, VNA Fortitudine sit depascenda. XIII.

NEMO, aiebat, magis Principem videtur incesto ore lacerare, quàm qui Principi laudem tribuendo: Principis tamen fortitudinem inuoluit silentio. nec falso quidem. Nam tota ars Imperandi, in fortitudinis claustris tenetur inclusa. Non obscura, aut vulgaris est Agesilai auctoritas. Nam percontanti quousq; fines paterent, apud Lacedæmones imperij: ille hasta vibrata, respondit, quousq; hæc potest vibrari. Qui enim fortis est Princeps, nouit non solum & in pace sustinere, & in bello defendere: Sed etiam, re iam inclinata, & prope perdita; augere imperium.

QVOD IN HOSTE NON VIRIVM Robur: sed animi timenda sit fortitudo. XIV.

CVM quis in eum inueheretur, qui plurimum haberet animi, non minimum consilij: vide dixit ne Leonem in te excites dormientem. Neq; enim Leo: neq; vir fortis

vir fortis scit superari: faciliusq; potest mori, quàm perterreri. præclarum est Marci Seruilij testimonium, qui vicies, & ter amplius singulari certamine pugnauit, ac semper victor in castra est reuersus, hostili spolio onustus. Neq; per leonem obscurum est naturæ Monimentum: qui mauult in conflictu mori, quàm turpiter vulnera vitare. Neq; forti viro grauis videtur mors, si honesta sit modo: vt aliquando docuit ille Lacon. Insidijs enim ab Iphicrate Atheniensium Duce interclusus, interrogantibus militibus, quid esset in re tam profligata agendum: nihil aliud dixit, nisi vt vos vestræ saluti consulatis; ego verò fortiter pugnando gloriosè moriar.

QVOD VIR FORTIS NON VIDEATVR posse, in exilium detrudi. XV.

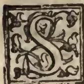

VM forte de exilio ageretur, sciscitantibus amicis cur omne solum forti, vt veteri fertur prouerbio, patria sit: quia dixit, vbi bonum, ibi patria: sed forti nihil vsquàm potest accidere mali, cùm vniuersa lucro habeat mala: ergo nunquam exulat, cui vbiq; est patria. Hùc accedit, quod nullo locorum interuallo reuellitur, à suo munere, & officio, eò quòd vbiq; gētium digladiandum est. Etenim nihil est ipse mundus, nisi elementorum dissidium: nihil hominum vita, nisi appetitus cum ratione, societas insidiosa: nihil Resp. nisi personarum discrimen, quarum aliæ imperio, aliæ ducuntur obsequio. Forti igitur soli vita est gloriosa. Nam is in terræ globo: tanquàm in acerrimi certaminis theatro consistit: in cœli medio, ex quo effugere non potest, nisi aut victor, aut victus. vir igitur fortis, Mas quasi Mars bellandi Deus ab antiquis dicebatur: eò quòd victores summo in cœlum rapiuntur triumpho: victi ad inferos detruduntur cum cruciatu, & opprobrio.

QVOD VIRO FORTI, NE MINIMVS quidem inimicus; sit contemnendus. XVI.

AM incudem à viro forti inquiebat tundi oportere, vt etiam minimus hostis caueretur. potuit enim aliquando paruus Culex, vt est in Apologis, Leoni non minimum facessere negotij, sensimulq; eos, qui grandes & potentes viros prostrarunt, ab homonculis interdum fuisse prostratos. Qui enim Italiam vicit Annibal, Capuæ à muliercula victus est. quid? Hercules orbis terræ victor, ab vna victus est Deianira. Quare fortis est, non qui hostes modo superat, sed etiam qui superior voluptatibus existit: parumq; est vim repellere, nisi etiam dolus caueatur. illa in malis: hic in voluptatibus magis delitescit. estq; hic maximè cauendus. Nam vt vires ingenio: sic ingenium facile superatur voluptate.

QVOD VIRO FORTI NVLLA linguæ sit procacitas. XVII.

OLITVS est dicere virtutem esse multæ industriæ, & magni laboris: sermonis verò minimi. ea re Lucius Dentatus, Achilles Romanus est appellatus. Non enim linguâ, sed manus pugnando mouebat, ne canes ignauos, sed Leones videretur imitari. Nam canis timidus vehementius latrat, quàm mordet. Quemadmodum igitur olim vmbrici in bello aduersus hostes, turpissimum esse ducebant victum viuere, atq; iccirco necesse esse aut vincere, aut mori. ita vir fortis mauult virtutem sine vita: quam vitam sine virtute.

DE MAGNANIMITATE SIVE HONORE TITVLVS XVII.

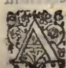

MAGNANIMITAS, vt ait Aristoteles, virtus est, per quam vtraq; fortuna: decusq; & ignominia fertur. Nam si magnanimus quis fuerit, nunquam, vt ait Seneca, iudicabit sibi contumeliam fieri: cùmq; inimicum habebit, in sua potestate: vindictam putabit potuisse vindicare. Magnum enim, & gloriosum est vindictæ genus, ignoscere. Hac virtute qui est præditus tendit ad ardua: nec pericula appetit, vt temerarius: nec formidat, vt timidus. magna enim contemnit, mediocriaq; mauult, quàm quæ sunt nimia. Quicquid cadere in hominem potest, id omne vincit ferendo. itaq; Pittacus Mitilenæus sic Prudentiam, & Magnanimitatem distrahebat: vt illius esse diceret, ne quid mali fieret cauere: huius autem si quid accidisset, moderate, & leniter ferre. Hanc autem virtutem Optimus Senator MARIVS Conradus tanta semper in Cardinali ALDOBRANDINO coluit obseruantia, vt diceret eorum magis esse metuendam inuidiam, qui tantam virtutem silentio obruerent: quàm eorum fidem esse laudandã, qui illam laudibus in cœlum tollerent. Neq; enim adhuc inuidus vllus est repertus, qui ex alieno bono tantum hauserit acerbitatis, quantum, ex Religiosissimi Principis fructuosissima hac virtute Conradus Senator capit voluptatis. De ea quippè ita sæpè locutus est, vt non solum Cœlestis, &

diuina videretur eius virtus: Sed etiam is aliquo duci numinis afflatu, cum de ea loqueretur. quæ res me ad scribendum, quæ in hoc genere collegi Apophthegmata, fecit liberiorem.

1 *Quòd & spes, & metus apud Magnanimum, minimum habeat auctoritatis.*
2 *Quòd honore sit depascenda virtus.*
3 *Quòd gloria etiam fugientem sequatur virtutem.*
4 *Quòd virtutis honor, non in verbis; sed in factis maximè consistat.*
5 *Quòd Magnanimitas sit virtutum omnium decus.*
6 *Quòd Magnanimus malit iniuriæ vulnus contemnere quàm vlcisci.*
7 *Quòd Magnanimus omnia aperto Marte, vt aiunt, attentet.*
8 *Quòd Magnanimus amicus sit honoris: ambitionis inimicus.*
9 *Quòd nullum sit ad Magnanimitatem iter, non plenum periculi.*
10 *Quòd Honor non cadat nisi in virum bonum.*
11 *Quòd Magnanimitati, quæ summa est, desponsa sit gloria.*
12 *Quòd præmiorum Maximus sit bonor.*
13 *Quòd Duplex sit Honoris ratio.*
14 *Quòd vir bonus honorem auget fugiendo.*
15 *Quòd Honor non languida virtutis sit interpres, & nuntius.*
16 *Quòd in Sublato etiam honore vestigia remaneant virtutis.*

QVOD ET SPES, ET METVS, APVD *Magnanimum minimum habeat auctoritatis.* I.

AIEBAT Magnanimum se, neq; in populi: neq; in principum beneuolentiam blanditijs; & assentationibus immergere: omnes simulandi, & dissimulandi artificio eruditos ab eo in odio haberi.

Testis

Testis est vnus instar omnium Solon. Nam cùm propter Pisistrati tyrannidem, Athenis malè acceptus esset: ad eumq; Croesus Lydorum, & Babiloniæ Rex scripsisset, vt ad se veniret: rogassetq; vt secum habenas imperij regere vellet: Solon tamen nec populi metu: nec spe tanti Regis adduci potuit, vt consilium Athenas deserendi caperet.

QVOD HONORE SIT DEPASCENda virtus. II.

QVIA nulla incursio, & impetus armatorum potest Magnanimum ex arce detrudere rationis, in qua insedit, atq; inueterauit virtutis omnis, & ingenij gloria: inquiebat magnanimitatem, in Principe summis honoribus, quasi quibusdam cibis, esse depascēdam. Non enim aurum: non gemmæ: non puellæ captiuæ, vt est apud Homerum, merces est virtutis: sed ipsa gloriæ fama, quæ tanta est, vt vix vno capi possit seculo. Atq; hanc ob rem Trophæa: Triumphi: statuæ: Coronæ: Panegyrici, qui ad posteros traducantur, sunt inuenti.

QVOD GLORIA ETIAM FVGIENtem sequatur virtutem. III.

QVIA facile eos officij capit obliuio: qui gloriæ incenduntur cupiditate: quò quis propius ad virtutem accedit, eò longius inanis gloriæ auram fugere consueuit. Itaq; interroganti cuidam qua semita Duci ad veram gloriam pateret aditus, qua, respondit, L. Brutus: Q. Fabius maximus, & Paulus Æmilius est profectus. Hi enim nihil aliud cogitarunt in

vita: nihilq; egerunt, nisi quod pro salute populi, & dignitate patriæ, præclarum videretur, & laudabile.

QVOD VIRTVTIS HONOR NON IN Verbis: sed in factis maximè consistat. IV.

VANDO multi norunt honesta nomina, turpissimis rebus imponere: sæpeq; fortitudo temeritatis vapulet nomine, & temeritas gestiat fortitudinis appellatione: consueuit dicere, in virtute non verba, sed facta rationis pondere esse examinanda: fortitudinis laudem esse non nomen: sed seipsum vincere: iram continere: nullis illecebris capi: aduersis non perturbari, neq; extolli rebus secundis: nec aliũ se in alia fortuna præbere. Quare non est viri, aut cupiditatibus vinci, aut metu frangi: aut iracundia incendi, quæ non solum consilium, sed etiam iudicium tollit.

QVOD MAGNANIMITAS SIT virtutum omnium decus. V.

RAT hoc in eius ore, & sermone habitans, magni esse & elati animi, non hostes in periculis: sed amicis timere: dolorem suum toleranter, grauate ferre alienum: neq; in secundis rebus voluptati, neq; in aduersis cedere languori: nec in consilij deliberatione spem, sed officium sequi: nec deniq; in iudicio pecuniam, sed iustitiam quærere. Nam quemadmodum Caligula Imperator nullius belli tantopere ardebat desiderio, quàm eius, quod plurimum haberet terroris, & periculi: negareturq; ab omnibus confici posse: ita magnanimitatis est ad ardua in

virtutis

virtutis ambitu mortales sic instruere, vt non magnum quod est: sed id quo nihil maius est, appetant.

QVOD MAGNANIMVS MALIT *iniuriæ vulnus contemnere, quàm vlcisci. VI.*

EVM demum inquiebat esse magnanimum, qui omnino aduersus iracũdiæ obduruisset aculeos, eò quòd non magnum sit, in iniuriæ vulnere, irasci: sed nullum iræ, in quo consistat, locum relinquere. Nec enim minus est Magnanimus consilio constans, quàm animo fortis. Nam cùm circa id versetur, quo nihil extet melius, nihil minus videtur esse magnanimi, quã mutare consilium. In altero vulgare, & peruagatum est naturæ testimonium. Nam quorsum trito sermone prouerbio Aquila non captat Muscas? non est magnanimitatis, si bene attendimus, ignauorum hominum petulantiam, quæ morsu fertur, & aculeo, curare: sed tanquã futile quiddam, & inane negligere. In altero etiam non minus est euidens, quam præclarum Socratis exemplum. Hic enim tantæ fuit constantiæ, vt accusatus ab Anyto, nec patronum quæsierit ad iudicium capitis; nec iudicibus supplex fuerit. facilius enim Magnanimus potest mori, quàm mutari.

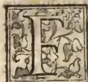
QVOD MAGNANIMVS OMNIA *aperto Marte, vt aiunt, attentet. VII.*

QVIDAM fortè interroganti, quis nesciret simulare: Magnanimus respondit, apertè enim aut odit, aut amat: nihilq; latenter agit. Nam vtrumq; oc-

cultè facere est timiditatis. remota omitto exempla. Quia enim Antistes hic Amplissimus, non se, sed Ecclesiam: non sua, sed reip. bona tuetur: nec in vllo tribunali auro, sed iure capitur: nec in amore gratia ducitur, sed veritate: nec deniq; curat quàm laboriosè, sed quàm iustè gubernacula tractet Ecclesiæ, à nemine vnquàm maiora, quàm ab eo exierunt Magnanimitatis documenta. Nam cùm robur omne Magnanimitatis, in elatione consistat animi, cuius nerui, & vires definiuntur mente, ratione, & opinione: mentem sapientia: rationem arte: opinionem omni rerum experientia auxit, & cumulauit.

QVOD MAGNANIMVS AMICVS *sit honoris: ambitionis inimicus. VIII.*

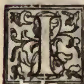
FREQVENS, & in omnium ore hæc ejus est sententia: nihil Magnanimum aut sequi magis, quàm honorem, aut fugere longius, quàm ambitionem. ille enim comes est virtutis: hæc fraudis socia. Ambitiosus enim mauult bonus videri, quàm esse: honore quippe contentus, virtutem negligit. hùc accedit, quòd temerè se periculis objicit, vt Torquati docet testimonium. Nam propter ambitionem, cum temerè pugnasset, victor capite damnatus est. Tripliciter errat princeps ambitiosus. primum, quia non virtutem, sed virtutis gloriam quærit: iterum, quia tanquàm proditor alienæ salutis, temere amicos objicit periculis: ac demum, quia euersor est æquitatis, & iustitiæ. Non enim bonis viris: sed adulatoribus præmia ministrat virtutis.

QVOD

QVOD NVLLVM SIT AD MAGNAnimitatem iter, non plenum periculi. IX.

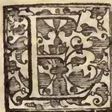

ES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. itaq; Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliquod exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed etiam ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitę lacerabantur truces, & immanes bestiæ. non voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

QVOD HONOR NON CADAT, nisi in virum bonum. X.

GNAVI, vt solent olim Parthi, cominus præliari nesciunt: sed omnia tentant eminus: illi non stantes, sed fugientes pugnabant: Hi cæduntur præsentes, nec resistunt fugientes. Quærenti igitur vtrum stans, an fugiens interpugnandũ magis esset laudandus: nemo, respondit, est laude dignus, nisi vir bonus. Nam Honor non solum præmium, sed etiam opus est virtutis. Hoc declarare cùm vellet M. Marcellus, honori templum non ex detractis è montibus saxis, sed ex manubijs Siracusanæ prędæ erexit, sicq; constituit, vt illud ingredi nemo posset, nisi per virtutis Ædem.

QVOD

QVOD MAGNANIMITATI QVÆ summa est, desponsa sit gloria. XI.

TSI omnes ad res operosas, & difficiles incenduntur studio gloriæ: consueuit tamen dicere, gloriam à nemine fieri prædam, sine magnanimitate. Est enim hæc vna virtus, ille apud Poetas, alatus equus, Pegasus, quo vectus Bellerophon monstra superauit. Nihil est magnanimitatis vis, nisi, vt est in fabulis, ille Mineruæ Clypeus, Medusæ Gorgonis capite præfixus, cuius ex intuitu homines omnes in saxa vertebantur. Tanta autem is floret virtute, vt in apparatu belli Ferrariensis, cùm accepisset à Duce fortissimo numerosissimum conflatum esse exercitum, magna dixit, animi molestia me Dux liberauit, qui vires suas omnes in vnum contraxit, vt liceat vno die, de summa rerum decernere.

QVOD PRÆMIORVM MAXIMVS sit honor. XII.

ST honor non voluptatis, & luxuriæ diuersorium: sed ingenij, ac virtutum omnium domicilium. itaq; solet dicere aurum egeni; honorem boni viri esse præmium: tãtúmq; honori aurum cedere, quantum virtus præstat vtilitati. Quare Titus Labienus multum auri, ex præda Gallica cum donasset strenuo militi: miles aurum, ad pedes labieni abiecit: at paulo deinceps idem armillis argenteis donatus, alacer gaudio abijt: contempsit aurum miles, honores amplexus est. nec temerè. quia vel

minima honoris aura, omni pretio est potior.

QVOD DVPLEX SIT HONORIS *ratio.* XIII.

ON debemus sensus, ad res inuestigandas, ita stupidos habere, vt quæ ab ætatis nostræ remota sunt, nihil sentiamus. Cuidam itaq; sciscitanti cur Honor olim Deus constitueretur: eiusq; Ædes, ita virtutis templo esset annexa, vt ad eam nemini pateret aditus, nisi per virtutis templum. Est hæc fabrica dixit, non Numinis, sed ingenij. oleret enim vim atq; naturam diuinæ, & humanæ virtutis, quarum ex altera Honor proficiscitur diuinus: ex altera humanus. ille quasi numen gaudet, in primis, animi religione: hic corporis magis obsequio.

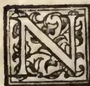
QVOD VIR BONVS HONOREM *auget, fugiendo.* XIV.

MAT defensorem, non fæneratorem iuris: nec æqui, sed lucri fædera anhelantes odit. Quocirca cuidam Magistratus dignitate elato dixit, neminem honorem gerere, nisi qui norit vitam, per virtutem, agere. Nec aculeata magis, quàm vera, in ambitiosum hæc eius est sententia. Siquidem est viri boni, nihil aut præter virtutem appetere, aut præter vitium fugere. Nemo igitur debet honorem malis artibus aucupari, quem viri boni censentur augere fugiendo. Quare nemo, inter virtute pares, debet velle alios honore anteire. Verus est, in Tripode Delphico, inter septem totius Græciæ sapientes, exemplum.

plum. Etenim ipse cùm Apollo respondisset ei dandum esse, qui sapientia cæteris præstaret, nemo eorum inuentus est, qui honorem eum alteri potius, quàm sibi non deferret. Turpe enim est inter pares, alijs velle gloria præcellere.

QVOD HONOR NON LANGVIDÆ, virtutis sit interpres, & nuncius. XV.

ON sunt hæc Apophthegmata, ancipites mentis eius notæ: Sed graues sapientissimi eius consilij diguitate corroboratæ sententiæ. Interrogatus enim, quis sibi inter bonos viros videretur honestandus: qui, vt est in prouerbio, dignus est, respondit, obelisco. Erat autem Obeliscus columna Pyramide minor, Soli sacra: nec vlli erigebatur, apud Ægyptios, nisi ei, cuius vita, veluti solis quidam splendor omnibus posset prodesse.

QVOD IN SVBLATO ETIAM HONORE, vestigia remaneant virtutis. XVI.

ATIO in re ancipiti, & dubia fidem: exempla cognitionem magis pariunt. interroganti igitur num is, cui sit dignitas abrogata, affectus sit ignominia. Neq; gloria respondit, sed virtute paratur honor: neq; dedecus, fortuna, sed animi infligit turpitudo. Testis est Democritus Phalereus. Nam ab Atheniensibus, quorum Remp. administrauerat, trecentis statuis honestatus, neq; animo est elatus: neq; ijs per inuidiam euersis, deiectus. quin illorum iniuriam hoc aspersit sale, statuas dixit, euertunt: virtutes, quarum gratia illas erexerunt, non euertunt.

DE FIDENTIA TITVLVS XVIII.

IDENTIÆ magna eſt gloria: non exigua viri timidi infamia, cui, quæ bona facit, etiam ſunt dedecori. Nam quanquam peccatum non committit: cõſilium tamen peccandi ideo admittere videtur, quòd minimè vacaret peccato, ſi impunè poſſet peccare. Quocirca nemo eſt aut improbus niſi timidus, aut vir bonus niſi fidens. Timor enim non eſt periculi, ſed mentis morbus. Qui igitur mentem habet ſanam, non timet: qui verò animi morbo laborat, timet etiam ſine periculo. Cùm igitur ageretur de Cardinalis P. ALDOBRANDINI fidentia, quæ in rebus arduis & timẽdi, & audiendi ars eſt, & ſcientia, MARIVS Conradus Opt. Senator virtutis eius gloriam ſuo nõ ſolum corroborauit, ſed etiam auxit teſtimonio. Hic enim Pater conſcriptus cùm nullam, niſi ex virtute, rapiat anſam fidentiæ, tum quemadmodum Medicus Hippocrati: Iuſtiniano, I.C. ita ille non parum doctrinę: multum ingenio: omnia fidit Deo immortali. Præclarius certè quidem hic, quam olim antiquitas. Nam apud Romanos, vſus inoleuerat, vt Geniorum auſpicijs fiderent. vidimus enim paſſim inueterati numiſmatis inſcriptiones Genio Auguſti: Genio Senatus: Genio Populi Romani: cæterum in fidentia, nihil eſt melius, quàm prudentiæ, conſilioq; fidere. Hac animi confitione ſic ducitur P. ALDOBRANDINVS Cardinalis, vt ſemper eius conſilium vacet temeritate, & negligentia. Nihil enim eſt in fidentia temeritas, niſi Bruti malus

Genius.

Genius. ſcribit autem Plutarchus Bruto ſecum de bello gerendo cogitanti, hominẽ eximiæ proceritatis apparuiſſe, eumq́;, vbi Brutus interrogaſſet quis eſſet, reſpondiſſe Bruti ſe eſſe malum Genium, quem apud Philippos, in pugna viſurus eſſet, itaq; ille ab eo infauſtum rei euentum, & mortem ſibi imminentem didicit. Periculoſiſſimum eſt igitur in temeritate: tutiſſimum in prudentia ſpem poſitam habere, vt ipſa loquuntur hæc Apophthegmata.

1 *Quòd in Principe fidentiæ comes debeat eſſe conſilium.*
2 *Quòd in Bello victoriæ nuncia ſit fidentia.*
3 *Quòd Hoſti nihil ſit Horribilius, quàm Principis fidentia.*
4 *Quòd Res glorioſa ſit ſui fidentia.*
5 *Quòd non Arca: ſed fidentia homines deddat beatos.*
6 *Quòd Principem ſui fidentia Populo magis, quàm virium robur commendet.*
7 *Quòd Militis ornamentum non ſit in auro, ſed in fidentia poſitū.*
8 *Quòd virtuti fidenti nihil ſit horribile.*
9 *Quòd ſine ſui fidentia nemo rem gerat præclaram.*
10 *Quòd cuiq; fidentiæ par ſit virtus.*
11 *Quòd fidentiæ procreatrix ſit intelligentia: temeritatis inſcitia.*
12 *Quòd quæ habetur pecuniæ confiſio anceps ſit, & dubia.*
13 *Quòd fidentia ſit virtute, non pecunia depaſcenda.*
14 *Quòd Pecunijs minimè ſit fidendum.*

QVOD IN PRINCIPE FIDENTIÆ comens debeat eſſe alienum conſilium. I.

VNQVAM probatur aut leue, aut turgidum nimis genus dicendi: ſemper in Principe medium laudatur, & ad omnes res æquabiliter fluens, atq;

vt

vt hoc loco, si in primis aspersum sit ingenij, & eruditionis sale. interrogatus enim quid potissimum cauere deberet princeps: ne præ nimia sui fiducia, respondit, alienum negligat consilium. ita C. Cæsar sua virtute fretus, eos neglexit, qui rogabant, vt sibi salutis suæ custodes asciscerет. Sed exitus docuit, facilius esse mortē præuideri, quàm morti prouideri. Sic pariter Alexander à Chaldæis, per Nearchum monitus est, ne ad Babylonem accederet: quòd immineret ei infelix exitus: at monita spernens, ad paucos dies, veneno ab Iola, in medio victoriarum cursu, sublatus est, quartum & trigesimum annum agens: robore corporis simul, & animi virtute florens.

QVOD IN BELLO, VICTORIÆ nuncia sit fidentia. II.

QVEMADMODVM, in honoribus virtus, sine acie ingenij: ita in armis, rei bellicæ gloria, fidentiæ præsidio destituta, manca est omninò, atq; imperfecta. Solitus autem est dicere, fiduciam vincendi, in milite, principium esse victoriæ. Neq; enim mens hominis in rebus dubijs, suis de cœlo caret igniculis, qui illum, quo res vocat, quasi inflammant, & incendunt. ita C. Cæsar, cùm Pharsalicæ pugnæ staret acies, omniaq; iam equorum, ac hominum strepitu resonarent, Crastinum decem alarum ductorem, castra egredientem procul nomine compellans, interrogauit, quid de pugnæ euentu speraret, at ille dextram protendens, vinces ò Cæsar ait, & me hodie, aut viuum, aut mortuum laudabis: quorum vtrumq; verum extitit. Nam vicit Cæsar, & Crastinum, qui fortissi-

mè

mè pugnando occubuerat, pro concione laudauit.

QVOD HOSTI NIHIL SIT HORRIBIlius, quàm Principis fidentia. *III.*

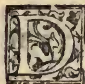
VM iam, ad expugnandam Ferrariam, ipsa regio omnis bello arderet, Centurioni cuidam interroganti, quid Hostem maximè perterreret, fidentia dixit Imperatoris. ea enim non tam additur militibus, quàm adimitur hostibus animus. Sic Alexander Magnus Hostium fortunam fidentia: vires fortitudine superare moliebatur. Quæ res ex voto sic ei cessit, vt consueuerit dicere, nihil fortibus insuperabile esse: nihilq; timido satis esse munitum. Hac enim adiutus virtute, sæpe succumbentem in belli flamma exercitum erexit, ac Hostes victores profligauit.

QVOD RES GLORIOSA SIT, sui fiducia. *IV.*

D eum quoniam hæreditas virtutis huius pertinet, & gloriæ: interrogatus quanta cuiq; sui deberet esse fidentia: quanta respondit à contemptu, & insolentia se vendicare satis est. in hoc vno laudatur Euripides Tragicus. Nam cum ei Alcestiris poeta tarditatem ingenij obijceret, quòd triduo non vltra tres versus maximo labore deducere potuisset: ipse autem centum perfacile scripsisse gloriaretur. Sed hoc dixit Euripides interest, quòd tui in triduum tantummodo: mei verò in omne tempus sufficient.

QVOD NON ARCA: SED FIDENTIA *homines reddat beatos.* V.

ICEBAT multo esse ditiorem, non inopem fidentiæ, quàm pecuniæ. vulgatum est Alexandri Magni testimonium. Etenim Antequàm in Asiam transiret immunitates, opesq; ingentes cunctis amicis in Macedonia donauit. At Perdicas admiratus dixit, quid tibi ò Rex omnia dando fiet residui: spem respondit, bona Persarum admirabili fiducia ostendens. Eam spe Macedones, vt cum Alexandro haberent communem, fiducia cōtenti, Alexandri renuerūt munera. Longè enim pluris est fidenti spes futurorū bonorū: quàm voluptatas existentiū.

QVOD PRINCIPEM SVI FIDENTIA *populo magis, quàm virium robur commendet.* VI.

VEMADMODVM ex Amussi Architecti, sic Sapientissimi quiq; viri, ex tanti Antistitis opinione statim quid deceat, & dedecat, vbi rerum vrget difficultas, gestiunt odorari. Interroganti igitur, quid Principem populo maximè commendaret: sui potissimùm respondit fidentia. Testis vnus est instar omnium Antigonus Macedonū Rex. Nam cùm ad regiam dignitatem recens ascendisset, idq; grauatè ferret, stomacharetur q; populus: ipse virtute, & conscientia fretus, in populi conspectu diadema, sceptrumq; deposuit, atq; palam monuit, vt si alium quempiā se regno digniorem inuenirent, ad eum ex arbitrio, Diadema sceptrumq; deferrent: commemoratis antè ijs rebus, quas magna virtute, & gloria gesserat. Ita hac animi fidu-

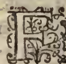
cia, populi animum mouit, vt vltro omnes ad capeſcendum denuo Regnum hortarentur: magniſq; precibus contenderent, quod ipſe conſtanter renuit, niſi antè de ſeditionis auctoribus ſupplicium ſumeretur.

QVOD MILITIS ORNAMENTVM non ſit in auro, ſed in Fidentia poſitum. VII.

CVM virtus multis ſemper incommodis ſit oppreſſa, ac temporum vitio exulcerata: hæc continenter à Principe tanquàm à ſapientiſſimo medico eſt curanda. Interrogatus igitur cùm militiæ multi croco, & auro diffluerent, quo ornamento maximè decoraretur miles, non purpuræ dixit, ſed fidentiæ. Laudatur itaq; quicunq; fuit, vir ille Lacedæmonius. Nam cùm in Clypeo pictam geſtaret muſcam: ſibiq; ab amicis diceretur, inſigne nimis paruum id eſſe, neq; ab hoſte viſum iri: reſpondit ſe ita hoſti appropinquaturum, vt muſcam non ſolum poſſet videre, ſed etiam odorari.

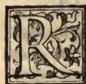
QVOD VIRTVTI FIDENTI, NIHIL ſit horribile. VIII.

FIDENTIA ingenij, & virtutis miniſtra, ſi pellitur à conſuetudine, locũ dare, & cedere ſolet ſocordiæ. Quare ſolitus eſt dicere & artem, & arcem boni militis vnam eſſe fidentiam, ad quam timori vix vllus datur acceſſus. Teſtes duo ſunt Lacedæmonij: quorũ um vnus increpatus, ꝙ in aciem claudus deſcenderet, reſpondit pugnare ſibi propoſitum eſſe, non fugere: alter minitanti cuidam, ꝙ ſagittis Perſarum ſol ipſe videretur obſcurari: addis dixit nobis animũ. Nam in vmbra, melius præliabimur.

QVOD

QVOD SINE SVI FIDENTIA, NEMO rem gerat præclaram. IX.

ES Bellica cùm limati, & ſubtilis: tum acerrimi eſt iudicij. Cuidam itaq; militum præfecto interroganti, quibus gradibus res militaris ad gloriam procederet, neq; hominis, neq; beſtiæ dixit, ſed fidentiæ, à qua ſi impetator cadit, à toto cadit exercitu. Ea igitur iure laudatur Scipio Æmilianus. Nam cùm vrbem prædualidam obſideret, ſuadentibus quibuſdam, vt circa mœnia eius ferreos murices ſpargeret, omniaq; vada tabulis plumbatis conſterneret, habentibus clauorum ſpicula, ne ſubita irruptione hoſtes in Scipionis præſidia impetum facere poſſent: reſpondit non eſſe eiuſdem imperatoris, & capere alios velle, & timere.

QVOD SVI CVIQVE FIDENTIA, par ſit virtuti. X.

VONIAM ita natura comparatum eſt, vt optimus quiſq; imperet deteriori; cùm princeps imperat omnibus, par eſt item rationi dixit, vt omnium ſit optimus: Suiq; idcirco fidentiſſimus. præclarum eſt C. Fabricij teſtimonium. Nam cùm ab omni leuitate, & iactantia maximè eſſet alienus, quantam ſui haberet fidentiam oſtendit. is enim Legatus ad Pyrrhum miſſus cùm eſſet, rogatus eſt à Pyrrho, vt inter duces atq; amicos ſuos primum vellet occupare locum. At ille ei in aurem dixit, id ex re Pyrrhi Regis minimè fieri poſſe. quod vtroq; benè cognito, omnes à Pyrrho, ad C. Fabriciũ deficerent. Tantumq; hæc eius fiducia valuit, vt non modo Pyrrhus eam, quanquam aculeatam, non grauate tulerit, ſed etiam, vt veritatis nunciam probarit: illiq;

vni captiuos omnes quorum causa, legatus erat, dono dederit.

QVOD FIDENTIÆ PROCREATRIX sit intelligentia: temeritatis inscitia. XI.

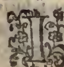
ONSVEVIT dicere Herculis imaginem, apertam habere fidentiæ significationem. Nam cùm ignorantiæ sit, & improbitatis dubitare: ingenij est, & rectè voluntatis confidere. Rectè enim in eo quisq; fedit, quod benè intelligit. Nascitur quippè fidentia ex consilio, & scientia, vt ex inscitia temeritas, & audacia. alterum apud Poetas docet Herculis gloria: alterũ Phætontis, & Icari infamia. vis quippè expers cõsilio sua ruit mole.

QVOD QVÆ HABETVR PECVNIÆ confisio, anceps sit & dubia. XII.

VONIAM nerui rerum agendarum sunt pecuniæ, interrogatus quænam in rebus agendis, auro fidentia esset habenda: ea respondit, quam ministrat Ægyptijs sua Regio. salsè id quidem. Nam Ægyptijs cum hominum cõuenit ingenijs. Benè quippè vtentibus saluberrima medicamẽtã præbet: malè vtentibus mortifera, & exitiosa venena. Nec sapienti admodum sunt necessariæ pecuniæ: primùm quia res grandes nòn auri, sed ingenij fiunt præsidio: deinde quoniam, omnes vt asserunt stoici sunt diuites, qui cœlo, & terra vti possunt.

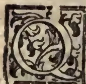
QVOD FIDENTIA SIT VIRTVTE, non pecunia depascenda. XIII.

NQVIEBAT neq; florem, neq; colorem eorum vocibus adesse, qui asseuerant iccircò spem hominibus cum pecunia crescere, quia omnia obediunt

diunt pecuniæ. Non enim diues est, qui bona possidet: sed qui bonus est. Nam diues dictus est, quasi diuinus, quòd nihil egeat. Quare vt Histrio non est felicior, quòd in scenis adornatus Rex, aut Deus videatur: sic, neq; in bonis fortunæ, vir redditur bonus. Morum igitur probitas multò diuitijs est vtilior. illis enim sæpe turpia: huic nunquam obediunt nisi honesta. Quocirca iure reprehenditur Epicharmus, qui inani hac opinione numos fecit deos: quòd illos, qui possiderent, nihil frustra cuperent.

QVOD PECVNIIS MINIME SIT fidendum. XIV.

QVANQVAM disputantium laquei, pecunias videntur non in abiecto aliquo bonorum genere, irretire: pecuniæ tamen non sunt, vt fert sententia Lycurgi, bonæ. Nam diuites, vt ipse sentit, si opibus suis frui volunt, diffluunt voluptate: sin custodire student, coguntur per auaritiam, ab ipsa iustitiæ semita deflectere. Interroganti cuidam igitur, quibus rebus minimè esset fidendum, opibus dixit, quæ non solum videntur esse Ludibria fortunæ, sed etiam sui possessores ludibrio habere. Sed bona sint, quid ijs bonis est fidendum, quæ vt ait Bion, fortuna largitur ignauis, & virtus aufert à bonis? insidiosa res est diuiti pecunia: committitur enim cædes lucri gratia: expilantur templa: amicitia violatur: fides soluitur: produntur patriæ, ac deniq; nihil non mali perpatratur. Hoc animaduertens Lycurgus Spartanorum legislator monetam auream, & argenteam ex Lacedæmone substraxit, instituitq; vt ciues ferreo duntaxat numo vterentur.

DE PATIENTIA TITVLVS XIX.

VEMADMODVM Eschines Philosophus pro dolore lateris, è quo grauiter laborabat, nunquam ingemuit: semper rationis plagam, & virtutis vulnus grauiter, & acerbè tulit: ita Cardinalis P. ALDOBRANDINVS nunc faces dolorum restinxit patientia, nunc accendit virtute. Id cùm omnes laudant vehementer, tum CÆSAR Galaratus Senator Grauissimus optimo cuiq; asserit esse imitandum. Non enim facit fortiter, qui rerum amat difficultatem: sed qui, aut publicam acriter arcet, aut propriam non grauè sustinet. Nemo quippè ad præclarum aliquod facinus adeò est Idoneus, quàm qui, ad rerum asperitates occalluit patientia. Quid enim attinet, quod res est altè repetere? Est Tolerantia vehiculum, præsertim in bello, magni oneris: in pace, iustitiæ, & æquitatis: quam facile princeps deserit, nisi in rerum asperitatibus adsit patientia, hoc est ars patiendi & scientia. Est autem hæc principi necessaria. Nam qui dolores tam priuatos, quàm publicos nescit perferre: mollis, & effeminatus: qui ferendo vincit, patiens rectè dicitur. Qui autem laborem deserit: fugit quod cupit. Nam vt refert Epichurrus, laboribus omnia nobis Dij vendunt. qui autẽ impatiens est doloris, facit non ferendo, vt duplicem ferat dolorem. Non enim minus graue est dolori cedere, quàm ipse dolor. Atq; contra quæ mala caueri non possunt, libenter ferendo, euadunt bona. quod gratia impetrari non potest, patientia quæri debet.

Nam cuiusuis doloris remedium est patientia. qui igitur perferre nouit, vincit. Nunquàm est virtus patientia, in rebus prosperis. ille vero est patiens, qui in aduersis conflictatur, nec tamen ab æquo, & bono potest amoueri. Nec minor interdum est victoria, mala ferendo vincere, quàm resistẽdo. Hoc enim est fortunæ, illud magis virtutis. Magnum igitur est vindictæ genus: ignoscere victo. quia bis est victus virtute simul, & armis. Pusillanimus contra est, qui non potest iniuriam pati: nec est vir bonus, qui malos non tolerat: nec fortis, qui ira deijcitur.

1 *Quòd Patientia in Bello, veluti quædam sit, ad victoriam semita.*

2 *Quòd in patientiæ fundo, virtus omnis radices agat.*

3 *Quòd plus sit in luctu, & mærore mali, quàm in ipso malo.*

4 *Quòd sine patientia quis non solum malo, sed etiam metu mali torqueatur.*

5 *Quòd viro etiam patienti, luctus pro amici interitu sit honestus.*

6 *Quòd virtutes omnes vna pariat patientia.*

7 *Quòd Princeps patientiæ adminiculis maiora efficiat, quàm robore virium.*

8 *Quòd abundat etiam in paupertate, qui est patiens.*

9 *Quòd Patientia ad felicitatem maximè pertineat, principis.*

10 *Quòd Patientia sit armatura adamantina, quæ omnes respuit, & ferri, & ignis impetus.*

11 *Quòd Principis patientia sit, in populo obsequij disciplina.*

12 *Quòd aduersus oris procacitatem, non armatura prosit, sed patientia.*

13 *Quòd Res ex difficillimis patientia reddantur facillimæ.*

14 *Quòd neq; Populus plurium dominum: neq; virtus otium nouit pati.*

QVOD PATIENTIA IN BELLO veluti quadam sit ad victoriam semita. I.

VONIAM non imperio ius: sed imperium iuris nomine continetur, in iure succus, & sanguis est positus non solum imperandi, sed etiam imperata, & in pace, & in bello faciendi. illud autem cùm appetant omnes: hoc nemo ferè non grauare ferat: quòd in altera multum sit dignitatis: in altero plurimum oneris. Cuidam militi, qui impatiens erat obsequij, sciscitanti quænam via in bello tenderet ad victoriam: non qua sulcatur æquor, aut transgrediuntur montium iuga respondit: sed vna extat patientia, qua sola omnes superantur difficultates. Hac tantum virtutis semita Lacedæmonij, quamuis pauci, & inopes essent, Græcorum omnium euaserunt fortissimi, & Spartæ maximum Imperium opulentissimasq; vrbes, ac regiones subegerunt, quæ totius Laconicæ prouinciæ principatum tenebat.

QVOD IN PATIENTIÆ FVNDO, virtus omnis radices agat. II.

VM Ars imperandi in virtute residet, tanquàm in sua sede, & fundamento, atq; ex arte, qui bonus est princeps, nouit non solum florem, sed etiam fructum excerpere imperij: interrogatus ab

ab amicis, quo in campo, virtus maximè radices ageret, in fundo dixit patientiæ. Malus enim est virtutis minister, qui nescit mala pati. id cùm intelligerent Spartani, non solum pueros algoris, sitis, & inediæ reddebant patientes: sed etiam in bello, ad vulnera assuetos vt haberent, nec mortem formidarent, vltrò plurimis plagis lacerabant: in quibus, pueris facilius erat mori, quàm ingemiscere.

QVOD PLVS SIT IN LVCTV ET *Mœrore mali, quàm in ipso malo.* III.

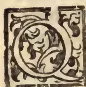

VT res cum imbecillitate languet orationis: sic rei dignitas cum verborum apparatu, & splendore doctrinæ, in ALDOBRANDINO efflorescit. Amico aliquando in luctu, & qualore iacenti dixit, omni malo fœdius esse lugere. eò quòd illud maculam habeat fortunæ, hoc animi dedecus. itaq; in legibus decemuiralibus, quas duodecim tabulas appellant, non modo viris, sed etiam mulieribus eiulatus, fletusq; funebris prohibitus est. Nec est, ait, pro eius interitu, qui gloriosè vltimum vitæ suæ diem obierit, dolendum. Laudant igitur veteres Lacænam illam, quæ cùm accepisset filium suum in prælio dimicantem cecidisse, ne ingemuit quidem, sed Dijs se gratiam habere dixit, quòd eum filium peperisset, qui pro patriæ salute mori non dubitasset.

QVOD

QVOD SINE PATIENTIA QVIS non ſolum malo, ſed etiam metu mali torqueatur. IV.

QVIA non regit, qui errantes non corrigit, quando nihil ſit regere, niſi opus iuſtitiæ, regia ars eſt, qua vniuerſi homines, ad virtutem informantur, & à vitiorum turpitudine procul pelluntur. interrogatus igitur, à quodam; qui in armis, impatiens erat periculi, vbi eſſet hoſtis: timidis, reſpondit, in animo. ſalſè quidem. Nam metus, in armis, omni hoſte eſt capitalior. Terror igitur dictus eſt, quaſi ter error, eò quòd vir timitus mente ab honeſto: corpore ab incolumitate, ac deniq; ab opibus fortuna procul aberret.

QVOD VIRO ETIAM PATIENTI, luctus, pro amici interitu, ſit honeſtus. V.

CVM patientia virtus ſit viri, ab amicis interrogatus, vbi luctus viri, nihil, quod effæminati eſt animi, oleret, vbi reſpondit, mors eſt amici. Amicus enim amici difficilius fert caſum, quàm proprium. itaq; Alexander Magnus à virtutis magnitudine ſic appellatus, pro morte Hephæſtionis amici, non ſe ſolum ſordidatum, ac luctuoſum monſtrauit: ſed etiam equorum iubas tonderi, ad cutem vſque iuſſit, & turrium pinnas, ac murorum propugnacula exturbari, vt mænia etiam ipſa deſiderio Hephæſtionis lugere viderentur.

QVOD

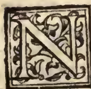
QVOD VIRTVTES OMNES VNA pariat patientia. VI.

EVS cùm omnia regat, qui regit, dei personam induit: cui omnes debent velle parere. Sed quoniam verbum pareo, quasi à patiendo dictum est, nemo, nisi qui sit patiens, videtur ad virtutem esse accomodatus. Interroganti igitur vbi haberetur optima virtutis schola: in patientiæ dixit regione. Hóc ipsum sentientes Gymnosophistæ, Indi sapientes, summam laudem ponebant in patientia, & in doloris contemptu. Nudi igitur per niuem, & glaciem Caucasi montis errabant, nec cùm ad ignem accessissent, ingemiscebant.

QVOD PRINCEPS PATIENTIÆ adminiculis, maiora efficiat, quàm robore virium. VII.

VM virtutis laus, in Principe sæpe ex siccitate orationis exarescat, tùm nullius de eius dignitate oratio magis, quàm ALDOBRANDINI vbertate irriganda est. Nam cùm duplex sit Principis officium: vnum in vitiorum sordibus, ex hominum societate abstergendis: alterum, vt omne studium eorum ad virtutem acre sit, & expeditum: vtrumq; semper plurimo studio anhelauit ALDOBRANDINVS, qui aliquando interrogatus, quibus adminiculis tot, tantas, tamq; arduas res gessisset, patientiæ respondit. Hac enim Princeps res grandiores sustinet, quàm potentia, & viribus: tum quia versatur circa dura, & acerba, quæ ferendo magis superantur, quàm renitendo: tum quoniam homo, vt refert Xenophon Socraticus, omnium animantium, in rectorem suum est ingratissimus.

QVOD ABVNDAT ETIAM IN *paupertate, qui est patiens.* VIII.

EQ; Gregis ſine paſtore: neq; populi ſine Principe, vlla eſt vtilitas. Solus enim princeps, virtutem cùm miniſtrat, ſufficit omnibus. Semper igitur inquiebat, in paupertate abundat, qui eſt patiens. Neſcit enim vir bonus, qui nihil appetit, egere. Hoc ſentiens Socrates dicebat gratiam eſſe habendam naturæ, quæ res bonis viris neceſſarias, vltro expoſuiſſet: difficiles verò, ne paratu quidem eſſe neceſſarias. Quare diues eſt, non qui affluit pecunia, ſed patientia.

QVOD PATIENTIA, AD FELICI- *tatem maximè pertineat Principis.* IX.

VEMADMODVM ſi Plantæ radices, odoris aliquo inficiuntur genere, qui ab ijs gignuntur flores non vacant odoris eius vel grauitàte, vel ſuauitate: ita qui mos eſt Principis latenter repit per vniuerſum corpus populi. Pacientem igitur populum, ex tolerantia conſtituebat Principis, dicebatq; Principem præter eum felicem eſſe neminem, cuius animus aduerſus mala omnia, obduruiſſet patientia. eò quòd ſicut in Boetia, ad Trophonium, iuxta flumen Orchomenon, duo ſunt fontes, quorum alter memoriam: alter obliuionem affert potantibus: ita ferè in Imperio ſine laboribus, & vigilijs, magnæ felicitati, magna pericula ſunt finitima.

QVOD

QVOD PATIENTIA SIT ARMATVRA adamantina; quæ omnes respuit & ferri, & ignis impetus. X.

FLOS virtutis, & firmamentum gloriæ, vna est, dicebat, patientia. Nam patientiam qui tollit, maximum animi munimentum tollere videtur. patet id cùm multorum virorũ testimonijs, tùm vno potissimum Anaxarchi exemplo. Nam quorsum, quòd hic malleis in doleo cõtusus, potius in dolore exilijt, quàm ingemuit? non est obscura ratio. Dolor enim succumbit patientiæ: non patientia dolori. Hoc sentientes Ægyptiorum Sacerdotes, Hieroglyphicum patientiæ fecerunt tergus Crocodili. Nec falsò quidem. Nam sicuti id, ea obrigere solet duricia, vt omnes ferreos respuat ictus: ita patiens potest lacessi iniuria, lædi verò minimè potest.

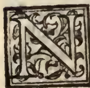
QVOD PRINCIPIS PATIENTIA sit, in populo obsequij disciplina. XI.

PRINCEPS iustitiæ, & legibus nõ obtemperans docet imperando, sibi non esse obtemperandum. Siquidem, dicebat non esse verissimile, vt quis alteri onus imponeret, quod ipse non sustineret. Quare nihil est ad imperij auctoritatẽ, in Principe firmius: quàm diuturna in iure, obsequij patientia. Multa sunt veterũ testimonia, sed nulla probationis arx est firmior, quàm quæ naturæ exemplis stipata, septaq; tenetur. Sicuti enim arbor, suber difficile recipit vulnus, & si recipit lucro habet, quia arbor ea præter aliorum naturam, nisi lanietur, suo suffocatur cortice: ita vir patiens, vbi alij flaccescunt, alacritate reuiteſcit, & robore.

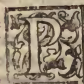
QVOD

QVOD ADVERSVS ORIS PROCACItatem, non armatura prosit: sed patientia. XII.

NIHIL est in bonis melius, quàm quod principi debetur. Nam à Principe non solum communis vitæ, sed etiam virtutis reconditæ, & doctrinæ manant summa auxilia. Itaq; olim sapientissimi quiq; viri non ante, libros suos in lucem edebant, quàm illos Principis nomini, vt eò virtus omnis rediret, vnde digressa esset, consecrarent. Res est ex Antistitis instructione, & disciplina in aperto. cùm enim in populi turba, pauci benè sentiant: multi peierent: omnes verò malè loquantur, interrogatus quæ aduersus petulantiæ, & procacitatis morsus esset armatura: non lorica, aut thorax dixit, sed patientia. Nam cùm non fiat nisi nolenti iniuria; qui non ægre fert iniuriam, vim omnem retundit iniuriæ. Demosthenes itaq; à quodam conuicijs lacessitus, nolim tecum dixit in hoc genus Certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior. is enim demum inter mortales est teterrimus, qui pessimè loquitur.

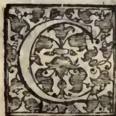
QVOD RES, EX DIFFICILLIMIS, pacientia reddantur facillimæ. XIII.

PRÆCLARVM obsequij, quod ALDOBRANDINO debetur, testimonium: non molle, & remissum amoris, familiares eius, vt ostenderent, ab eo aliquando percontati sunt, cuius ope adiutus tot res, tam graues, & acerbas sustineret: patientiæ respondit. Nam patiendi virtus hæc est, vt difficillima

lima quæq; ex diururna consuetudine, reddantur facillima: ita Socrates Alcibiadi miranti, quòd Xantippen ad res omnes acrem, & acerbam, quæ nunquàm in virum dentes non exacuret, pateretur, ego inquit iampridem eius iurgijs sic assueui, vt ipsa iam callum obduxerit meo stomaho.

QVOD NEQVE POPVLVS PLVRIVM dominium: neq; virtus otium norit pati. XIV.

VM plures eundem Imperij clauum tractare contenderent, dixit neq; populum plurium dominium: neq; aspirantem ad virtutem scire otium pati. alterum Lydorum Rex Cræsus sua interdum docuit stultitia. Nam cùm fratrem imperandi sibi asciscerer socium, tùm quidam ex lydis, ò Rex inquit, omnium in terra bonorum Sol est auctor: at si gemini soles forent, periculum esset, ne omnia incenderentur: ita regem quidem vnum accipiunt Lydi: duos simul tolerare non possunt. in altero testis est ipse Antistes. Nam interrogatus ab ambitiosis quibusdam cuius ope pararetur imperandi sapientia, non dignitatis dixit, sed temporis, & studij. Non enim vt Cæneus, qui subito è muliere factus est vir, optando tantum: sic repentè qui stultus abit cubitum, surgit sapiens.

QVOD SINE PATIENTIA, NEMO non sit miser. XV.

VM conspiceret plurimis calamitatibus obiectam esse mortalium vitam, multiq; ob id, grauiter in dies ingemiscerent: dixit non eos esse miseros, qui in do-

in dolorem inciderent, ſed eos qui patientes non eſſent doloris. neq; enim patiens eſt ſine dolore: neq; vir bonus ſine patientia. Zaleucus igitur fratri in malis quærenti: non quæreris dixit, propter acerbitatem malorum: Sed quia ipſa mala neſcis pati. Elegans hùc pertinet Apologus. Cùm enim in Comitijs animantium Aſinus expoſtularet, quòd careret cornibus: ingemuit item Simia, eò quòd caudæ deſtitueretur honore: àt Talpa vtrumq; felicem eſſe dixit, ſe autem tantùm eſſe infelicem, quando perpetua præmeretur cæcitate. quorſum? nemo, ſi benè attendimus, eſt tam felix, qui ſine patientia, nõ ſibi videatur deteriori, quàm par eſt, eſſe cõditione.

QVOD LIBERTATIS DECVS, SIT patientia. XVI.

VIA nuda, & enermis eſt ratio, ſine doctrinæ præſidio, Antiſtitis doctrinam tùm paſſim, tùm hoc loco, fas eſt carpere, & colligere. differentibus enim quibuſdam de populi libertate, dixit neminem præter patientem eſſe liberum, eò quòd ſolus is non poſſet cogi. docit idipſum olim apud Romanos Pompei virtus. Hic enim legationis officio cùm fungeretur, à Genthio Rege interceptus eſt, vt Senatus conſilia prodere iuberetur: at ille conſtanti fide, fortiq; animo, admotæ lucernæ cremandum digitum præbuit, eaq; patientia non ſolùm Regi deſperationem tormentis quicquam ex ſe cognoſcendi attulit, ſed etiam poſteris vniuerſis teſtatum reliquit, eum non poſſe cogi, qui nouit dolorem pati.

DE

DE SOLERTIA TITVLVS XX.

VANQVAM Populus Romanus ita olim, & lumem, & oculos amauit intuentium, vt neq; ante solis ortum, neq; post occasum, voluerit Senatuscō sulta esse rata: ita tamen solertiæ exarsit amore, vt cùm Dies labori sit Sacer, nox quieti, diem voluerit à media nocte, præter Græcorum, & Ægyptiorum consuetudinem, initium trahere. id autem eò pertinere volebant, vt omnes intelligerent, noctem nullam neq; labore neq; studio, cuiquàm debere esse vacuam. Quoniam aũt difficillimæ quæq; res, solertiæ curantur præsidio: Ægyptij Hieroglyphiũ Regis, qui versatur circa difficillima, fecerunt Draconem, qui inter omnes animantes, solus adeò somni est inimicus, vt eum nemo adhuc viderit dormientem. Tam solers aũt, & Diligens, est P. ALDOBRANDINVS, vt apud eum nulla sedes sit, nisi in labore, quietis. in quo quanta sit Rom. Ecclesiæ felicitas, ex eo liquet, quòd longè res est capitalior principi cum otio, quàm cum hoste. Nam cur Nasica, in Consilio de Carthaginis euersione, magis probabat Carthaginensium aduersus Romanos discrimen, quàm Carthaginis euersionem? quia res secundæ ex otio infelicem: aduersæ felicem, ex studio habent exitum. virtus enim diligentia: inertia vitium omne nutritur. Nam cur Homerus Agamemnonem, cùm cæteri dormiant, semper facit vigilantem? quoniam otiari nescit virtus, quæ omnis in actione consistit. Sed quid ego hæc? vicit is summus Antistes

ſtudio, & ſolertia Scipionem Africanum, qui ſolitus eſt dicere ſe nunquàm minus eſſe ſolum, quam cùm eſſet ſolus, nec minus otioſum, quàm cum eſſet otioſus. In quo amo Sapientiſſimi Senatoris FRANCISCI Gluſſiani teſtimonium. Nam cùm Senatores olim iccirco Patres conſcripti ſunt nominati, quòd eorum nomina, in Diademate eſſent inſcripta, quaſi eadem ſit, & Regis, & Senatoris cura: tùm in eo Senatore, tantum eſt ſolertiæ, & ſtudij, vt Gluſſianus maiori quàm Atea Rex dignus videatur laude, & gloria. Ille enim quanquam terrori erat PHILIPPO, quòd Philippus Macedonibus tantum imperaret hominibus pugnandi peritis: is verò Scythis, qui etiam aduerſus famem, ſitimq́; pugnare norant, obdormiuit tamen aliquando tempori: Gluſſianus autem tanto continenter publicæ vtilitatis efferueſcit ſtudio, vt nunquam videatur, niſi in plurimarum rerum aſperitatibus quieſcere. Nam quid de Senatu dicerem vrbis Mediolani? nullam admittit ſolertiam ſine fide, & prudentia. illa, vt ſemper appetat quæ honeſta ſunt, declinet contraria: hac, vt quæ vtilia ſunt cæteris, curet & perficiat. Atq; ſicuti Ægypti Reges, neminem ex ijs hominibus, quorum vtebantur opera, admittebant, niſi qui liberali eſſet forma, & virtute inſignis: ita ad incredibilem Senatus Mediolani gloriam, hoc accedit etiam, quòd nullos habet ſui adminiſtratores, niſi quorum ars, ſummæ ſapientiæ miniſtra ſit, & famula. Teſtis eſt vnus pro omnibus IO. FRANCISCVS Landrianus, à ſecretis, qui in ſcriptis dictiſq; Lyram extorſit Apollini, & ita extorſit, vt ex eius concentu videatur, vel Landrianus ex Apolline natus, vel ex Landriano reuiuiſcere iam ipſe Apollo. Nam ex ſoluta & libera eius oratione, duplex percipitur fructus, vnus artis & ingenij: alter virtutis, & doctrinæ, quorum vterq; eſt eiuſmodi, vt haud ſciam an quicquam

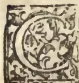
quam viro docto possit accidere laudabilius. facundia enim nisi rerum cognitionem attingat, verborum quædam est inanitas: Rerum vero cognitio, sine facundiæ præsidio, infantia potius, quàm doctrina. Sed quò mea me abducit oratio? Quot in Senatu Mediolani, sunt virtutum opifices, & Architecti: tot sunt solertiæ, qua rerum Asperitates, atq; temporum angustias omnes Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS superat, aperti, & expediti obsides.

QVOD IMPERATORIÆ ARTIS difficultas, nihil ferat vacui temporis. I.

VANTI sint neruorum, ac laborum fructus, ij omnes nisi solers, & diligens adhibeatur ratio, iniuria sæpè absorbentur temporum. Sciscitantibus igitur amicis, quis in discrimine rerum, Princeps abundaret auxilio: qui inops est otij dixit. docuit id C. Cæsar, cui, in vita, nulla hora fuit labore, & studio vacua, quiq; adeò tenax, & auarus fuit temporis, vt quemadmodum Oppius meminit, duobus pluribusue scribis plerumque epistolas alienissimi argumenti, eodem tempore dictitaret. Nam semper inops est otij, qui nescit otio vti.

QVOD INGENII, COS ET DOCTRINÆ procreatrix sit solertia. II.

VM minutis, & angustis quæstiunculis aliquando ageretur de re literaria, nonnulliq;, in nostris hominibus desiderium priscæ eruditionis refricarent, dixit non doctrinam, sed docendi artem, hac nostra ætate deesse: at qua dixerunt: qua Demosthenes respondit ex infantissimo, factus est oratorũ omnium eloquentissimus, quo responso solertiam potissimum fecit ingenij, & doctrinæ magistram, atq; dominam. Nam Demosthenes, vt refert Cic. eo exarsit ardore studij, vt iniquo animo ferret, si quando opificum antelucana vinceretur industria. Hic etsi omnia, ad doctrinæ, & eloquentiæ laudem, habebat impedimenta naturæ: labore tamen, & studio tantum effecit, vt doctissimos, ac eloquentissimos quosq; longo interuallo post se reliquerit.

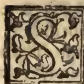
QVOD NVLLA SIT IMPERANDI tutior via, quàm animi solertia. III.

ON imperandi via solum est solertia, sed etiam imperantis ad summa quæq; vehiculum. Sciscitantibus igitur amicis, quibus gradibus, in imperio, ex rebus paruis, ad magnas fieret ascensus: non dignitatis dixit, sed Solertiæ. Nam magnæ res labuntur ignauia: paruæ crescunt solertia. idipsum vt doceret Agathocles ex figulo patre natus, cum Sicilia potitus esset, Rexq; declaratus, solitus est in mensa fictilia pocula iuxta aurea ponere, eaq; iuuenibus ostendens dicere fictilia, propter solertiam, aureis facta esse potiora.

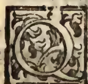
QVOD

QVOD STVDIO, ET SOLERTIA superetur hominis vis, & natura. IV.

SOLERTISSIMVS quisq; princeps pessimè sæpè audit. Nam virtuti simul, & otio vulgi difficillimum est morigerari. dicebat tamen ex diuturna laboris consuetudine; & ingenio acumen, & corpori robur ministrari. illud probatur Alcibiadis testimonio, qui ex studiorum assiduitate, statim quæ minus expressa erant, percipiebat, & quæ callidè versutèq; dicebantur cauebat: hoc admirabili quodam elucescit Anus cuiusdam exemplo. Nam cum consueuisset paruum vitulum, quotidie portare, nec ab incepto, vllum diem intermisisset, tandem adultum quoq; bouem dicitur portasse.

QVOD IN DILIGENTIÆ TVTELA omnia bonorum genera sint posita. V.

QVEMADMODVM terra ab Homero mater, Oceanus externorum bonorum pater vocatur: ita diligentia à tali, tantoq; Antistite, eorum, quæ diliguntur magistra, & domina est nominata. Etenim neq; vtile, neq; honestum quod est, potest nisi in diligentiæ fundo succrescere. Ná quod consueuit Antisthenes discipulis, antè quàm ad se eos admitteret, dicere, opus esse libro nouo: stylo nouo: nouaq; tabella, res est plena studij, & solertiæ, sine qua summa est bonorum omnium desperatio. Nam ad ea non solum comparanda, sed etiam conseruanda animus requiritur vigilans: studium acre, & tenax memoria.

QVOD PRINCIPI SOLERTI NON sit properandum: sed lente maturandum. VI.

QVEMADMODVM ex solis accessu, & recessu, quæ è terris gignuntur omnia aut meliora, autem deteriora fiunt: ita, ex principis diligentia, & negligentia, vniuersa vel pelluntur, vel accersuntur Reip. mala. Solet igitur dicere nihil esse solerti Principe gloriosius, si in armis præsertim, non properet; sed maturet. vincit enim, non qui celeriter ferit: sed qui suo ferit tempore. Præclarum est in Rhombo naturæ testimonium. Nam cùm Rhombus tardissimus sit omnium piscium, semper tamen eius in vtero mugil reperitur, qui piscium omnium est velocissimus, ex quo intelligimus, non esse sapientis accelerare, sed lentè maturare, semperq; cito satis fieri, quod benè fit: neq; res magnas corporis, sed ingenij administrati viribus.

QVOD ACRES SINT IN HONORE, ad res arduas solertiæ stimuli. VII.

CVM trita sit Apophthegmatum, & peruagata ad veritatem via: qui tanti Præsulis Apophthegmata negligit, is non adeò videtur illa negligere, quàm qui breues sunt, & compendiarij tramites, refugere veritatis. Cùm autem res amicis plurimum facesceret negotij, nec onus satis sustinerent, interroganti cuidam, cuius presidio tanta rei difficultas redderetur facilis: honoris dixit. Nec falso. Nam res omnes, propter honorem ex difficillimis, redduntur facillimæ. itaq; Scipio Aphricanus solet ex Xenophontis libro, de Cyri institutione, fortes laudare: non vt hoc faceret, sed vt viris, eos laudando, vires adderet. Siquidem neq; Imperatori, neq; militi labores ij videntur graues, quibus vehuntur ad honores.

DE PERSEVERANTIA SIVE CONSTANTIA TITVLVS XXI.

EST Perſeuerantia fida patientiæ comes, & in rebus aduerſis perferendis, adiutrix. Nec vlla eſt certior ad finem vſq; perſeuerandi ratio, quàm viribus æquare onus, vt quiſq; non quantum ferre poteſt, ſumat: ſed perferre. Hæ ſunt in Principe columnæ Herculis. Quia firmi, ac fortis eſt animi, ſummam conſeruare virtutem, quam ſemel amplexus fuerit: optima autem perſeuerandi ratio eſt; non ſolum non retrocedere: ſed etiam in dies vlterius progredi, & quantum poſſumus, ſemper ad ſublimiora tendere. Quod grande eſt opus, tarde eſt aggrediendum: deinde perſeueranter progrediendum. Cæpiſſe quippe, eſt multorum: perficere paucorum. alterum enim eſt conſilij: alterum laboris. Nec enim qui pugnat, ſine perſeueratione, victoriã conſequitur: nec virtus ſine, perſeuerantia perficitur. dicitur perſeuerans, quaſi ſemper ſequens verũ: Eò quòd nulla gratia, nullis illecebris nulloq; terrore ſit mutabilis. Hac in virtute, vt ALDOBRANDINORVM iam exempla præteream, habet etiam temporum antiquitas ſua monimenta gloriæ. Nam ea ſic floruit Ariſtides, vt ab eo filiam, in matrimonium cùm peteret Dionyſius, reſponderit filiam ſuam eiuſmodi eſſe educatam, vt mallet mori, quam tyranno in vxorem dari. Eam igitur cum de medio ſuſtuliſſet, quæreretq; Tyrannus iterum ab Ariſtide num etiam in

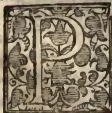
eadem perſiſteret ſententia, dixit factum dolenter ſe ferre: dicto autem lætari. Sed quid ego remota attento, propinqua relinquo? LVCIVS Albricius Senator, ita ad vrbis publicũ, & cõmune hominum commodum, in iure perſeuerat, vt ius non ſolum videatur ſeruare, & tueri: ſed etiam plurimarum virtutum gloria honeſtate. Nec eſt eius perſeuerantia, in labore, & ſtudio, otij, quod cupit ex ciuitate exulare, patiens. Nam ex otio voluptas: ex voluptate flagitium: ex flagitio offenſio, ex offenſione interitus demum fit iuris, & iuſtitiæ. Quarè olim in benè inſtituta Rep. perſeuerantiæ gratia fiebãt Gymnaſia & ludi, & artes exercebantur. Nam cùm virtus omnis in actione conſiſtit: tum in ea non ſatis eſt, virum bonum temeritate vacare, & negligentia: ſed ars, etiam & perſeuerantia requiritur. Hoc eſt, quod ſapientiſſimus ille Senator, in vno maximè ſuſpicit Card. ALDOBRANDINO. Nam quid de ipſo Senatu, atq; admirabili eius virtute dicerem? Quemadmodum non difficilis eſt, ex ipſis militibus, de Imperatore coniectura: ita ex Senatoriæ gloriæ miniſtris, qui potiſſimum ſunt à ſecretis, facile eſt de Senatus admirabili ſapientia, iudicium. Nam cùm nullos habet ſui ordinis miniſtros, niſi ingenuarum artium magiſtros, plurimarumq; virtutum dominos: tum vnus adeſt IO. BAPTISTA Saccus à ſecretis, in quo Senatoriæ virtutis, & gloriæ non obſcurum, ſed euidens eſt teſtimonium. Nam quod is vita ſit honeſtus: ingenio ſubtilis: doctrina politus: quodq; ſic oratione eſt elegans, vt eius oratio, quaſi ſcientiarum floribus conſperſa, omnium animos oblectet, nemoq; ſit, qui ex ea guſtum, ſenſumq; non capiat ſummi ingenij eius, & eruditionis, id omne eſt eiuſmodi, vt non exigua cenſeatur eſſe Senatus gloria. Nec enim ex Sacco obſcurum eſt: qui fundus ſit in Senatorio ordine ſapientiæ: quod imperij decus:

quæ

quæ felicitatis officina, cuius alumni liquido, fuso, vago, atq; multiplici floreant genere dicendi. Sed ne mea me alio abducat oratio, venio ad Perseuerantiam, qua vnus maximè floret Card. ALDOBRANDINVS, vt doctè eius docent Apophthegmata.

1 *Quòd tanquàm fluctus à Saxo, dolores omnes infringantur constantiæ scopulo.*
2 *Quòd sine perseuerantia, virtus omnis ruat.*
3 *Quòd inconstans nesciat in suscepto consilio persistere, sed ruat semper in deterius.*

QVOD TANQVAM FLVCTVS A Saxo: dolores omnes infringantur constantiæ scopulo. I.

ERSÆ nulla in re magis, quàm in obseruatione regis, erant constantes. Itaq; si quis regi non paruisset: is capite, & brachijs amputatis, insepultus abijciebatur. Sapientissimus aũt hic Antistes, quia acerba ferre robusti animi est, magnæq; cõstantiæ, interrogatus quid, in dolorum cruciatu esset boni: constantia dixit. Nam vt voluptates, continentiæ: sic dolores constantiæ infringuntur viribus. præclarum est, in dolore contemnendo Cassij Scæuæ testimonium. Nam ei, ad Dyrrachium oculus sagitta cùm esset excussus: nihil cessit dolori, sed forti animo in pugna continenter perstitit. At in dolore ferendo, alia gens, aliter se habet. Nam Galli pugnacissimi habentur, & fortes in bello: morbo autem afflicti statim ingemiscunt:

Græci

Græci contra ignaui sunt in prælio, in lectulis verò suis constanter ægrotant.

QVOD SINE PERSEVERANTIA Virtus omnis ruat. II.

VIA perseuerantia est, in ratione bene considerata, stabilis & perpetua permantio, solitus est perseuerantiam, baculum virtutum omnium esse dicere, sine quo statim coguntur omnes ruere. Est autem virtus hæc magni & constantis animi. Nam celeritas, & magnitudo, raræ est felicitatis: multo vero rarioris diuturnitas, & constantia. Hac vna duce, non solum virtutes, sed etiam fruges omnes censentur ad maturitatem peruenire. natura enim in omni rerum genere, nō nisi gradatim, solet progredi: nec antè perficere opus, quàm ad vltimum vsq; gradum peruenerit. Nihil est igitur in moribus perseuerantia, nisi animi excelsi, atq; inuicti magnitudo, ac robur. Testes sunt Ægyptiorum Sacerdotes. Nam cur apud eos, Hieroglyphicum per Gruis pennas constituitur perseuerantiæ? vt docerent virum constantem nunquam cedere temporum iniuriæ. Nam Gruis pennæ nulla solent, vt cæterarum alitum, mutari, per ætatem, coloris vicissitudine: sed eodem semper persistunt colore: quin eorum alæ si gestantur, aiunt gestantibus laboris sensus, ad res omnes, hebescere.

QVOD

QVOD INCONSTAS NESCIAT IN *suscepto consilio persistere, sed ruat semper in deterius.*

IHIL est magis in oratione, aut vitandum, quàm quod aurium habet satietatem, aut appetendum, quàm quod earum sitim auget, cum doctrina & iucunditate. id hoc exempli patet testimonio. Inquiebat enim fortem virum non tam felicem esse, & beatum: quàm hominem & inconstantem, alijs exosum; & sibi miserum. Alterum, quoniam æqua qui grauate patitur, iniqua vt plurimum, cogitur pati: alterum, quoniam nulli conuenit, qui sibi est renitens, & controuersus. semper enim inconstans abit in deterius. inde vetus prouerbium ἐπὶ μανδραβόλου χωρεῖ τὸ πρᾶγμα. hoc est Res Mandraboli more succedit. quadrat in inconstantem virum, & instabilem: qui hoc laborat vitio, vt nunquam mutet cõsilium, nisi in deterius. veritatis est in proberbio, testimonium. Nam Mandrabolus thesaurum cum reperisset, primùm auream ouem posuit Iunoni Samiæ: proximo anno Argenteam: tertio Æneam: eò res pertinet, vt quò sæpius mutetur inconstans, semper melius quod est, postponat deteriori.

DE TEMPERANTIA TITVLVS XXII.

EST temperantia virtus Principis. Nam, vt inquit Socrates, virtutum omnium est salubertima, tamq; publicæ, quàm priuatæ humanę societatis conciliatrix. Itaq; vetat ille, ex Magorum sententia, ante curari corpus, quàm curetur animus. Nec obscurè in eos inuehitur, qui minima curantes, summa curare neglıgunt. Quid enim ijs ridiculum magis videri potest, qui & equis, & canibus ægrotantibus remedia quæritant: in sui verò & corporis, & animi morbis, medicos minimè consulant? animum ferunt intemperantem: Citharam minimè ferunt nō temperatā, quotidieq; curiosè aliena tractant, propria deserunt. Nam, si bene attendimus, omnia sunt aliena, præter animum, qui minimè curari potest, sine temperantiæ præsidio. Plato igitur, in Charmenidis vult sapientiam quoque, in ipso latere temperātiæ nomine. Nec falsò id quidem. Nam primi perturbationum sensus, vel ad fortitudinem, per iram: vel ad prudentiam, per timorem: vel ad iustitiam, per amorem: vel ad patientiam, per dolorem, iter ostendunt. Soli verò Temperantiæ, omnis impetus opponitur perturbationis. Nam temperantiā qui habet, omnia decenter agit, cum summa animi tranquillitate. Temperatis autem hominibus, vt ait Plato, lex est ipse deus: intemperantibus voluptas. Quanquam tamen ne voluptatis quidem expers est temperantia. Nam vt satietas omnia ex iucundis, reddit iniucanda: ita temperantia voluptatem rariore vsu maiorem facit. In hac vna

virtute, optimum ingenij, incolumitatis, ac modestiæ, per vniuersum vitæ curriculum, positum est viaticum. Hæc autem virtus sapientis est potius, quàm diuitis. alterum quia res est difficilis, aut diuitem temperantia, aut temperantem oblectari diuitijs: alterum quoniam nihil Est Deo gratius viro temperante. Nam modestè viuere, diuinum officium est: eoq; tanquàm optimo rerum omniũ concentu maximè colitur Deus. Hac virtute cùm maximè oblectetur: tũ in ea, omnibus rebus nouit MARTINVS Verastigius Senator Æquissimus, nisi laboribus temperare. Nam publicæ vtilitatis, & communis commodi gratia, tot solicitudinum stimulis, & curarum aculeis confoditur, vt semper finis vnius negotij, principium sit futuri, nec ei quicquam aliud sit labori finem imponere, quàm laboris primordia capere. Hæc enim eius est natura, hoc tam acre, tam ardens studium, vt solum videatur mensura carere. Nam vt publicæ quieti consulat, nullam partem capit quietis, omnesq; suas curas tam intento animo, atq; incredibili labore, in publica vtilitate tuenda fixit, vt qui Verastigium benè norit, verum conglobatæ virtutis, & doctrinæ exemplar norit. Quare eius, ad Cardinalis ALDOBRANDINI Apophthegmata, gestio hoc loco, vti auctoritate, & testimonio.

1 *Quòd malus sit virtutis magister: qui turpitudinis sit minister.*

2 *Quòd nulla sit tam insidiosa, quàm quæ maximè placet voluptas.*

3 *Quòd Princeps alios iustitia: seipsum magis perficiat Temperãtia.*

4 *Quòd res sit difficillima virtutem simul, & pecuniam amare.*

5 *Quòd voluntaria paupertate nihil sit beatius.*

6 *Quòd Papulus venter sit Principis, cui debet morigerari.*

7 *Quòd intolerantia, Rationis, & iudicij sit inimica.*

Quòd

8 Quòd non minus gloriosa sit, aduersus voluptatem, quam contra hostes victoria.
9 Quòd Principis frugalitas, veluti quandam ansam porrigat populo admirationis.
10 Quòd parere virtuti, Regi sit gloriosius, quàm hominibus imperare.
11 Quòd Princeps, nec in armis odio; nec in otio amore debeat superari.
12 Quòd Temperantia maximè expediat ciuili societati.
13 Quòd quasi in temperantiæ vtero concipiantur laudes virtutum omnium.
14 Quòd Temperantiæ Semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias aperiatur aditus.
15 Quòd in Temperantiæ penu reposita sit acies ingenij, & robur virium.
16 Quòd abstinentia pabulum sit ingenij, & integritatis.
17 Quòd Abstinentia sales omnes habeat, & animi, & corporis.
18 Quòd in fame non adeo cibus, quàm in cibo abstinentia sit requirenda.
19 Quòd Abstinentia animi simul, & corporis sit medicina.
20 Quòd cum Abstinentia, vires corporis crescant, & decrescant eaq; virtute maximè res gaudeat militaris.
21 Quòd victus laus commendatur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.
22 Quòd in cibis nihil sit ipso appetitu conditius.
23 Quòd Abstinentia flagitiorum sit medicina.
24 Quòd Abstinentiam sequantur ducem summa quæq; bona.
25 Quòd vbi sobrietas non sit, ibi nec rationis, nec imperij vllus sit vsus.
26 Quòd Principis cõtinentia popularem gratiam maximè conciliet.
27 Quòd ditissimus sit, qui inops sit cupiditatis.

QVOD

QVOD MALVS SIT VIRTVTIS MAgister: qui turpitudinis sit minister. I.

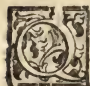
VÆ Constituitur virtus Principis, non scholastica dape: sed rerum omnium vsu, & experientia est depascenda. Hac qui est præditus, ad ardua tendens, stomachatur cupiditatum omnia Lenocinia. Interrogatus itaq;, quis summus esset Imperator: qui ventri, dixit, qui voluptati, quiq; suis sic imperat sensibus, vt nullis vitiorum irretiatur illecebris. ita quippè laudatur superior ille Cato, qui pellibus hædinis, pro stragulis, domi, militiæq; vtebatur: quiq; Hispaniam gubernans, trium seruorum comitatu contentus, eodem & cibo, & potu, quo illi vtebantur, vitam trahebat eam, quæ exemplo erat amicis: terrori inimicis.

QVOD NVLLA SIT TAM INSIDIOSA, quàm quæ maximè placet voluptas. II.

INIS benè imperandi, non est artis cognitio: sed eius rei, quam ars adhuc nulla ferè intellexit, inuestigatio. Non enim artis est, sed virtutis honestè viuere. cùm autem multarum deliciarum comes sit Principis dignitas, sciscitanti fortè cuidam, quid in delicijs potissimum esset cauendum: quod maximè placet dixit. Hoc ipsum non verbis: sed re ipsa aliquando cõprobauit Scipio Aphricanus. Nam puellam sibi in Hispania eximiæ formæ oblatam, non modo renuit: sed etiam aurum, pro ea redimenda, doti adiecit, eamq; accersitis parentibus, integram, & incorruptam viro restitui iussit.

QVOD PRINCEPS ALIOS IVSTITIA: seipsum magis perficiat temperantia. III.

VI non poteſt quæ acerba ſunt, & difficilia ferre: non eſt credibile, vt ijs cedendo, poſſit ad res grandes aſpirare. Nam quæ res grandis eſt, & glorioſa, ea omnis plurimis rerum aſperitatibus eſt intercluſa. Interrogatus igitur quid maximè probaret, in principe, eam dixit virtutem, qua Cic. in primis, commendat Deiotarum Regem. Erat quippè in eo, vt ait, ſingularis, & admiranda frugalitas. Etſi inquit, hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere: nec frugi hominem, multum laudis habet in rege: ſed fortem: iuſtum: ſeuerum: grauem: magnanimum: largum: beneficum: liberalem: ego tamen frugalitatem, id eſt modeſtiam, & temperantiam, virtutem maximam eſſe iudico. Nam Princeps alios illis virtutibus: hac autem virtute ſe magis perficit.

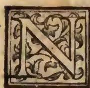
QVOD RES SIT DIFFICILLIMA virtutem ſimul, & pecuniam amare. IV.

ON conſiſtit ingenij laus, in rebus nouis inueniendis, ſed vtilibus: nec iudicij gloria eſt de rebus reconditis, ſed veris: In vtroq; autē quantum præſtet ſapientiſſimus hic Antiſtes, non difficile eſt odorari. Nam cuidam interroganti, quid homini maximè eſſet operoſum, & difficile. Supienter, dixit, viuere, & opes amare. In hac ſententia cùm eſſet Anaxagoras Clazomenius, omne patrimonium neceſſarijs ſuis vltrò largitus eſt. qui enim in cœlo fixit omne bonum, nihil eſt in terris, quod quicquam putet retinere boni. Quare ille per varias regiones peragrans, compellantibus

pellantibus quibuſdam quò tenderet iter: cœlum intuens, in patriam dixit. illa enim vera eſt patria, in qua quis non eſt inquilinus: ſed habitandi dominus: & ex qua non ſolum ſine crimine, ſed etiam ſine criminis ſuſpicione, originem traxit.

QVOD VOLVNTARIA PAVPERTATE *nihil ſit beatius.* V.

NVLLA virtus, tam anguſtis terminis, & finibus ſui nominis eſt definita: cuius quaſi doctrina, non videatur, eo nomine teneri incluſa. cùm igitur Temperantia, ab vberrimo eius fructu, & animi, & corporis, rerumq; omnium, frugalitas à latinis ſit nominata: interrogatus aliquando, cuius in terris diuitias maximè probaret: non Cræſi, dixit, ſed Diogenis Cynici. Grauis in ſumma breuitate reſponſio. Non enim eſt diues, qui multum poſſidet: ſed qui minimum appetit. Id autem Diogenes Alexandro ita interdum comprobauit, vt ipſe Alexander viſus ſit Diogenis felicitati ſubinuidere, cuperetq; quaſi commutato Alexandri nomine, eſſe Diogenes. Diogeni enim nihil deerat: plurima deerant Alexandro. Nam cùm tantum cuiq; deſit, quantum appetit: qui contentus eſt, nihil etiam habens, omnia poſſidet.

QVOD POPVLVS VENTER SIT *Principis, cui debet morigerari.* VI.

QVONIAM neq; turpe quod eſt, opinione tollitur honeſti: neq; quod eſt errâtum, nomine artis, imminuitur, & doctrinæ: falsò rebus turpibus, vt fit, honeſta imponuntur nomina. Interrogatus igitur, quem non auarum: ſed frugi duceret eſſe principem: non qui vni ventri, reſpondit, imperat: ſed qui

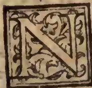
tanquam Briareus multos plurimis brachijs alit ventres. Hoc apertè magis, quàm Poetæ, Plato ad Archytam Tarentinum. Ne quicquam igitur Princeps sapit, qui non plurimis sapit.

QVOD INTEMPERANTIA, RATIONIS, & iudicij sit inimica. VII.

VM in vino, nec regi, nec vehi potest rationis clauo, imperium: inquiebat principem, in vino non solum mentem: sed etiam principatus amittere auctoritatem. Non vulgare est priscæ vetustatis exemplum. Nam cùm Philippus Macedonum Rex oscitanter inter Scyphos, peregrinam quandam mulierem, indicta causa, damnasset: tùm illa grauibus verbis iudicium, ac iudicem mordens, exclamauit, se prouocare ad alium iudicem: ad quem Philippus Rex respondit: tum illa ad Philippum sobrium. tunc rex ad se rediens, atq; re bene cognita, mulierem, vt postulabat ius absoluit, liberamq; dimisit.

QVOD NON MINVS GLORIOSA sit aduersus voluptatem: quàm contra Hostes victoria. VIII.

VLLA est in suasionis, & dissuasionis fluctibus, firmior anchora, ad versus omnes fallaciarum tempestates, quàm viri sapientis in ratione fundata auctoritas. Solitus autem est dicere, gloriosius esse Imperatori Hostem temperantia, quàm armis superare: nec minus esse honestum, temperatè aduersus voluptatem, quàm fortiter contra pericula pugnare. Nam ferro, hostium robur: virtute animus magis

supera-

ſuperatur. itaq; Scipio Maior non tantum gloriæ ex hoſtium trophæis, quantum ex victis voluptatibus reportauit. Hic enim illas ita continenter frenauit, vt ſemper à captiuis mulieribus abſtinuerit, nec vllam vnquam in conſpectum ſuum venire voluerit, vt non ſolum mentem, ſed etiam ſenſum oculorum continentem haberet. Cùm autem virgo quædam captiua ad eum duceretur formæ elegantia admirabili, illam honeſtè integreq; cuſtodiri iuſſit, atq; Luceio Principi Celtiberorum Sponto integram, intactamq; reſtitui. quæ res Celtiberis cauſam tantæ beneuolentiæ præbuit, vt illi vltrò in poteſtatem Romanorum venerint. Quod igitur armis Scipio aſſequi nequiuerat: continentiæ præſidio ſtatim aſſecutus eſt.

QVOD PRINCIPIS FRVGALITAS veluti anſam quandam porrigat pobulo admirationis. IX.

VÆ fluunt à tanto Sapientię Antiſtite Apophthegmata, eo ſale ſunt aſperſa, vt in ijs nullus ſatietatis: plurimus etiam ſit iucunditatis ſenſus. Cùm de populari gratia, erga principem fortè ageretur: cuidam ſciſcitanti, quo in primis adiumento Princeps gratus redderetur populo, & admirabilis: vitæ reſpondit integritate. Hanc enim virtutem non ſolum ciues, ſed etiam hoſtes, in imperatore amant, & admirantur. Quare ad Scipionem Aphricanum, qui Linterni exulabat, viſendum, & ſalutandum Prædones longa nauigatione acceſſerunt, vt eum aliquando cernerent, quem pro fama temperantiæ, & rerum geſtarum gloria, ſummo ſemper amore coluerant.

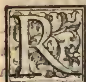
QVOD PARERE VIRTVTI, REGI *sit gloriosius: quàm hominibus imperare.* X.

PLVRIMVM amo in Præsule, sententiarum doctrinam: nec minimum laudo dicendi genus. Nam cum orationis grauitate, argumenti crescit dignitas. Cùm de optimis Regibus, & Imperatoribus fortè incidisset quæstio: rogareturq; quem iudicaret optimum: non qui multis dixit, sed qui sibi vni nouit imperare. Hanc laudem Anacharsis Scytha sibi vendicans, statuis, & imaginibus suis inscribebat, linguæ, ventri, pudendis obtemperandum. Gloriosius enim est virtutis imperata facere, quàm ne ab alijs omittantur, cauere.

QVOD PRINCEPS NEC IN ARMIS *odio: nec in otio amore debat superari.* XI.

DELICTI, & erroris fuga: virtutis laus est, & gloria. cùm igitur nihil magis in honoris splendore cauendum sit, quàm dedecus, & ignominia: interrogareturq; quid Principi, qui magni, & inuicti est animi, sit metuendum: ne, dixit, qui in armis, non potest vinci odio hostium: in otio amore vincatur voluptatis. comprobauit hoc eius sapienter dictum, aliquando Alexander graui temperantiæ testimonio. Nam cùm inuitaretur, vt Darij Regis filias, quas captiuas tenebat, viseret, quòd admirabili essent formæ elegantia: recusauit inquiens, non esse sibi committendum, vt qui viros vicisset, à mulieribus vinceretur. Nec enim Principi minus præclarum est, imperare cupiditatibus, quàm hominibus.

QVOD TEMPERANTIA MAXIME expediat ciuili Societati. XII.

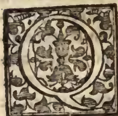
ERVM aſperitas, virtutis compenſanda cum ſit ſuauitate, ſciſcitanti cuidam quid ciuitati benè moratæ maximè expediret: Temperantia dixit. Nam ſublata cupiditate, nihil eſt, quo quis magnopere poſſit egere. Itaq; Pythagoras, qui primus Philoſophi nomen inuenit: viris fortitudinem: mulieribus pudicitiam: pueris verecundiam: omnibus frugalitatem propoſuit.

QVOD QVASI TEMPERANTIÆ vtero concipiantur laudes omnium virtutum. XIII.

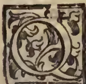
VIDE illæ ab omnibus, & animo, & auribus hauriuntur voces, in quibus non ſolum ſcintillæ ſunt ſuauitatis, ſed etiam faces ardentes doctrinæ, & virtutis. cùm autem de bonorum generibus ageretur, quorum fons, & caput eſt Princeps: Dixit in Imperij bonis, nihil eſſe melius temperantia. nec falsò id quidem. Nam auctore Pythagora, menſura rerum omnium eſt optima. à fructu igitur dicta eſt hæc virtus latinè frugalitas, eò quòd ſola fructum habeat virtutum omnium. Ægyptij igitur, vt docerent hac virtute regnum eſſe muniendum; Taurum quadrupedum omnium continentiſſimum, Regis fecerunt Hieroglyphicum.

QVOD TEMPERANTIÆ SEMITA, *non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias omnes aperiantur aditus.* XIV.

VIA laudatur antiquitatis diligentia, in inuestiganda eruditione: felicitas, in reperienda: ars deniq; in declaranda, dicebat eorum ingenia maximè esse probanda, quæ antiquam Musarum integritatem sibi viderentur olere. Nam & Musæ, & Pallas, vt scribit Lucianus, omnes tutæ fuerunt à sagittis cupidinis. Atq; vt, est in fabulis, iccirco à re Venerea censentur alienæ: quia voluptas non solum virtuti, sed etiam doctrinæ, & ingenio exitialis est, & pestifera. Non est res in fabulæ argumento: sed in Anacharsis, qui Græcorum fuit sapientissimus, testimonio. Hic enim in conuiuium receptus, intemperantes omnes, vt, etiam cùm silentiò, reprehenderet: quasi accumbens quieti, alteram manuum pudendo: alteram ori adiecit. Hoc ex testimonij signo, omnis ferè intellexit posteritas, quæ Resp. summa mala vitare vellet: ei neq; gulæ, neq; Veneri esse indulgendum.

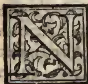
QVOD IN TEMPERANTIÆ PENV, *reposita sit acies ingenij, & virium robur.* XV.

VÆ demum Temperato viro tribuitur laudatio, non inanis est iudicij, & gloriæ. Nam si abstinentiæ decoratur coloribus, & pigmentis, ad speciem est honesta, nec ad sensum, & cogitationem fit impurior. Interrogatus igitur quo cibi genere maximè

maximè oblectaretur, eo dixit, quo fames: non voluptas curatur. qua vna voce abstinentiam maximè commendauit. Natura enim ventrem non delectari vult, sed sedari: non impleri, sed obsonari. Nam ciborum copia, lumen restinguitur ingenij: vis & robur obruitur corporis. Etenim alimenta, vt medicamenta, nihil prosunt, nisi loco, & tempore, adhibeantur, cum mensura.

QVOD ABSTINENTIA PABVLVM sit ingenij, & integritatis. XVI.

NON olet solum temperantia, morum integritatem: sed etiam ingenij acumen. itaq; interrogatus aliquando qua elegantia, & copia apparatus maximè honestaretur, Temperātiæ respondit. cibi enim tenuitate acies exacuitur ingenij: ac faces simul restinguntur libidinis. Alterum docuerunt priscorum temporum omnium sapiētissimi, sui testimonio, Persarum Magi: Indorum Gymnosophistæ, ac deniq; Ægyptiorum Sacerdotes, qui omnes à carnibus, & vino abstinuerunt: Alterum in re aperta, non eget probatione, non necessaria. Nam veteri prouerbio, sine Cerere, & Bacho friget Venus.

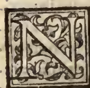
QVOD ABSTINENTIA SALES omnes habeat, & animi, & corporis. XVII.

QVEMADMODVM lumen restinguitur prudentiæ, sine ingenio; ita ingenij acies hebescit, sine abstinentia. Sanguis enim non solum ieiunitate attenuatus vim habet, in homine ad res intelligendas, acumi-

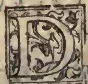
nis: sed etiam satietate oppressus, stuporis. Sciscitanti igitur cuidam quis studiosis cibus maximè esset accommodatus: qui est dixit, parcissimus: inculcanti rursus quis esset, suauissimus, quem respondit, commendat ipse necessitatis vsus. Id re & euentu, docuit aliquando Artaxerxes Regis Cyri frater. Nam cùm ei nihil esset in fame, quod præter panem hordeum voraret, iurauit nihil vnquam se commedisse suauius.

QVOD IN FAME NON ADEO CIBVS, quàm in cibo, abstinentia sit requirenda. XVIII.

IHIL est tanti Antistitis, aut pietate in Deum: aut humanitate in homines: aut iudicio in Reip. administratione sapientius. Ab eo igitur ne recedã, cùm cerneret multos largius, quàm par est, se cibis ingurgitare, dixit nihil cibo, neq; vtile, neq; exitiale magis esse homini. Nam venter, nisi modus adsit, plures occidit, quàm nutrit. Nec alia ratione Lacedæmonij, ex Lycurgi legibus, conuiuio interdicebantur, nisi, quoniam nimio cibo sanitas: nimio potu mens: ac deniq; nimia verbositate morum decus amittitur.

QVOD ABSTINENTIA ANIMI simul, & corporis sit medicina. XIX.

IOGENIS abstinentiam vincere non potuit Alexander, etsi cognomen inuicti est assecutus: potuit Diogenes Alexandri, & aurum, & vires superare abstinentia. Hanc qui habet, vix quicquã est, quod metuat mali. Sciscitanti igitur cuidam, quæ aduersus summa mala, daretur medicina, & animi simul, & corporis, abstinentia dixit. responsum verò graue, & omni obseruantia

uantia dignum. Nam & Plato abstinentiæ præsidio, sapientissimus euasit: & C. Cæsar comitiali morbo, quo primum correptus est Cordubæ, per cibi parcimoniam est liberatus.

QVOD CVM ABSTINENTIA VIRES *corporis, crescant, & decrescant, eaq; virtute res maximè gaudeat militaris.* XX.

CONSVEVIT dicere nulla esse potiora, aduersus ætatem ingrauescenté, animiq; languorem: quàm quæ ex abstinentia, reportantur victoriæ trophæa. Nec quisquam, sine huius virtutis præsidio, potest in bello ad rem militarem esse idoneus. Id Milites suo vt doceret exemplo Masinissa, solet præter cæteros Reges, tenuitate gaudere. Stans quippè semper antè tabernaculum cibum, sine pulmento sumebat, cibario pane, & bellarijs militaribus contentus. proinde in senecta adeò viguit, vt post sextum, & octogesimum annum, filium genuerit: postq; nonagesimum annum secundum, Carthaginenses, qui contra fœdus ei bellum intulerant, superarit.

QVOD VICTVS LAVS COMMENDE- *tur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.* XXI.

QVOD ventri suaue est simul, & honestum: id sequi, res est planè operosa & difficilis. Cùm igitur in populo multos animaduerteret, ex epularum varietate, & redundantia, magnificentiæ gloriam quærere: dixit illos eruditum magis habere palatum, quàm ingenium, eò quòd in apparatu, maior sit laus parci-

monia,

moniæ, quàm elegantiæ, & copiæ. In hanc item sententiam venit aliquando Socrates. Nam admonitus ab amico, vt apparatum, qui erat tenuis, augeret propter hospitum aduentum: si boni viri sunt, inquit, satis erit: sin minus, plus satis.

QVOD IN CIBIS NIHIL SIT IPSO appetitu conditius. XXII.

VM turpitudinum omnium officina sit venter: eiusq; voluptate non tam homo, quàm hominis nutriantur flagitia: multa in eo damnauit, quæ probantur ab alijs. Sciscitanti autem cuidam, quod in cibis optimum esset obsonium, quod, inquit, sapit. Hoc ipsum sentiens Socrates, solitus est dicere, optimum cibi condimentum esse famem: potionis sitim. satiatis enim sordent omnia: placent etiam abiecta esurientibus. Testis est Persarum Rex Darius, qui in fuga cum aquam cruore mistam, & cadaueribus contaminatam auidè hausisset, negauit, vbi sitim restinxit, se vnquam bibisse iucundius.

QVOD ABSTINENTIA FLAGITIOrum sit remedium, & medicina. XXIII.

IFFICILE est, inquiebat, ventri simul, & pudicitiæ parere. Nequissimus enim libidinis minister est venter, quem qui frenat, libidinem tollit. Itaq; Ægyptij olim, vt viuentes ad abstinentiã hortarentur: nunquã mortuos ante sepelire solent, quã exectis intestinis. idq; vt quod contra ius, fasq; ab ijs admissũ, in vita fuerat, causa sublata, quodammodo videretur expiari.

QVOD

QVOD ABSTINENTIAM SEQVANtur ducem summa quæq; bona. XXIV.

VIDAM interroganti, qui iucunde viueret, non qui molliter dixit, & delicatè: sed qui temperanter viuit. Temperantiæ enim attributa numerantur hæc. corporis robur: animi tranquillitas: rationis obsequium: vitæ integritas: lumen ingenij: formæ dignitas: ac deniq; fortunæ vtilitas. Qui igitur abstinentiam habet, nihil est, quod vltra magnopere appetat. Accedit hûc M.Curij qui Romanæ virtutis fuit exemplar, graue testimonium. Hic enim ad focum sedens, cum vasis fictilibus, rapas edens, Samnitum auri pondus his verbis reiecit, malo, inquit, habentibus aurum imperare, quàm auro abundare. Fortis enim est, vt ait Eusebius, qui non tantum hostium, sed etiam cupiditatum est victor.

QVOD VBI SOBRIETAS NON SIT: ibi nec rationis, nec imperij vllus sit vsus. XXV.

ON alio condimento commendabant suos cibos Spartani, quàm fame. Victus enim iucunditas, in appetitu est, non in ciborum genere, & sacietate. Tenuitas quippè in cibis, quæ iucunda sunt, auget, & voluptatem maiorem facit. Atq; quoniam tantum detrahitur rationi: quantum additur ventri, sobrietas maximè decet Principem, penes quem bona sunt omnia. Interroganti cuidam quod periculum in Gubernatore nauigantibus in alto maximè esset timendum, ebrietas dixit. Periculum id Solon ad Remp. referens, cùm esset Atheniensium legislator, legem statuit, qua Princeps, si ebrius deprehenderetur, impunè oc-

cidi posset. Nam quid de abstinentiæ vtilitate, vt honestatem præteream, dicerem? expeditissima est ratio augendi census: detrahere sumptibus.

QVOD PRINCIPIS CONTINENTIA popularem gratiam maximè conciliet. XXVI.

EMPERANTIA, alio nomine Continentia à continendo est dicta, eò quòd temperantem ab omni turpitudine gulæ, luxuriæ, cupiditatis, auaritiæ, ambitionis, & superbiæ pellat, eumq; plurimis virtutibus circunuallatum, in rationis gyro contineat. Quare solitus est dicere, nullam semitam Principi magis ad gratiam popularem esse compendiariam, & expeditam, quàm continentiam. qui enim Princeps non solum auaritiæ crimine, sed etiam caret suspicione, solet populo gratissimus esse. Sic Paulus Æmylius populo fuit peroptatus. Hic enim ex maximo auri, & argenti pondere, atq; regia Gaza, quam in potestatem suam, ex victoria redegerat, nihil contrahere voluit, aut in rem suã conuertere: sed quæstoribus negotium dedit, vt omnia in publicũ ærariũ referrentur. Atq; quamquam Persen vicit, & eum in triumphum duxit, & ex Hispania, ac Macedonia maximas opes, in publicum, retulit: ad tantam tamen tenuitatem, res eius familiaris redacta est, vt vix post eius mortem, superfuerit, vnde vxori dos redderetur.

QVOD DITISSIMVS SIT, QVI inops sit cupiditatis. XXVII.

S demum diues est, & beatus, non cuius ad opes, & copias magnus, in dies accedit cumulus: sed cui ex earum vsu, demitur necessitas. longè enim quiddam est beatius externis bonis non egere, quam abundare. Qui autem opes non cupit, neq; ijs remotis mæret: neq; adiectis gaudet. Quocirca consueuit dicere, nullam, neq; apud continentem, pecuniæ: neq; apud fortem, periculi esse auctoritatem. itaq; vt iter ad continentiam, & fortitudinem pariter olim suis ciuibus aperirent Lacedæmonij, lege apud eos cautum erat, vt si aurum, argentumue penes aliquem deprehenderetur, res esset capitalis: felicioresq; illi iudicarentur, qui fortiter morirentur in bello: quàm qui in pace prosperè viuerent.

DE

DE MODESTIA TITVLVS XXIII.

ODESTIA vt inquit ingenij, & eloquentiæ Princeps M Cicero, est scientia eorum, quæ aguntur, aut dicuntur, collocandorum. Siue enim à verbo medeor est dicta, quod certa sit perturbationum omnium medicina: siue à verbo moderor, quod moderetur rebus omnibus, censetur eorum, quæ in dictis, factisq; res postulat, magistra & domina. Moderantur autem voluptati, non qui penitus abstinent, sed qui hoc modo vtuntur, vt non abripiantur cum ipsa. Siquidem non naui, & equo moderatur, qui haud vtitur: sed qui quo libuerit ducit. Nihil est in benè instituta ciuitate, hac vna virtute potius. Agesilaus igitur à quodam interrogatus, quid vtilitatis Spartæ attulissent Lycurgi leges: quòd norit, respondit, voluptates contēnere: iudicans non alia ex re magis Reip. corruptelam nasci, quàm ex delicijs. Testes sunt in Senatu Mediolani duo Sapientiæ lumina. HIERONYMVS Sansonius, & PAPIRIVS Cataneus. Nam summa quæq; in trauctando Imperij clauo, illius temperantur consilio. Tanta quippè est acritate ingenij, tanta virtute, & doctrina, vt sicuti equus freno circumagitur, ita eius auctoritate populus omnis, quò ius, quò ratio vocat, duci videatur. PAPIRII autem Catanei tanta est auctoritas, vt eius consilium non ex virtute, sed virtutem ex eius consilio non vereantur omnes, qui illum benè norunt, probare. Res enim ab eo gestæ plenæ videntur diuinitatis: ipse verò virtutis nomen, animi magnitudine

tudine superare. Ambos illos sapientissimos Patres conscriptos libenter hoc loco nomino, quia Cardinalis P. ALDOBRANDINI virtus admirabilis, & Modestiæ gloria, maximè recreatur grauissimo vtriusq; testimonio.

1 *Quòd nec salutare: nec gratum quicquam sit magis quàm modus.*

2 *Quòd turpe sit, in rebus prosperis, animo efferri:*

3 *Quòd sine modo, & Modestia, ars omnis taceat, & doctrina.*

4 *Quòd non adeò quid fiat, quã quo quid modo fiat: sit spectãdum.*

5 *Quòd consors modestiæ sit verecundia.*

6 *Quòd Modestia, quasi cos quædam, sit verecundia.*

7 *Quòd Pudor non solum vim virtutis, sed etiam numinis habeat in mulieribus.*

8 *Quòd Pudor naturam maximè attingat humanam.*

9 *Quòd Pudor virium plus habeat, quàm metus.*

10 *Quòd Pudoris color censebatur, apud veteres, habere non solum ornamentum virtutis, sed etiam numinis.*

11 *Quòd olim nihil in Rege statuebatur esse potius Modestia.*

12 *Quòd vbi non adsit modestia, ibi minimè seruari possit concordia.*

13 *Quòd minimè verbosa sit Modestia.*

14 *Quòd, & Prudentiæ, & verecundiæ, & silentij comes sit Modestia.*

15 *Quòd, vt Modestia virtuti: ita Modestiæ ornamento sit silentium.*

16 *Quòd Ars statuatur dicendi: virtus vero silendi.*

17 *Quòd Principis sit plurimum cogitare, minimum loqui: summa verò quæq; operari.*

18 *Quòd alijs dicere: alijs magis expediat tacere.*

19 *Quòd, & decorũ, & tutum sit cum Principibus minimũ loqui.*

20 *Quòd sapienti probanda est magis, quam appetenda Regum familiaritas.*

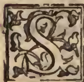
QVOD

QVOD NEC SALVTARE, NEC gratum quicquam sit magis, quàm modus. I.

IOGENES Cynicus eos solet irridere, qui propter boná valetudinem sacrificium facerent: deinde iura sanitatis cibo, potu, atq; omni luxuria violarent. Nec quicquam est homini insulsius, quàm à medico id præcari: quod ipse sibi potest largiri. Dicebat autem nihil neq; tenuitate, ad valetudinis firmitatem: neq; morum facilitate, ad beneuolentiam esse accommodatius. vtrumq; docuit etiam Imperatorum fortissimus Annibal. Nam, vt Græci referunt scriptores, neq; cùm, in Italia bellum gessit, neq; postquàm in Africam redijt, cubans cœnauit, ampliusq; vini sextario indulsit: summa quoq; comitate, & gratia, secum agere volentes, semper excepit.

QVOD TVRPE SIT, IN REBVS prosperis, animo efferri. II.

ATIS vindictæ est, nolle nocere, cùm licet vlcisci. Itaq; Persæ cùm supplicium de illustri viro sumpturi essent, vestem ei, & Tiaram detrahebant, atq; vtramq; suspensam, pro homine verberabant. Nec est inconsiderata suspicio: sed virtutis laus, principem paululum de suo iure, in vlciscendo recedere. itaq; cuidam interroganti, quid in rebus secundis, turpe esset, insolescere respondit. Non obscurum est in Archidamo Agesilai filio testimonium. Nam cùm à Philippo Macedonum Rege post cladem ab eo acceptam, literas aculeatas, &

tas, & plenas terroris accepisset: Si tu respondit, ò Rex metieris vmbram tuam, illa nihilo maior erit, quam erat ante victoriam. grauiter admonens non esse sapientis animo turgere, in rebus secundis.

QVOD SINE MODO, ET MODESTIA ars omnis iaceat, & doctrina. III.

EST modestia sciētia oportunitatis, atq; idoneorum ad agendum, temporum magistra, & domina. Interrogatus igitur, quis esset sapientissimus, qui alijs dixit, præcellit modestia. Nec deest antiquitatis auctoritas. Etenim Menedemus Etriensis cùm videret multos, in doctrina, nec modum, nec modestiam tenere, solitus est dicere plurimos nauigare Athenas, studiorũ gratia: qui primum essent sapientes: deinde fierent Philosophi: tam progressu temporis, euaderent idiotæ: omnium autem maximè censetur profecisse Socrates, qui dixit hoc vnum se scire, quod nihil sciret.

QVOD NON ADEO QVID FIAT, quàm quo quid fiat modo, sit spectandum. IV.

NON est in iudicio præpropera habenda fides. Nam credulitas iudicis sæpe calamitas est innocentis. Solitus igitur est dicere, virtutem sine modo, fieri vitium. vetus huic eius sententiæ consonat prouerbium. πλέον ἥμισυ παντός: dimidium plus toto. Sicuti in hoc prouerbio sita est aurea mediocritas: ita in ipsa mediocritate, vis omnis consistit modestiæ. Nam vt studium quidam modus est, inter negligentiam, & curiositaté: ita virtus omnis refugit quod aut parum,

aut nimium eſt. Laudatur itaq; Archidamus, cuius filiæ cùm eſſent donatæ à Dionyſio veſtibus præcioſis, recuſauit pater, ne ijs indutæ turpiores fierent. Etſi enim pulchræ erant veſtes: quicquid tamen fit præter modum, eſt turpe.

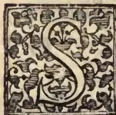
QVOD CONSORS MODESTIÆ SIT verecundia. V.

SCISCITANTIBVS amicis, quo colore maximè commendaretur mulier, pudoris reſpondit. eſt enim verecundia cupiditatum moderatrix. verum virtus hæc magis eſt fœminæ, quàm boni viri. Minimè enim virum bonum decet verecundari, cùm ex erratis naſcatur verecundia. Quare hæc laudatur in iuuene, vituperatur in ſene. in illo enim rubor virtutis eſt color: in hoc dementiæ, & improbitatis. Demades igitur conſueuit dicere pudorem in muliere, arcem eſſe pulchritudinis, & cuſtodem officij. Nam plures pudore peccandi, à peccato ſæpè abſtinent: quàm honeſti ſtudio, & virtutis amore.

QVOD MODESTIÆ QVASI COS quædam ſit verecundia. VI.

SOLITVS eſt dicere, vbi adſunt verecundiæ aculei: ibi cupiditatem rationi parere. Nam frenum turpitudinis eſt verecundia. Hæc autem duplex eſt: vna, qua quis peccare, altera qua peccaſſe erubeſcit. Illam laudare ſoleo: hanc nunquam non vituperare. illa enim virtutis habet adumbrationem: hæc peccati ignominiam. atq; ſicuti apud Medicos magis præclarũ eſt præcauere à morbo, quàm morbum curare: ita pudor is magis eſt probandus, qui culpam impedit, quàm qui corrigit admiſſam.

QVOD PVDOR NON SOLVM VIM virtutis, sed etiam numinis, habeat in mulieribus. VII.

SCISCITANTI cuidam, cùm fortè ageretur, de admirabili animi præstantia, qua, cum formæ dignitate, MARGARITA Aldobrandina cõmendatur, quænam virtus esset mulierum, non consilium dixit, nõ armata fortitudo: sed verecundia. Hæc enim non solum oris figuram, sed etiam animi pulchritudiné honestat. Est autem verecundia, à verbo vereor dicta, quod verbum, vt spero, est rerum futurarum. Sed hoc inter metum, & verecundiam interest, quod ille sit periculi: hæc nominis, & famæ: ille in corde, hæc sita sit in ore, & oculis. pudor dicitur alio nomine, quasi pudendorum timor, qui situs est in incontinentiæ dedecore. Eorum decus quoniam vix reperitur, iccirco Pudorem cum Nemesi in cœlum euolasse canit Hesiodus, æneo seculo. Quia autem magister, & dominus cõtinentiæ est pudor, Xenophon in Symposio pudorem Deũ fecit, pudorisq; Ara Athenis fuit, in Acropoli, vt ait Hesychius.

QVOD PVDOR NATVRAM MAXImè attingat humanam. VIII.

CVM nonnullos aliquando cerneret perfricta fronte, in flagitiorum sordibus inuolutari, dixit hominem, sine pudore, & pudicitia, amittere, & nomen, & naturã hominis. Nec id falso quidem. Nulla enim animans, præter hominem, sensum vllum habet pudoris. Itaq; veteres, quia natura solis vultum dedit ho

minibus, consueuerunt dicere impudentes, os non habere. hinc laudatur Catonis Maioris in Lentulũ dicacitas: ille enim cum Lentulus in eius faciem expuisset, affirmabo omnibus dixit, Lentule, falli eos, qui te negant os habere. arguté hominis impudentiam notauit, etsi de sputi natura dicere videbatur.

QVOD PVDOR VIRIVM PLVS habeat, quàm metus. IX.

NTERROGANTI cuidam quid in humano genere, dominaretur naturæ, & affectibus, pudor, respondit. cõprobarunt id, multis antè seculis, sui exemplo Milesię virgines. Nam cùm in dies propter vitæ cõtemptum, laqueo vitam finirent: decreuerunt Milesij, vt virgines nudæ, cum eodem laqueo, quo essent suffocatæ, efferrentur. itaq; quas non potuit mortis metus: turpitudinis pudor in officio retinuit.

QVOD PVDORIS COLOR CENSEBAtur, apud veteres habere non solum ornatum virtutis, sed etiam numinis. X.

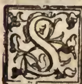

NTERROGATVS quis inter colores omnium esset pulcherrimus, verecundiæ respondit. est enim pudor virtutis apparitor, & erroris simul censor. Itaq; Pudoris simulacrum in Laconia spectabatur. Fuit item olim Numus, cuius inscriptio erat, Sabina Augusta Hadriani Aug. ab altera parte, dea sedẽs velo faciem cooperta, & digito dextræ, indice ad iugulum admoto conspiciebatur, cuius inscriptio erat Pudicitia. Hæc.n. vis est pudoris. & pudicitiæ, vt qui pudens sit, multò magis dedecus

quàm

quàm mortem timeat. præclarũ est Iulij Cæsaris exemplum, qui tribus & viginti vulneribus confossus, vt verecundiam, si minus vitam poterat, retineret: in ipso mortis puncto, togam vtraq; manu dimisit, vt inferior pars corporis tecta collaberetur, nec quicquàm cadendo, non modestum admitteret.

QVOD OLIM NIHIL IN REGE statuebatur esse potius Modestia. XI.

SOCRATES Cygni nomen cùm sibi vsurpasset: Pyrrhus Aquilæ: Accipitris Antiochus, Dixit quia Cygnus est sapientiæ Typus, solusq́; Deus est sapiens, arrogantius à Socrate id esse factum: à Pyrro contra abiectius, eò quòd hæc ales Symbolum sit fortitudinis in bello, qua, iure vti volentibus, nihil accidit opus esse: omnium sapientissime fecisse Regem Antiochum, eò quod Accipiter interpretationem habeat modestiæ, quæ nihil est, nisi veluti quædam virtutum omnium mensura. Itaq; sicuti aues cæteræ sursum volaturæ, per circuitus ascendunt, atq; id cum faciunt transuerso, & tortuoso volatu vti coguntur: ita solus accipiter sursum versus tendens, recta effertur, eiusq́; delapsus ad terram, recto tendit tramite. non solum enim modestia est ars rerum agendarum, sed etiam, & loci, & temporis, quo quid agendum sit.

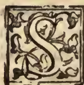
QVOD VBI NON ADSIT MODESTIA, ibi minimè seruari possint concordia. XII.

EIVS in primis dicebat laudandam esse modestiam, cui cum plurimum liceret, minimum tamen existimaret decere. est in hac leui admonitione, gra-

uis aduersus insolentes obiurgatio. Nam Pierus, vt est in fabulis, ex Euippe vxore nouem suscepit filias, quæ propter cantus suauitatem animo elatæ, nihil sunt veritæ Musas ipsas, ad certamen cantus prouocare. quocirca à Musis superatæ in totidem picas sunt mutatæ: factumq; est, vt deinceps Musæ earum nomen, veluti trophæum vsurpantes, Pierides sint cognominatæ. At cur illæ in picas? quia vbi deest modestia, ibi semper indignatio præsens est, & discordia, vt patet in fabula. Nam pica Marti, qui gaudet dissidio, est sacra.

QVOD MINIME SIT VERBOSA modestia. XIII.

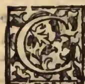

SCISCITANTI cuidam cuius maximè, inter quosdam disertos viros, probaret eloquentiam: eius respondit, qui nouit in loco tacere. plura enim decet sapientem tacere, quàm loqui. atq; silentium in primis, mulieri, & fatuo maximum est ornamentum. vim enim habet responsionis, quæ caret reprehensione. Nam vituperari potest oratio: non potest silentium, quod apud sapientes, est responsi loco. Itaq; Simonides modestiam cùm seruaret silendo potius, quàm dicendo: interrogatus, cur id faceret, quia respondit nunquam tacuisse me pœnituit: pœnituit sæpè esse locutum.

QVOD

QVOD ET PRVDENTIÆ, ET VErecundiæ, & silentij comes sit modestia. XIV.

VM. nihil sit honestum, quod modestia vacat: interrogatus ab amicis, qui in rebus agendis, decoraretur ornamentis modestiæ: qui tria respondit præcepta tenet Socratis: hoc est, cuius mentem prudentia: faciem verecundia: linguam verò honestat silentium. Nec enim ab eo res magnæ sustineri possunt, cui tacere est graue: nec loqui nouit, qui tacere nescit: in iurgijs verò acriores sæpè sunt aduersus petulantes, & maledicos silentij, quàm orationis aculei. præclarum igitur in eo est modestiæ genus, qui & tacere, & loqui in loco didicit.

QVOD VT MODESTIA VIRTVTVM: ita modestiæ ornamentum sit silentium. XV.

ES est, inquiebat, sapientiæ plena silentium: Ideoq; fatuus, à fando dictus est, quia qui à sapientia nudus est, silentium nescit tenere. Deus igitur qui sapientissimus est: parcissimus est orationis. Quare homines dicendi: superos tacendi habemus magistros, quorum in sacrificijs vnicè laudatur silentium. Romani igitur olim Angeronam Deam fecerunt silentij: cuius os, vt scribit Macrobius obducebatur indice, vt silentium denunciaret. Est enim index sacer prudentiæ, quæ docet, & loqui, & tacere. Angenora autem ab angendo est dicta, eò quòd, vt refert Verrius Flaccus, eos ab angore, & animi solicitudine, ad maximam voluptatē traducat, qui suos angores, & molestias, vbi res, tempusq; postulat, ferunt dissimulando.

QVOD ARS STATVATVR DICENDI: virtus vero silendi. XVI.

NTER totius Græciæ sapientes, Pittacum in modestiæ doctrina, dixit maximè esse laudandum. Hic enim nihil, in hac vna virtute, potius ducebat esse silentio. Quare ab Ægyptiorum rege rogatus, vt quod optimum esset, ex animante ad se mitteretur: ille linguā misit: deintegrò item rogatus, vt pessimū quod esset mitteret, linguā pariter mandauit, innuens nihil esse, neq; melius si modus adsit, neq; deterius si absit, oratione. omni enim gladio acutior est oratio: quæ non solum armatos, sed et procul absentes lædit. Anacharsis igitur linguæ procacitatē, omni flagitio libidinis fecit capitaliorem: nec id verbis solum: sed etiā signis omni sole clarioribus. Nā in conuiuio apud Solonē, vt hoc ipsum testatū relinqueret, ita decubuit, vt læua comprimi pudenda viderentur: os aūt eò dextra arceret, ꝙ freno valentiore putaret linguā indigere. Nec enim facile tot recensueris hoīes, qui venereorū intēperantia, calamitatē sibi cōtraxerint: quot ciuitates, Principatusq; arcanorum dissoluerit enudatio.

QVOD PRINCIPIS SIT PLVRIMVM cogitare, minimum loqui: summa verò quæq; operari. XVII.

IHIL, inquiebat, est princeps, nisi reip. villicus, à quo imperij voragines, & scopuli non verbis, sed factis sunt infringendi. Quare cùm nihil sit neq; gloriosius, neq; difficilius, quàm audire, & silere, haud quicquam est principis dignitati consentaneum magis, quam silentium.

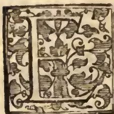
Nam

Nam cur aut Aquila apud Romanos, aut Crocodilus apud Ægyptios Principis Hieroglyphycum constituebatur? vt rem docerent esse regiam silentium, atq; agendo, non dicendo administrari imperium. Illa enim sola inter alites volat sine clangore: hic autem, vt inter aues Ciconia, lingua, & voce destituitur. Nam quasi quædam regula benè agendi, & intelligendi, quorum causa homo in lucem est editus, in silentio vno est posita. Siquidem quæ mala nunquam audimus: illa nec cognoscimus, nec incognita appetimus.

QVOD ALIIS DICERE, ALIIS magis expediat tacere. XVIII.

INTERROGANTI cuidam qualis esset ars, & dicendi, & tacendi: qualis est, respondit, natura magistra, in Cicadarum genere. Responsio certè plena ingenij, & doctrinæ. Nam inter Cicadas mares, quæ apud Hesiodum dicuntur Achatæ, perpetuo canunt: fœminæ contra, quæ Tettigonæ nuncupantur, voce destitutæ, perenni silentio vtuntur. Hoc ipsa loqui videtur similitudo, nunquàm neq; sapienti esse tacẽdum: neq; stulto loquendum. Res enim est non solum honesta: sed etiam tutissima imprudentibus silentium. Etenim in rebus bonis, habetur pro asseueratione: in peruersis pro inficiatione: ac demum, vt vulgatum est, apud iurisperitos: expressa sæpè nocent: non expressa nunquam nocent.

QVOD ET DECORVM, ET TVTVM *sit cum Principibus minimum loqui.* XIX.

TSI non tam exornationis in dicendo, quàm veritatis momenta quærenda sunt: vera tamen omnia ingeruntur vberius, quæ funduntur cum orationis suauitate. Ita sapientissimus ille Antistes res sæpè graues, & acerbas, lenitate dicendi compensat. Itaq; à quodam equite, qui principum consuetudinem affectaret, interrogatus quid in eorum familiaritate, potissimum esset cauendum: plurimum, respondit, loqui. aurea certè, & magno philosopho digna sententia. Nec enim Callisthenes, si non cum Alexandro, sed cùm æqualibus libertate loquendi vsus esset, miserandas in cauea pęnas dedisset suæ licentiæ.

QVOD SAPIENTI PROBANDA EST *magis, quàm appetenda Regum familiaritas.* XX.

V M fortè de cæde in regia, patrata ageretur Car. Lotharingiæ, dixit Regum probandam magis, quàm appetendam esse familiaritatem. vitam enim perdit is, qui eorū gratiā amittit. Idipsum sentiens Lacydes Cyrenæus plurimis promissis accersitus ab Attalo Rege vt in suam amicitiam, & regni societatem veniret: respondit Regi se ingentem gratiam habere: negauit tamen se venturum, eò quòd Philosophi, à Regibus, vt picturæ, & imagines, eminus, non cominus sint videndi.

DE FELICITATE TITVLVS XXIV.

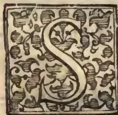
I quæ datur, in hoc vitę curriculo felicitas: non ea est, quæ vulgo videtur, vt pauperi, pecunia: ægroto sanitas, ignaro doctrina: sed hominis perfectio, quæ est iustè operari, & doctè sentire. Etenim non possidere, sed non egere felicitas est. Quare locuples potest esse miser: non potest temperās, rebus etiam destitutus, non esse beatus. Perfectio enim cupiditatis est temperantia: voluntatis iustitia: prudentia mentis, fortituto partis irascibilis: atq; vt vno verbo dicam, perfectio hominis est sapientia, vt ignorantia, summa eius calamitas, & miseria. Sed duplex est felicitatis ratio, vna perfecta, quam qui habet, nihil est, quod amplius desideret: altera imperfecta, cuius Supellex, in externis bonis est posita. Multum amo Cardinalis ALDOBRANDINI felicitatem: non parum summos duos eius Buccinutores IOANNEM BAPTISTAM Sormanum, & PETRVM ANTONIVM Magnocaballum, acres iuris, & iustitiæ propugnatores, qui tamen in eodem virtutis, & doctrinæ genere, sic inter se differunt, vt alter Romæ ius Pontificum: alter Medulani, in summo doctorum collegio, ius Cæsareum magis tueatur. Nam Sormanus vir æquissimus, sui ordinis dignitatem plurimo decorat virtutis splendore. Est enim tam acris ingenij, & syncerae integritatis, vt cum lucro habeat ipsa corporis, & fortunæ detrimenta, tum vix vlla sit ciuitatis gloria, ad quam, per eius virtutem, non plurima fiat accessio. Siquidem

quemadmodum olim de Catone Censorio prædicabant Romani, optima est IO. BAPTISTÆ Sormani virtus, suadendi magistra: summus consulendi opifex, eius doctrinæ sensus: atq; maximus augendi imperij magister, iustitiæ fundus, & pietatis. Quare libenter ad recunditas Cardinalis P. ALDOBRANDINI virtutes illuminandas vtor tanti viri splendore. Cæterum PETRVS ANTONIVS Sapientissimi Senatoris HIERONYMI Magnocaballi filius, non solum nominis, sed etiam paternæ virtutis hæres, tanta pietate, & iustitia: ad laudes eas summi Antistitis vehitur, vt veluti cœlesti quodam Pegaso elatus, multa fundere videatur, quæ potius de cœlo, quàm ab homine videar capere, vt idipsum nunc loquuntur hæc Apophthegmata.

1 *Quòd ex virtute generis, semina quædam trahantur felicitatis.*
2 *Quòd non parua sint felicitatis adminicula in educatione,*
3 *Quòd non Minima pars felicitatis hauriatur è natione, & patria.*
4 *Quòd non Regni, sed virtutis præmium sit felicitas.*
5 *Quòd solus sapiens nouit bonis feliciter vti.*
6 *Quòd ex animo felicitas: ex corpore animus cognoscatur.*
7 *Quòd virtus cum ætate: felicitas crescat cum virtute.*
8 *Quòd felicitatem maximè attingat vir sapiens.*
9 *Quòd veluti quædam felicitatis fabrica sit, in temperandis affectibus.*
10 *Quòd felix sit, non qui bona possideat, sed qui bonus sit.*
11 *Quòd extra fines virtutis exulent omnia mala.*
12 *Quòd publicæ societatis fælicitas, concordia est depascenda.*
13 *Quòd iuris æquabilitas, vrbis sit felicitas.*
14 *Quòd veluti quidam publicæ felicitatis cibus sit ciuium concordia.*

Quòd

QVOD EX VIRTVTE GENERIS, *semina quædam trahantur felicitatis.* I.

SOLITVS est dicere, magnam partem felicitatis esse benè nasci. Nec huic eius sententiæ, deest antiquitatis auctoritas. Nam curà Poetis Theseus Neptuni: Hercules Iouis: Achilles Thetidis: Æneas Veneris: Romulus Martis dictus est filius? vt certe docerent virtutem generis, posteris esse veluti quandam supellectilẽ felicitatis. Itaq; apud Spartanos legibus cautum erat, vt nemo matrimoniũ contrahere posset, nisi præclaro aliquo facinore perpatrato. volebant enim nõ prohibere matrimonium: Sed vetare ex timidorũ matrimonio, ignauos nasci liberos. Atq; si propter appetitũ matris, infantibus in vtero inuruntur næui: quibus vitiorum maculis, ab improbis parẽtibus aspergentur infan-

infantium animi? Maior certè quidem ars est generandi hominem: quàm pingendi. Nam in pictura forma: in procreatione affectus etiam fingi debent.

QVOD NON PARVA SINT FELICItatis adminicula, in educatione. II.

VM aliquando de educatione puerorum incidisset oratio: dixit pluris esse benè institui: quàm benè nasci. Graue est non solum Ptolemæi Ægypti Regis testimonium, qui ex Lago patre gregario Alexandri milite natus, per virtutem, Regnum est assecutus: sed etiam naturæ singulare exemplum. Etenim si spinæ truncus surculo Persici inseratur, mespila inde oriuntur maxima. Nam quod in reliquis plantis arbor non sua, sed surculi fert poma: ex eò fas est intelligere, naturam arte superari. hac autem opinione Philippus Macedoniæ Rex permotus, nato Alexandro, scripsit ad Aristotelem, non tam gaudere se, quod sibi natus filius esset, quàm quòd natus esset Aristotelis tempore, à quo erudiri posset.

QVOD NON MINIMA PARS FELIcitatis, hauriatur è natione, & Patria. III.

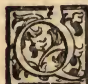

VM interdum de patria, eiusq; nomine ageretur, quod denominationem habeat à patre: articulum à matre, quia vim & naturam retinet vtriusq; parentis: Dixit iccircò nihil in amore esse charius patria, quòd non minimam ansam mortalibus porrigat felicitatis. Nam quemadmodum alia regio, aliam plantam parit:

ita

ita diuersas nationes, diuersi mores, & disparia ingenia sequuntur. Quare Plato tribus de rebus, superis gratias agere solitus esse dicitur: primùm quia natus esset homo, quod generi tribuitur: deinde quoniam Socratis tempore, quo vsus est præceptore, quòd ad educationem refertur: tum deniq; quod Græcus, quod patriæ est, & nationis.

QVOD NON REGNI, SED VIRTVTIS præmium, sit felicitas. IV.

VIA vulgò homines, vbi plusculum accessit pecuniæ, efferuntur animo: eumq; in primis tanquam beatum suspiciunt, cui sunt amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, ac demum diuitiæ, interrogatus aliquando, quis esset felix, non qui Regna possidet: sed qui Deo respondit, est simillimus, hoc est qui nec lædere, nec lædi nouit iniuria. alterum est facile: alterum tam difficile, vt qui hoc præstat, nullos sensus in viuo corpore, nisi virtutis videatur retinere. Nam, vt refert Sophocles, in Iouis tantum hortis aurea felicitas colitur.

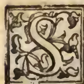
QVOD SOLVS SAPIENS NOVIT bonis feliciter vti. V.

CVM in hoc vitæ curriculo, acres sæpè sunt dolorum aculei, nec hebetes iniuriæ morsus, quibus obiecta est hominis vita: solitus est dicere felicitatem esse voluptatem, quam nec mæror sequeretur, nec turpitudo. Nam cui res est, & ingenium simul, is demum ad extremum vsq; vitæ nouit, frui bonis, In hanc tanti Antistitis sentētiam venit

Pariter

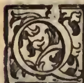
pariter Antisthenes cùm inquit nihil esse felicius, quàm beatum mori. qui enim feliciter vitam obsoluit, nihil ei, quod melius agat, sit reliqui.

QVOD EX ANIMO FELICITAS: ex corpore animus recognoscatur. VI.

SCISCITANTI cuidam vndè petenda essent felicitatis monimenta: incerta dixit, non tamen contemnenda è corpore. Nam sicuti animus obses est felicitatis: ita corpus animi est simulacrum. itaq; Socrates cùm Xenophontem rara indole vidisset, statim recognouit, quæ in eius animo semina essent felicitatis. ab eo igitur sciscitatus est, vbi fierent nundinæ, is cùm appositè respondisset: interrogauit, vbi fierent boni viri, negauit se scire. tum Socrates me igitur, ait sequere. Nec enim frons tacita solum est animi oratio: sed etiam morum interpres, & nuncia.

QVOD VIRTVS CVM ÆTATE: felicitas crescat cum virtute. VII.

QVONIAM nescit virtus otiari, crescitq; virtutis gloria cum ætate, dicebat eum esse felicem, cui vita fruendo contigisset, ad senectæ limen peruenire. Acta enim ætas, vt ait Cic. honestè, ac splendidè tantam affert consolationem: vt eos, qui ita vixerint, nec tangat ægritudo, & oblectet summa præmij.

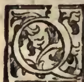
QVOD

QVOD FOELICITATEM MAXIME attingat vir sapiens. VIII.

VM pauperem misericordia: diuitem sequatur inuidia: sapientem tranquillitas ab omni ægritudine remota, consueuit dicere eos esse felices, qui virtutum non solum habent cognitionem, sed etiam possessionem. Hoc vox ipsa etiam aperire videtur. Fœlix enim dicitur quasi fœtus legis: Beatus tanquàm bonis omnibus auctus: diues veluti diuinus, quod rebus nullis indigeat. Hùc pertinet Paridis fabula. Nam quorsum illæ inter Palladem, Iunonem, & Venerem de elegantia formæ controuersiæ? tria si bene attendimus constituuntur vitæ genera: vnum intelligendi: agendi alterum: vltimum voluptati deditum, quod Ilij fuit exitium. qui vera intelligit doctus dicitur: qui iusta operatur, vir bonus nuncupatur: qui autem vtrumq; facit, sapiens nominatur, qui felix est, & beatus: Bisq; censetur viuere, quia vitam agit docti simul, & boni viri.

QVOD VELVTI QVÆDAM FELICItatis fabrica sit in temperandis affectibus posita. IX.

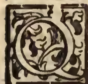

VONIAM & virtus, & vitium ex affectu, non euentu, apud iurisperitos, penditur, dicebat felicitatis fabricam in temperandis affectibus esse sitam. Hos igitur maximè spectant, & iurisperiti, & medici. illi, quia ansam in maleficijs, habet affectus culpæ, & innocentiæ: hi verò quoniam in ipso affectu, sæpe residet salutis vis, & medicinæ. Itaq; Galenus scribit ægrotos

quotan-

quotannis non paucos saluti, ex animi perturbationibus esse restitutos: & Æsculapius Mimos etiam risus conciliatores adhibuit sæpè medicinæ loco.

QVOD FELIX SIT NON QVI BONA possideat, sed qui bonus sit. X.

VIA felicitatis commendatio in virtutis alicuius inuolucris, oportet sit demersa: interrogatus, cur qui boni viri sunt, contemnant diuitias: quia dixit, virtus non eget externis bonis: quibus nec augeri, nec comminui potest. Itaq; laudatur Diogenes, qui præclarius duxit pecunijs non egere, quàm abundare.

QVOD EXTRA FINES VIRTVTIS exulent omnia mala. XI.

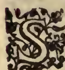
VM ex probitatis coloribus, & doctrinæ pigmentis, benè institutæ ciuitatis forma est deducenda: quærenti quænam ciuitas præ cæteris esset felix, & beata: ea respondit, quæ non eget virtute. Virtus enim vt asseuerabat Zeno Critticus, Stoicorum princeps sola sufficit, ad bene beateq; viuendum. Etenim si in Phalaridis tauro vratur, qui bonus est, quia virtus est summum bonum, nec vri potest: in ipso incendio felicitatem minimè deponat.

QVOD PVBLICÆ SOCIETATIS felicitas, concordia est depascenda. XII.

OLITVS est dicere, ciuibus iter ad felicitatem, vna beneuolentiæ semita patere: duo esse concordiæ vincula beneficium, & gratiam, quorum alterum beneuolentiam connectit accipientium: altera largientium amorem, & studium stabili charitate confirmat. Communis enim spes, communisq; metus maximam concordiam parit. illa vt quæ animo concepimus bona consequamur: hoc, vt quæ imminent mala, subterfugiamus.

QVOD IVRIS ÆQVABILITAS, vrbis sit felicitas. XIII.

CISCITANTI cuidam, qua arte communis societatis felicitas, & concordia seruaretur potissimum à Principe: iuris respondit æquabilitate. Hoc vno responso docuit, Principi cauendum esse, ne maior pœna sit, quàm culpa: neue iisdem ex causis, alij plectantur, alij impunè dimittantur. Nihil enim iniquius tulit P. R. quàm ab Imperatore Domitiano in eodem crimine depræhensos pauperes capitali supplicio damnari: opulentiores, ac diuites pecunia mulctari, & patrimonijs exutos absolui.

QVOD VELVTI QVIDAM PVBLICÆ felicitatis cibus sit, ciuium Concordia. XIV.

ONSVEVIT dicere vrbis felicitatem non solum nasci ex ciuium concordia, sed etiam eius veluti quodam pabulo nutriri. Hinc vetus illa Salustij sententia.

sententia. Concordia paruæ res crescunt: discordia maximè dilabuntur. Ex huius eluuione pestem omnem imperij parari scribit Xenophon; Platoq; in lib. de Rep. eam pluribus detestatur rationibus. Hæc quippè illa est furia infernalis, quæ à Poetis Alecto dicitur à Græcis ἀλυκτω dissoluo, quòd regna vniuersa, per discordiam dissoluantur, & intereant. Itaq; Antisthenes concordiam inquiebat, quouis muro esse firmius munimentum.

QVOD PRINCIPIS ELOQVENTIA non vacet felicitate. XV.

RINCIPI suam etiam tribuebat eloquentiæ felicitatem. interrogatus enim quis feliciter regeret, non qui opulentia dixit, aut robore plurimum pollet, sed eloquentia; Hæc enim sola potest omnia rationis imperio subijcere. Homerus itaq; Vlyssi cùm artem tribuit imperandi, illum maximè eloquentem facit. Hesiodus verò Reges eos, qui Deo sunt chari, omnes ait, diuinitus eloquentia donari: qua detracta nulla diuturna potest remanere Principis gloria. Quocirca repræhenditur Pericles, qui cùm in re bellica, & consilio rerum gestarum floreret gloria, voluit stylo neglecto, Athenis à Phidia pingi, in scuto Mineruæ, cum Amazone pugnans. Multò enim maior est styli, quàm picturæ gloria. illa igitur iure C. Cæsarem compulit vt rerum à se gestarum scriberet commentarios. Nam imaginis pulchritudo pictoris est opus: quæ autem virtus scriptis celebratur, non scriptoris est, sed eius, qui ea virtute fuit honestatus. Quare præ stylo iacet omnis imaginum gloria.

QVOD

QVOD IN PRINCIPE, NON SOLVM *ingenij, sed etiam imperij, facultas dicendi alat Felicitatem.* XVI.

NTERROGATVS quæ facultas dicendi, in Principe vim oleret felicitatis, ea, respondit, qua floruit C. Cæsar. Is enim omnium oratorum facultatem exæquauit, orationis lepore. Homerus Menelaum dulcem in dicẽdo fuisse tradit: breuem tamen. Nam breuitas in Principibus laudatur. Lacones ex omnibus Græcis, breui genere dicendi laudantur, ac in primis eorum Rex Agesilaus.

QVOD IVRIS FELICITAS IN PRINcipis eloquentia, maximè sit fundata. XVII.

AVSTVM felixq; iuris propugnaculum, in Principis eloquentia, dicebat esse fundatum. Testis est Iulianus Cæsar. Nam Delphidius orator cùm aliquando Numerium Narbonensis prouinciæ paulò antè Præsidem repetundarum accusaret: isq; documentorum inopia, in ipso cursu orationis deficeret, exclamauit optime Cæsar, Ecquis nocens esse poterit vspiam, si negare satis fuerit? tum scite Iulianus inquit, Ecquis innocens fuerit, si accusasse tantum satis erit? Hoc vno dicto, & innocentem virum seruauit, & petulantem simul tabulam repressit.

QVOD NE DICTERIA QVIDEM *Principum, ab instructione publicæ felicitatis videantur nuda.* XVIII.

NQVIEBAT Principum dicteria nunquam ad imperij felicitatem, non esse plena instructionis, & disciplinæ. vulgare est, & peruagatum Annibalis exemplum. Nam Antiochus Populo Romano bellum illaturus, cùm copias in ordinem duxisset, non tam armis instructas, quam auro, & argento ornatas: Annibalem rogauit, num satis eas Romanis esse putaret, tum Pœnus, satis, inquit, esse puto, etsi sunt auarissimi. Rex de victoria rogabat: ille de præda respondebat.

QVOD PVBLICÆ FELICITATIS *opifices sint viri eloquentes.* XIX.

OLITVS est dicere publicæ felicitatis opifices, & Architectos, in Imperio esse viros eloquentes. Itaq; Agamemnon apud Homerum, principes aliquot exoptans, ad Troiam expugnandam, non Achilli, non Diomedi: Sed Vlyssi, & Nestori, qui facultate dicendi plurimum valebant, optabat similes. Sic Pyrrhus Gineam dilexit: Sic Alexander Oratorem Phocionem amauit, vt victo Dario, cùm Magnus ex virtute cognominaretur, nulliq; mortalium per literas salutem diceret, Phocioni tamen, & Antipatro, in ipso literarum ingressu, & vestibulo, plurimum impertiret salutis.

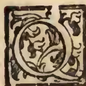
QVOD

QVOD IN DICENDI FACVLTATE veluti quoddam, ad felicitatem Imperij sit vehiculum. XX.

VIDAM interroganti quod imperij esset, ad felicitatem vehiculum: non armati exercitus robur, dixit, sed vis, & facultas dicendi. Itaq; tanti apud Alexandrum Magnum fuit Ilias Homeri, vt eam, rei militaris viaticum, atq; virtutis, & gloriæ officinam nominaret. Nec eloquentiæ præsidio modo, sed etiam eloquentium virorum familiaritate adiutus Magnus euasit. Probauit id etiam per Onesicrum oratorem, quem in bello nunquam à se dimisit, resq;. à se gestas literis ab eo mandari voluit.

QVOD FELICITER IMPERET, QVI manibus potius, quàm lingua loquatur. XXI.

VONIAM par est in Rep. vt imperet qui plus sapiat, obediat, qui minus: atq; vt sapientia ingenij: ita sapientiæ decus est eloquentia, interrogatus aliquando quos potissimum inter viros eloquentes probaret, eos dixit, qui moribus potius, quàm verbis fidem faciunt. Nam qui benè loquitur, nec rectè viuit, similis est, vt Diogenes solitus est dicere, Citharæ, quæ prodest audientibus, ipsa verò nec sentiat quicquam, nec audiat.

QVOD IN IMPERIO FELICITATIS propugnaculum ſit eloquentia. XXII.

VM eloquentia non ſit alicuius doctrinæ conſors, & ſocia, ſed omnis doctrina, conſueuit dicere, nullum eſſe imperij vallum firmius: quàm quod in eloquentiæ campo eſt fundatum. Nam cur Argus, vt eſt in fabulis, à Mercurio capite eſt truncatus? cedit prudentia, in qua & conſilij, & armorum vis omnis eſt poſita, eloquentiæ: non eloquentia, in rerum deliberatione prudentiæ. Iccirco enim Mercurius geſtat caduceum, qui à cadendo eſt dictus, quòd eloquentiæ interuentu, ſtatim cadant controuerſiarum tempeſtates omnes, & procellæ. Non temerè igitur olim Athenis Statua Mercurij ſpectabatur quadrata. Nam quadrat eloquentia perſonis, rebus, atq; locis vniuerſis, nec vis, nec dolus vllus ei poteſt reniti.

Laus Deo.